

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

EVOLUȚIA GÎNDIRII SOCIAL-POLITICE
REPUBLICANE DIN ROMÂNIA

GHEORGHE GRIMEȘ

INDEPĂRTAREA PARTIDELOR BURGHEZE DIN VIAȚA POLITICĂ A
ROMÂNIEI

TRAIAN UDREA

TRANSFORMAREA REVOLUȚIONARĂ A ARMATEI ROMÂNE ÎN ANII
EDIFICĂRII NOII ORÎNDUIRI ÎN ȚARA NOASTRĂ

COL. MIHAI INGAN

LT. MAJOR ALEXANDRU DUȚU

DEZVOLTAREA LEGĂTURILOR P.C.R. CU MASELE ÎN PRIMII ANI
AI REPUBLICII

GHEORGHE ȚUȚUI

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII

REVISTA REVISTELOR
INSEMĂRI
INDEX ALFABETIC

12

TOMUL 30

1977

DECEMBRIE

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI”, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Ciitorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export-Import-Presă — P.O. Box. 136—137, Telex 11 226, București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacției
B-dul Aviatorilor nr. 1
București, tel. 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 30, Nr. 12,
Decembrie 1977

S U M A R

- GHEORGHE GHIMEȘ, Evoluția gândirii social politice republicane din România 2125
TRAIAN UDRILA, Îndepărtarea partidelor burgheze din viața politică a României 2145
Col. MIHAI INOAN, Lt. major ALEXANDRU DUȚU, Transformarea revoluționară a
armatei române în anii edificării noii orânduiri în țara noastră 2163
GHEORGHE ȚUȚUI, Dezvoltarea legăturilor P.C.R. cu masele în primii ani ai Republicii 2185

★

- ELISABETA IONIȚĂ, Maria Rosetti—luminoasă reprezentantă a mișcării de femei
din secolul XIX 2207
C. RĂILEANU, Tabula Pentingeriana și "Tivisco,, — Timișoara 2225

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Al VI-lea Congres internațional de filozofie medievală (*Constantin Șerban*); Sesiune
de lucru a cercului de studii pentru istoria relațiilor culturale în Europa
centrală și răsăriteană (*Dan Berindei*); Conferința „Gustav Stressemann și
Konrad Adenauer, două concepții politice germane” (*Nicolae Dascălu*) 2253

RECENZI

- LIVIU MAIOR, *Transilvania și războiul pentru independență (1877—1878)*, Cluj-Napoca,
Edit. Dacia, 1977, 204 p. + 7 il. (*Paul Abrudan*) 2257
* * * *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. V (1701
1720), București, 1974, XII + 656 p. ; *Supliment I (1403—1700)*, București, 1975,
485 p. (*N. Stoicescu*) 2260
* * * *British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, Edited by
Phyllis Auty and Richard Glogg, London The Macmillan Press Ltd., 1975, 308 p.
(*Nicolae Dascălu*) 2263
ROBERT MANDROU, *L'Europe "absolutiste". Raison et raison d'Etat (1649 — 1775)*.
Paris, Fayard, 1977, 401 p. (*Alexandru Duțu*) 2266

REVISTA REVISTELOR

- * * * Apulum, XIII (1975) 800 p., XIV (1976) 547 p. (*George Trohani*) 2271

ÎNSEMNĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI** : ION MAMINA, VASILE NICULAE, *Independența patriei, ideal și acțiune ale muncitorilor români (1877—1918)*, București, Edit. politică, 1977, 67 p. (M. Stroia); Colonel dr. VICTOR ATANASIU, *Bătălia din zona Bran-Cîmpulung*, București, Edit. militară, 1976, 137 p.) (Dumitru Preda); * * * *Omagiul tînceului „Nicolae Bălcescu” din Craiova la cea de-a 150-a aniversare*, Craiova, 1977, 436 p. (Gr. Chirțică); **ISTORIA UNIVERSALĂ** : HARALD ZIMMERMANN, *Canossa 1077. Storia e attualità*, Arnaldo Forni Editore, 1977, 210 p. + 3 schițe + + 16 pl. (Adolf Armbruster); RUMÉANA RADKOVA, *Neofit Rilski i novobălgarskata kultura* (Neofit de la Rila și cultura modernă bulgară), Sofia, 1975, Izd. Nauka i izkustvo, 227 p. (Constantin N. Velicht) 2277
- PETRE CONSTANTINESCU-IAȘI** (1892—1977) 2285
- INDEX ALFABETIC** (Gelu Apostol) 2289

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 30, Nr. 12,
Decembrie 1977

S U M A R

- GHEORGHE GHIMEȘ, Evoluția gândirii social politice republicane din România . . . 2125
TRAIAN UDREA, Îndepărtarea partidelor burgheze din viața politică a României . . . 2145
Col. MIHAI INOAN, Lt. major ALEXANDRU DUȚU, Transformarea revoluționară a
armatei române în anii edificării noii orînduiri în țara noastră 2163
GHEORGHE ȚUTUI, Dezvoltarea legăturilor P.C.R. cu masele în primii ani ai Republicii 2185

★

- ELISABETA IONIȚĂ, Maria Rosetti—luminoasă reprezentantă a mișcării de femei
din secolul XIX 2207
C. RĂILEANU, Tabula Peutingeriana și "Tivisco,, — Timișoara 2225

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Al VI lea Congres internațional de filozofie medievală (*Constantin Șerban*); Sesiunea
de lucru a cercului de studii pentru istoria relațiilor culturale în Europa
centrală și răsăriteană (*Dan Berindei*); Conferința „Gustav Stressemann și
Konrad Adenauer, două concepții politice germane” (*Nicolae Dascălu*) 2253

RECENZ

- LIVIU MAIOR, *Transilvania și războiul pentru independență (1877—1878)*, Cluj-Napoca,
Edit. Dacia, 1977, 204 p. + 7 il. (*Paul Abrudan*) 2257
* * * *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. V(1701
1720), București, 1974, XII + 656 p. ; *Supliment I (1403—1700)*, București, 1975,
480 p. (*N. Stoicescu*) 2260
* * * *British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, Edited by
Phyllis Auty and Richard Glogg, London The Macmillan Press Ltd., 1975, 308 p.
(*Nicolae Dascălu*) 2263
ROBERT MANDROU, *L'Europe "absolutiste". Raison et raison d'Etat (1649 — 1775)*.
Paris, Fayard, 1977, 401 p. (*Alexandru Duțu*) 2266

REVISTA REVISTELOR

- * * * *Apulum*, XIII (1975) 800 p., XIV (1976) 547 p. (*George Trohani*) 2271

ÎNSEMNĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI** : ION MAMINA, VASILE NICULAE, *Independența patriei, ideal și acțiune ale muncitorilor români (1877–1918)*, București, Edit. politică, 1977, 67 p. (*M. Stroia*); Colonel dr. VICTOR ATANASIU, *Bătălia din zona Bran-Cîmpulung*, București, Edit. militară, 1976, 137 p.) (*Dumitru Preda*); * * * *Omagiul titeului „Nicolae Bălcescu” din Craiova la cea de-a 150-a aniversare*, Craiova, 1977, 436 p. (*Gr. Chirțâ*); **ISTORIA UNIVERSALĂ** : HARALD ZIMMERMANN, *Canossa 1077. Storia e attualità*, Arnaldo Forni Editore, 1977, 210 p. + 3 schițe + + 16 pl. (*Adolf Armbruster*); RUMEANA RADKOVA, *Neofit Rilski i novobălgarskata kultura* (Neofit de la Rila și cultura modernă bulgară), Sofia, 1975, Izd. Nauka i izkustvo, 227 p. (*Constantin N. Velichi*). 2277
- PETRE CONSTANTINESCU-IAȘI** (1892–1977) 2285
- INDEX ALFABETIC** (*Gelu Apostol*) 2289

EVOLUȚIA GÎNDIRII SOCIAL-POLITICE REPUBLICANE DIN ROMÂNIA

DE

GHEORGHE GHIMEȘ

Cu trei decenii în urmă poporul român a instaurat republica, forma de organizare superioară a conducerii de stat, cea mai democratică cunoscută de-a lungul glorioasei sale istorii.

Ziua de 30 decembrie 1947 a marcat o nouă etapă în istoria României, un moment care s-a încrustat adînc în inima poporului român. Instaurarea republicii a găsit un profund ecou în conștiința maselor largi populare, care au salutat cu nețărmurită bucurie marea cucerire, exprimîndu-și hotărîrea nestîmănutată de a-și consacra toate forțele consolidării și înfloririi republicii populare, apărării integrității și suveranității sale, ridicării ei la un loc demn în marea familie a națiunilor lumii.

Instaurarea republicii reprezintă împlinirea unei vechi și arzătoare aspirații a poporului, a năzuințelor, concepțiilor și tradițiilor înaintate ale reprezentanților de seamă ai gîndirii progresiste care, de-a lungul istoriei, au militat pentru forme mai evoluate de organizare politică a societății. „Este știut — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — că în decursul istoriei, exprimînd aspirațiile de libertate și independență ale poporului, patrioții cei mai luminați au năzuit către o formă de stat democratică, progresistă, care să asigure libertate și dreptate socială pentru cei mulți, neatîmarea politică și înflorirea economică a țării, să înfăptuiască dreptul sacru al poporului de a fi singur stăpîn în patria sa strămoșească”¹.

Ideea de republică are rădăcini adînci atît în formele de existență materială și de organizare statală a societății românești, cît și în formele de manifestare a vieții spirituale. Ea își găsește geneza în vechile și bogatele obiceiuri și tradiții democratice strămoșești și se coroborează cu întreaga istorie a poporului român, cu lupta sa legendară pentru păstrarea ființei naționale, pentru libertate și independență.

Determinată de realitățile economice, sociale, politice și spirituale românești, ideea de republică s-a format și dezvoltat și sub influența realităților externe, a ideilor înaintate ale epocii respective care, sub o formă

¹ Nicolae Ceaușescu, *Raport cu privire la proiectul de Constituție a Republicii Socialiste România*, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Edit. politică, București, 1968, p. 117.

sau alta, au fost preluate și adaptate condițiilor social-istorice ale poporului român, năzuințelor sale de progres social.

Ideea de republică a constituit, pentru multe generații, o tradiție în gândirea și practica socială, care a fost mereu preluată și îmbogățită în conținut, în fiecare epocă de dezvoltare a societății românești, ajungând, în final, în anii desfășurării revoluției și construcției socialiste, sub conducerea comuniștilor, să devină o realitate concretizată în înfăptuirea Republicii Socialiste România.

Cercetînd formele de viață și de organizare statală ale poporului nostru, se impune remarca că procesul apariției statelor feudale românești a fost unitar prin cauzele care l-au generat și prin esența lor unică de clasă. Cu toate acestea, încheierea statelor feudale românești a îmbrăcat forme deosebite, în raport cu condițiile social-istorice cunoscute și particularitățile locale ale unuia sau altuia dintre principate.

În Transilvania, pătrunderea maghiarilor a întrerupt procesul firesc de formare a statului feudal român, dar nu a putut impune românilor transilvăneni forma de guvernămînt a regalității. Așa se explică de ce regalitatea maghiară nu a putut desființa voievodatul Transilvaniei care își păstra autonomia, vechile tradiții și instituții specifice, precum și formele anterioare ale împărțirii administrative pe „țări”. Toate aceste particularități ale organizării social-politice ale Transilvaniei și-au pus amprenta asupra dezvoltării ei deosebite față de regatul feudal maghiar, fapt ce explică, printre altele, de ce Transilvania nu s-a contopit organic cu regatul Ungariei și s-a ridicat mereu la lupta împotriva imperiului, „pentru Unirea cu Țara”.

O situație asemănătoare era în Banat, unde românii — care constituiau majoritatea populației — continuau, în pofida dominației maghiare, să-și mențină tradițiile și formele de organizare autonome, cunoscute anterior. Deși regalitatea maghiară a înlocuit la sfîrșitul secolului al XII-lea vechile formațiuni politice românești cu comitatele, acestea erau conduse, în continuare, după „legea veche a românilor”, pe care stăpînirea feudală maghiară a fost obligată să o păstreze.

În preajma formării statelor feudale Moldova și Țara Românească existau unele obști teritoriale sătești care se asemănau, în bună măsură, cu forma de organizare a orașelor medievale europene, în care organizarea politică era independentă de puterea centrală, era creată o administrație autonomă care exercita o serie de atribuții social-politice ce țineau de puterea suverană, motiv pentru care unii cărturari ai vremii le-au denumit „vechi democrații ale țărilor de jos” și chiar „adevărate republici”².

În *Descrierea Moldovei*, D. Cantemir, referindu-se la aceste „republici” prezintă existența unor ținuturi care cuprind zeci de sate și în care continuau, după patru secole de existență să se mențină vechile obști sătești cu o largă autonomie administrativă și judecătorească. Aceste ținuturi, după cum arată cărturarul, erau Cîmpulung în ținutul Sucevei, Vrancea în ținutul Putnei și Tigheciul în ținutul Fălciului. „Locuitorii din trei ținuturi ale Moldovei — arată autorul — nu sînt supuși nici unui

² P.P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, Edit. Universul, 1947, p. 161 și urm.

boier și fac la un loc un fel de republică”³ . . . , menționînd, în continuare, că în ținuturile respective, cetățenii „au legile lor și nu primesc nici poruncile, nici judecători de la domnie”⁴.

Analizînd formele de manifestare ale vieții spirituale din trecutul poporului nostru, este de remarcat că, în pofida vicisitudinilor istoriei, masele populare au adus de-a lungul secolelor, prin experiența lor de viață și de luptă, la tezaurul gîndirii republicane, elemente care au contribuit la cristalizarea și afirmarea puternică, de mai tîrziu, a ideii și luptei pentru republică.

Printre aceste elemente, se remarcă absența tradițiilor și a titlurilor monarho-dinastice. Tradițiile și instituțiile strămoșești și împrejurările istorice în care s-au dezvoltat țărilor române au făcut ca — spre deosebire de alte popoare din apusul și răsăritul Europei — poporul român să nu aibă dinastii, să nu cunoască cultul monarhic. În rîndurile poporului nostru — așa cum descriu numeroși cărturari — nu a existat o ereditate de titluri, ranguri și funcții, acestea fiind schimbate și redistribuite la fiecare nouă domnie, și chiar de mai multe ori în cursul unei domnii, ci doar o ereditate de stare socială, pe baza cunoscutei pretenții boierești după care la curte trebuia să fie doar „os de domn”. Mai mult, realitatea istorică demonstrează că în țările române, nici o familie de mari boieri nu a reușit să-și asigure în exclusivitate monopolul asupra instituției domniei, din generație în generație la scaunul domnesc succedîndu-se periodic persoane din numeroase case boierești.

De-a lungul istoriei, o serie de gînditori progresiști au subliniat, sub diferite forme, aceste realități din trecutul îndepărtat al patriei noastre. Astfel, N. Bălcescu descriînd viața și lupta seculară a poporului nostru în lucrarea *Românii sub Mihai Vodă Viteazul* arăta: „Despotismul totdeauna a fost și este peste putință între Români . . . care nu pot suferi alt guvern decît cel întemeiat pe caracterul național, cel care organizează egalitatea, adică democrația”⁵. După ce tratează pe larg despre modalitatea alegerii domnitorilor, despre raporturile existente între aceștia și popor, modul cum era organizată viața socială și cum răspundeau masele la apelul domnitorului de a apăra țara, N. Bălcescu conchidea: „Într-un stat organizat ca al nostru, unde nici o familie nu avea dreptul de stăpînire, chestia dinastică nu putea avea loc . . .”⁶.

Proclamația de la Islaz elaborată de revoluționarii pașoptiști din Țara Românească, după ce arată că marea boierime și ocupația străină au uzurpat obiceiurile strămoșești menționa: „Poporul român leapădă de la sine orice titlu ce i s-a introdus prin corupție de la străini împotriva vechilor sale datine . . . Domnul este ales unul dintre cetățeni, și după domnie, rămîne iar cetățean, fiu al patriei. Domnul nici nu a fost nici nu este prinț, Domn e tot cetățeanul, Domn e și capul țării. Îsta e titlul cunoscut de toți Românii . . . Vorbele nobil, nobilitate sînt necunoscute între poporul Român . . . vorbele de Prea Înălțat, Prea Luminat sînt

³ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ediția a II-a, Edit. Minerva, București, 1976, p. 185—187; vezi și N. Bălcescu, *Opere alese*, E.S.P.L.A., București, 1966, p. 136.

⁴ *Ibidem*, p. 188.

⁵ N. Bălcescu, *Opere*, ESPLA, București, 1952, p. 215.

⁶ *Ibidem*, p. 212.

niște traducții din limbajul Fanarioților iubitori de titluri”⁷. În broșura intitulată „Principe străin sau Domn Român” publicată în 1863, N. Rucăreanu scria: „Este știut din Istorie și o cunoaștem cu toții că... Românii n-au cunoscut dinastia în țara lor; ei n-au cunoscut decît alegerea domnului și chiar numai pe cîtiva ani”⁸. Aceeași idee o susține în lucrările sale și S. Bărnățiu care, în aceeași perioadă, argumenta că poporul român în decursul veacurilor își alegea domnii din rîndurile sale, motiv pentru care aceștia nu se numeau „monarhi, rege, împărat”, insistînd că: „Domnii Românilor n-au guvernat de capul lor ca autocrații, ci împreună cu poporul, de aceea au numele de domnitori...”⁹.

Un alt element adus la tezaurul ideii republicane, îl constituie inclinațiile, obiceiurile și instituțiile democratice din strămoși ale poporului nostru. Cele mai vechi scrieri evocă realitățile din vremurile îndepărtate cînd, pe teritoriul locuit de români, pe lângă comunitatea de limbă și a intereselor economice și spirituale, ei aveau aceleași preocupări privind organizarea democratică a vieții social-politice, aceleași obiceiuri, legi și instituții.

Lipsa tradițiilor monarho-dinastice și caracterul adînc democratic din strămoși al poporului nostru, au influențat puternic și asupra instituției domniei. Aceasta, prin trăsăturile și atribuțiile evidențiate în organizarea și conducerea activității politico-juridice întrunea, în fapt, caracteristicile instituției monarhice în accepția cunoscută a noțiunii. Deși, în țara noastră, domnia purta pecetea particularităților determinate de evoluția istorică a poporului nostru, subliniate mai sus, totuși, ea reflecta pe planul vieții sociale, contrastul izbitor dintre suma privilegiilor și puterea despotică a multora dintre domnitori și viața plină de privațiuni și suferință a celor obidiți. Cu toate acestea, analiza trecutului istoric a instituției domniei în țara noastră, ne arată că, din cele mai vechi timpuri, domnii români nu au deținut puterea prin „dreptul divin” că, în extrem de rare cazuri, domnia a fost în țările române rezultatul continuității aceluiși domnitor sau al succesiunii și atunci numai ca urmare a exprimării voinței colective și aprecierii meritelor deosebite ale persoanei domnitorului sau respectiv, a predecesorului, ca semn de recunoștință pentru serviciile aduse țării. Nici dreptul la succesiune nu era recunoscut. Dacă domnitorul avea un urmaș, acesta nu moștenea tronul decît dacă era proclamat Domn prin voința tuturor. Puterea Adunării Obștești era mare; ea putea înlătura pe domnitorii care nu se dovedeau capabili sau erau autocrați. Legitimitatea unor descendenți nu constituia deci, automat o condiție a succesiunii la scaunul domnesc.

Cu excepția acelor grele și triste perioade de ocupație străină, domnii în țările române, erau aleși după vechi obiceiuri democratice. Ei erau eligibili, cei mai mulți pe termene limitate, proveneau din diferite straturi sociale, evident, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, din casele marilor boieri. Nu au fost puține cazurile cînd alegerea lor se făcea în

⁷ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I. Institutul de Arte Grafice, „Carol Göbl”, București, 1902, p. 494.

⁸ N. Rucăreanu, *Principe străin sau Domn român*, Tipografia Națională, București, 1863, p. 2-3.

⁹ S. Bărnățiu, *Dreptul public al românilor*, Iași, 1869, p. 142.

funcție de capacitatea persoanei respective, de destoinicia și vitejia dovedită în războaie, de serviciile aduse țării. Așa cum atestă documentele istoriei, în trecutul îndepărtat, alegerea domnitorului și a principalilor slujbași de la curte, elaborarea actelor juridice și administrative și încheierea tratatelor internaționale, în genere, rezolvarea treburilor țării, nu erau înfăptuite exclusiv și absolut de către domn, aceste acte de organizare și conducere purtînd pecetea participării și a Divanului boieresc, a principalilor sfetnici de la Curte, precum și, în unele împrejurări, a tuturor cetățenilor liberi. Existau situații că regulile și principiile democratice ale poporului nostru mergeau pînă acolo încît Domnul care nu era la înălțimea poziției sale și a încrederii țării era considerat nedestoinic, fără merite către țară și, în consecință, detronat de boieri și celelalte stări sociale și înlocuit cu altul, ce inspira mai multă încredere, se dovedea onest și capabil, acest lucru fiind considerat firesc, în interesul țării.

Mai mult, ca expresie a obiceiurilor și tradițiilor strămoșești, a vicisitudinilor istoriei în care s-a format și dezvoltat poporul român, respectiv a necesităților impuse de apărarea țării împotriva deselor cotropiri străine, cînd, în jurul domnitorului trebuia să se strîngă „întreaga suflare”, acesta era considerat „primul cetățean al țării” și „capul oștirii” și, în consecință, era venerat și urmat cu încredere de popor. Așa se explică realitatea de necontestat că, de cîte ori Domnii țărilor române chemau poporul să apere glia strămoșească, întreaga țară răspundea cu fierbinte patriotism.

„Aniversînd proclamarea republicii — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la a 25-a aniversare a republicii — nu putem să nu evocăm, cu îndreptățită mîndrie, istoria eroică, de secole, a poporului român, în decursul căreia a ars mereu vie flacăra luptei pentru libertate și neațîrnare, pentru scuturarea jugului exploatării și asupririi, pentru afirmarea deplină și neîngrădită a geniului său creator, pentru asigurarea progresului și civilizației patriei noastre. S-au scris cu litere nepieritoare în cronica timpurilor marile bătălii desfășurate de masele populare, sub conducerea lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și a altor legendare figuri de domnitori patrioți, pentru păstrarea ființei naționale și apărarea gliei strămoșești”¹⁰.

Sînt numeroase împrejurările în care proeminente personalități ale gîndirii social-politice românești au subliniat, de-a lungul istoriei, aceste bogate și prețioase tradiții democratice ale poporului nostru, tradiții care stau la baza formării și dezvoltării gîndirii republicane de mai tîrziu, a luptei antimonarhice. D. Cantemir susținea că în Moldova nu a existat domnie ereditară sau dreptul feudal al primului născut și că funcțiile și titlurile domnitorilor erau date prin alegere iar nu moștenite. El acuza, în același timp, marea boierime de falsificare a obiceiurilor pămîntești. Mai aproape de zilele noastre, S. Bărnăușiu relevînd faptul că, conducerea treburilor politice în statele feudale românești, nu era în exclusivitate opera persoanei domnitorului, scria : „Domnii României nu au lucrat de capul

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată celei de-a XXV-a aniversare a proclamării republicii, în România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 7, Edit. politică, București, 1973, p. 954—955.

lor, ci numai cu consiliul și în adunarea națională a celor mai înțelepți”¹¹, iar T. Maiorescu, cu o notă de regret dar și de realism, recunoștea în trecutul țării atât „vechea sa formă a unor principate electivă”¹², cât, mai ales, „lipsa oricărui simțămînt dinastic în poporul român”¹³. În „Dorințele partidei naționale”, ale revoluționarilor pașoptiști din Moldova, M. Kogălniceanu după ce descrie realitatea seculară după care „istoria dovedește că fiește-care Român putea fi chemat la domnie. Petru Rareș în minutul alegerii sale era pescar, Constantin Cantemir era de abia Sărdar; și unul și altul au fost mari și buni domni...”¹⁴, menționa: „... vroom a ne întoarce la acele instituții, a căror origine este din pămîntul nostru care în timp de cinci veacuri le-au avut și pre care vroom numai a le adapta după trebuințele epocii”¹⁵.

Prețioase idei cu semnificații republicane sînt cuprinse în programele mișcărilor sociale care au avut un larg ecou de-a lungul orînduirii feudale. Este de menționat caracterul antifeudal al răscoalei țărănești de la Bobilna, în care regalitatea care se identificase cu interesele claselor exploatare este repudiată de răsculați. Cronicile vremii inserează hotărîrea răsculaților de „a desființa șerbia și de a întrona o nouă libertate, de a înlocui pe regele ce se aliase nobilimii”¹⁶. Se preconiza astfel, o formă de guvernare diferită de cea existentă, cu orientare vădită spre exercitarea unei *conduceri populare*. Deși ideea în sine nu era suficient de conturată, în focul răscoalei, căpeteniile acesteia s-au proclamat „regi” ai „noii puteri populare” pe care voiau s-o instituie în locul celei nobiliare. Conducătorii principali ai răscoalei, „regii” țărănimii, negau autoritatea regală existentă, precum și pe cea a nobilimii, urmăreau „răsturnarea rînduicilor țării”¹⁷, preconizau o guvernare bazată pe exercitarea puterii populare.

Un pronunțat caracter antimonarhic cunoaște, prin desășurarea și conținutul revendicărilor sale, răscoala țaranilor din 1514, de sub conducerea lui Gheorghe Doja. Momentul culminant al marelui „război general al țărănimii”¹⁸ aduce în fața răsculaților, clar formulată, ideea de republică. La Cenad, după ce a cucerit localitatea, Gh. Doja dă o proclamație din care se desprinde scopul urmărit de „armata revoluționară” și anume: „doborîrea monarhiei și proclamarea republicii, înlăturarea titlurilor de noblețe, egalitatea între toți locuitorii țării...”¹⁹. Însemnătatea platformei revoluționare a răsculaților din 1514 rezultă din faptul că, pe lângă aceste vechi deziderate ale țărănimii, cuprindea numeroase idei de factură umanistă, avînd la bază teza egalității originare a oamenilor, precum și ideea necesității luptei de clasă a producătorilor direcți, care, deși „sînt cauza belșugului... îndură cel mai mult lipsurile”²⁰.

¹¹ S. Bărnăuțiu, *op. cit.*, p. 155.

¹² T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, Editura „Socec” București, 1925, p. 446.

¹³ Idem, *Discursuri parlamentare*, vol. I, Editura „Socec”, București 1867, p. 14.

¹⁴ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. IV, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, București, 1903, p. 98.

¹⁵ *Ibidem*, p. 98.

¹⁶ *Istoria României*, Edit. didactică și pedagogică, București 1969, p. 153.

¹⁷ Ștefan Pascu, *Bobilna*, Edit. Tineretului, București, 1957, p. 196.

¹⁸ K. Marx—F. Engels, *Opere*, vol. 7, Edit. politică, București, 1960, p. 398.

¹⁹ *Răscoala țăranilor din 1514 de sub conducerea lui Gheorghe Doja*, București, 1955, p. 7; vezi și K. Marx—F. Engels, *op. cit.*, p. 339.

²⁰ *Antologia gîndirii românești*, secolele XV—XVI, Edit. politică, București, 1967, p.14.

Elemente antimonarhice se remarcă și în programele unor alte importante mișcări sociale antifeudale. Răscoala țărănilor din 1784, condusă de Horia, Cloșca și Crișan, îndreptată împotriva servitutiilor feudale implicit și a asupririi naționale de către monarhia hasburgică, s-a desfășurat, printre altele, și sub lozinci antimonarhice. Referindu-se la semnificația unor asemenea revendicări a conducătorilor răscoalei, scriitorul revoluționar Iosif Marlin scria în 1848: „Încă înainte de a se plămădi republica franceză din singele tronului regal, fiind semnalul de alarmă pentru Europa adormită, încă înainte de a fi răsturnat în Franța « Război palatelor, pace bordeielor! », răsunase deja în văile Transilvaniei de pe buzele minioase: « Război palatelor, pace bordeielor » ...”²¹.

După cum arată documentele vremii, răscoala din 1784 din Transilvania, a avut ecou și în Banat unde se remarcă propagarea unor idei înaintate și revendicări cu caracter antifeudal și unde se făceau tot mai multe auzite „cuvinte fără cuviință împotriva domnilor și împotriva judecătorilor”²². În perioada respectivă s-au semnalat și îndemnuri la răscoală împotriva împărăției. Deoarece Transilvania și Banatul constituiau regiuni mărginașe de o deosebită importanță economică și politică pentru Imperiul hasburgic, împăratul Iosif al II-lea a recurs la măsuri represive pentru înlăturarea pericolului ce amenința tronul imperial²³.

Afirmarea ideii republicane în orînduirea feudală este legată, cu deosebire, de gîndirea umanistă, care s-a făcut simțită în țările române la o serie de cărturari. În opera gînditorilor umaniști din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, se oglindesc principalele probleme care frămîntau masele largi și, cu deosebire, cele legate de lupta de eliberare națională și socială. Scrierile cărturarilor privind problemele de stat, în special, ale instituției domniei, oglindeau preocuparea ca aceasta să nu favorizeze transformarea persoanei domnitorului într-un „stăpînitoriu” absolut, nevoia de a găsi o nouă formă de exercitare a puterii opusă voinței unei singure persoane.

În acest context, în opera gînditorilor umaniști sînt întîlnite numeroase luări de poziție împotriva abuzurilor și privilegiilor mării boerimi, precum și a domnitorilor despotici, este înfierată lipsa de legi scrise care să îngrădească puterea centrală, criticate sub diferite forme nedreptățile la care sînt supuse masele țărănești. Mai mult, în perioada destrămării feudalismului, sub influența curenților de idei ale epocii, în opera unor reprezentanți ai gîndirii iluministe din țara noastră, se remarcă prețioase concepții antimonarhice și, chiar, idei republicane. Așa cum se desprinde din cronici și mai ales, din tendințele politice ale boerimii, ideologia statului feudal centralizat, pare a vedea în domnitor, încă din secolul al XVII-lea „mai degrabă președintele unei republici aristocratice”.

La Grigore Ureche, care manifesta o mare simpatie pentru organizarea statului polon, „adevărată republică aristocratică”, găsim formulată ideea după care autocratismul domnesc a fost o formulă greșită de organizare a statului, neopotrivită cu vechile obiceiuri din străbuni...” „nici legile nici tocmeala țării pre obiceiurile bune nu-s legate, ci toată dreptatea au lăsat pre acel mare, ca să o judece și ce i-au părut lui, ori bine,

²¹ *Ibidem*, p. 445.

²² W. Marin ș.a., *Unirea Banatului cu România*, Muzeul Banatului, Timișoara, 1968, p. 36.

²³ *Ibidem*.

ori rău aceea au fost lege . . .”²⁴. Demascînd lipsa legilor și abuzurile unora dintre domnitori, același cronicar menționa : „Iară ce va fi lucrat înlăuntru sau în țară la noi, dinspre partea judeților și a dreptății, nu aflăm, ci cunoaștem că unde nu-s pravile, din voia domnilor multe strîmbătăți se fac”²⁵.

Miron Costin, în scrierile sale, după ce se referă la lupta mării boierimi, împotriva puterii centralizate, ridicîndu-se asupra acesteia, pentru o monarhie cîrmuită de sfatul boierilor și cu un domn blînd, respectat, fără prerogative de autocrat, scria : „Iară ce fac domnii singuri den gîndurile sale sau din șoapte (după vorbele anturajului său — n.n.) rar lucru iasă la folos”²⁶. El dezvăluie și condamnă totodată tendința unora dintre domnitori spre îmbogățire, precum și lăcomia lor. „O nesățioasă hirea domnilor spre lățire și avuție oarbă ! Pre cît să mai adaoge, pre atit răhnește. Poftile a domnitorilor și a împăraților n-au hotar. Avînd mult, cum n-ar avea nimica le pare”²⁷.

În opera lui Dimitrie Cantemir, se remarcă de asemenea, pe lîngă probleme ale conducerii statului, ale necesității edictării legilor etc., întilnite și la cronicarii precedenți, prezența unor idei avansate social-politice. Fundamentînd ideea domnitorului iubitor de țară, „samoderjet”, dar apropiat de supuși, cronicarul arată : „Ce duhul cît de sărac și slobod decît împăratul de poftă robit, mai bogat este ; și robul drept, decît tiranul strîmb mai tare este, că cela întreg, iar cesta în suflet biruiaște, de care lucru de multe ori adesea s-au văzut”²⁸. Ca și alți cărturari, D. Cantemir sublinia consecințele nefaste ale ocupației otomane, arăta necesitatea luptei de eliberare națională și argumenta ideea „reformării regimului boieresc, adaptarea acestuia la noile împrejurări, mai ales prin lărgirea bazei sale social-politice. În acest context, cărturarul vorbea de republică, pe care o numea „publică” și prin care înțelegea „sfatul a toată cetatea”, sfat care însă, nu cuprindea poporul „cetății”, ci pe boieri, republica, avînd deci, în accepția sa, un conținut aristocratic.

În Țara Românească, Constantin Cantacuzino, cărturar de seamă al epocii, sub influența republicilor italiene, cunoscute în timpul studiilor urmate la Padova, încearcă în spiritul vremurilor, să explice conceptul de „republică” și să-i definească conținutul arătînd că, în : „Răspublicile (. . .) adecîte otcîrmuire de obște, nu numai unul, samoderjet, să poruncească”²⁹, că, într-o asemenea formă de „otcîrmuire”, conducerea este a tuturor, adică a obștei.

Mai tirziu, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, printre cărturarii animați de înțelegerea necesității organizării politice a societății pe baze noi, democratice, se distinge Ion Budai-Deleanu. În opera acestuia, se întruchipează cele mai avansate idei ale gîndirii social-politice de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, perioadă

²⁴ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 67.

²⁵ *Ibidem*, p. 143

²⁶ M. Costin, *Opere*, Edit. pentru literatură, București, 1958, p. 103.

²⁷ *Ibidem*, p. 96—97.

²⁸ D. Cantemir, *Istoria hieroglifică*, după *Texte privind dezvoltarea gîndirii social-politice în țările române*, vol. I, Edit. Academiei R.P.R., București, 1964, p. 52.

²⁹ Adrian Marino, *Primii „republicani” români*, în „Lumea”, nr. 5 din 28 ianuarie 1965, p. 21.

de destrămarea a feudalismului, de trecere de la feudalism la capitalism. De altfel, în această epocă istorică, de încheiere a națiunii române, de apariție a conștiinței și idealului național, s-au creat condițiile pentru dezvoltarea și afirmarea ideii republicane, în accepția sa modernă, așa cum s-a remarcat de altfel, în întreaga gândire revoluționar-democratică europeană.

Adversar hotărît al ideologiei și instituțiilor feudale, I. Budai-Deleanu, dezvăluie și respinge caracterul obscurantist, arbitrarul și privilegiile claselor exploatoare, supune unei critici severe orînduirea feudală și marea boierime, demască cu acuitate caracterul parazit al instituției monarhiei, manifestă preferințe pentru forma de guvernămînt republicană.

În cunoscuta epopee populară *Țiganiada* el se ridică cu virulență împotriva monarhiei, dezvăluie caracterul parazit al acestei instituții. „În monarhie — spune cărturarul — numai unul poruncește și pune legi, iar toți ceilalți trebuie să asculte”³⁰. În monarhie, continuă autorul „și cel mai bun” este silit „egoist a să face” deoarece „la o samă să pun”, adică laolaltă „cu cel rău”, și numai acela „să caută și să ascultă”, adică este luat în seamă „care are bogătate mai multă”³¹.

În spiritul ideilor avansate ale epocii, adept al concepțiilor înaintate a lui J. J. Rousseau, cărturarul ardelean manifestă o deosebită simpatie pentru republică, despre care spune că reprezintă o „stăpînire unde norodul, prin legi așezate de dînsul și prin dregători din mijlocul lor cu voia de obște aleși, se cîrmuiesc toate lucrurile țării”³². Subliniind superioritatea formei de guvernămînt republicane și binefacerile acestuia pentru popor, I. Budai-Deleanu scria : „În republică nu se dau porunci volnicești, ci după legi așezate și toți cetățenii au asemenea drepturi”, pentru că — insistă el — republica este „o stăpînire unde precum norodul așa și cei aleși din norod să aibă cuvînt și sînt la trebile țării de obște”³³.

Cărturarul recomandă, prin intermediul personajelor sale, *republica democratică*, ca formă avansată de organizare politică a societății, în care scop pune față în față monarhia și republica : „În monarhie nu e cea simțire/Noabla, de suflet înălțătoare,/ce se cheamă a patriei iubire, / Nici alte virtuți strălucitoare . . . ”, în timp ce : „nu-i viață mîi fericită / decît într-o republică așezată”, în care „omul se ridică / la vrednicia sa cea mai deplină / Lui e patria ca dulce mamă . . . ”³⁴.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, contradicțiile feudale agravîndu-se, au dus la o ascuțită criză socială și politică. La aceasta, se adaugă influența puternică exercitată de revoluția burgheză din Franța, care, în 1792, a dus la abolirea monarhiei și proclamarea republicii. În acest context, o serie de categorii sociale, inclusiv din stările de jos ale boierimii, se pun în mișcare pentru îngrădirea puterii nelimitate a mării boierimi și a domnitorului, pentru „reformarea” statului, inclusiv prin modernizarea sistemului de guvernămînt.

Documentele vremii evidențiază existența unor proiecte de reforme inițiate de diferiți boieri printre care și a acelor „boieri care s-ar putea să

³⁰ I. Budai-Deleanu, *Opere*, vol. 1, *Țiganiada*, Edit. Minerva, București, 1962, p. 270.

³¹ *Ibidem*, p. 289.

³² *Ibidem*, p. 278.

³³ *Ibidem*, p. 287.

³⁴ *Ibidem*, p. 286—287.

aibă ideea de a alcătui o republică”³⁵. Astfel, în 1802, la Iași, se înregistrează apariția primului proiect de constituție românească, de orientare republicană, intitulat „Plan sau formă de oblăduire republicană”³⁶.

Potrivit „formeii sale de oblăduire“ întreaga putere politică urma să fie concentrată în mâinile a două divane: „cel mare” format din 15 boieri, avînd sarcina să conducă întreaga politică internă și externă a țării și „divanul pravilnicesc” cu atribuții în administrarea justiției. Un al treilea divan, „cel dă jos”, avea puteri limitate. În viziunea autorului, acest divan avea menirea să asigure caracterul democratic al „republicii aristodimocraticești”, deoarece membri acestuia urmau să fie „locuitorii cei adevărați slobozi ai republicii aristodimocraticești”³⁷.

Prin conținutul său, documentul menționat reflecta preocuparea boierimii de a-și asigura un rol activ în conducerea statului, în contextul schimbărilor înnoitoare ale epocii. Acest obiectiv rezultă răsplat din obligația stabilită ca în întreaga lor activitate divanurile alese „nici într-un chip să nu se depărteze de forma cea aristodimocraticească a republicii”³⁸. Această importanță acțiune se coroborează, în timp, cu încercarea făcută de „șase moldoveni și valahi [care] au plecat la Napoleon pentru a obține permisiunea de a constitui țările lor în republici . . .”³⁹.

Cu tot caracterul lui de clasă limitat, care în ultimă instanță exprima realitatea că „marea boierime, care invocă titlul și calitatea de starea întâi a țării, dorea . . . să dispună ea de toată puterea politică”⁴⁰, prezența unui proiect de constituție republicană în 1802, sub influența republicii franceze, avea să prevestească numeroasele frământări și încercări ale boierimii „republicane”, de-a aduce unele schimbări în sistemul organizării politice a societății românești, greu încercată de regimul fanariot cînd — așa cum nota Mihail Kogălniceanu — „nu’ mai era în această țară nici legi, nici libertăți; de la tron purcedeau abuzurile cele mai mari”⁴¹.

La începutul secolului trecut, se remarcă prin profunzimea și importanța revendicărilor sale, mișcarea națională și socială condusă de Tudor Vladimirescu. Prin obiectivele sale îndreptate împotriva jugului otoman și a regimului fanariot, impus de acesta, revoluția lui Tudor Vladimirescu are profunde semnificații înaintate, democratice și însemnate consecințe politico-juridice pentru dezvoltarea ulterioară a țărilor române.

Idealul de eliberare națională se împletea cu năzuința poporului privind „curățirea țării de fanarioți” și „restaurarea drepturilor celor vechi de a-și alege Domn român”⁴², ceea ce însemna revenirea la secularele obiceiuri democratice ale poporului, uzurpate și falsificate de puterea otomană. Desființarea regimului fanariot și restabilirea domniilor pămîntene au fost de-alfel, principalele rezultate politico-juridice ale mișcării.

³⁵ C.A. Rosetti, *Arhiva Senatorilor din Chișinău*, vol. 1, București, 1909, p. 29.

³⁶ T. Codrescu, *Uricariul*, vol. IV, tip. „Buciumul român”, Iași, 1857, p. 281.

³⁷ *Ibidem*, p. 292.

³⁸ *Ibidem*, p. 295.

³⁹ E. Virtosu, *Napoleon Bonaparte și proiectul unei republici aristodimocraticești*, ed. a II-a, București, 1947, p. 14.

⁴⁰ *Istoria românilor*, vol. 3, Edit. Academiei, București 1964, p. 604.

⁴¹ M. Kogălniceanu, *Discurs Camera Deputaților*, Tipografia „Carol Göbl”, București, 1891, p. 10.

⁴² A. Treboniu-Laurian, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui T. Vladimirescu*, Tipograf. Cartea Românească, Buc., 1921, p. 5.

În timpul revoluției din 1821, masele populare socoteau că Tudor este „Domnul lor”, fiind recunoscut de acesta ca șef al cîrmuirii de stat în calitate de pămîntean și conducător al mișcării. Timp de două luni cît a stat la București „Domnul Tudor” a adoptat acte de autoritate suverană, domnia sa reprezentînd după fuga boierilor la Brașov, singura autoritate organizatorică și politico-juridică a țării, fapt apreciat la timpul său și de K. Marx. În plus, Tudor, socotea — așa cum se cunoaște — că „patria este a norodului”, că el, poporul, trebuie să se bucure de libertatea și drepturile ce i se cuvin.

În *Proclamația de la Padeș* adresată „Către tot norodul omenesc din București și din celelalte orașe și sate ale Țării Românești”, Tudor Vladimirescu exprimînd obiectivele mișcării, „Dreptate și slobozenie”, care avea să însemne abolirea privilegiilor boierești și egalitatea tuturor în fața legilor și socotind că nici-o autoritate nu e legitimă dacă nu emană de la națiune și nu se exercită spre folosul acesteia spunea: „Veniți dar fraților, eu toți unde veți auzi că se află Adunarea cea orînduită pentru binele și folosul a toată țara”⁴³.

Frămîntările puternice și consecințele favorabile ale anului 1821, au generat noi speranțe cu privire la posibilitatea instaurării unei republici aristocratice. Se remarcă, în perioada următoare, tendința unor cercuri ale boierimii de a reactualiza proiecte mai vechi privind instituirea unei forme de guvernămînt republicane, în care puterea legislativă și cea executivă să fie deținute de marea boierime prin reprezentanții săi⁴⁴. Este vorba, mai întîi, de memoriul alcătuit în 1821 de boierii din Țara Românească, refugiați la Brașov, intitulat „Îndreptarea țării [după cele] ce a pătimit la 1821 de la străini”, în care cereau deschis o conducere boierească. Un alt memoriu, alcătuit în același an, de rîndul acesta de boierii moldoveni, în frunte cu T. Balș, cerea „pentru îndreptarea țării” introducerea unui „decemvirat” cu un „borș-boier” în frunte, un fel de președinte de republică⁴⁵. O altă inițiativă, din aceeași perioadă, preconiza o formă nouă de conducere în care „domn să fie unul din boierii pămînteni”, sau „să se povățuiască țara vreo cîțiva ani de către boieri”⁴⁶, formulă ce apărea ca o noutate în ansamblul încercărilor de găsire a unei soluții viabile de guvernămînt politic, convenabilă boierimii.

Revoluția de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu a avut un larg ecou în conștiința maselor populare din Transilvania și Banat, care credeau că din nou „va fi vremea lui Horia”⁴⁷. În scrisoarea nobilimii către Consilierul Comitatului Hunedoara din aprilie 1821, se exprima temerea acestora asupra primejdiei ce amenința imperiul habsburgic: „Știrile care, în fiecare zi, vin tot mai numeroase din toate părțile Comitatului nostru ne încredințează în mod neîndoelnic că poporul e pregătit de o răscoală generală, îndreptată împotriva nobilimii funciare, amenințînd cu pieirea și monarhia . . . datoria legală de nobili ne impune

⁴³ *Documente privind Istoria României*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1959, p. 208.

⁴⁴ I.C. Filittii, *Frămîntările politice și sociale în Principatele Române de la 1821—1828*, Edit. „Cartea Românească”, București, 1932, p. 109—112.

⁴⁵ Adrian Marino, *art. cit.*, p. 21, Vezi și C. Hurmuzachi, *Documente privind Istoria României*, vol. 2, Edit. Academiei, 1967, doc. 701, p. 764.

⁴⁶ *Ibidem*, doc. 760, p. 841.

⁴⁷ C. Hurmuzachi, *op. cit.*, vol. III, p. 21.

ca acum cînd poporul de jos începînd revoluția din Țara Românească vecină . . . amenință cu primejdia și patria noastră, să fim de ajutor chiar cu sacrificiul vieții noastre pentru înlăturarea primejdiei care s-ar putea întinde și asupra monarhiei”⁴⁸.

În perioada de după înfringerea revoluției din 1821, întîlnim în țările române numeroase acțiuni cu caracter revoluționar, premergătoare anului 1848, în contextul cărora se înscrie și revendicarea instaurării republicii. Astfel, în 1830, în Banat, la Lugoj, a fost descoperită societatea secretă „Constituția” compusă din meșteșugari și intelectuali din localitate, în frunte cu inițiatorul ei Dimitrie Stoichescu. Scopul societății era așezarea statului pe baze constituționale inspirate din politica și ideologia burgheziei, în proces de formare, iar programul său urma să fie realizat cu sprijinul maselor populare⁴⁹. Activitatea societății se înscrie ca un moment semnificativ al luptei pentru eliberare și unitate națională, pentru înfăptuirea unui stat de formă republicană.

După puțin timp, în 1834 se remarcă acțiunea „societății conspirative româno-polone”, cu centrul la Sibiu și cu ramificații în Transilvania, Banat și Țara Românească, care elaborează un program social-politic cuprinzînd toate țările române. Principalul obiectiv politic urmărit de societate era întemeierea unei *republici române prin unirea celor trei țări românești*⁵⁰, Conspirația, prin programul anunțat, a reușit să atragă categorii largi din rîndurile lucrătorilor de la orașe, țărănimii și intelectualiității progresiste. Inițiatorul „conspirației republicane” a fost Adolf David, un tînăr revoluționar polonez, refugiat și stabilit în Transilvania, unde și-a continuat activitatea revoluționar-republicană.

În concepția autorilor programului, unirea politică a țărilor române într-o republică democratică avea ca temei egalitatea în drepturi și îndatoriri a tuturor cetățenilor, desființarea titlurilor de noblețe și a privilegiilor, introducerea votului universal, libertatea muncii, reforma agrară etc. Membrii asociației popularizau larg obiectivele programului, răspîndeau manifeste cu conținut revoluționar și scrieri în favoarea instituirii republicii române⁵¹.

Membrii asociației conspirative întrețineau legături cu revoluționarii din Țara Românească și Moldova în scopul „de a uni pe românii dintr-o parte și alta a Carpaților, într-o singură patrie”⁵², avînd în vedere existența și activitatea, și în aceste principate, a unor organizații revoluționare secrete ce urmăreau obiective similare.

Cîteva ani mai tîrziu, în Moldova, se înregistrează conjurația confederativă din 1839, condusă de Radu Leonte, care urmărea să îndepărteze regimul instaurat de Mihail Sturdza, să „îndrepte cîrmuirea”, în care scop a elaborat și un „Proiect pentru cele ce s-au socotit spre îndreptarea în ale Ocîrmuirii dinlăuntru”⁵³.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 188.

⁴⁹ *Din istoria Transilvaniei*, vol. I., Edit. Academiei, București, 1960, p. 217.

⁵⁰ Ștefan Pașcu, *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*, Cluj, 1968, p. 67, vezi și *Istoria României*, vol. III, Edit. Academiei, București, 1964, p. 1022.

⁵¹ Carol Göllner, *Conspirația emigranților poloni Adolf David*, în „Revista istorică” XXIII, (1937), nr. 7–8, p. 235–249.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ E. Hurmuzachi, *op. cit.*, supl. 1, vol. VI, 1895, p. 86.

În Țara Românească partida națională de sub conducerea lui Ion Câmpineanu a elaborat, în 1838, „*Declarația de principii a partidei naționale*” și „*Proiectul de Constituție* care proclamau „suveranitatea română”, „patria slobodă și independentă a tuturor românilor”⁵⁴. La puțin timp, în 1840, este cunoscută activitatea revoluționară desfășurată de societatea secretă organizată și condusă de Dimitrie Filipescu. Societatea își propune să realizeze obiective mai avansate printre care lichidarea regimului feudal și instaurarea unei republici democratice. În acest sens, sint concluzente concluziile comisiei însărcinate cu anchetarea complotului, după care asociația secretă a încercat „să întocmească o nouă constituție a țării, . . . să formeze oștire revoluționară, se desființeze proprietatea și în sfârșit să întocmească viitoarea oblăduire a țării într-o ocîrmuire republicană. . .”⁵⁵.

Legăturile și conlucrarea strînsă dintre revoluționarii din Țările Române ca și obiectivele urmărite în fiecare din acțiunile „conspirative” analizate mai sus, dezvăluie, de fapt, existența unui program unic, care viza constituirea „statului daco-român”. Revoluționarii transilvăneni și bănățeni, ca și cei moldoveni și munteni, legau vechea aspirație de eliberare a românilor din Transilvania, de dezideratul unirii tuturor românilor într-un singur stat. În concepția conducătorilor mișcării noul stat trebuia să ducă la „întemeierea unei Daco-româniei republicane și democratice cît mai puternice”⁵⁶, la baza căreia să fie așezate principiile democratice, care răspundeau aspirațiilor înaintate ale burgheziei în ascensiune.

În condițiile istorice premergătoare anului revoluționar 1848, cînd masele populare au început să devină mai receptive la sensurile evenimentelor istorice, să participe mai conștient la făurirea lor, ideea cîrmuirii republicane se prezumă în raport cu noua forță socială — burghezia, angajată într-un lung și decisiv proces de afirmare. În această perioadă, instituția domniei capătă noi sensuri, de natură democratică. Spre deosebire de trecut cînd o „urcare pe tron” era îndeosebi apanajul celor ce erau „os de domn”, acum, instituția domniei cunoaște un conținut nou, care se impune tot mai mult, domnul fiind ales din popor și slujind acestuia. O asemenea semnificație a făcut ca, treptat, concepția despre instituția domniei să evolueze, apropiindu-se tot mai mult de ceea ce avea să se numească de către revoluționarii pașoptiști *republica democratică*, în accepțiunea politică a noii clase în dezvoltare, cu determinările ei firești, printre care pe prim plan se situa „domnia democrației”.

Ansamblul acțiunilor cu caracter republican premergătoare anului 1848, se înscriu totodată, în efortul mai larg de înnoire revoluționară care cuprinsese majoritatea țărilor Europei, efort în care, în mod firesc se integrează și țările române. Cu toată nereușita lor, ca urmare a măsurilor represive ale regimurilor despotice existente, ele s-au înscris în istoria luptei pentru democrație, ca mișcări revoluționare ale românilor din cele trei principate de înfăptuire a unei „României-republici unitare, independente și democratice”. Cu atît mai apreciable și îndrăznețe sînt aceste acțiuni

⁵⁴ *Istoria României*, vol. III, Edit. Academiei, București, 1964, p. 990.

⁵⁵ I.C. Filitti, *Tulburări revoluționare în Țara Românească între anii 1840—1843*, Tipografia națională, București, 1912, p. 81.

⁵⁶ G. Marica ș.a., *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, Edit. politică, București, 1968, p. 287.

cu cât ele au avut loc în contextul când țările române se aflau sub dominația străină și în vecinătatea a trei mari imperii monarhice absolutiste.

Remarcăm astfel că, în Țara Românească, ca și în Transilvania, Moldova și Banat, epoca de sfârșit a feudalismului, care, pentru români, ca și pentru alte popoare asuprite, a fost și epoca împlinirii aspirațiilor naționale, gândirea înaintată, progresistă din țara noastră, ca și ecoul revoluției franceze, a contribuit la răspîndirea ideii republicane, ca ecrință a progresului social, a aspirațiilor maselor spre eliberare socială și națională, spre înfăptuirea unui regim democratic⁵⁷.

Idealul republican cunoaște o viguroasă afirmare odată cu apariția și dezvoltarea burgheziei, clasă socială înaintată a epocii, interesată în avîntul forțelor de producție, în dezvoltarea industriei și comerțului, în formarea pieței naționale și respectiv, a unui regim politic democratic. În perioada revoluției burghezo-democratice, atît în programul acesteia, cît mai ales, în opera militanților ei de seamă se face remarcată cerința instaurării republicii democratice ca formă de stat concepută să asigure emanciparea materială și spirituală a maselor, să faciliteze, în noile condiții, înfăptuirea secularelor aspirații de unitate și independență națională.

Revendicarea în conținut a idealului republican în *Proclamația de la Islaz*, ca de altfel, cu mici deosebiri, și în *Dorințele partidei naționale în Moldova* și în *Proclamația de la Blaj* este, în ceea ce privește fondul, deosebit de clară: „Domnia să se dea celui ales numai pe cinci ani . . . ”; „Domnia nu e drept de moștenire a nici unei familii, domnia este a patriei . . . ”; „Domnul este ales unul din cetățeni și după domnie rămîne iară cetățean . . . ”; „Domnul să fie ales din toate straturile societății, în toată nația, iar nu într-un număr mărginit de oameni . . . ”; „Domnul să fie considerat slujbaş al națiunii, supus Obșteștei Adunării . . . ” etc.⁵⁸. Păstrarea pentru șeful statului a titlului de domn—acesta avînd în concepția democraților revoluționari nu vechea accepție de monarh, ci pe aceea de președinte de republică — are o importanță cu totul secundară și reprezintă numai o adaptare, ca formă, la situația externă a țărilor române, pentru a nu genera argumente pentru o eventuală intervenție a imperiilor absolutiste înconjurătoare. După opinia aproape unanimă a revoluționarilor pașoptiști, menținerea denumirii de domnitor era singura modalitate de reflectare a idealului republican în contextul poziției internaționale a țării române, ea constituind deci, o concesie de moment pe care viitoarea constituție a țării urma să o înlăture.

Preocupărilor de ordin programatic li s-au adăugat cele de înaltă ținută teoretică ale numeroșilor gînditori revoluționari care au militat pentru republica democratică. În Țara Românească, cel mai ilustru exponent al revoluției, Nicolae Bălcescu, cerea ca „românii să întocmească republica democratică” în care „puterea statului și drepturile lui trebuie să fie în mina poporului întreg”⁵⁹. În Transilvania Simion Bărnuțiu, concepea că republica reprezintă forma de guvernămînt „cea mai bună pentru Români, pentru că e cea mai acomodată după natura lor și a

⁵⁷ Gh. Ghimeș, *Ideea de republică la români*, Edit. științifică, București, 1972, p. 37—38.

⁵⁸ *Anul 1848 în Principatele Române*, în *Acte și Documente*, vol. II, București, 1902, p. 495—496, vezi și vol. IV, p. 89—90.

⁵⁹ Nicolae Bălcescu, *Opere alese*, vol. I, ESPLA, București, 1960, p. 325.

umanității”⁶⁰. La rîndul său, în Moldova, Mihail Kogălniceanu opunîndu-se cu vehemență încercărilor cercurilor retrograde de a impune un principe străin în locul alesului națiunii, domnitorul A.I. Cuza, spunea în Adunarea generală a României : „Sîntem într-o țară cu instituții democratice, sîntem într-o republică . . . misiunea noastră aci nu este de a alege un Domn străin, ci de a organiza țara împreună cu Domnul ce l-am ales și de a da țării reformele ce le așteaptă . . . ”⁶¹.

În întreaga perioadă istorică postpașoptistă ca rezultat al întronării dinastiei hohenzollerniene, care timp de peste opt decenii a îndeplinit funcția de principal instrument al claselor exploatoare, al politicii anti-populare promovate de acestea, gîndirea social-politică antimonarhică și republicană s-a dezvoltat continuu, manifestîndu-se în principal sub forma criticilor deosebit de virulente la adresa monarhiei⁶². Mai mult, în ultimele decenii ale secolului trecut asistăm la o vastă campanie politică și propagandistică a diferitelor organizații politice burghezo-radicală care militau pentru înfăptuirea idealului republican. „A sosit timpul — scria ziarul „Adevărul” în 1893 — cînd trebuie să încercăm a lupta în contra însăși a formei de guvernămînt, să răsturnăm regalitatea . . . Răsturnînd regalitatea vom înființa guvernul democratic al mulțimii : republica populară și democratică”⁶³.

În condițiile apariției și afirmării mișcării muncitorești și socialiste, idealul republican are o nouă semnificație, un nou conținut, de natură socialistă, fiind exprimat în concordanță cu postulatul răspîndirii și însușirii marxismului, ca năzuință a instaurării „republicii sociale”, strîns corelată cu cerința realizării și a altor revendicări de esență general-democratică și socialistă, care au fost, precum se știe, larg propagate de mișcarea socialistă și democratică la sfîrșitul veacului trecut și începutul secolului nostru.

Elementul calitativ nou în afirmarea republicanismului de către mișcarea socialistă rezidă în înțelegerea esenței de clasă a statului și, ca atare, în conceperea republicii ca expresie a puterii de stat a clasei muncitoare, în legarea indisolubilă a idealului republican de înfăptuire a unor profunde transformări revoluționare pe plan economic și social. „Noi socialiștii democrați — scria C. Dobrogeanu-Gherea — dacă vroim sincer dezrobirea muncitorilor, dacă vroim sincer desființarea monarhiei atunci trebuie să căutăm să distrugem rădăcinile, temeliiile acestei instituțiuni. Dacă noi vom putea organiza pe muncitori și ai face să capete stăpînirea politică, dacă prin această stăpînire politică vom putea reuși ca mijloacele de producție, unelte și pămînt, să nu mai fie în mîna unei singure clase, ci în mîna națiunii întregi, dacă prin aceste mijloace am pus în neputință de a exploata și jefui om cu om și prin urmare, atunci nici o clasă nu mai atîrnă de alta, nici o clasă nu mai poate stăpîni prin silnicie pe alta, atunci domnia burgheziei va dispare, domnia silniciei și a jafului nu vor mai fi, alcătuirea

⁶⁰ S. Bărnuțiu, *Dreptul public al românilor*, Iași, 1867, p. 144.

⁶¹ M. Kogălniceanu, *Cuvînt rostit în ședința Adunării Generale a României*, Tipografia „Sf. Sava”, București, 1863, p. 83—84.

⁶² C. Șerban, *Evoluția concepțiilor despre republică în conștiința poporului român (sec. XVI—XIX)* în „Studii”, nr. 6/1972, p. 1160—1173.

⁶³ „Adevărul”, nr. 518 din 10 mai 1893.

societății de azi va pieri cu toate instituțiile ei : cu armată, regalitate, poliție etc. ”⁶⁴.

În programul primului partid al muncitorilor din România, întemeiat în 1893, dezideratul republican era conceput în strinsă legătură cu concepția generală a mișcării socialiste internaționale din perioada dată : „Ca și social-democrația lumii întregi, cea română, — menționa programul — ca formă de guvernământ, nu poate fi în principiu, decît pentru cea republicană”⁶⁵. Mai târziu, Partidul social-democrat, reorganizat în 1910, într-una din hotărârile adoptate, exprimînd același ideal al înfăptuirii guvernământului republican, menționa printre altele : „Este de datoria Partidului social-democrat să-și afirme în fața principiului monarhic, pe care este întemeiată Constituția țării, principiul său republican, fiindcă numai sub un regim republican, lupta clasei muncitoare se poate desfășura în toată puterea ei . . . ”⁶⁶.

Afirmarea deschisă a principiului republican în documentele partidului reorganizat al proletariatului, evidențiază gradul de maturitate politică în continuă creștere a mișcării muncitorești din țara noastră, căreia îi erau tot mai limpezi deosebirile de interese existente între masele muncitoare, de o parte, și forțele politice reacționare, în frunte cu regele, pe de altă parte. În concepția și activitatea ulterioară a Partidului social-democrat, ideea de republică a căpătat un caracter politic dinamizator, fiind tot mai larg răspîdită în rîndurile maselor muncitoare, care înțelegeau că înlăturarea monarhiei și instaurarea „republicii sociale” se condiționau reciproc și că numai republica poate asigura revendicările legitime ale poporului.

După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie care a exercitat o puternică influență asupra mișcării revoluționare din România, activitatea elementelor revoluționare din mișcarea socialistă s-a intensificat considerabil. Militanții socialiști puneau problema răsturnării „țarismului” român, dezvăluiau legătura dintre rege și clasele stăpînitoare, cereau instaurarea regimului republican : „Înlături cu clasa stăpînitoare — se spunea într-un manifest adoptat în decembrie 1917 — vrem o Constituțantă aleasă de tot poporul, care să hotărască republica socială ”⁶⁷.

Întemeierea Partidului Comunist Român — moment de însemnătate istorică în viața națiunii — a marcat continuarea pe o nouă treaptă, superioară, a bogatelor tradiții republicane ale mișcării democratice, muncitorești și socialiste din țara noastră. Partidul Comunist a dus pînă la capăt, a dat viață gîndirii republicane, democratice și socialiste, a devenit purtătorul unei idei superioare despre conceptul de republică. Sub îndrumarea și conducerea comuniștilor, activitatea antimonarhică s-a integrat într-un mod mai cuprinzător în lupta generală a proletariatului și a tuturor oamenilor muncii împotriva monarhiei burghezo-moșieresti, pentru realizarea, în final, a idealului republican.

În pofida condițiilor ilegalității și ale represiunii burghezo-moșierimii, Partidul Comunist Român a continuat, îmbinînd formele activității legale

⁶⁴ „Munca” nr. 12 din 10 mai 1892.

⁶⁵ *Ibidem*, nr. 7 din 11 aprilie 1893.

⁶⁶ *Documentele din istoria mișcării muncitorești din România, 1910 — 1915*, Edit. politică, București, 1968, p. 761.

⁶⁷ *Ibidem*, 1916 — 1921, p. 73.

cu lupta ilegală, să propage larg ideea necesității luptei pentru putere, pentru înfăptuirea unui stat de formă republicană. Congresul al III-lea al Partidului Comunist Român, care a avut loc în anul 1924, reflectând această cerință, sublinia în documentele sale că „guvernul muncitoresc-țărănesc este singura ieșire din situația de astăzi, singura putință a maselor muncitorești și țărănești, de a se elibera de asuprire și a se salva de la pieire și mizerie. Problema luării puterii și lozincă guvernului muncitoresc-țărănesc devine așadar, cheia de boltă a atitudinii partidului”⁶⁸.

Rolul Partidului Comunist Român de promotor al luptei anti-monarhice, pentru înfăptuirea „republicii muncitorești-țărănești” „poziția sa consecvent republicană au fost clar relevată în 1927, în contextul evenimentelor petrecute în familia regală, respectiv renunțarea la tron a principelui Carol și decesul regelui Ferdinand, împrejurări care au declanșat în România „o criză dinastică”. „Proletariatul — se arată într-un articol publicat în „Lupta de clasă” — nu poate în genere lua înăuntrul unui stat monarhic, o atitudine de indiferență față de problema: monarhie sau republică: dar mai ales... nu poate lua o asemenea atitudine proletariatul din România... în momentul de față, când criza prin care trece monarhia, ridică pe planul actualității problema republicii”⁶⁹. Lozincă pe care o preconiza partidul și o insufla maselor era: „Contra monarhiei carliste; republică populară! o republică a țăranilor și muncitorilor care să apere interesele tuturor celor ce muncesc”⁷⁰.

După puțin timp, Congresul al V-lea al Partidului Comunist Român care a avut un rol important în procesul de clarificare ideologică și de maturizare politică a mișcării muncitorești din România, a menționat în rezoluția adoptată că, „puterea economică și politică se află în mâinile marii burghezi române și a marilor boieri semifeudali”, că „în fruntea puterii monarhice de stat se află primul boier «regele»”⁷¹. Pe baza acestei analize, partidul a tras concluzia necesității înlăturării monarhiei și instaurării republicii, ca proces necesar și inevitabil al trecerii în perspectivă la socialism.

În anii dictaturii militaro-fasciste și ai războiului hitlerist, Partidul Comunist Român deși acționa în condițiile grele ale ilegalității, războiului și terorii fasciste, a găsit forța necesară pentru a se situa în fruntea luptei poporului român pentru libertate și independență națională. Punând în centrul preocupărilor și a activității sale revoluționare obiectivele naționale, antiimperialiste și antifasciste ale mișcării de rezistență, pe care a organizat-o și condus-o, partidul comunist a continuat să exprime în documentele sale și dezideratul luptei antimonarhice, republicane. În cunoscutul document *Punctul nostru de vedere* adoptat în septembrie 1940, partidul arăta necesitatea coroborării sarcinilor apărării libertății și independenței naționale cu lupta „pentru un guvern popular compus din reprezentanții celor ce muncesc, care va duce o politică în interesul poporului muncitor... pentru Republică Democratică Populară”⁷².

⁶⁸ *Documentele din Istoria Partidului Comunist Român, 1923-1928*, vol. II, Editura pentru literatură politică, București, 1953, p. 243-244.

⁶⁹ „Lupta de clasă”, nr. 4-5 din iunie 1927.

⁷⁰ *Ibidem*

⁷¹ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab XVI-3, Inv. 474.

⁷² *Ibidem*, cota Ab XXIV-1, Inv. 1906.

Înfăptuirea și victoria insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944 și desfășurarea impetuoasă a revoluției democrat-populare, sub conducerea nemijlocită a Partidului Comunist Român, au creat într-adevăr, așa cum a prevăzut și a militat partidul, de-a lungul întregii sale existențe, condițiile pentru instaurarea, în martie 1945, a „guvernului popular compus din reprezentanții celor ce muncesc” și apoi, în continuarea procesului revoluționar, la 30 decembrie 1947, a „republicii populare”. „Ca rezultat al procesului dezvoltării istorice — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — al luptei revoluționare a maselor populare conduse de partid, la 30 decembrie 1947, poporul român și-a luat soarta în propriile mâini, instaurând Republica Populară Română, patria tuturor celor ce muncesc de la orașe și sate ... Crearea republicii constituie deci o încununare a luptei duse de-a lungul secolelor de poporul român, de forțele sale înaintate, pentru eliberare națională și socială, pentru neatîrnare, progres social și o viață mai bună”⁷³.

Republica a dat viață și a depășit cu mult năzuințele înaintașilor pentru libertate, dreptate și progres social. În anii Republicii, poporul român a devenit pentru prima oară singur și întu totu stăpîn pe destinele sale. Republica socialistă a ridicat pe o treaptă superioară concepția înaintașilor despre „domnia democrației” căreia i-a dat un conținut mai bogat și, ceea ce este esențial, a asigurat realizarea ei în fapt, în mod autentic și consecvent, în toate domeniile vieții sociale.

Instaurarea cu trei decenii în urmă a Republicii și drumul glorios parcurs de atunci evidențiază cu putere valoarea bogatelor tradiții anti-monarhice și republicane din gândirea social-politică din țara noastră. Realitățile economice, sociale, politice și spirituale din anul XXX al Republicii Socialiste România intruchipează încununarea celor mai înalte năzuințe ale înaintașilor, a celor mai profunde idealuri revoluționare, democratice și socialiste ale precursorilor. Republica Socialistă este vatra străbună a împlinirilor noastre socialiste, cadrul social, politic și național al dezvoltării patriei pe calea civilizației socialiste și comuniste.

L'ÉVOLUTION DE LA PENSÉE SOCIO-POLITIQUE RÉPUBLICAINE EN ROUMANIE

RÉSUMÉ

Dans la première partie de son étude l'auteur se réfère aux conditions économiques, socio-politiques et historiques dans lesquelles est apparu le concept de république, aux traditions démocratiques en ce qui concerne l'organisation politique des premières formations étatiques sur le territoire du pays, au lien organique entre l'idéal de l'indépendance et de l'unité nationale et l'aspiration à l'instauration d'une forme de gouvernement avancée, à même d'assurer l'émancipation matérielle et spirituelle du peuple roumain.

L'étude est consacrée également à l'apparition et au développement de la pensée antimonarhique et républicaine dans les conditions du féo-

⁷³ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 7, p. 957—958.

dalisme roumain, à la modalité d'expression de celle-ci dans les programmes des mouvements socio-politiques à large écho dans la conscience et l'histoire du peuple roumain ainsi que dans l'œuvre des érudits de l'époque professant des idées progressistes qui ont milité tant contre la domination étrangère, pour la liberté et l'indépendance nationale, que contre l'autocratie princière autochtone. Dans ce contexte, l'auteur se réfère amplement à la période de désagrégation du féodalisme et au début de l'époque moderne, à la multitude de courants et de mouvements socio-politiques.

La partie finale de l'étude aborde sous une forme synthétique la pensée socio-politique antimonarchique et républicaine, en tant que partie inséparable de toute la spiritualité roumaine. A l'époque de l'apparition et du développement du capitalisme, des personnalités marquantes du peuple roumain ont, dans le contexte de la révolution bourgeoise-démocratique et après celle-ci, milité fermement pour l'instauration d'une république démocratique. L'auteur examine ensuite, l'évolution du concept de république dans la pensée du mouvement ouvrier et socialiste, de même que la vaste activité déployée par le Parti Communiste Roumain en vue de l'instauration — dans la conjoncture du déroulement victorieux de la révolution démocratique-populaire — le 30 décembre 1947, de la République Populaire Roumaine. Elle incarne à un échelon supérieur les idéaux et les aspirations progressistes des précurseurs et exprime de façon plénière sur le plan de l'organisation étatique, les desiderata séculaires du peuple roumain.

ÎNDEPĂRTAREA PARTIDELOR BURGHEZE DIN VIAȚA POLITICĂ A ROMÂNIEI

DE

TRAIAN UDREA

Partidele politice burgheze au părăsit definitiv scena istoriei țării noastre la sfârșitul primei etape a procesului transformărilor revoluționar-democratice declanșat în urma actului istoric de la 23 August 1944, eliminarea lor din viața politică a țării constituind, pe plan politic intern, prologul abolirii monarhiei și al trecerii la îndeplinirea sarcinilor revoluției socialiste.

Înlăturarea partidelor burgheze din viața politică a României s-a produs treptat, în mai multe faze, ea marcând reversul cuceririi treptate a puterii politice de către clasa muncitoare și aliații săi, în anii 1944—1947¹.

O particularitate a desfășurării revoluției populare, a luptei pentru instaurarea puterii revoluționare democratice în țara noastră constă în cucerirea relativ rapidă (la 6 martie 1945), ținând seama de raportul de forțe inițial (doar la 200 zile după 23 August 1944) de către clasa muncitoare și aliații săi a unor poziții dominante în guvern, în aparatul de stat, în întreaga viață politică a țării. Aceasta își găsește explicația atât în caracterul obiectiv, ireversibil al îndepărtării definitive și decisive a partidelor burgheze din viața politică — ca urmare a mersului înainte al revoluției populare—cât și în refuzul și opoziția înverșunată a principalelor partide burgheze de a participa după 23 August 1944 la realizarea acțiunii de defascizare și democratizare energetică, de refacere economică a țării.

Primele lucrări, studii și articole ale istoriografiei noastre referitoare la această problemă luind o poziție critică de „demascare” în bloc a partidelor „istorice” ca partide reacționare în întregul lor și contrarevoluționare nu făceau distincția necesară și nuanțată între manierele și metodele diferențiate în care clasele și păturile exploataatoare și exponenții lor politici s-au opus și au căutat să stăvilească sau să atenueze desfășurarea întregului proces de transformări revoluționare democratice în țara noastră. Prezența grupării tătărăsciene, de pildă, era caracterizată mai ales ca o încercare a acestei grupări burgheze de a frâna și de a pune bețe în

¹ Facem această remarcă, deoarece, uneori, în mod simplist, se confundă îndepărtarea ultimilor exponenți ai claselor exploataatoare (gruparea tătărăsciană, monarhia) cu procesul amplu ce are loc de-a lungul perioadei 23 august 1944 — 30 decembrie 1947 de înlăturare treptată, în raport cu evoluția raportului de forțe, a diverselor partide, organizații și grupări burgheze de cele mai diferite nuanțe din viața politică a țării.

route reformelor și măsurilor democratice inițiate de P.C.R. și aliații săi, deci se pune un accent aproape exclusiv pe latura negativă, conservator-contrarevoluționară a activității politice a grupării tătărăsciene în guvernul Groza. Elementelor social-democrate de dreapta care pînă în martie 1946 se aflaseră la conducerea P.S.D. li se nega de asemenea orice aport pozitiv în evenimentele dinainte și de după 23 August 1944, punîndu-se accentul doar pe orientarea lor anticomunistă, pe simpatiile pe care le-au manifestat față de ideologia și practicile reformiste ale Internaționalei socialiste, apreciată atunci ca fiind în întregime în slujba cercurilor imperialiste occidentale, deci reacționară și anticomunistă.

Accesul larg la o serie de surse documentare de prim rang (arhivele principalelor instituții centrale de stat, ale principalelor partide politice), interpretări noi, eliberate de reziduurile unei viziuni dogmatice, au permis istoriografiei noastre, îndeosebi în ultimul deceniu, să ajungă la concluzii mai nuanțate și mai apropiate de adevărul istoric. Fără a nega caracterul anacronic și retrograd al partidelor burgheze, în condițiile desfășurării revoluției populare, în marș spre socialism, rolul — după cum vom vedea — nefast al politicii forțelor și partidelor conservatoare și reacționare, istoriografia noastră a izbutit să analizeze mult mai diferențiat orientarea generală, pozițiile și tactica urmată de diferitele partide, grupări și organizații burgheze în raport și în confruntarea lor cu forțele revoluționare înainte și după 6 martie 1945.

Există, astfel, în prezent, o unanimitate a istoricilor noștri asupra rolului important pe care, alături de forțele revoluționare antifasciste în frunte cu P.C.R., l-au jucat și principalele partide politice burgheze, P.N.Ț. și P.N.L., cercurile monarhice, chiar unii lideri de dreapta ai P.S.D., în pregătirea și înlăturarea insurecției, în formarea guvernului de unire națională antifascistă de la 23 August 1944².

În ultima vreme, o serie de specialiști (Gh. Tuțui, A. Petric, P. Nichita, V. Liveanu, I. Alexandrescu, M. Fătu, Șt. Lache etc.) pornind de la analiza critică a unor documente programatice și de la pozițiile adoptate față de problemele de bază ale țării, față de o serie de evenimente de prim ordin au reușit să delimiteze mai precis poziția fiecărui partid, organizații și grupări politice în anii 1944—1947.

În monografia sa consacrată istoriei partidelor național-tărănesc — Maniu și național liberal — Brătianu în anii 1944—1947, M. Fătu ajunge la concluzia că partidele burgheze aveau încă după 23 August 1944 resurse și posibilități reale de a mai juca „un rol pozitiv, de a contribui la progresul chiar, sub anumite aspecte, al țării noastre”³. M. Fătu consideră că în prima etapă a procesului transformărilor revoluționar-democratice,

² Vezi, în acest sens, între altele, Zaharia Gh., A. Simion, *Politica de alianțe a Partidului Comunist Român în pregătirea și înlăturarea insurecției din August 1944*, în P.C.R. în vîta social-politică a României, 1921—1944, București, Edit. militară, 1971, p. 363—391; Ilie Ceaușescu, *Aspecte contradictorii în atitudinea unor forțe politice burgheze din România față de problemele militare și politice ale țării în perioada septembrie 1940 — august 1944*, în *File de istorie militară a poporului român*, vol. I, București, Edit. militară, 1973, p. 181—226; T. Udrea, *Activitatea Partidului Comunist pentru săurirea frontului patriotic antifascist*, în „Studii”. Revistă de istorie, nr. 3/1971, p. 537—561.

³ M. Fătu, *Sfîrșit fără glorie. Partidul național-tărănesc (Maniu) și Partidul național-liberal (Brătianu) în anii 1944—1947*, București, Edit. științifică, 1972, p. 8.

cînd nu se „punea încă sub semnul întrebării, existența proprietății privat-capitaliste asupra mijloacelor de producție”⁴, cînd deci revoluția „nu-și propunea să lichideze pozițiile burgheziei în viața social-economică a României”⁵, burghezia putea încă, în mod obiectiv, să fie interesată în desăvîrșirea sarcinilor revoluției burghezo-democratice, în opera de refacere economică a țării, de restabilire și consolidare a suveranității și independenței de stat după 23 August 1944.

Subscriind la aceste aprecieri, în general pertinente, privind posibilitățile existente imediat după 23 August 1944 de atragere a burgheziei, a partidelor și grupărilor sale politice la desăvîrșirea sarcinilor revoluției burghezo-democratice, (fapt confirmat istoricește, în ceea ce privește țara noastră, însăși de participarea grupării tătărăsciene timp de mai bine de doi ani și jumătate, la activitatea guvernului Groza) ținem să facem precizarea că esențială pentru perioada anilor 1945—1947, nu a fost atît desăvîrșirea sarcinilor revoluționare burghezo-democratice, care au constituit doar un aspect, unul din obiectivele revoluției, cît lupta pentru putere, pentru cucerirea și consolidarea puterii revoluționar-democratice instaurată la 6 martie 1945. 6 Martie 1945 reprezintă, dealtfel, un moment esențial de referință în definirea pozițiilor și în activitatea tuturor partidelor și grupărilor politice, mai cu seamă a partidelor și grupărilor burgheze care, refuzînd să participe în minoritate în noul guvern prezidat de dr. Petru Groza, vor trece în opoziție și prin aceasta își vor reduce într-o măsură hotărîtoare posibilitățile de a influența dinlăuntru angrenajului politico-administrativ mersul evenimentelor politice interne, își vor îngusta astfel posibilitățile și de fapt vor refuza să contribuie constructiv la opera națională de refacere social-economică și de reînnoire democratică a țării.

Un al doilea moment esențial în schimbarea raportului de forțe l-a constituit victoria în alegeri a B.P.D. din 19 noiembrie 1946, care a asigurat în mod definitiv un rol precumpănitor, întărit prin votul întregii țări, forțelor revoluționar-democratice în parlament și în guvern, în întreaga viață politică.

În sfîrșit, anul 1947, an al unui proces accelerat de reforme și măsuri cu caracter democrat-revoluționar și anticapitalist, de clarificări și delimitări în sinul guvernului și al majorității partidelor și organizațiilor politice a marcat maturizarea factorilor social-politici care au făcut istoricește necesară înlăturarea de la cirna țării a *ultimilor* reprezentanți ai claselor și păturilor exploatoare — tătărăscienii și instituția monarhică.

Momentul și împrejurările îndepărtării ultimilor reprezentanți ai claselor exploatoare de la conducerea țării la sfîrșitul anului 1947 au purtat pecetea unor situații specifice, unor particularități ale evoluției raportului de forță, a luptei de clasă din țara noastră în acea perioadă.

★

Consensul principalelor partide și forțe social-politice care a stat la baza pregătirii și înlăturării insurecției naționale antifasciste din august 1944 putea constitui baza unei coaliții guvernamentale democratice de

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

durată, cel puțin pentru întreaga perioadă a războiului antihitlerist și a încheierii tratatului de pace. Dar aceasta ar fi fost posibil cu condiția elaborării și adoptării de către toate partidele și organizațiile democratice a unui program general de măsuri economice și social-politice democratice, care să cuprindă și să propună soluții unanim acceptate de rezolvare a întregului complex de probleme și cerințe prioritare sau de durată care se puneau în fața țării noastre după 23 August 1944.

În realitate, unanimitatea și consensul realizat în cadrul acordurilor de colaborare realizate de principalele partide și formațiuni politice în ajunul și în vederea înlăptuirii actului istoric de la 23 August 1944 au avut un caracter de excepție, limitat doar la obiectivele național-antifasciste ce urmau să fie realizate, ca urmare a victoriei insurecției naționale antifasciste. Diferitele acorduri de colaborare (și în primul rând acordul B.N.D.) enunțau doar — și aceasta la propunerea P.C.R. — sarcina instaurării după doborârea dictaturii antonesciene a unui regim democratic (ceea ce implica abolirea legislației fasciste) fără a fixa un program de guvernare comună îndelungată după ce vor fi fost realizate obiectivele naționale antifasciste la ordinea zilei⁶.

Este semnificativ, în acest sens, că îndată ce victoria insurecției devine un fapt împlinit fruntașii partidelor politice burgheze sînt obligați să-și precizeze punctele lor de vedere, în fond să schițeze orientarea generală, obiectivele politice pe care urmăreau să le realizeze pentru întreaga perioadă a războiului antihitlerist și a pregătirii semnării armistițiului și apoi a tratatului de pace cu Națiunile Unite.

În vreme ce Partidul Comunist Român în declarația sa din 24 august 1944 și Partidul Social-Democrat în declarația din 25 august 1944, fără a abdica de la crezurile lor socialiste, apreciind ca obiectiv central lupta pentru eliberarea întregului teritoriu național de sub dominația fascistă și participarea în acest sens cu toate forțele la războiul antihitlerist, țineau să precizeze necesitatea primordială a instaurării și consolidării unui regim democratic, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. în primele lor declarații (din 31 august și 1 septembrie 1944) asociindu-se sarcinilor antifasciste la ordinea zilei preconizau deja într-o formă primară intenția partidelor lor de acțiune pentru amînarea pînă după război a oricăror transformări revoluționare-democratice, ceea ce implica menținerea și restaurarea în formele antebelice ale regimului politic de stat burghez, a ordinii burgheze în ansamblul ei.

Încă din primele declarații ale conducerii celor două principale partide politice burgheze⁷ reieșea convingerea lor că alianța stabilită cu for-

⁶ Vezi, în această privință, recentul studiu al lui V. Liveanu, *Asupra elaborării și semnificației declarației de constituire a B.N.D.*, în „Revista arhivelor”, nr. 3/1976, p. 322 și urm.; idem, *Primele decrete ale insurecției armate antifasciste și antiimperialiste. Despre guvernul de la 23 August 1944*, în „Revista de istorie”, nr. 10/1976, p. 1514—1518; cf. studiul nostru *Insurecția națională antifascistă — factor hotărîtor în schimbarea raportului de forță în viața politică a României*, în „Revista de istorie”, nr. 8/1974, p. 1131—1143.

⁷ Gh. Țuțui, *Partidele politice democratice din România în perioada de după 23 August 1944*, în „Anale de istorie”, nr. 6/1969; cf. T. Udrea *L'attitude des principaux partis et organisations politiques à l'égard du développement démocratique de la Roumanie après le 23 Août 1944*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 5/1972.

tele revoluționare nu mergea dincolo de înfăptuirea obiectivelor naționale antifasciste cuprinse în acordul B.N.D., după care, se spera, viața publică își va relua cursul „normal”. Partidele politice burgheze și îndeosebi fruntașii P.N.Ț. aveau, imediat după 23 August 1944, convingerea că opoziția pe care o manifestaseiă față de regimurile dictatoriale carlist și antonescian, rolul lor în pregătirea și desfășurarea evenimentelor din august 1944, experiența lor de guvernare antebelică, relațiile și sprijinul care scontau să-l primească din partea cercurilor guvernante anglo-americe vor contribui la restabilirea regimului constituțional și parlamentar dinainte de 1938⁸. În această viziune, ei nu se considerau obligați să mențină, cu atit mai puțin să dezvolte și deci să reconsolideze și să lărgască, pe noi baze, acordul de colaborare realizat cu P.C.R. și celelalte partide revoluționar-democratice înainte de 23 August 1944.

Mai mult chiar, în perspectiva unei îndepărtări sau mențineri doar simbolice pentru considerente mai ales de ordin extern, a prezenței unor reprezentanți ai partidelor muncitorești în guvern, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. stigmatizează și refuză reincadrarea în partidele lor a tuturor foștilor lor aderenți care încheiaseră individual sau în grup acorduri de colaborare antifascistă cu P.C.R. și celelalte forțe revoluționare cu excepția acordului B.N.D.

În acest fel, gruparea socialist-țărănistă Ralea, grupul masiv de simpatizanți ai fostului prim-ministru și secretar general al partidului liberal Gh. Tătăărăscu erau considerați excluși din vechile lor partide. În schimb, I. Maniu, invocînd sentimentele patriotice de care ar fi fost animată gruparea legionarilor ardeleni condusă de H. Comaniciu, autorizează la 30 august 1944 înscrierea individuală în P.N.Ț. a foștilor legionari care se dezeceau public de vechile lor credințe prohitleriste. Se deschidea astfel una din porțile de infiltrare voluntară a legionarilor înăuntrul celui mai puternic partid politic burghez român.

Majoritatea membrilor primului cabinet Sănătescu nu erau formal sub influența sau încadrați într-un partid sau grupare de partide, ci reprezentau și acționau ca mandatar ai intereselor superioare ale întregii națiuni. Totuși, prin apartenența și concepția lor de clasă, majoritatea membrilor guvernului înclinau să dea ascultare în problemele controversate fruntașilor partidelor burgheze prezenți ca miniștri secretari de stat fără portofoliu în guvern și în primul rînd lui I. Maniu. În această conjunctură și structură a guvernului, vocea reprezentantului P.C.R. în guvern putea fi pusă în minoritate ceea ce convenea intențiilor cercurilor burghezo-moșierești interesate în menținerea intactă a structurii social-economice și a regimului politic de stat burghez.

Această tentă conservatoare își punea uneori amprenta și asupra unor acțiuni de politică externă.

Prin nedesemnarea unor membri marcanți care să facă parte din delegația guvernamentală plecată la Moscova pentru a semna armisti-

⁸ Vezi în acest sens, manifestele și circularele pe care conducerile celor două partide le trimit organizațiilor lor județene și comunale imediat după 23 August 1944, reproduse și în presă la începutul lui septembrie 1944.

tiul⁹, prin refuzul de constituire a unui guvern de coaliție democratică antifascistă, principalele partide politice burgheze urmăreau să nu angajeze decisiv și direct responsabilitatea lor politică atît în opera de guvernare propriu-zisă cît și în parafarea condițiilor grele ale armistițiului.

Nesesizînd sau considerînd ca trecătoare situația politică nou creată de afirmarea puternică pe scena politică a țării a forțelor revoluționare în frunte cu P.C.R. în timpul și ca urmare a victoriei insurecției din August 1944, nutrînd iluzia că în cele din urmă vor primi un sprijin eficace din partea cercurilor imperialiste anglo-americane cu stare de spirit antisovietică¹⁰, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. înțelegeau să continue, cu alte mijloace și într-o altă ipostază, tactica practică în anii dictaturii militar-fasciste de neangajare directă, responsabilă la soluționarea gravelor probleme socio-economice cu care era confruntat poporul român după 23 August 1944. În concepția fruntașilor P.N.Ț. și P.N.L., partidele lor nu trebuiau să-și asume responsabilitatea guvernării directe care în condițiile economice și financiare grele cu vizibile tendințe de înrăutățire ar fi putut duce la „uzarea” lor politică. Pornind de la aceste considerente, P.N.Ț. și P.N.L. au preconizat menținerea în funcție a primului guvern Sănătescu, alcătuit în majoritate din generali, pe întreaga perioadă a războiului sau chiar pînă la încheierea tratatului de pace.

Necesitățile legate de mobilizarea resurselor materiale și umane ale țării pentru participarea, într-o măsură corespunzătoare intereselor naționale ale țării, la războiul antihitlerist, de reconstituire din temelii a unei Românie democratice, de refacere cît mai grabnică a economiei naționale reclamau însă concentrarea tuturor partidelor și organizațiilor democratice într-un unic, uriaș și plin de sacrificiu efort național. Se impunea deci o reconsiderare a sistemului de alianțe politice creat înainte de 23 August 1944, în sensul unirii și cooperării tuturor forțelor naționale antifasciste în cadrul unui guvern de largă concentrare democratică¹¹.

Pornind de la aceste considerente de interes național, din inițiativa P.C.R., Grupul patriotic antihitlerist¹², în primul său manifest public lansa chemarea la „lărgirea Blocului Național Democrat într-un front național patriotic unic pentru ca toate elementele luptătoare să poată participa”¹³.

P.C.R. și celelalte forțe revoluționare-democratice considerau că efortul cerut de participarea României la războiul antihitlerist pînă la victoria finală, defascizarea energică și democratizarea în profunzime a

⁹ În mod curent, se apreciază că B. Știrbei și C. Vișoianu reprezentau partidele burgheze în delegația română prezentă la Moscova, dar în realitate nici unul dintre ei nu făcea parte din conducerea P.N.Ț. sau P.N.L., ei putînd, cel mult, să apară ca purtători de cuvînt ai acestor partide.

¹⁰ Spre a spori interesul cercurilor de afaceri occidentale pentru soarta României burgheze, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L., chiar și regele, în declarațiile făcute corespondenților presei străine se declarau adepții atragerii în condiții avantajoase a noi capitaluri străine în economia națională.

¹¹ I. Scurtu, *Poziția P.C.R. față de partidele „istorice” în timpul primului guvern Sănătescu*, în „Analele Univ. București”, seria St. Soc., t. XVI/1965.

¹² Constituit pe baze ilegale la sfîrșitul lunii iunie 1944 din P.C.R., P.S.D. și din organizațiile neacceptate de fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. de a face parte din B.N.D., adică: Frontul Plugarilor, Madoszul, partidul socialist-țărănesc Ralea, Apărarea Patriotică, Uniunea Patrioților.

¹³ „Luptătorul”, organ al județenei P.C.R. Ilfov, 10 septembrie 1944.

aparaturii de stat, a întregii vieți politice a țării, redobândirea independenței și suveranității depline a țării noastre se puteau realiza în condiții optime de către o coaliție de forțe care să cuprindă toate partidele politice democratice ale țării. În acest scop, la 24 septembrie 1944, P.C.R. lansează un proiect program pe care-l propune ca platformă de acțiune a tuturor partidelor și organizațiilor democratice unite într-un front național democrat.

Platforma program propusă de P.C.R.¹⁴, cuprindea, în esență, o suită de prevederi menite să înfăptuiască un regim democratic antifascist, (ceea ce implica democratizarea aparatului de stat, lichidarea tuturor rămășițelor fascismului din viața politică, din legislația țării, urmărirea și pedepsirea criminalilor de război etc.) să asigure participarea României la războiul antihitlerist, să pună temeliile reconstrucției pe baze mai democratice decât în trecut ale economiei naționale (pe primul plan se situau o reformă agrară radicală și preluarea sub controlul statului a unor ramuri industriale) dar fără a atinge caracterul predominant al relațiilor capitaliste în industrie, agricultură și comerț. Atitudinea negativă a principalelor partide politice burgheze — P.N.Ț. și P.N.L. față de platforma-program propusă de P.C.R. (platformă însușită de P.S.D., de sindicatele revoluționare, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Madoszul, Apărarea patriotică etc., care se vor reuni la 12 octombrie 1944 în Frontul Național Democrat), de a participa activ și constructiv la făurirea unei noi Românie democrat-populare va reduce simțitor, imediat după evenimentele din August 1944, posibilitățile principalelor partide burgheze de a juca în perspectivă un rol important în viața politică a țării.

Refuzul P.N.Ț. și P.N.L. de a adera la programul transformărilor democratice cuprins în platforma F.N.D.¹⁵ va precipita procesul delimitărilor, clarificărilor și cristalizării a două linii, în fond a două tabere în rindul forțelor politice care participaseră la insurecție și care pînă atunci giraseră în comun activitatea primului guvern Sănătescu. Se produce o delimitare decisivă. Luînd act de refuzul P.N.Ț. și P.N.L. de a adera la platforma program de guvernare democratică, Consiliul național al F.N.D. ia hotărîrea la 13 octombrie ca cei doi reprezentanți ai P.C.R. și P.S.D. în guvern „să aducă la cunoștință d-lor Iuliu Maniu președintele Partidului național-tărănesc și Constantin I.C. Brătianu președintele Partidului național-liberal desființarea Blocului național democrat, care devenise o stavilă în calea dezvoltării poporului român și îndeplinirii sarcinilor istorice care stau în fața noastră”¹⁶.

La 16 octombrie 1944, reprezentanții P.C.R. și P.S.D. își prezintă demisia din guvern ceea ce determină criza de guvern și declanșarea de către F.N.D. a luptei pentru formarea unui guvern de largă coaliție politică.

¹⁴ „Scînteia”, 26 septembrie 1944.

¹⁵ Pornind de la necesitatea antrenării, dacă era posibil, a tuturor partidelor și organizațiilor democratice ale țării, Consiliul național al F.N.D., în ședința de constituire din 12 octombrie 1944, reînnoiește apelul făcut principalelor partide politice burgheze de a adera la platforma program a F.N.D.

¹⁶ „Scînteia”, 14 octombrie 1944.

Între timp, P.N.Ț., principalul partid politic burghez, lansează propriul său program de acțiune care statua refuzul acestui partid de a subscrie la orice dezvoltare progresistă a țării. Declarându-se în principiu credincios programului său antebelic care cuprindea formal unele reforme economice în domeniul agrar, industrial și bancar fără a oferi soluții adecvate și viabile, P.N.Ț. refuza în fapt să țină seama de schimbările profunde petrecute în raportul de forțe pe plan intern și internațional în anii celui de-al doilea război mondial și prin aceasta bara posibilităților reale ale partidului de a juca un rol și a participa la procesul transformărilor revoluționar-democratice în curs de desfășurare. Fără a recurge momentan la republicarea programului său, P.N.L. într-o serie de declarații, de întruniri și în presă a manifestat și el același refuz obstinent de a ține seama de noile realități istorice¹⁷.

În măsura în care fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. nutreau iluzia posibilității menținerii la putere a primului cabinet Sănătescu chiar și în condițiile retragerii girului celor două partide muncitorești, coaliția forțelor democratice grupate în F.N.D. s-a decis să mobilizeze toate forțele pentru doborârea de la cirna țării a guvernului Sănătescu și instalarea sub presiunea revoluționară a maselor a unui guvern democratic¹⁸. În ciuda sprijinului primit din partea regelui, primul guvern Sănătescu este obligat să părăsească la începutul lunii noiembrie 1944 scena politică a țării. Prima încercare de forțe provocată de refuzul P.N.Ț. și P.N.L. de a ține seama de noul raport de forțe și de marile cerințe ale dezvoltării democratice a țării s-a soldat, astfel, cu un prim și decisiv succes al forțelor revoluționar-democratice grupate în F.N.D.

Noul cabinet, deși prezidat tot de generalul C. Sănătescu se prezenta într-o compoziție și avea un caracter sensibil diferit în raport cu fostul cabinet răsturnat de valul luptei revoluționare.

Al doilea guvern Sănătescu era, așa cum militase P.C.R. încă din vara anului 1944, (dar cum nu se putuse realiza la 23 August 1944 din cauza poziției obstrucționiste a lui Maniu) un guvern de coaliție democratică cu participarea directă a reprezentanților principalelor partide și grupări burgheze și muncitorești. Pentru prima oară în istoria țării la guvern va participa un important grup (cca. o treime din portofolii) de reprezentanți ai P.C.R. și P.S.D. și ai altor forțe democratice grupate în F.N.D.¹⁹.

¹⁷ Spre deosebire de P.N.Ț., care se bucura încă de relativ numeroase simpatii îndeosebi în rindul unor pături și categorii sociale burgheze și mic burgheze și ai cărui aderenți în majoritate vor urma imediat după 23 August 1944 indicațiile președintelui partidului I. Maniu, la liberali, care într-o serie de județe, orașe și comune rurale întirzie să-și reconstituie pe baze legale organizațiile locale, existau mari disensiuni, în fapt se contura existența a două viitoare partide: cel al vechilor liberali credincioși președintelui în funcțiune C.I.C. (Dinu) Brătianu, și cel condus de fostul secretar general al P.N.L. Gh. Tătăreanu care grupa majoritatea elementelor dinamice din partid ce se declarau favorabile adoptării liberalilor la noua situație politică creată după 23 August 1944, participării și deci păstrării chiar și în minoritate a controlului asupra unor instituții guvernamentale și al unor verigi ale aparatului de stat local.

¹⁸ O desfășurare pe zile a manifestărilor și demonstrațiilor pentru un nou guvern de coaliție, democratică este prezentată în lucrarea *Din cronică a unor zile istorice*, București, Edit. Academiei, 1971, p. 168-174.

¹⁹ Însăși acceptarea în lotul F.N.D. a unor miniștri sau subsecretari de stat aparținând unor grupări sau organizații democratice cu care P.N.Ț. și P.N.L. refuzaseră să colaboreze în vara anului 1944 (ne referim la reprezentanți ai sindicatelor, Frontului Plugarilor, Uniunii Patriotice etc.) era o dovadă a eșecului înregistrat de forțele reacționare în încercarea lor de a bara drumul spre putere reprezentanților forțelor revoluționar-democratice.

Față de numai doi reprezentanți ai P.C.R. și P.S.D. desemnați ca miniștri de stat fără portofoliu și față de prezența vremelnică²⁰ ca ministru de justiție ad interim a lui L. Pătrășcanu, în noua echipă guvernamentală erau prezenți numeroși titulari în unele cazuri ai unor departamente cheie (de pildă, prezența la ministerul comunicațiilor a reprezentantului P.C.R. Gh. Gheorghiu-Dej). Nu trebuie omis, pe de altă parte, că în focul luptei pentru răsturnarea primului guvern Sănătescu forțele revoluționar-democratice pornind de la necesitatea defascizării și democratizării țării au trecut la îndepărtarea a numeroase elemente colaboraționiste preluând sub controlul lor un important număr de prefecturi și primării, ai căror noi titulari, reprezentanți ai F.N.D., vor acționa în viitor ca elemente ale noii puteri revoluționar democratice²¹.

Încercînd, fără rezultat, să determine adoptarea de către guvern în plenul său a unor măsuri de „ordine” represive contra organelor locale de stat alese de populație, precum și contra acțiunilor de ocupare și preluare în folosință de către țărani a pămînturilor și bunurilor agricole părăsite, reprezentanții P.N.Ț. și P.N.L. în cel de al doilea guvern Sănătescu se izbesc de opoziția fermă a reprezentanților F.N.D. Ca exponenți ai intereselor claselor exploatatoare, vădit lezate de avîntul luptei revendicative a maselor largi de la orașe și sate, și apreciînd că al doilea cabinet Sănătescu prin compoziția sa nu putea să asigure menținerea sau, ca în Moldova, restaurarea „ordinii burgheze”, conducerea principalelor partide politice recurge la sfîrșitul lunii noiembrie 1944 la o soluție extremă. Fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. determină pe generalul C. Sănătescu să prezinte regelui — fără a se consulta în acest sens cu miniștrii F.N.D. din guvern — demisia cabinetului prezidat de el. Era declarată, astfel, o nouă criză guvernamentală, pe care cercurile reacționare încurajate de intervenția trupelor engleze la sfîrșitul lunii noiembrie 1944 în războiul civil din Grecia o doreau rezolvată în condiții mai favorabile decît cea precedentă.

Invocîndu-se imposibilitatea și neviabilitatea unui guvern „eterogen” în care se confruntau deschis și în permanență două tabere cu orientare diferită, cercurile reacționare, sub pretextul asigurării unei guvernări unitare „omogene” au încercat să strecoare la putere un așa-zis guvern de tehnicieni, formal neînregistrați în vreun partid. Prin aceasta, fruntașii principalelor partide politice, bucurîndu-se de concursul cercurilor palatului, scontau să elimine de la guvernare pe reprezentanții F.N.D. și, în același timp, să evite uzura propriilor lor cadre. Așa-zisul cabinet de tehnicieni²² putea fi controlat și influențat decisiv dinafară de cercurile politice burgheze. Un astfel de cabinet „neutru” nu era chemat și n-avea cădere, în concepția fruntașilor P.N.Ț. și P.N.L., să elaboreze și să treacă la

²⁰ În timp ce se afla la Moscova în fruntea delegației române pentru semnarea armistițiului la 7 septembrie 1944, Lucrețiu Pătrășcanu e înlocuit din funcția de ministru al Justiției cu un tehnician „neutru”, el rămînînd în continuare doar ministru de stat fără portofoliu. Era un semn al tendinței cercurilor politice reacționare că nu intenționau să stabilească o colaborare de durată în guvern cu reprezentanții P.C.R.

²¹ Procesul instituirii, de jos în sus, pe cale revoluționară, a unor noi organe locale de stat democratice cunoaște un succes deosebit încă din lunile septembrie-octombrie 1944 în special în județele moldovene, dar și într-o serie de importante centre din Dobrogea, Muntenia și Banat.

²² Ca formatori ai cabinetului de „tehnicieni” se avea în vedere între alții, prințul Știrbei și generalul N. Rădescu, șef al Marelui Stat Major.

înfăptuirea unor reforme structurale a căror „oportunitate” urma a fi luată în seamă abia după război. A doua criză de guvern, provocată, după cum am arătat, de fruntașii principalelor partide burgheze, nu s-a soldat însă cu rezultatele scontate de aceștia. La sfârșitul lunii noiembrie și începutul lunii decembrie 1944, forțele revoluționare cuceriseră noi și importante poziții. Majoritatea prefecturilor și primăriilor orașelor cele mai importante ale țării trecuseră sub controlul reprezentanților F.N.D. Forțele conservatoare și-au dat seama atunci că prelungirea crizei lucra împotriva lor, de aceea părăsind atitudinile veleitare de la începutul crizei, ei încep consultatii cu reprezentanții F.N.D. pentru ieșirea rapidă din criză și constituirea grabnică a unui nou guvern.

În condițiile interne și internaționale existente, forțele revoluționare democratice grupate în F.N.D. au apreciat că necesitățile de ordin economic și politico-militar impuneau menținerea formulei guvernamentale ce stătuse la baza constituirii celui de-al doilea guvern Sănătescu. F.N.D. a condiționat însă rămânerea reprezentanților săi în minoritate și în noul guvern, de recunoașterea și legalizarea situației existente de fapt la nivelul prefecturilor și primăriilor în sensul recunoașterii și confirmării în posturi a reprezentanților F.N.D. aleși de populație pînă la acea dată. Deoarece fruntașii partidelor burgheze și însăși premierul nou desemnat generalul N. Rădescu invocau menținerea pe viitor a „liniștei” ca o condiție sine qua non a stabilității guvernamentale, forțele democratice au acceptat să suspende temporar acțiunile de desemnare de jos în sus, pe cale revoluționară, a noi prefecti și primari în schimbul angajamentului miniștrilor burghezi din noul guvern Rădescu de a trece la elaborarea și adoptarea unor legi și măsuri democratice. S-a preconizat, astfel, ca noul guvern să adopte o nouă lege de purificare a administrației de stat, să adopte un statut al naționalităților, o nouă lege de organizare sindicală, noi reglementări privind contractele de muncă în industrie și agricultură etc.

Încercările de forță ale principalelor partide politice burgheze se soldaseră așadar cu o deteriorare accentuată a pozițiilor lor în guvern și în afara guvernului. În raport cu situația existentă imediată după 23 August 1944, forțele revoluționare-democratice obținuseră punerea în practică, chiar dacă nu în cadrul foarte larg, reprezentativ, propus de platforma-program din septembrie 1944, a formulei guvernamentale de coaliție democratică preconizată de P.C.R. încă înainte de 23 August 1944. În al doilea guvern Sănătescu ca și în noul cabinet Rădescu F.N.D. deținea circa o treime din portofolii. Controlul realizat însă de F.N.D. asupra majorității²³ prefecturilor și primăriilor urbane, iar în unele regiuni și a celor rurale au permis accesul maselor revoluționare la activitatea unor importante verigi locale ale aparatului de stat. Se creaseră, astfel, încă înainte de 6 martie 1945, condițiile transformării vechii organizări administrative politice în instrument al noii puteri revoluționare democratice. P.C.R. și celelalte forțe democratice își sporeau de la o zi la alta rîndurile, cucereau noi adeviziuni. Clasa muncitoare, organizată în Frontul Unic

²³ Cînd facem această afirmație ne referim atît la situația existentă pe teritoriul aflat sub controlul direct al guvernului, cit și la faptul că cei 11 prefecti și celelalte organe ale puterii de stat din nordul Transilvaniei fuseseră desemnate de consiliul local F.N.D., deci urmau orientarea politică a forțelor revoluționare democratice grupate în F.N.D.

Muncitorese exercita deja o influență hotărâtoare asupra evoluției vieții politice a țării în ansamblul ei.

Organele locale de stat democratice aflate sub controlul F.N.D., comitetele de fabrică, comitetele țărănești, oficiile județene de administrare a bunurilor agricole părăsite, rețeaua densă și tot mai extinsă a organizațiilor F.N.D. asigurau forțelor democrației exercitarea în fapt a unei a doua puteri, a unei duble puteri, în raport cu elementele și organele aparatului de stat burghez în funcție. În fapt, majoritatea burgheză din guvern nu mai deținea controlul asupra a numeroase organe de stat, în fabrici și pe ogoare sindicatele și respectiv comitetele țărănești încadrate în Frontul Plugarilor impuneau noi orinduieli democratice.

De la nivelul cuceririlor revoluționare democratice deja obținute și consolidate partidele și organizațiile politice grupate în F.N.D. puteau pregăti condițiile democratizării în continuare a vieții politice, aducerii la cirna țării, la momentul potrivit, a unui guvern de largă concentrare democratică. La începutul anului 1945, au loc conferințe ale uniunilor sindicale în vederea ținerii primului congres liber pe țară al sindicatelor revoluționare. Au loc, de asemenea, conferințe județene ale Frontului Plugarilor care, inițial, urma să-și țină și el congresul la sfârșitul lunii februarie. Congresul sindical aprobă noul program de guvernare F.N.D. elaborat în cursul lunii ianuarie 1945.

La începutul lunii ianuarie 1945, deoarece majoritatea angajamentelor ce și le asumaseră generalul Rădescu și odată cu el și reprezentanții P.N.Ț. și P.N.L. nu fuseseră duse la îndeplinire, F.N.D. face publică intenția sa de a reveni asupra „armistițiului” politic ce fusese în vigoare în cursul lunii decembrie 1944 și de a chema din nou masele la înfăptuirea de jos în sus, pe cale revoluționară a revendicărilor democratice pe care majoritatea burgheză din guvern refuza să le onoreze²⁴.

În fața forțelor conservatoare și reacționare din guvern și din afara guvernului se ivea din nou alternativa: fie de a satisface revendicările juste ale maselor, fie de a încerca o nouă confruntare cu forțele revoluționare. Principalele partide burgheze au optat în principiu pentru cea de a doua alternativă.

După lansarea programului de guvernare F.N.D.²⁵ la sfârșitul lunii ianuarie 1945, în guvern și în afara guvernului se desfășoară cu o intensitate sporită o confruntare vie a punctelor de vedere divergente, dintre reprezentanții F.N.D., pe de o parte, și cei ai majorității burgheze în cap cu generalul Rădescu, pe de altă parte.

Dînd o interpretare eronată raportului de forțe pe plan internațional, hotărîrilor luate la conferința de la Ialta, încurajate de succesul represiunilor contrarevoluționare, desfășurate în Grecia cu concursul unor unități britanice, forțele reacționare din țara noastră au apreciat greșit în februarie 1945 că sosise momentul unei confruntări dure și decisive cu forțele revoluționar-democratice grupate în jurul F.N.D. Invocînd apelul C.C. al Frontului Plugarilor lansat la 9 februarie 1945 de a se trece la înfăp-

²⁴ Vezi, în acest sens, apelul consiliului național al F.N.D. adresat de Anul nou 1945 tuturor cetățenilor țării.

²⁵ Însăși publicarea programului de guvernare al F.N.D. marca intenția forțelor revoluționar democratice de a lansa lupta decisivă pentru formarea unui nou guvern care să corespundă noului raport de forțe, a unui guvern F.N.D.

tuirea imediată pe cale revoluționară la exproprierea pământurilor moșierești și improprietărirea țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin, precum și noile acțiuni populare de instalare a noi prefecti și primari democrați într-o serie de județe, majoritatea reacționară din guvern în cap cu Rădescu își manifestă deschis hotărârea de a se împotrivi cu forța valului acțiunilor revoluționare, împingând lucrurile pînă la provocarea unui război civil. Cercurile politice reacționare nutreau iluzia pe cit de periculoasă interesele naționale pe atît de nefondată că provocarea unor ciocniri sîngeroase și a unei eventuale intervenții a unităților militare sovietice în favoarea forțelor revoluționare vor putea provoca protestul și chiar intervenția cercurilor anglo-americane în afacerile interne ale țării noastre.

Această nouă încercare de forțe s-a soldat de asemenea cu o înfrîngere categorică și — de data aceasta — decisivă a forțelor reacționare în sensul că în urma evenimentelor de la sfîrșitul lunii februarie 1945 ultimul guvern cu majoritate burgheză din istoria țării este înlăturat de la putere; s-au deschis perspective formării unui guvern de largă coaliție democratică în care rolul precumpănitor avea să-l joace reprezentanții muncitorimii și țăranimii.

Bucurîndu-se pînă în ultimul moment de sprijinul cercurilor palatului, fruntașii P.N.Ț. Maniu și P.N.L. Brătianu au fost surprinși de decizia regelui de a accepta formarea cabinetului Groza chiar și în condițiile trecerii principalelor partide burgheze în opoziție. Valul luptelor revoluționare, raportul de forțe pe plan intern și internațional, temerea cercurilor palatului că în cazul unui eventual refuz monarhia ar fi fost înlăturată, l-au determinat pe rege să accepte constituirea guvernului de largă coaliție democratică dr. Petru Groza într-o compoziție net favorabilă forțelor revoluționar-democratice.

Părăsiți de numeroși aderenți, în unele cazuri de grupări dizidente²⁶, fruntașii principalelor partide politice burgheze calculînd din nou greșit evoluția raportului de forțe pe plan intern și internațional refuză oferta dr. Petru Groza de a participa la noul guvern și trec în opoziție²⁷.

Trecerea în opoziție a principalelor partide politice burgheze s-a dovedit o decizie fatală pentru destinul lor politic, ele fiind părăsite de aderenții lor ce trec după 6 martie 1945 în masă în rîndul partidelor și organizațiilor guvernamentale.

²⁶ După repetate încercări de reconciliere și de revenire — evident pe o poziție fruntașă în conducerea P.N.L., Gh. Tătărăscu care nu întrerupsese, în paralel, o serie de contacte cu reprezentanții ai F.N.D., sfîrșește prin a încheia în februarie 1945 un acord de colaborare cu F.N.D. pentru o eventuală participare la un guvern de coaliție. La rîndul său, fostul președinte al tineretului P.N.Ț., Anton Alexandrescu aderă la 23 februarie 1945 la F.N.D. În fruntea unei importante grupări dezidente (inițial cu aderenții mai numeroși în județele de munte din Oltenia). Numeroase organizații județene sau comunale P.N.Ț. și P.N.L. trec în masă, la începutul anului 1945, în rîndul F.N.D. sau ale grupării tătărăsciene.

²⁷ În legătură cu aceasta, ținem să precizăm că celor două partide li s-a oferit cîteva portofolii, deci s-ar fi putut constitui într-o minoritate burgheză în noul guvern în care majoritatea urma să fie deținută de reprezentanți ai partidelor și organizațiilor ce activaseră în F.N.D. În dorința reunificării forțelor liberale într-un singur partid, liberalii brătienesti au înclinat, în ciuda recomandării făcute de Maniu, spre o participare chiar și în condiții minoritare la guvern. Pentru cîteva săptămîni chiar, o rudă apropiată a Brătienilor dar în același timp bun prieten și colaborator apropiat al lui Gh. Tătărăscu, D. Alimănișteanu participă în guvernul Groza ca ministru al Finanțelor. El va părăsi guvernul abia în luna aprilie, după elaborarea și adoptarea bugetului pe anul 1945—46.

În vara anului 1945, fruntașii P.N.Ț. Maniu și P.N.L. Brătianu determină factorul monarhic să ceară demisia guvernului dr. Petru Groza la 21 august 1945. Guvernul refuză în bloc să-și prezinte demisia și-și continuă activitatea. Speranțele reacțiunii în înlăturarea guvernului democratic au fost, astfel, spulberate. Conferința miniștrilor de externe ai marilor puteri ținută la Moscova în decembrie 1945 va recunoaște legalitatea guvernului Groza, cu recomandarea urgentării organizării primelor alegeri parlamentare postbelice, regele fiind nevoit să reia contactul cu guvernul Groza²⁸.

După eșuarea „grevei” regale și falimentul provocărilor singeroase din 8 noiembrie 1945, P.N.Ț. Maniu în special va lunea și mai mult spre o activitate conspirativă, antiguvernamentală, se va transforma într-o rezervă de cadru pentru o eventuală (în fond o iluzorie) intervenție imperialistă în România. Campania de defăimare și calomniere a guvernului democratic dr. Petru Groza în fața unor guverne occidentale, transmiterea în străinătate a unor date secrete și dări de seamă asupra situației economico-financiare și politice din România, organizarea unor acțiuni teroriste și de sabotaj, trecerea la organizarea unei rețele clandestine de „rezistență” antiguvernamentală au caracterizat activitatea P.N.Ț. Maniu și P.N.L. Brătianu și de fapt au discreditat și au împins aceste partide la descompunere și faliment public rapid.

Procesul foștilor conducători ai P.N.Ț. — Maniu din vara anului 1947 pentru activitate îndreptată împotriva intereselor de stat și ostilitate față de transformările democratice petrecute în țară după 23 August 1944 a fost, în fapt, procesul principalelor partide burgheze, a constituit condamnarea acelor forțe social-politice care se opuneau dezvoltării progresiste, făuririi unei noi Români democratice și populare. Dizolvarea P.N.Ț., principalul partid politic burghez al țării era consecința directă a incapacității organice a acestui partid în ciuda unor sloganuri țărăniști și a unei frazeologii patriotarde de a se adapta noii situații și noului raport de forțe intervenit în urma victoriei insurecției din august 1944.

Orientarea sa constantă anticomunistă și contrarevoluționară, după 23 August 1944, increderea oarbă în sprijinul reacțiunii internaționale, transformarea sa îndeosebi după 6 martie 1945 în principalul loc de concentrare și manifestare a elementelor reacționare, inclusiv a rămășițelor Gărzii de Fier, în portdrapelul reacțiunii și forțelor contrarevoluționare, au atras concentrarea focului împotriva sa atît din partea puterii populare instaurată la 6 martie 1945 cît și oprobiul opiniei publice românești.

În ceea ce privește partidul liberal-Brătianu el încetează după 6 martie 1945 a fi al doilea partid politic burghez al țării. Începînd din vara anului 1945, majoritatea cadrelor liberale, grosul foștilor aderenți trec în rîndurile noului partid liberal — Gh. Tătărăscu. Apreciem că încă din vara anului 1945 locul de al doilea partid politic burghez îl va deține fosta grupare tătărăsciană transformată din vara anului 1945 în al doilea partid liberal care prin participarea sa la guvern a căpătat, în ciuda ostilității vădite ce o manifestau față de el cele două partide burgheze „istorice”,

²⁸ Mai pe larg despre aceasta : Gh. Țului, *Înfringerea de către forțele revoluționare a acțiunilor antidemocratice și antiguvernamentale întreprinse de partidele politice reacționare și de monarhie (august 1945-ianuarie 1946)* în „Studii”, nr. 6/1967, p. 1093—1114.

un ascendent politic și moral asupra tuturor celorlalte partide și grupări politice burgheze ²⁹.

Partidul liberal Gh. Tătăărăscu a urmat o linie politică oarecum diferită pînă la un anumit punct în raport cu cea adoptată de P.N.Ț. Maniu și P.N.L. Brătianu. Încă din anii războiului (1942) Gh. Tătăărăscu are o serie de inițiative pe linia realizării unei „uniuni sacre” de salvagardare a intereselor României în cazul prezumat al înfringerii Germaniei. Încercările sale din anii 1942—1944 de a realiza împreună cu cercurile maniste și brătieniste acțiuni pentru scoaterea României din războiul hitlerist au fost primite constant cu ostilitate de aceste cercuri. Mai târziu el va contacta și va discuta în mai multe rânduri cu reprezentanți ai P.C.R. și ai altor partide și grupări democratice eventualitatea stabilirii unui acord de colaborare antihitleristă al cărui obiectiv major era scoaterea României din războiul hitlerist înlăturarea dictaturii militare-fasciste și restabilirea drepturilor și libertăților politice fundamentale. După 23 August 1944, după încercări infructuoase de a reveni la conducerea P.N.L. Brătianu, Tătăărăscu se decide să reinnoade contactele cu partidele și organizațiile democratice de stînga.

Participarea grupării tătăărăsciene la guvernul dr. Petru Groza pe lângă faptul că a conferit acestuia un caracter de mai largă concentrare democratică a asigurat antrenarea la activitate guvernamentală și la refacerea economică a unor cadre cu experiență și cu relații în sinul unor importante cercuri de afaceri din țară și chiar din străinătate. Desfășurarea ascendentă a procesului transformărilor revoluționare democratice dincolo de limitele considerate convenabile cercurilor liberale grupate în jurul lui Tătăărăscu, concepțiile și interesele de clasă ostile oricărei politici de îngădire și limitare treptată a inițiativei particulare, măsurile economice cu caracter anticapitalist care se vor intensifica mai ales în 1947 au creat o discrepanță tot mai vădită între mersul înainte al revoluției populare și rolul de apărător al intereselor capitaliste jucat de tătăărăscieni în cadrul guvernului. Nu trebuie uitat nici faptul că trecerea masivă după 6 martie 1945 în rîndul partidului liberal Gh. Tătăărăscu a majorității foștilor membri ai partidului liberal, mulți dintre ei cu stare de spirit reacționară, unora vădit anticomunistă, pe lângă faptul pozitiv al slăbirii și decăderii unuia din partidele burgheze în opoziție, a avut și partea sa negativă, în rîndurile P.N.L. Tătăărăscu căutîndu-și și găsindu-și adăpost și loc de manifestare numeroase elemente reacționare și anticomuniste. Cu prilejul procesului foștilor conducători P.N.Ț. și al altor procese politice a reieșit că mulți funcționari liberali-tătăărăscieni au pactizat cu reacțiunea și deci au acționat contra politicii oficiale a guvernului. Fidel apărător al intereselor burgheziei, Gh. Tătăărăscu și colaboratorii săi au încercat să folosească

²⁹ O amplă analiză asupra istoricului celor două partide burgheze „istorice” o realizează M. Fătu în monografia citată de noi. Autorul, bizuindu-se pe numeroase izvoare în mare parte inedite izbuțește să prezinte o varietate de momente și aspecte care au condus la „sfîrșitul fără glorie”, al acestora. Considerăm însă, că autorul urmărind îndreptățit activitatea principalului partid burghez P.N.Ț., a acordat în schimb mai puțină atenție, în fond a subestimat într-o oarecare măsură rolul jucat de liberali, nesizînd în suficientă măsură că principala grupare liberală după 6 martie 1945 n-a mai constituit-o „brătienistii” aflați în opoziție și jucînd într-adevăr un rol șters, ci „tătăărăscienii” aflați în guvern și avînd sub controlul lor importante posturi în administrația de stat și în economie.

pozițiile deținute în guvern și în aparatul de stat împotriva procesului transformărilor revoluționare democratice în curs.

În aceste condiții, treptat laturile constructive ale colaborării forțelor revoluționare democratice cu membrii partidului liberal Tătărașcu diminuează, dezvoltându-se treptat o serie de contradicții și asperități care, în lumina pregătirii trecerii la înlăptuirea sarcinilor revoluției socialiste, făceau incompatibilă prezența pe mai departe în guvern a reprezentanților burgheziei.

La 6 noiembrie 1947, în urma votului parlamentului de neîncredere în miniștrii liberali, aceștia sînt excluși din guvern și înlocuiți cu reprezentanți ai partidelor consecvent democratice.

Încercînd un bilanț al acestei succinte treceri în revistă a principalelor momente și împrejurări care au condus la diminuarea treptată a rolului, iar apoi la înlăturarea definitivă a partidelor politice burgheze din viața politică a României după 23 August 1944 se poate afirma că la înlăturarea partidelor politice burgheze din viața politică a țării au concurat atît cauze obiective (legate de desfășurarea procesului revoluționar democratic în direcția trecerii la revoluția socialistă) cît și cauze subiective legate de incapacitatea principalelor partide politice burgheze, P.N.Ț. — Maniu și P.N.L. — Brătianu, de a participa constructiv după 23 August 1944 la procesul transformărilor democratice chiar și în cadrul și condițiile în care aceste transformări democratice nu atingeau, ci dimpotrivă prin eliminarea definitivă a rămășițelor rînduielilor feudale, curățaau terenul (desăvirșindu-se revoluția burghezo-democratică) dezvoltării economice a țării.

Situația concretă a țării noastre, faptul că la îndeplinirea obiectivelor național antifasciste au concurat în anii 1944—1945 alături de toate celelalte forțe ale națiunii, întreaga burghezie (mai puțin — evident — rămășițele organizațiilor fasciste), împletirea după 23 August 1944 a sarcinilor externe ale purtării războiului antihitlerist, ale efortului general susținut și de durată pentru achitarea obligațiilor asumate prin convenția de armistițiu, cu necesitatea unei defascizări și democratizări energice și totale a vieții publice care să permită declanșarea unui proces de înnoiri democratice concomitent cu prevederile reconstrucției economice, punerea unor temelii cît mai trainice dezvoltării economice ulterioare a țării, însăși efectuarea unor reforme cu caracter social-economic democratice ca reforma agrară, reprezentau obiective de interes național la care burghezia, principalele sale partide politice puteau și trebuiau să-și aducă contribuția.

Cramponarea asupra unor formule și soluții depășite istoricește care vizau, în fond, restaurarea realităților economice și social-politice antebelice într-o lume în mișcare, martoră a unor schimbări profunde, incapacitatea unor însemnate cercuri burgheze, în special a unei părți a marii burghezii, a principalelor partide politice, de a analiza și de a se adapta, chiar în interesul propriilor lor țeluri, noului raport de forțe — coroborată cu iluziile fanteziste despre o miraculoasă intervenție imperialistă care la momentul oportun ar fi putut salvagarda orînduirea capitalistă și regimul

politic burghez din România — au împins prematur principalele partide burgheze spre căutarea unor soluții inadecvate și nerealiste, le-au grăbit falimentul politic și eliminarea lor de pe scena politică a țării.

Semnificativ în acest sens este faptul că P.N.Ț., socotit în perioada interbelică ca purtător al unei orientări mai de stînga decît liberalii și care avusese un rol mai important în pregătirea politică și diplomatică a actului istoric de la 23 August 1944, după această dată a concentrat speranțele majorității cercurilor burgheze din țară și din străinătate dovedindu-se opac față de necesitățile oricăror schimbări democratice și progresiste și ostil colaborării cu forțele democratice de stînga, transformîndu-se în principalul portdrapel al reacțiunii românești, în vreme ce liberalii (mai ales tătărăscienii) dovedesc relativ o mai mare luciditate și forță de acomodare.

În altă ordine de idei, înlăturarea ultimului guvern cu majoritate burgheză și instaurarea la 6 martie 1945 (deci la numai 6 luni după victoria insurecției la care își dăduseră o contribuție importantă și partidele politice burgheze, incluzînd aici și majoritatea corpului ofițeresc care prin avere, concepție și educația de castă era atunci de formație burgheză) a guvernului cu majoritate revoluționar-democratică prezidat de dr. Petru Groza se datorește — după părerea noastră nu atît unor necesități revoluționare stringente care ar fi cerut înregistrarea unui succes decisiv în lupta pentru putere într-un moment în care războiul antihitlerist nu era încheiat, cît poziției obstructioniste adoptată de importante cercuri ale burgheziei în guvern sau în afara guvernului față de o serie de probleme și măsuri la care în mod normal ar fi trebuit să-și dea și ele concursul (defascizarea rapidă și totală a aparatului administrativ de stat, urmărirea, arestarea și condamnarea criminalilor de război și în genere a tuturor colaboraționiștilor, înlăturarea tuturor vestigiilor dictaturii fasciste, a legislației fasciste etc., restabilirea în drepturi și despăgubirea victimelor dictaturii fasciste, returnarea unor bunuri jefuite de fasciști, repartizarea judicioasă și în raport cu averea a obligațiilor și sarcinilor ce decurgeau din purtarea războiului și din obligațiile asumate prin convenția de armistițiu, adoptarea unor reforme și măsuri cu caracter social-economic compensator pentru păturile țărănești cele mai sărace; împotriva împroprietărilor socotite ca necesare după războiul de independență sau după primul război mondial, s-au ridicat cu vehemență în special liberalii brătieniști etc.).

Incapabile să sesizeze și mai ales să se adapteze noului raport de forțe intern, dar mai ales internațional, principalele partide politice burgheze și îndeosebi P.N.Ț. Maniu au scontat că vor stăvili desfășurarea revoluției populare și că vor restaura regimul politic antebelic ca urmare unei conjuncturi internaționale conflictuale între marile puteri aliate, iluzie ce s-a dovedit aberantă și falimentară și care a împins P.N.Ț. Maniu și P.N.L. Brătianu îndeosebi după 6 martie 1945 în postura de oficii de informații și spionaj puse în slujba cercurilor imperialiste reacționare din occident.

Neînțelegînd și incapabile să țină pasul cu mersul evenimentelor interne și internaționale, victime ale anticomunismului lor, devenit tradițional, punînd, în perioada anilor 1944—1947, ani de grele încercări și privațiuni pentru poporul român, interesele lor de clasă și ambițiile par-

tizane de moment mai presus de interesele naționale, partidele politice burgheze — mai puțin gruparea tătărăsciană în anii 1945—1946 — au grăbit prin orientarea și activitatea lor nerealiste desnodământul confruntărilor de clasă care au condus la îndepărtarea de la putere încă din prima fază a transformărilor revoluționar democratice din România.

Absența din guvern, opoziția unor importante cercuri de afaceri burgheze vor produce dificultăți suplimentare în efortul de redresare economică desfășurat de guvernul Groza după 6 martie 1945, vor crea unele dificultăți suplimentare României la conferința de pace din partea cercurilor imperialiste.

Pe de altă parte, prezența masivă încă de la 6 martie 1945 a reprezentanților maselor muncitoare de la orașe și de la sate în guvern, în organele locale de stat a permis instaurarea și consolidarea puterii revoluționare populare în România încă în perioada războiului antihitlerist; desfășurarea revoluției populare după 6 martie 1945 va avea loc, astfel, cu sprijinul și de pe pozițiile predominante pe care le ocupă clasa muncitoare și aliații săi în guvern și aparatul de stat.

La sfârșitul anului 1947, în urma îndepărtării tătărăscienilor din guvern, se formează un cabinet democrat-revoluționar omogen.

Monarhia fusese instituită în România în condițiile și cu scopul consolidării în continuare a regimului politic burghez de stat, a României moderne. Monarhia s-a încadrat, a slujit, a fost beneficiara și a constituit apanajul regimului politic de stat burghez. Înlăturarea definitivă din viața politică a țării a partidelor burgheze, instituirea, îndeosebi în 1947, a unui amplu și tot mai riguros sistem de îngrijire economică și de control muncitoresc a întreprinzătorilor capitaliști oglindeau modificări ireversibile în raporturile de forțe, creaseră condiții favorabile trecerii la revoluția socialistă.

În aceste împrejurări, instituția monarhică complet izolată și neutralizată politic devenise un anacronism lipsit de sens, incompatibilă cu progresul social-politic general al țării.

Lipsită de orice sprijin politic organizat în urma desființării partidelor burgheze, datorită instituirii și consolidării unei administrații de stat și a unui guvern în totalitate democrat-popular, nemaibucurându-se de credit și sprijin nici pe plan extern, monarhia nu avea altă alternativă decît împărtășirea aceluiași destin cu regimul politic care o crease adică, dispariția de pe scena istoriei.

Convins de neputința și dezavantajele pe care și le-ar fi atras în cazul unui eventual refuz, regele Mihai semnează la 30 decembrie 1947 actul abdicării sale.

Proclamarea Republicii Populare Române reprezenta o încununare a procesului transformărilor revoluționare de după 23 August 1944, a luptei pentru cucerirea deplină a puterii politice de către clasa muncitoare și aliații săi. Drumul spre făurirea societății socialiste în România era astfel larg deschis.

L'ÉCARTEMENT DES PARTIS BOURGEOIS DE LA VIE POLITIQUE DE ROUMANIE

RÉSUMÉ

L'abolition de la monarchie a constitué l'acte final de l'écartement des représentants de la bourgeoisie et des grands propriétaires terriens de la vie politique du pays, a marqué l'achèvement de la longue lutte menée entre le 23 août 1944 et le 30 décembre 1947 par la classe ouvrière et ses alliés pour la conquête du pouvoir politique, pour l'instauration du régime de démocratie populaire en Roumanie. La monarchie avait été instituée en Roumanie dans les conditions et dans le but du renforcement du régime politique d'Etat bourgeois de la Roumanie moderne. La monarchie s'est encadrée, a servi et a été la bénéficiaire du régime politique bourgeois. Après le 23 août 1944, le dernier monarque a appuyé toutes les tentatives des forces conservatrices et réactionnaires à barrer la conquête progressive du pouvoir politique par les forces révolutionnaires. Tant à l'occasion des crises de gouvernement d'octobre-novembre 1944 et de février-mars 1945, que surtout lors du conflit direct entre le roi et le gouvernement déclenché le 21 août 1945, la monarchie est sortie vaincue de la confrontation avec les forces révolutionnaires. Néanmoins, pour des considérations d'ordre interne et international, le dernier roi n'a pu être chassé du trône qu'après l'écartement de tous les partis politiques bourgeois de la vie politique du pays. Sans aucun appui de l'intérieur et de l'extérieur, la monarchie, dernier vestige d'un régime politique hostile au progrès et à l'épanouissement des larges masses a été sans difficulté liquidée. Par suite, le peuple souverain a instauré la république populaire, s'engageant en même temps à l'édification de la société socialiste en Roumanie.

TRANSFORMAREA REVOLUȚIONARĂ A ARMATEI ROMÂNE ÎN ANII EDIFICĂRII NOII ORÎNDUIRI ÎN ȚARA NOASTRĂ

DE

Col. MIHAI INOAN

Lt. maj. ALEXANDRU DUȚU

Armata română de astăzi este rezultatul unui complex proces transformator a cărui desfășurare s-a înscris organic în ansamblul bătăliilor revoluționare duse de clasa muncitoare și aliații săi, sub conducerea Partidului Comunist Român, pentru răsturnarea claselor exploatare, cucerirea puterii politice și edificarea noii orînduiri pe pămîntul patriei. Temeiurile obiective ale înfăpturii acestui proces rezidă în necesitatea imperioasă a creării aparatului de stat și instrumentelor de forță menite să slujească revoluția, să apere cuceririle ei, puterea muncitorească-țărănească împotriva reacțiunii interne și externe.

Problema creării unui nou aparat de stat și, în acest cadru, a unei armate menite să slujească puterea revoluționară s-a impus în mod obiectiv pentru toate popoarele care s-au angajat să edifice orînduirea nouă. Teza formulată inițial de V.I. Lenin cu privire la necesitatea făuririi unei armate de tip nou — materializată pentru prima dată în cadrul edificării statului socialist sovietic — a căpătat o largă aplicabilitate, în raport de condițiile istorice concrete, în toate țările care au pornit pe calea revoluției și construcției socialiste după cel de-al doilea război mondial. Viabilitatea acestei fundamentări teoretice și-a găsit în zilele noastre o nouă consacrare în Programul Partidului Comunist Român, care — pe baza analizei profund științifice a experienței istorice și realităților contemporane — subliniază că „preluînd puterea politică, proletariatul, în alianță cu celelalte mase muncitoare, trebuie să-și creeze propriile sale instrumente, propria forță armată care să asigure salvagardarea cuceririlor revoluționare împotriva reacțiunii interne și externe”¹.

Desigur, condițiile concrete în care s-a desfășurat revoluția în fiecare țară, particularitățile organizării statale, tradițiile istorice și alți factori interni au imprimat note de specificitate procesului de făurire a armatelor respective, a structurilor organizatorice și spirituale ale acestora. În unele țări, organizația militară a puterii muncitorești-țărănești a fost înfăptuită pe un „teren gol”, după dizolvarea vechilor armate; în altele,

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Edit. politică, București, 1975, p. 191.

noua armată s-a constituit pe baza detașamentelor și armatelor de partizani care luptaseră împotriva fascismului și pentru victoria revoluției populare; în unele cazuri s-a realizat o fuziune a detașamentelor și armatelor de partizani cu mari unități și unități regulate constituite în timpul războiului pe teritoriul și cu sprijinul Uniunii Sovietice.

În România noul organism militar s-a realizat pe calea unor adânci și ample transformări efectuate în ansamblul și în toate componentele — organizatorice, spirituale și de funcționalitate — ale organismului existent. Soluția adoptată de partidul nostru comunist poartă pregnanță amprenta particularităților căilor pe care le-a urmat procesul revoluționar din țara noastră, îndeosebi în ceea ce privește construirea propriului aparat de stat pe calea prefacerii treptate a vechilor instituții statale, a reorganizării lor corespunzător cerințelor revoluției. „Am avut totdeauna grijă — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — ca, menținând ceea ce este bun, să întărim organele respective, să le reorganizăm pe o bază nouă, revoluționară, să le dăm un conținut de clasă pentru a le transforma în organe ale dictaturii proletariatului, în organe ale puterii muncitorești-țărănești”².

În lumina acestei concepții, PCR a înseris ca un obiectiv strategic al politicii sale, încă din prima etapă a revoluției, transformarea organismului militar existent într-o armată proprie orînduirii socialiste. Adoptarea acestei soluții a fost facilitată de raporturile strînse ale Partidului Comunist Român cu armata în perioada ilegalității, de participarea activă a acesteia la înlăptuirea insurecției naționale și la războiul contra Germaniei fasciste³, de dezvoltarea în focul acestor lupte pe un plan superior a legăturilor dintre armată și popor, de influența exercitată de partidul comunist ca forță politică conducătoare a luptei maselor pentru cucerirea puterii politice și de acțiunea sa directă prin intermediul guvernului revoluționar-democratic, în care deținea rolul politic conducător⁴.

Astfel orientat, procesul de transformare revoluționară a organismului nostru militar a evoluat pe o linie ascendentă, adîncindu-se și amplificîndu-se în concordanță cu dezvoltarea întregii opere de edificare a noii orînduirii. Aplicarea creatoare de către PCR a cerințelor generale ale revoluției a asigurat continuitatea armatei române și, totodată, menținerea în permanență a unei forțe militare pregătite pentru a îndeplini misiunea de apărare a integrității și independenței patriei.

**PREFACERILE TRĂITE DE
ORGANISMUL MILITAR ÎN PERI-
ODA 23 AUGUST 1944 –
30 DECEMBRIE 1947**

Orientarea Partidului Comunist Român spre prefacerea organismului militar a inclus în prim plan acțiunile de reorganizare a armatei pe noi baze, acțiuni cunoscute sub genericul „democratizarea” armatei⁵. Acestea au vizat integrarea instituției ostășești în ansamblul transformărilor pe care le trăia societatea românească, anga-

² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 9, Edit. politică, București, 1973, p. 392.

³ *Programul Partidului Comunist Român de săurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 125.

⁴ Colonel Constantin Nicolae, locotenent-colonel Petre Ilie, *Armata română pe drum de luptă și victorii*, Edit. militară, București, 1973, p. 159–160.

⁵ *Armata română în primii ani ai revoluției și construcției socialiste*, Edit. militară, București, 1975, p. 30

jarea acesteia în viața politică a țării de partea forțelor revoluționare, modelarea ei într-un instrument de sprijin al puterii revoluționar-democratice a maselor populare, efectuarea unor profunde transformări în educația și configurația moral-politică a corpului de cadre, în relațiile interumane din armată⁶. Proclamată public în septembrie 1944*, concepția PCR privind democratizarea armatei, s-a materializat în faza inițială prin abolirea unor legi cu caracter reacționar referitoare la sistemul de recrutare⁷, la practica pedepselor corporale⁸ în armată, la instituirea unor criterii rasi-ale în căsătoriile ofițerilor și subofițerilor români⁹. De asemenea, s-a trecut la înlăturarea din armată a unor generali și ofițeri superiori care sprijiniseră deliberat regimul antonescian; în același timp au fost reintegrați în cadrele active ale armatei unii dintre generalii și ofițerii trecuți în rezervă de Ion Antonescu¹⁰.

Activitatea depusă în cadrul guvernului de către reprezentanții PCR și ai celorlalte partide democratice reprezentate pentru înfăptuirea acestor măsuri legislative s-a împletit cu preocupările pentru mobilizarea eforturilor armatei, ale întregii țări în războiul antihitlerist pînă la victoria finală asupra Germaniei naziste, cu acțiunile de popularizare în rândurile armatei a ideilor cuprinse în platforma de luptă comună a forțelor reunite în Frontul Național Democrat, pentru atragerea militarilor din unitățile aflate în țară la lupta acestor forțe în vederea cuceririi depline a puterii politice. În activitatea sa, Partidul Comunist Român a acordat o deosebită importanță dezvoltării conștiinței cetățenești a militarilor, stimulării răspunderii lor față de interesele generale ale patriei¹¹, obținerii unor îmbunătățiri substanțiale a condițiilor lor de viață, atît ale celor ce luptau pe front, cît și ale celor ce se instruiau în țară, precum și familiilor lor¹², acordării de drepturi politice¹³ militarilor, indiferent de grad, legife-

⁶ General-maior dr. Constantin Olteanu, colonel dr. Ilie Ceașescu, colonel dr. Vasile Mocanu, *Activitatea Partidului Comunist Român în armată 1921—1944*, Edit. militară, București, 1974, p. 269 și colonel dr. Vasile Mocanu, colonel Gheorghe Tudor, *Aspecte ale politicii Partidului Comunist Român în domeniul militar în anii 1944—1947*, în „File din istoria militară a poporului român”, vol. I, Edit. militară, București, p. 263—264.

* „Pentru ca armata noastră să-și îndeplinească cu succes îndatoririle către țară și neam — se arată în Apelul CC al PCR publicat în primul număr legal (21 septembrie 1944) al ziarului „Știința” — se impune: reorganizarea temeinică a armatei /.../ În oștirea noastră trebuie să domnească noul duh de viață democratică, corespunzător năzuințelor și voinței întregului popor”.

⁷ „Monitorul oficial” nr. 202 din 2 septembrie 1944, p. 6235.

⁸ Ibidem, nr. 223 din 27 septembrie 1944, p. 6429.

⁹ Ibidem, nr. 227 din 2 octombrie 1944, p. 6480.

¹⁰ Ibidem, nr. 205 din 6 octombrie 1944, p. 6248.

¹¹ „Ostașii din căzărmi și garnizoane ca și cei de pe front — se arată în numărul din 21 ianuarie 1945 al organului central de presă al PCR „Știința” — trebuie să-și facă datoria. Fiecare ostaș concentrat sau activ trebuie să se gindească mai întîi la interesele generale ale patriei și apoi la interesele lor personale. Întîi trebuie distrus definitiv fascismul, iar în urmă fiecare își va primi răsplata sa”.

¹² „Știința” din 4 octombrie 1944.

¹³ „Într-un stat cu adevărat democratic ofițerii, subofițerii și soldații care sunt cetățeni ai țării trebuie să aibă dreptul de a-și alege conducătorii și de a fi aleși /.../ Dreptul de vot pentru ostași este o necesitate pentru o Românie democratică” / „Știința” din 17 decembrie 1944/. În aceeași ordine de idei Rezoluția Conferinței Naționale a PCR din octombrie 1945 preconiza pentru militari „drepturi egale politice cu toți cetățenii țării” / „Știința” din 18 octombrie 1945/.

rării și aplicării reformei agrare și, în cadrul acesteia, a împrumutării cu prioritate a ostașilor aflați pe front¹⁴ etc.

Pentru realizarea acestor deziderate național-patriotice PCR a folosit până la 6 martie 1945 o gamă largă de forme și mijloace. Prin intermediul reprezentanților săi și ai celorlalte organizații politice democratice aliate, partidul comunist a acționat oficial pe cale guvernamentală, influențând unele măsuri ale guvernelor din acea perioadă; a înruiat considerabil acțiunile Serviciului cultural al Marelui stat major — organism constituit în luna decembrie 1944, destinat și dotat cu mijloacele necesare pentru a desfășura propaganda patriotică în rândurile militarilor. Cea mai mare pondere a avut-o însă activitatea directă dusă prin comuniști (sau simpatizanții partidului) și membrii celorlalte organizații democratice care aveau legături nemijlocite cu ostașii, influențarea politică a militarilor prin rețeaua mijloacelor de informare publică: presă, radio etc.¹⁵

În condițiile amplificării luptei de clasă, cînd partidele politice burgheze încercau pe toate căile să pătrundă în cazărmi, comuniștii au evitat popularizarea activității organizațiilor de partid în armată; fără a face publice acțiunile, ei au reactivat celulele de partid existente în unități încă din anii ilegalității au trecut la înființarea altora noi, în special în cadrul unităților aflate în țară unde condițiile de acțiune erau mai prielnice. Pentru îndrumarea activității pe tărîm militar au fost înființate, în toamna anului 1944, în cadrul organizațiilor regionale și județene ale partidului, comunist, organisme speciale, denumite resoarte militare, precum și un resort militar central inclus în structura organizatorică a C.C. al P.C.R.¹⁶

Activitatea patriotică a P.C.R. în armată a avut un profund ecou în rândurile militarilor, în special printre elementele tinere ale corpului ofițeresc, fapt semnalat, de altfel, de numeroase rapoarte informative¹⁷.

După instaurarea guvernului revoluționar-democratic, prezidat de dr. Petru Groza, procesul transformării revoluționare a armatei a căpătat noi dimensiuni. Deținerea de către P.C.R. a rolului conducător în guvern i-a lărgit posibilitățile de acțiune în rândurile armatei și, ca urmare, prefacerile înnoitoare din cadrul armatei au căpătat un curs tot mai profund. Ele au îmbrăcat, ca de altfel, în întreaga societate, un conținut general-democratic, desfășurîndu-se în faze succesive în funcție de raportul de forțe existent în momentul respectiv pe arena luptei politice. Măsurile preconizate de documentele programatice ale P.C.R., ale F.N.D.* au început să fie puse în practică de acum direct prin intermediul guvernului, în al cărui program problemele armatei au fost situate printre cele priori-

¹⁴ Arh. ISISP de pe lângă CC al PCR, cota T XXIX-16.

¹⁵ General-locotenent Constantin Oprea, *Trăsături ale evoluției organelor politice din armata Republicii Socialiste România, în Armata Republicii Socialiste România. Tradiții și contemporaneitate*, Edit. militară, 1975, p. 133—136.

¹⁶ *Armata română în primii ani ai revoluției și construcției socialiste*, p. 32.

¹⁷ Arhiva Ministerului Apărării Naționale (în continuare sursa se va cita astfel: Arh. MAN), fond 1376, dosar 17, f. 307 și fond i, dosar 183, f. 578.

* „Guvernul F.N.D. — se arăta în programul de guvernare publicat la 29 ianuarie 1945 în ziarul „Scinteia” — va reorganiza armata în spirit democratic, eliminînd elementele reacționare și fasciste și întronînd o ierarhie militară întemeiată pe principiul autorității morale și al pregătirii profesionale a comandanților”.

tare. Dr. Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri, arăta astfel că una din cele mai mari sarcini ale poporului și ale guvernului era democratizarea armatei, iar Gheorghe Gheorghiu-Dej menționa într-una din primele ședințe ale guvernului: „A treia problemă pe care o socotesc de mare, de foarte mare importanță, este problema armatei, problema reorganizării armatei. Trebuie să facem în așa fel încît armata noastră să simtă întreaga căldură a poporului, întregul sprijin al poporului”¹⁸. Abordarea într-un spirit nou a problemelor militare și-a găsit o reflectare mai largă și în ordinele și instrucțiunile conducerii superioare a armatei.

În scopul intensificării activității sale în rindurile armatei, partidul a îmbunătățit cadrul organizatoric al îndrumării acestei activități, atît la nivelul Comitetului Central cît și în plan teritorial și local. Pentru organizarea și desfășurarea activității politico-educative în armată, pentru promovarea ideilor revoluționare ale partidului printre militari — factor esențial în afirmarea armatei ca instrument de sprijin al noului regim — în structurile organizatorice ale armatei a fost introdus un aparat special destinat acestui scop, denumit curent „Aparat pentru educație, cultură și propagandă” (ECP)*. Introducerea acestui organism, care a acționat de la început sub îndrumarea PCR, a avut un rol deosebit în amplificarea influenței partidului în rindurile militarilor, în mobilizarea lor la îndeplinirea sarcinilor revoluției populare.

Pentru început aparatul pentru E.C.P. a fost introdus, din necesități politice și din insuficiența personalului necesar încadrării, numai în cadrul comandamentelor, marilor unități și unități aflate pe front și a citorva comandamente aflate în țară. Ca organ central al aparatului pentru E.C.P. a fost înființată, în cadrul Ministerului de Război, Direcția superioară a educației, culturii și propagandei, iar la comandamentele de mari unități au fost constituite servicii pentru educație, cultură și propagandă, ai căror șefi erau în același timp și ajutoare ale comandanților pentru educație; (ulterior au fost denumiți comandanți secunzi pentru educație); în unități și subunități pînă la companie (similare) inclusiv, a fost introdusă funcția de ajutor al comandantului pentru activitatea culturală și educativă. Aparatul pentru E.C.P. a fost investit cu largi competențe. Direcția superioară pentru E.C.P. elabora programele și tematicile lecțiilor și conferințelor ce urmau a fi ținute în fața militarilor, edita cărți, broșuri, ziare destinate armatei, se îngrijea de dotarea unităților și subunităților cu materialele necesare muncii cultural-educative; serviciile pentru E.C.P. de la marile unități erau investite cu atribuții de conducere și îndrumare a activității educative, șefilor lor conferindu-li-se drepturi administrative și disciplinare corespunzătoare, precum și posibilitatea de a lua legătura directă cu Direcția superioară pentru E.C.P. trecînd peste subordonarea ierarhică, pentru toate problemele referitoare la educația militarilor din subordine¹⁹.

¹⁸ „Scnteia”, nr. 164 din 11 martie 1945.

* Înstituirea acestui organism a fost hotărîtă încă din prima ședință a guvernului democratic, la cererea reprezentanților PCR din guvern, pregătită de măsurile politico-organizatorice din lunile martie-mai 1945 și consfințită prin ordinul general al Ministerului de Război nr. 29 din 8 mai 1945.

¹⁹ Arh. MAN, fond E.C.P., dosar 44/1945, f. 16—17. Instrucțiunile nr. 20220 din 16 mai 1945.

În toamna anului 1945 aparatul politic a fost extins în întreaga armată română. Direcția superioară pentru E.C.P. a fost transformată în Inspectoratul general al armatei pentru educație, cultură și propagandă²⁰, ale cărui ordine erau de această dată obligatorii nu numai pentru organele aparatului politic, ci și pentru toți ceilalți comandanți sau șefi militari, ceea ce implica și angajarea lor directă în executarea activităților de propagandă și educație în unitățile respective²¹.

Activitatea partidului în armată a fost ridicată pe noi trepte după Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945, care a schițat sarcinile imediate și de perspectivă în vederea sporirii influenței partidului în rândurile militarilor și atragerea acestora tot mai mult la viața politică a țării. A fost considerabil îmbunătățită munca de îndrumare de către organele centrale și locale a activității comuniștilor din armată și a aparatului de educație, cultură și propagandă²².

Ca urmare, în perioada următoare P.C.R. și-a întărit pozițiile în cadrul oștirii, influența sa politică a sporit considerabil printre militari. La rândul său, aparatul politic a înregistrat serioase mutații calitative. Tot mai mulți lucrători ai aparatului E.C.P. au devenit membri de partid. La împlinirea a doi ani de la înființarea Inspectoratului general al armatei pentru E.C.P., aparatul politic a fost citat prin ordin de zi pe armată și apreciat ca „un adevărat motor al tuturor sectoarelor de activitate ale oștirii și un sprijin de neprecupețit pentru comandanți”²³. La baza acestei aprecieri a stat desigur munca tuturor lucrătorilor politici care în cei peste doi ani de activitate au organizat peste 254 000 de convorbiri cu militarii, peste 352 000 de ore ale ostașului, peste 11 000 de mitinguri, au editat 61 000 de gazete de perete și numeroase alte mijloace de agitație și propagandă care au contribuit la educarea și influențarea politică a militarilor²⁴.

Concomitent cu activitatea desfășurată în direcția influențării politico-ideologice a militarilor, cu preocupările pentru dezvoltarea cadrului organizatoric necesar exercitării înriuririi comuniștilor din interiorul organismului militar, Partidul Comunist Român a acordat o deosebită atenție efectuării unor prefaceri radicale în fizionomia politico-morală a corpului de cadre militare, ca o problemă centrală a reorganizării armatei pe baze revoluționare. Concepția partidului în această problemă, soluțiile adoptate și obiectivele concrete ale activității sale în domeniul respectiv — constituind o reală contribuție la dezvoltarea teoriei marxist-leniniste asupra construcției militare — au fost formulate cu toată claritatea în documente programatice ale partidului și ale guvernului revoluționar democratic, în analizele sistematice făcute la C.C. al P.C.R., au fost larg explicate și susținute prin organul central de presă al partidului comunist și prin alte publicații. Exprimînd punctul de vedere al guvernului democratic și implicit al partidului comunist în domeniul vizat, președintele Consiliului de Miniștri, dr. Petru Groza, sublinia: „Problema cadrelor militare ne preocu-

²⁰ Arh. MAN, fond 465, dosar nr. 3, f. 78.

²¹ *Armata română în primii ani ai revoluției și construcției socialiste*, Edit. militară, 1975, p. 64–65.

²² *Ibidem*.

²³ Arh. MAN, fond 333, dosar nr. 39, f. 69–70.

²⁴ *Ibidem*.

pă cu toată seriozitatea. La bază avem principiul unei noi concepții, noi discipline și noi ierarhii, bazată pe superioritatea priceperii în arta militară, izvorită din unitatea de interese dintre conducere și popor \. . . \ promovind în posturi de conducere elementele sănătoase și democratice care se disting atît prin iubirea față de popor cît și prin cunoașterea artei militare ²⁵.

Pentru promovarea fermă a cerințelor partidului comunist în acest domeniu au avut o însemnătate deosebită concluziile formulate și indicațiile date de Plenara C.C. al P.C.R. din 25—28 ianuarie 1946. Dezbătînd problemele de bază ale activității partidului în rîndurile armatei, ale desfășurării procesului transformator din domeniul militar, plenara a stabilit un complex de măsuri pentru aplicarea în continuare a criteriului politico-moral, cît și cel profesional în soluționarea și promovarea cadrelor, precum și pentru primirea celor corespunzătoare în rîndurile partidului*.

Politica partidului comunist în problema cadrelor militare a fost materializată prin acțiuni care au căpătat contururi concrete pe următoarele direcții: menținerea și utilizarea cadrelor care și-au dovedit atașamentul față de idealul reclădirii României pe baze democratice și care posedau o calificare profesională corespunzătoare;²⁶ eliminarea treptată din armată a cadrelor impenetrabile la înnoiri; reactivarea unor cadre îndepărtate de regimul antonescian pentru manifestări de desolidarizare de politica acestuia; integrarea în rîndul cadrelor active și de rezervă a ofițerilor și subofițerilor din cele două divizii de voluntari — „Tudor Vladimirescu” și „Horia, Cloșca și Crișan” — , precum și a altor militanți antifasciști care au luptat în mișcarea de rezistență antihitleristă din țara noastră și din alte țări²⁷; formarea în școlile militare a unor cadre noi, cu preferință a tinerilor proveniți din rîndurile muncitorilor și țăranilor; educarea întregului corp de cadre militare în spiritul loialității față de regimul revoluționar democratic, al îndatoririlor și răspunderii față de popor.

În spiritul acestei politici în perioada 1945—1947 au fost efectuate considerabile modificări în compoziția corpului de cadre, cuprinzînd atît structurile politico-sociale cît și cele profesionale și pe vîrste. Au fost promovați în grade și funcții numeroși ofițeri și subofițeri care, deși formați la școala veche, demonstraseră prin fapte hotărîrea lor de a sluji noul stat român ce se clădea. De asemenea, prin trecerea armatei la organizarea de pace, precum și datorită altor necesități, au fost puse în „cadru disponibil” peste 17 000 de cadre militare²⁸. Ulterior, o parte a acestora au rămas în poziția de pensionari militari, alții s-au recalificat în diferite funcții din economia națională, iar unii, a căror îndepărtare din armată se dovedise a fi neîntemeiată, au fost rechemăți, pentru un timp, în rîndul cadrelor active.

²⁵ *Democratizarea armatei, Îndrumări pentru munca aparatului de cultură, educație și propagandă*, București, 1945, p. 23—24.

* În august 1946, existau în armată 3 100 membri de partid, dintre care 900 erau ofițeri, 1300 subofițeri și 900 soldați.

²⁶ General-locotenent Ion Coman, *Întărirea continuă a legăturii dintre armată și popor — componentă a operei de făurire a noii organizații militare*, în *Momente din făurirea și întărirea armatei Republicii Socialiste România*, Edit. militară, București, 1970.

²⁷ Decretul-lege nr. 320/25 aprilie 1945; Decretul-lege nr. 666/15 august 1945; Legea nr. 314/25 august 1947.

²⁸ Arh. MAN, fond Bibliotecă, litera B, cota 113, p. 30—41.

Ca urmare a măsurilor întreprinse, spre sfârșitul anului 1947, după originea socială, proveniența ofițerilor era următoarea : 6 % din muncitori, 23 % din țărani săraci și mijlocași, 43 % din funcționari și liber profesioniști, 18 % din chiaburi, 10 % din moșieri și capitaliști. Tot atunci, în rândurile ofițerilor erau 5,55 % cadre noi, provenite dintre voluntarii care au luptat pe frontul antihitlerist în cadrul armatei române și a armatelor aliate ori în cadrul mișcării de rezistență din diferite țări. În rândurile subofițerilor erau 7,5 % cadre noi, provenite dintre soldații și gradații, care s-au distins în timpul luptelor și în alte acțiuni și care au urmat cursuri scurte de pregătire militară și politică²⁹.

★

Dincolo de aceste schimbări, reflectate în câteva date de ordin statistic, se cer a fi subliniate mutațiile adânci produse în profilul politico-moral al corpului de cadre militare, oglindite pregnant și convingător în faptul că majoritatea covârșitoare a cadrelor armatei noastre — de toate gradele — s-a situat de partea forțelor revoluționare, în lupta pentru reclădirea României pe baze noi, democratice. Această poziție s-a făcut simțită încă în perioada luptei pentru instaurarea unui guvern al Frontului Național Democratic, când cadrele militare — armata, în general — s-au desolidarizat de încercările unor cercuri reacționare de a înăbuși voința maselor populare*. Referindu-se la rolul și poziția armatei în perioada dată, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta că : „Paralel cu participarea activă pe front, în luptele duse cot la cot cu armata sovietică pentru eliberarea întregului teritoriu al țării și apoi pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei, până la victoria finală asupra Germaniei hitleriste, armata română a îndeplinit o importantă misiune patriotică, revoluționară, acționând alături de popor, de clasa muncitoare, de forțele democratice ale societății, pentru înfrângerea împotrivirii reacțiunii și cucerirea puterii politice de către proletariat în alianță cu țărănimea muncitoare, cu toate categoriile de oameni ai muncii”³⁰.

Acumulând în viața cotidiană, în modul de a gândi și a acționa înnoirile revoluției populare, armata s-a subordonat neabătut guvernului democratic instaurat la 6 martie 1945, s-a dovedit a fi un sprijin credincios al acestuia. Angajamentul luat de armată cu prilejul întoarcerii unităților și marilor unități de pe front, situarea ei de partea guvernului pe timpul așa-zisei „greve regale” din toamna anului 1945, participarea ei la acțiunile de refacere economică a țării**, sprijinul și votul acordat forțelor politice coalizate în Blocul Partidelor Democratice constituie dovezi concludente ale poziției armatei ca o componentă a ansamblului forțelor ce

²⁹ Arh MAN, fond Direcția personal, dosar nr. 1, vol. 2, f. 9. 29.

* Sînt semnificative în acest sens : Declarația publică a unui grup de generali și ofițeri superiori, avînd funcții de mare răspundere în armată, de desolidarizare de acțiunile guvernului Nicolae Rădescu care a încercat să înăbușe cu forța armelor demonstrația populară din Capitală, de la 24 februarie 1945 (vezi „Scînteia” din 1 martie 1945), poziția clară exprimată în sprijinul F.N.D. de cadrele de conducere și alți militari din garnizoanele Craiova, Botoșani, Sibiu, Galați ș.a.

³⁰ „Scînteia”, nr. 10 121 din 7 martie 1975

** Zeci de mii de militari au fost angajați efectiv la refacerea rețelei feroviare și rutiere a țării, combaterea efectelor secetei, ajutorarea țărâniei în campaniile agricole și în alte acțiuni economice și sociale.

militau sub conducerea comuniștilor pentru prefacerea revoluționară a societății românești și, în același timp, ale transformărilor pe care le trăia armata ca instituție statală și socială, integrată ansamblului nostru social.

De la începutul campaniei pentru alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946, militarii, în frunte cu șefii oștirii, și-au manifestat hotărârea de a vota pentru forțele democratice, alături de care luptaseră pînă atunci, pentru a asigura și pe mai departe „libera dezvoltare a regimului democrat, singurul regim care, ne poate duce pe calea progresului și civilizației”³¹. În timpul campaniei electorale cadrele de conducere ale armatei și-au făcut cunoscută poziția în favoarea B.P.D. prin cuvîntări radio-difuzate, materiale de presă, expuneri ținute în fața militarilor și altor cetățeni. Unitățile militare au contribuit la buna desfășurare a alegerilor asigurînd paza secțiilor de votare împotriva bandelor reacționare* care încercau să provoace dezordine. Procentul de 90 la sută din totalul voturilor date de militari B.P.D. a confirmat angajarea definitivă a armatei de partea noului regim, fapt subliniat de dr. P. Groza la 24 noiembrie 1946 cu ocazia mitingului organizat în Piața Națiunii în cinstea obținerii victoriei în alegeri cînd arăta că „armata poporului a devenit a noastră, a tuturor, și va rămîne pentru totdeauna de aici înainte în slujba numai și numai a poporului”³².

Integrarea armatei în opera de reclădire a țării pe baze noi este ilustrată de ansamblul prefacerilor cunoscute de instituția ostășească în acei ani, cuprinzînd structurile sale interne, conținutul instrucției militare, normele relațiilor dintre militari, raporturile dintre armată și celelalte organizații sociale, dintre armată și conducerea politică a țării ș.a. Procesul de prefaceri democratice din armată desfășurat în această perioadă, înriurirea crescîndă exercitată de partidul comunist asupra armatei, influența generală a înnoirilor revoluționare prin care trecea întreaga țară au determinat însemnate reevaluări în toate componentele vieții și activității militare, inclusiv în ce privește orientările doctrinare ale armatei, fundamentele politico-ideologice ale interpretării fenomenelor militare, organizarea și conducerea procesului instructiv-educativ, raporturile dintre militari.

Totodată se impune sublinierea faptului că această evoluție nu poate fi concepută ca „un marș de paradă” — așa cum lasă să se înțeleagă unele studii și materiale apărute pe această temă. Acțiunile transformatoare, corespunzător făgașului revoluționar pe care se angajase țara, țineau seama, obligatoriu, de necesitățile menținerii unei organizații militare viabile, care să constituie un reazem real al securității naționale, însă materializarea acestei cerințe se confrunta cu greutățile economice prin care trecea țara. Înfăptuirea scopului vizat era, de asemenea, grevată de îngrădirea exercitării prerogativelor comandamentului național datorită statutului juridic internațional al României, ca urmare a nerecunoașterii

³¹ „Glasul armatei”, nr. 135 din 14 noiembrie 1946.

* În aceste acțiuni 2 soldați și-au pierdut viața, iar 2 ofițeri, 1 subofițer și 4 soldați au fost răniți.

³² „Glasul armatei”, nr. 144 din 25 noiembrie 1946.

calității ei de cobeligerantă de partea Națiunilor Unite. Pe de altă parte, aceste împrejurări se cumulau cu încercările forțelor reacționare interne de a menține armata sub influența claselor exploatoare, cu poziția unor cadre impenetrabile la înnoiri, consecințe negative ale marilor fluctuații din rindul cadrelor de la verigile superioare ale armatei. Totalitatea împrejurărilor amintite a accentuat complexitatea procesului de reorganizare a armatei, a determinat anumite sinuozități în mersul acestuia, și chiar oscilații în înfăptuirea unor soluții din sfera principiilor de organizare a armatei și a doctrinei militare.

Este un merit deosebit al Partidului Comunist Român că, studiind cu atenție complexitatea acestor împrejurări a știut să asigure o fermă și consecventă îndrumare politică asupra poziției și evoluției armatei.

La sfârșitul anului 1947, în conformitate cu mutațiile produse în toate sferile de activitate ale societății românești, ca urmare a eliminării din guvern a ultimei fracțiuni politice burgheze, a limitării prerogativelor regale, în condițiile existenței unui parlament democratic, conducerea armatei a fost preluată (la 23 decembrie 1947) nemijlocit de partidul comunist, prin numirea lui Emil Bodnăraș, membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.R., ca ministru al Apărării Naționale, fapt ce a avut implicații deosebite asupra accelerării procesului de transformare revoluționară a armatei. Încă de la instalarea sa în fruntea departamentului militar, noul ministru a făcut publice sarcinile ce i-au fost încredințate de partid și implicit misiunea oștirii române: „Mai întâi, armata română va trebui să devină unul din cele mai bine organizate și disciplinate corpuri ale poporului nostru: apărătoarea drepturilor și libertății poporului român /.../

În al doilea rind, armata noastră nu va trebui să servească niciodată interesele unor clici imperialiste și reacționare sau scopuri care să amenințe libertatea și independența altor popoare.

În al treilea rind, armata noastră va trebui să fie cheazălia alianțelor noastre.

Armata română va trebui să fie apărătoarea păcii și libertății /.../

Iată sfaturile și îndemnurile pe care partidul și guvernul mi le-au dat atunci când mi-au încredințat sarcina conducerii armatei”³³.

Angajarea și acțiunea armatei în spiritul acestor sarcini au fost probate cu succes pe parcursul anilor revoluției și construcției socialiste. O primă probă a fost făcută cu prilejul înfăptuirii ultimei sarcini fundamentale a revoluției populare — abolirea monarhiei. Potrivit indicațiilor date de PCR, armata a fost pregătită pentru asigurarea pazei obiectivelor statale importante, căilor de comunicație, pentru intervenție militară în cazul eventualelor încercări de rezistență din partea regelui și a altor cercuri reacționare. Întreaga armată și-a exprimat cu însuflețire adevărată la actul istoric al înlăturării monarhiei și proclamării Republicii.

După anunțarea abdicării regelui, un val de entuziasm a cuprins cazărmile, militarii manifestând pentru Republică, pentru puterea politică a oamenilor muncii.

³³ „Glasul armatei”, nr. 468 din 31 decembrie 1947.

Oglindind dragostea și încrederea oștirii țării față de tinăra Republică, ziarul „Glasul armatei” consemna în acele zile istorice : „Pretutindeni lozincă Trăiască Republica Populară Română a izbucnit din miile de piepturi ostășești, pline de cel mai cald și avîntat patriotism. Această lozincă alterna cu aceea de Trăiască armata populară. În aceste două lozinci înfrățite, ostașii și-au strigat întregul lor crez, pentru care ei au muncit și muncesc fără precupețire, plini de devotament pentru cauza poporului”³⁴. Înfrățiți cu oamenii muncii, ostașii au participat la adunări populare, mitinguri, serbări, demonstrații de stradă, manifestînd pentru Republică, pentru viitorul ei luminos. Devotamentul nefermuit al armatei fuță de patrie și popor a fost însuflețitor reliefat prin jurămîntul de credință depus, într-o atmosferă sărbătorească, de către întregul efectiv al armatei, de la soldat la general, față de puterea muncitorească-țărănească. Exprimîndu-și cu acest prilej voința neclintită de a fi straja cuceririlor revoluționare ale oamenilor muncii, militarii din garnizoana Craiova de pildă declarau solemn : „Ne luăm angajamentul cu toată hotărîrea de a lupta și a ne sacrifica oricînd și oriunde pentru apărarea drepturilor cucerite de poporul român prin constituirea Republicii Populare Române. Asigurăm poporul român și pe guvernul său republican de tot devotamentul nostru”³⁵.

Desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice a marcat totodată sfîrșitul unei perioade importante din înnoirea fundamentală a armatei române. Într-un timp relativ scurt oștirea țării își schimbase considerabil fizionomia politico-morală, devenind o apărătoare a cuceririlor revoluționare ale poporului, unită și legată de lupta lui, un reazem al puterii populare. Armata română căpătase un caracter popular, corespunzător trăsăturii fundamentale ce o avea statul român la începutul anului 1948.

Dar cursul prefacerilor societății românești intra într-o etapă nouă, mai amplă și mai radicală decît cea străbătută pînă atunci. Aceasta cerea ca și organismul militar al țării să păsească într-o nouă fază a transformării sale revoluționare, în faza schimbărilor socialiste.

ADÎNCIREA ȘI DESĂVÎRȘIREA PROCESULUI DE TRANSFORMARE A NOII ARMATE ÎN CONDIȚIILE ETAPEI SOCIALISTE A REVOLUȚIEI.

Abolirea monarhiei și proclamarea republicii — marcînd cucerirea puterii politice depline de către clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea și celelalte categorii de oameni ai muncii, trecerea României la etapa socialistă a revoluției — au pus probleme noi și în domeniul construcției militare, au determinat o redimensionare calitativă și cantitativă a întregului proces de transformare revoluționară a armatei.

Direcțiile generale de evoluție a instituției ostășești, rolul și misiunile acesteia au fost schițate în Raportul Comitetului Central al partidului la cel de-al VI-lea Congres, în care se arăta : „Pentru țara noastră profund pacifică și pentru poporul ei, armata pusă în slujba întăririi republicii populare este apărătoarea cuceririlor democratice ale poporului nostru, apărătoarea independenței și suveranității noastre [...] Pentru masa de tineri cetățeni care trec prin perioada de stagiul militar, ea trebuie

³⁴ „Glasul armatei” din 4 ianuarie 1948.

³⁵ Arh. MAN, fond CPS, dosar 19/1947-48, f. 118.

să devină o adevărată instituție de cultură, o adevărată școală de educație cetățenească, patriotică și democratică. [...] Scut al intereselor poporului și al Republicii Populare Române, școală a poporului — astfel concepem noi misiunea armatei în Republica Populară Română”³⁶.

În lumina acestei concepții și în pas cu evoluția generală a societății organismul militar a fost recordat tot mai solid la transformările economice, social-politice și ideologice ale socialismului.

Pentru succesul desăvârșirii procesului de transformare revoluționară a armatei populare a fost hotărâtoare rezolvarea unor probleme ca: instituționalizarea și întărirea conducerii de către partid a armatei; promovarea criteriilor de clasă în recrutarea efectivelor militare și formarea în masă a cadrelor militare din rândurile oamenilor muncii; așezarea procesului de pregătire a armatei, a întregii activități militare pe bazele ideologiei revoluționare a clasei muncitoare.

Noua etapă a revoluției a adus în prim plan — ca o condiție obiectivă, fundamentală a evoluției ferme a țării pe calea edificării socialiste conducerea politică unică de către partidul nostru comunist a întregii activități statale și obștești, atât la scară națională, cât și în cadrul fiecărui compartiment al societății, implicit în cadrul organismului militar. Odată cu elaborarea politicii generale și cu conducerea întregii societăți în spiritul acestei politici, Partidul Comunist Român a întreprins un șir de acțiuni menite să asigure cadrul organizatoric necesar desfășurării unei susținute activități politice, care a cuprins toate componentele ansamblului nostru social, garantând mobilizarea tuturor forțelor înaintate ale societății la îndeplinirea marilor sarcini ale construcției socialiste.

Pe această linie de soluționări a problemelor exercitării rolului conducător al partidului în societate se înscrie și ansamblul măsurilor întreprinse de către CC al PCR în cursul anilor 1948—1949 pentru reorganizarea structurală a activității de partid în rândurile armatei, instituționalizarea activității organelor și organizațiilor de partid și a celor de tineret în armată, crearea și introducerea în structurile organizării militare a unei rețele de instituții cultural-educative ca instrumente ale muncii de partid.

Inspectoratul general al armatei pentru educație, cultură și propagandă a fost înlocuit cu Direcția Superioară Politică, ca organism aflat sub conducerea nemijlocită a CC al PCR³⁷. Spre deosebire de cel anterior, noul organism a fost investit cu conducerea întregii activități politice din armată, atât a muncii organelor și organizațiilor de partid din armată cât și a activităților politico-educative în cadrul programelor de pregătire a unităților militare și pe linia instituțiilor cultural-educative ale armatei. Serviciile pentru educație, cultură și propagandă au fost înlocuite cu direcții politice la comandamentele de regiuni militare și de armă și cu secții politice la comandamentele de mari unități și la instituțiile de învățământ militar. A fost preluată de la organele locale evidența comunistilor și s-au constituit în anul 1949 — după principiul locului de muncă, prevăzut în sta-

³⁶ Gheorghe-Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ediția a IV-a, Editura de stat pentru literatură politică, București, 1955, p. 144—145.

³⁷ Arh. MAN, fond CPS, inv. nr. 158, dosar nenumărat. Stenograma Conferinței aparatului politic al armatei din 21—23 octombrie 1948.

tut — organizațiile de partid³⁸ la toate verigile organismului militar, cărora li s-a stabilit ca sarcină generală înfăptuirea politicii partidului comunist în armată asigurându-li-se totodată condițiile necesare afirmării influenței lor asupra întregii vieți ostășești. De asemenea, sub conducerea direcțiilor și secțiilor politice s-au constituit și au acționat organizațiile de tineret³⁹, a căror activitate s-a înscris de la început ca o parte integrantă a muncii de partid din armată.

Prin aceste măsuri, munca de partid din armată a căpătat în totalitate condițiile necesare integrării ei ansamblului activității generale politico-organizatorice și ideologice desfășurate de partidul comunist. Organizațiile politice (cum erau denumite, juridic, direcțiile și secțiile politice) au fost investite cu atribuții în toate domeniile vieții și activității militare, precum și cu atribuțiile de a conduce organizațiile de partid și de tineret, fiind echivalate sub acest ultim aspect unor comitete de partid din diferite niveluri. De sus și pînă jos, la nivelul unităților aparatul politic a devenit un aparat al partidului, care acționa sistematic, ferm și consecvent pentru mobilizarea personalului armatei în direcția înfăptuirii neabătute a hotărîrilor Partidului Comunist Român, pentru educarea efectivelor în spiritul politicii partidului, a ideologiei marxist-leniniste, al devotamentului neșărmurit față de patrie și orînduirea socialistă, față de cauza generală a socialismului. Statuarea activității organelor politice ca organe de partid și ca instanțe militare cu mari răspunderi în toate domeniile vieții ostășești asigura atît conducerea adecvată specificului militar a muncii organizațiilor de partid și de tineret, concentrarea continuă a eforturilor acestora în direcția înfăptuirii consecvente a politicii partidului în domeniul militar, cit și angajarea organelor respective, alături de comandanți, la rezolvarea principalelor probleme ale organizării și conducerii activității trupelor. Modalitatea principală de acțiune a acestor organe a constituit-o munca politico-organizatorică și educativă a organizațiilor de partid din unități și comandamente; ele se sprijineau pe angajarea răspunderii și acțiunii fiecărui membru de partid și a fiecărui utecist, dispuneau de numeroase publicații militare (periodice și carte politico-militară), precum și de o largă rețea de instituții cultural-educative, nou create ori reorganizate în anii 1948—1949: cluburile ostășești, casele armatei, diverse școli și cursuri de partid⁴⁰, biblioteci militare, formațiuni artistice alcătuite din profesioniști ș.a.

Pentru întărirea conducerii de către partid a instituției ostășești, pentru întărirea spiritului partinic în întreaga viață și activitate militară a avut o deosebită însemnătate măsura luată de C.C. al P.C.R. de a trimite în armată numeroși activiști de partid și ai organizațiilor de masă cărora li s-au acordat grade ofițerești și li s-au încredințat funcții de conducere în aparatul de partid și pe linie de comandă. A exercitat o deosebită înriurire

³⁸ În mod concret, acțiunea de constituire a organizațiilor de partid s-a încheiat în ianuarie 1949 (arh. MAN, fond CPS, dosar nr. 116/1949, f. 1—4).

³⁹ Organizațiile de tineret au fost instituționalitate în unitățile armatei prin „Instrucțiunile D.S.P.A. cu privire la organizarea, structura și rolul organizațiilor de tineret din armată”, din februarie 1949 (Arh. M.A.N., fond Bibliotecă, litera C, cota 1952).

⁴⁰ În perioada la care ne referim au funcționat: Universitatea serală de marxism-leninism a armatei, școli divizionare de partid, cursuri medii serale de partid, cercuri de studii pentru comuniști și uteciști.

asupra activității armatei trimiterea unui grup de activiști de frunte ai Comitetului Central — între care și tovarășul Nicolae Ceaușescu — , care au preluat conducerea compartimentelor centrale vitale ale ministerului : Marele stat major, Direcția superioară politică a armatei, Comandamentul serviciilor, comandamentul apărării antiaeriene a teritoriului ⁴¹. Prin această măsură s-a întărit o legătură directă — existentă și anterior — între conducerea superioară a partidului și Ministerul Apărării Naționale, ceea ce a grăbit transformările socialiste din interiorul armatei în pas cu transformările revoluționare care se desfășurau impetuos la scara întregii societăți. La scurtă vreme după numirea tovarășului Nicolae Ceaușescu ca șef al Direcției superioare politice a armatei și ministru adjunct s-au produs mutații substanțiale în activitatea de partid în rindurile armatei, a căpătat un caracter mult mai organizat și o perspectivă mult mai clară munca politico-educativă, a crescut capacitatea de cuprindere și forța de convingere a D.S.P.A., care s-a afirmat tot mai puternic ca un propulsor al politicii P.C.R. în domeniul militar.

Munca politico-organizatorică și rolul organizațiilor de partid în armată au marcat considerabile sporuri calitative după încheierea acțiunii de verificare a membrilor de partid (desfășurată în întregul partid în perioada noiembrie 1948 — mai 1950) și alegerea noilor organe conducătoare de partid. Odată cu aceasta s-a asigurat și o mai bună repartizare a comuniștilor pe sectoare și domenii de activitate, punându-se accent pe sporirea ponderii acestora în compartimentele și locurile hotărâtoare pentru îndeplinirea sarcinilor puse în fața armatei⁴².

În evoluția muncii organizatorice de partid se înscrie ca un moment distinct, cu adânci semnificații în întreaga viață politică a armatei, intrarea în vigoare, în 1952, a Regulamentului organelor politice și a regulamentului privind „Structura și modul de constituire a organizațiilor de partid”. Reflectînd grija partidului nostru pentru optimizarea permanentă a formelor organizatorice pe baza cerințelor reclamate de practică și de nevoile concrete, aceste documente reprezentau o aplicare a prevederilor Statutului partidului la sarcinile și specificul muncii de partid în armată ; stabileau locul, rolul și atribuțiile organelor politice și organizațiilor de partid în structurile armatei, cadrul organizatoric al exercitării plene a influenței muncii de partid asupra tuturor compartimentelor activității ostășești. Ele au creat, în același timp, condiții prielnice afirmării crescînde a rolului organiza-

⁴¹ Odată cu numirea tovarășului Nicolae Ceaușescu în funcția de ministru adjunct și șef al Direcției superioare politice a armatei (ulterior a fost numit prin locuitor al ministrului Apărării Naționale) — prin același decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale — au mai fost numiți în cadrele active ale armatei : Leontin Sălăjan, membru al CC al PCR, în funcția de ministru adjunct și șef al Marelui stat major, William Suder, membru al CC al PCR, în funcția de ministru adjunct „pentru probleme care privesc spatele armatei”, Constantin Doncea, membru supleant al CC al PCR, în funcția de comandant al Comandamentului apărării antiaeriene a teritoriului.

⁴² În prima jumătate a anului 1951, funcționau în armată 600 organizații de bază cu aproape 15 000 comuniști, din care 20,36 la sută deținea funcții de comandă (pe toate treptele), 15,15 la sută lucrau în aparatul politic, 8,38 la sută erau militari în termen din unitățile de instrucție, 28,75 la sută reprezentau elevii și ofițerii elevi din instituțiile de învățămînt militar, 17,36 la sută se aflau în sectorul tehnic și de asigurare tehnico-materială și sanitară a armatei ; 72,97 la sută din rîndul ofițerilor comuniști deținea funcții de comandă și în aparatul politic (Arh. MAN, fondul CPS-E, dosar nr. 7, 1951, vol. 1, f. 2-3).

țiilor de partid de promotor al politicii partidului în viața armatei. Având în continuare ca obiectiv fundamental mobilizarea personalului la îndeplinirea consecventă a cerințelor generale ale politicii partidului, a hotărârilor de partid și de stat, încorporând înnoirile și problemele rezultate din evoluția generală a operei de edificare socialistă a țării și din dezvoltarea organismului militar, munca de partid din armată și-a lărgit continuu sfera de cuprindere, și-a îmbogățit de la un an la altul conținutul, și-a sporit neconținut forța de înriurare. Organizațiile de partid au pătruns temeinic în problemele majore ale unităților și comandamentelor militare, aducându-și contribuția hotărâtoare la rezolvarea acestora.

Concomitent cu întărirea politico-organizatorică și cu lărgirea ariei tematice a preocupărilor lor, organizațiile de partid și-au perfecționat în mod susținut formele, procedeele, stilul de lucru. În acest sens, se înscrie ca un moment de mare însemătate transpunerea în viață a prevederilor Hotărârii Biroului Politic al CC al PCR din octombrie 1959 cu privire la întărirea muncii politice de partid și creșterea rolului organelor politice, organizațiilor de partid și UTC din forțele armate. Pe baza analizei principalelor aspecte ale instrucției și educației trupelor, Hotărârea a trasat o seamă de jaloane și criterii menite să asigure „ridicarea la un nivel și mai înalt a activității comandanților, organelor politice, organizațiilor de partid și U.T.M. pentru ca toți acești factori să manifeste mai multă inițiativă și operativitate în organizarea și desfășurarea muncii politice și să întărească continuu rolul de conducător politic al partidului în toate compartimentele de activitate din armată”.

Pentru întărirea conducerii de către partid a armatei și diversificarea modalităților de exercitare a acestei conduceri, Hotărârea a prevăzut ca birourile comitetelor regionale de partid să aibă drept de control asupra activității politice de partid din unitățile militare dislocate pe raza regiunii respective; membrii birourilor comitetelor raionale și orașenești de partid au fost investiți cu dreptul și sarcina să participe la adunări de partid și U.T.C. și la alte activități politico-educative. Aceste măsuri aveau să fie consacrate, mai târziu, în Statutul partidului adoptat de Congresul al VIII-lea astfel: „Comitetele regionale de partid au drept de control asupra activității organelor politice, organizațiilor de partid și U.T.M. din unitățile militare. Șefii organelor politice sînt obligați să prezinte periodic birourilor comitetelor regionale ale partidului rapoarte cu privire la starea muncii politice în unitățile Forțelor armate”⁴³.

Schimbările în structura organelor și organizațiilor de partid din armată și-au găsit un corolar în constituirea, în 1964, a Consiliului politic superior, în locul Direcției superioare politice a armatei, a consiliilor politice la comandamentele de armă, de armate și de mari unități în locul direcțiilor și secțiilor politice, precum și în constituirea comitetelor de partid în unități și în alte compartimente.

Această schimbare a cadrului organizatoric al muncii de partid din armată n-a fost o modificare de titlatură, ci una de fond, de lărgire a competențelor, care generaliza, la un nivel superior, bogata experiență acumulată de partidul nostru în conducerea activității militare. Ea a

⁴³ Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Român, 20—25 iunie 1960, p. 721—722.

reprezentat un mod original de adîncire a conducerii de partid a armatei în deplină concordanță cu necesitățile concrete și cu realitățile societății românești. „Crearea consiliilor politice și a comitetelor de partid în armată — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — a contribuit la ridicarea nivelului întregii munci politice din unitățile militare, la întărirea spiritului partinic, comunist, exercitînd o puternică înfrîurare asupra tuturor laturilor activității ostășești, în dezvoltarea conștiinței politice a militarilor, în pregătirea lor de luptă”⁴⁴.

Desfășurarea largă a procesului de transformare revoluționară a armatei române în etapa revoluției și construcției socialiste a ridicat cu acuitate problema asigurării unei compoziții sociale și de clasă a armatei, corespunzătoare sarcinilor revoluției socialiste, cerințelor specifice unei armate a muncitorilor și țăranilor muncitori, a unei armate de tip socialist. Pentru aceasta trebuia schimbat modul de recrutare a personalului armatei, îndeosebi a cadrelor permanente, problemă care nu-și putea găsi rezolvarea decît în etapa socialistă a revoluției.

Acțiunile întreprinse în direcția formării noului corp de cadre militare — care să fie legat prin interese de clasă, prin gîndire și conduită de masele muncitoare — a evoluat în spiritul orientărilor stabilite de Congresul al VI-lea al P.C.R., în cadrul căruia ministrul Apărării Naționale arăta : „Vom promova la grade superioare orice element al armatei, devotat cauzei poporului, cinstit, capabil și pregătit din punct de vedere profesional, după cum ne revine sarcina de a crea cadre noi, pricepute, ieșite din masa poporului, credincioase lui. Marea masă a soldaților noștri, alcătuită din muncitori, țărani muncitori și intelectuali progresiști, va deveni baza de recrutare a viitorilor noștri comandanți militari”⁴⁵. În conformitate cu aceste cerințe, paralel cu menținerea în armată a cadrelor militare existente atașate regimului, P.C.R. a acordat o atenție deosebită formării cadrelor noi provenite din rîndurile clasei muncitoare, lucru realizat pe următoarele căi principale : pregătirea în școlile militare a unor mari promoții de ofițeri și subofițeri recrutați direct din cîmpul muncii, ori din cazărmi dintre cei mai bine pregătiți soldați ; trimiterea în armată a unui important număr de activiști de partid și ai organizațiilor de masă⁴⁶, care și-au completat ulterior studiile militare ; promovarea în rîndurile ofițerilor a numeroși subofițeri care-și dovediseră atașamentul față de regimul democrat-popular.

Pentru realizarea unității corpului ofițeresc, s-a pus un accent deosebit pe stringerea colaborării dintre ofițerii formați sub vechiul regim, bine pregătiți profesional, și noile cadre promovate după 23 August 1944. „Vechile cadre de ofițeri — se arăta într-un ordin general dat pe armată la sfîrșitul anului 1948 — au datoriat de cinste de a ajuta noile cadre să-și însușească în cel mai scurt timp pregătirea militară, transmițîndu-le cu toată dragostea experiența lor. La rîndul lor, noii ofițeri proveniți din cîmpul muncii, aducînd cu ei o nouă atitudine față de muncă, concepția și

⁴⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, Edit. politică, București, 1969, p. 364.

⁴⁵ „Glasul armatei”, nr. 513 din 25 februarie 1948.

⁴⁶ Între anii 1948—1950 au fost trimiși să activeze în armată, în loturi succesive, aproximativ 2 000 activiști (385 în 1948, 509 în 1949, 1 043 în 1950).

experiența muncii politice, vor transmite vechilor cadre de ofițeri cunoștințele lor practice și politice”.

Concomitent s-a continuat înlăturarea treptată din armată a elementelor necorespunzătoare din punct de vedere politic, social și profesional. În condițiile aprigei lupte de clasă din acel timp s-au înregistrat și unele greșeli, fiind înlăturate și unele cadre ce nu intrau în categoria celor de mai sus. Ele au fost repute ulterior, de către conducerea de partid și de stat, în drepturile ce li se cuveneau, sau, în parte, reintegrate în rândurile cadrelor militare active.

Ca urmare a acestor măsuri întreprinse de partid, s-au produs, în decurs de câțiva ani schimbări importante în structura corpului de cadre al armatei. Astfel în decembrie 1955, comparativ cu situația din iulie 1954 și decembrie 1949 situația compoziției sociale a armatei se prezenta astfel :

Anul \ Proveniența	Fii de muncitori și țărani	Din familii de funcționari, meseriași și liber profesioniști	Din alte categorii : chiaburi, moșieri, industriași
1949	44,90 %	40,50 %	14,50 %
1954	74,6%	23,70%	1,70%
1955	84,57%	15,43%	

La aceeași dată (decembrie 1955), 89,84 % din cadrele existente erau ridicate de puterea populară, restul, de 10,16 % fiind cadre intrate în armată sub vechiul regim⁴⁷. Reliefind acest lucru, documentele Congresului al VII-lea al PCR menționau : „Una din principalele realizări ale partidului în construirea forțelor armate este formarea în masă a noilor cadre de ofițeri. Ofițerii armatei noastre de astăzi aparțin clasei muncitoare, țărănimii muncitoare și intelectualității legate de popor”⁴⁸.

În anii următori, corpul de cadre militare a evoluat continuu pe linia acumulărilor calitative ale pregătirii profesionale politico-ideologice și culturale. Pregătirea cadrelor din unități și comandamente, cât și formarea viitoarelor cadre active în școli militare au fost orientate prioritar spre dezvoltarea activă a gândirii tactico-operative, spre o însușire mai profundă a bazelor teoretice ale profesiei militare, spre creșterea competenței practice și asigurarea condițiilor necesare afirmării spiritului creator, inițiativei în întreaga lor activitate.

În șirul marilor probleme ale transformării revoluționare a armatei s-au înscris la loc de frunte dezvoltarea pregătirii trupelor, a întregii vieți și activității militare pe bazele ideologiei clasei muncitoare, dezvoltarea principiilor și normelor din sfera organizării și conducerii activității militare în spiritul cerințelor politicii Partidului Comunist Român față de organizarea și conducerea ansamblului vieții sociale.

Orientind eforturile cadrelor de comandă și ale organelor politice din armată în direcția rezolvării problemelor vizate, partidul comunist a luat

⁴⁷ Armata română în primii ani ai revoluției și construcției socialiste, p. 154—156.

⁴⁸ Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român, ESPLP, București, 1956, p. 438.

în considerare faptul că se cerea nu numai o elaborare de pe temeiurile economico-sociale și politico-ideologice ale noii orînduirii, ci și — în virtutea specificului instituției militare — o adaptare la un cadru social-istoric radical schimbat a unor principii cu îndelungată funcționalitate în toate armatele ca : organizarea strict centralizată, subordonarea necondiționată a eșaloanelor inferioare față de cele superioare și a subalternilor față de șefi, supunerea obligatorie și completă a tuturor militarilor față de normele ordinii și disciplinei militare, unitatea de comandă, un anumit grad de autonomie a comandantului în exercitarea prerogativelor sale. Totodată se impunea ca principiile de organizare și conducere a vieții militare, precum și programele pregătirii de luptă a trupelor să încorporeze în conținutul lor cerințele reclamate de acțiunea unor factori noi ai tăriei armatei : conducerea de către partid a forțelor armate, legătura dintre armată și popor realizată pe bazele social-economice ale orînduirii socialiste, conștiința politică a militarilor și devotamentul lor față de puterea populară ; de asemenea, era necesar ca acestea să dea rezolvări implicațiilor organizatorice care decurgeau din înființarea organelor politice în structura armatei, precum și din constituirea organizațiilor de partid în comandamentele, unitățile și instituțiile militare.

Scopurile preconizate s-au materializat în timp, în strînsă împletire cu toate acțiunile transformatoare din armată. Înfăptuirea lor a angajat însă și ample acțiuni — organizatorice, juridice, educative — de sine stătătoare*. Ideile fundamentale ale noilor principii și norme ale vieții și activității militare și-au găsit reflectarea inițial în documentele curente de orientare a pregătirii și activității forțelor armate — documente elaborate sub îndrumarea nemijlocită a organelor superioare de partid**. Trep-tat, noile principii și norme au fost consacrate în regulamentele generale și în unele regulamente ce au intrat în vigoare pe parcurs.

În acest proces a fost reevaluat principiul unității de comandă, ca principiu fundamental în organizarea și conducerea trupelor. Opțiunea Partidului Comunist Român pentru așezarea unității de comandă la baza ierarhizării responsabilităților și a raporturilor din armată se întemeia pe analiza realistă a particularităților instituției militare și a exigențelor războiului modern — operativitate, fermitate și elasticitate în luarea deciziilor, unitate de voință și acțiune în înfăptuirea lor — ce pot fi materializate cel mai reușit printr-o conducere și responsabilitate unică. Totodată se avea în vedere că — spre deosebire de armatele țărilor capitaliste, unde acestea reprezintă un mijloc de impunere a voinței claselor exploatare — în armata noastră comanda unică se exercită în condițiile comunității de interese dintre șefi și subordonați, și se înfăptuiește ca o osmoză a con-

* Pentru amploarea acțiunilor întreprinse pare concludent și faptul că, pe baza unui ordin general al ministrului Apărării Naționale, dat la începutul anului 1949, întregul personal al armatei a fost antrenat să facă propuneri pentru adaptarea legislației militare la noile realități social-economice (Arh. MAN, fond Direcția secretariat, dosar 191/1949, p. 19).

** Încă în Ordinul de zi nr. 1 din 1948 al ministrului Apărării Naționale se puneau ca deziderate imediate : Incadrarea tuturor militarilor și întreaga lor activitate, „în concepția democrației populare”, realizarea unei pregătiri militare temeinice, a unei discipline conștiente, întemeierea autorității comandanților pe „o serioasă pregătire militară și o înaltă conștiință politică”, transformarea armatei într-unul „din cele mai bine organizate și disciplinate corpuri ale poporului nostru” (Arh. M.A.N., fond Direcția secretariat, vol. 1/1948, f. 68).

ducerii ferme exercitate de comandant cu înțelepciunea colectivă a ajutoarelor sale, a organelor și organizațiilor de partid.

La nivelul comandamentelor de armă și armată și la alte verigi superioare ale organismului militar s-a asigurat antrenarea principalilor factori la dezbateră și soluționarea colectivă a problemelor esențiale ale activității trupelor în cadrul consiliilor militare, înființate în 1952, care au funcționat în mod constant, și-au îmbunătățit continuu stilul de muncă, iar, într-o etapă ulterioară, și-au lărgit și diversificat componența. La nivelul ministerului a fost creat, de asemenea, un „organ consultativ pe lângă ministru”, chemat să „dezbată problemele cele mai importante referitoare la capacitatea și pregătirea operativă a trupelor, organizarea lor, dotarea lor cu materiale tehnice, munca politică și de partid în cadrul armatei, starea disciplinară a trupelor”⁴⁹.

Acțiunea de așezare a principiilor organizării și conducerii vieții militare pe bazele noii orânduiri a căpătat multiple realizări prin instaurarea unei discipline care să guverneze relațiile interumane din cadrul armatei, întreaga activitate militară, să fie o garanție eficace a coeziunii interne a armatei. S-a instaurat o disciplină deosebită — atît prin mobilurile și temeiurile ei, cît și prin criteriile de cultivare și menținere a sa — de aceea din armatele statelor bazate pe antagonisme de clasă, o disciplină întemeiată — cum o caracterizează primul regulament în acest domeniu — „pe conștiința ostașilor că armata populară apără interesele poporului muncitor, asigură dezvoltarea țării noastre către regimul fără exploatare și asupra, către orinduirea socialistă”⁵⁰.

Întronarea fermă a normelor noii discipline militare a fost facilitată de o vastă și perseverentă activitate politico-educativă pentru înțelegerea profundă și însușirea lor organică de către personalul armatei. După cum reglementarea, pe plan juridic, a noilor norme de organizare și conducere a activității militare, a noilor raporturi din cadrul armatei s-a materializat în cadrul unei vaste acțiuni de adaptare a întregii legislații militare la caracterul și cerințele armatei de tip popular, la transformările socialiste din viața țării. În acest cadru amintim — în afară de schimbările legislative referitoare la responsabilitățile și raporturile din sfera regulilor de organizare și ordine militară — încă două momente ce reflectă nemijlocit incorporarea unor norme ale eticii socialiste în relațiile dintre militari. Astfel, la sfîrșitul anului 1949, a fost desființat sistemul destinerii unor militari în termen drept oameni de serviciu ai ofițerilor. „Starea aceasta de lucruri — se arăta în motivarea măsurii — nemulțumește atît pe ostașii din categoria oamenilor de serviciu, cît și pe mulți ofițeri pătrunși de necesitatea lichidării unor relații care nu mai corespund caracterului noii armate”⁵¹. Cu cîteva luni înainte, fusese introdus termenul de adresare „tovarăș” în raporturile dintre militari pe întreaga scară ierarhică, ceea ce reflecta „conținutul nou al armatei” și „exprima înalta concepție

⁴⁹ Arh. MAN, fond Direcția secretariat, dosar nr. 1/1950 — 1953, f. 18, Organul respectiv a fost denumit inițial „Consiliu militar”, iar apoi (din 1955) „Colegiul ministrului”; în etapa actuală a căpătat denumirea de „Consiliu de conducere al ministrului” avînd o componență și competențe mult lărgite.

⁵⁰ *Regulamentul disciplinar al Forțelor Armate ale Republicii Populare Române*, 1950, art. 2.

⁵¹ Arh. MAN, fond Direcția secretariat, dosar ordine generale, 1949, f. 44.

ce călăuzește partidul și clasa muncitoare în raporturile dintre toți oamenii muncii în marea luptă pentru socialism⁵².

O coordonată esențială a efortului de înnoire a principiilor și normelor de organizare a activității militare a reprezentat-o restructurarea conținutului ideologic al programelor și metodologiei pregătirii armatei. A fost hotărâtor faptul că s-a constituit pregătirea politico-ideologică a trupelor ca disciplină de bază a pregătirii armatei, fiind introdusă în programele procesului instructiv-educativ de la toate nivelele. De asemenea, s-a asigurat infuzarea fundamentului ideologic socialist explicit instrucției militare, în spiritul noii concepții „izvorite — cum sublinia un document al vremii — din aplicarea și dezvoltarea principiilor marxist-leniniste în domeniul militar”⁵³, pentru a realiza o concordanță între programele de pregătire și funcția socială a armatei, pentru a elabora „noi metode de instrucție a trupei și viitoarelor cadre, metode corespunzătoare ideologiei pe baza căreia se clădește armata populară”⁵⁴. În același spirit s-au produs modificări substanțiale în structura și conținutul învățămîntului militar⁵⁵.

Așezarea relațiilor din interiorul armatei, a sistemului de organizare și conducere a activității militare, a pregătirii trupelor pe temeuri socialiste, nu a fost și nu putea fi considerată ca o problemă rezolvată odată pentru totdeauna. Întreaga viață ostășească a evoluat constant pe linia îmbogățirii și perfecționării, în pas cu dezvoltarea întregului nostru edificiu social și statal; ea a încorporat, de asemenea, elemente rezultate din ridicarea continuă a gradului de tehnicitate a armatei, precum și din dezvoltarea generală a fenomenului militar, din înrîurirea puternică ce o exercită revoluția tehnico-științifică contemporană asupra acestuia.

★

Ca urmare a prefacerilor pe care le-a cunoscut organismul militar al țării în etapa revoluției populare, a schimbărilor radicale petrecute în toate componentele în anii de început ai etapei socialiste, a fost realizată, în final, o armată calitativ nouă, o armată de tip socialist.

În anii următori, armata noastră — inserată trainic în suprastructura noii orînduiri — a cunoscut o continuă dezvoltare și întărire, în pas cu evoluția procesului de edificare socialistă a țării. Ca instituție socială și statală integrată noii orînduiri, armata a încorporat și reflectat schimbările petrecute, de la o etapă la alta, în viața societății românești. Crearea bazei economice a socialismului, revoluția produsă în viața statului prin terminarea cooperativizării agriculturii, dezvoltarea susținută a procesului de industrializare socialistă a țării, eradicarea exploatării din viața societății și realizarea unei noi structuri de clasă, ridicarea nivelului de cultură al populației, recunoașterea largă a României socialiste și consolidarea pozițiilor sale pe plan internațional sînt cîteva din marile realizări care au exercitat o puternică influență asupra evoluției armatei în acei ani.

⁵² *Ibidem*, f. 128.

⁵³ *Ibidem*, fond DSPA, dosar nr. 197/1949, f. 42.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, Biblioteca, lit. D, cota 457. Directivele pentru pregătirea cadrelor armatei în anul 1948—1949.

Armata noastră trăiește astăzi din plin procesele caracteristice etapei inaugurate de Congresul al IX-lea și redimensionate de Congreșele X și XI ale P.C.R., etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării României spre comunism, măreț și clarvăzător conturată de Programul Partidului Comunist Român.

LA TRANSFORMATION RÉVOLUTIONNAIRE DE L'ARMÉE ROUMAINE PENDANT ANNÉES D'ÉDIFICATION DU NOUVEAU RÉGIME EN ROUMANIE

RÉSUMÉ

L'armée de la Roumanie socialiste est le résultat d'un processus complexe de transformation révolutionnaire de l'organisme militaire roumain qui, le 23 août, a retourné les armes contre l'ennemi et a lutté côte-à-côte avec l'armée soviétique jusqu'à la victoire finale sur l'Allemagne fasciste. Les solutions adoptées par le Parti Communiste Roumain à cet égard, reflétant la conception de la classe ouvrière concernant le phénomène militaire, ont incorporé les éléments valeureux de la tradition militaire roumaine, ont porté l'empreinte des particularités des voies suivies par tout le processus révolutionnaire de notre pays, notamment celui de la construction de l'appareil d'Etat du nouveau régime : la transformation progressive des anciennes institutions étatiques, leur réorganisation en concordance avec les nécessités de la révolution.

La particularité essentielle de la nouvelle organisation militaire de l'Etat roumain socialiste réside dans le fait que la continuité de l'armée a été maintenue. L'organisme existant, loin d'être supprimé, s'est vu imprimer, progressivement, par le pouvoir politique de la classe ouvrière une composition sociale et un profil politique et moral propres au processus révolutionnaire par lequel passait le pays. Parallèlement à ces transformations l'armée roumaine s'est engagée dans le front des forces socio-politiques militantes pour le triomphe de la révolution, pour l'édification du nouveau régime en Roumanie. Pleinement consciente de sa mission révolutionnaire, l'armée roumaine a renforcé sans cesse sa capacité de combat, étant prête à affronter tout attentat aux conquêtes du peuple, à l'indépendance de la patrie socialiste. Aujourd'hui elle vit les processus rénovateurs caractéristiques à l'étape ouverte par le IX-e Congrès et redimensionnés par les X-e et XI-e Congrès du Parti Communiste Roumain à l'étape d'édification de la société socialiste multilatéralement développée et de marche en avant de la Roumanie vers le communisme, dessinée de façon grandiose et avec clairesvoyance par le programme du Parti Communiste Roumain.

DEZVOLTAREA LEGĂTURILOR P.C.R. CU MASELE ÎN PRIMII ANI AI REPUBLICII

DE

GHEORGHE TUȚUI

Angajarea României într-o nouă etapă a dezvoltării sale, etapa revoluției socialiste, a cerut din partea Partidului Comunist un mare efort creator în elaborarea liniei politice generale, în concordanță strinsă cu cerințele obiective ale dezvoltării societății, care să corespundă realităților românești, fermitate în organizarea și conducerea luptei maselor pentru realizarea obiectivelor stabilite, abnegație și spirit de sacrificiu în înfrângerea greutăților inerente unui asemenea proces innoitor de mare profunzime și complexitate.

„Conducerea victorioasă a poporului român pe drumul socialismului, al progresului material și spiritual, al democrației socialiste — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — nu ar fi fost posibilă dacă în fruntea națiunii nu ar fi existat Partidul Comunist Român, unic și glorios partid marxist-leninist al clasei muncitoare, care și-a asumat înalta misiune istorică de a face să triumfe pe pământul României visul de aur al omenirii — societatea comunistă”¹.

Trecerea la revoluția socialistă — act care a marcat începutul epocii de făurire conștientă de către poporul român a propriului său destin, a fost însoțită de o amplă activitate politică, de grupare și regroupare a forțelor sociale avansate, de afirmare crescândă a rolului conducător al P.C.R. și de dezvoltare pe noi coordonate a legăturilor dintre partid și mase.

În centrul acestui proces, una din problemele majore ale începutului revoluției socialiste, în România, care apărea ca o necesitate obiectivă, de care depindea dezvoltarea cu succes a luptei revoluționare și îndeplinirea misiunii istorice ce revenea proletariatului a fost realizarea unității depline a clasei muncitoare prin unificarea Partidului Comunist Român cu Partidul Social-Democrat și făurirea unui partid revoluționar unic.

Rezultat al aplicării consecvente a unei politici de colaborare dintre comuniști și social-democrați, care s-a concretizat într-o activitate comună

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea Activului de partid al Municipiului București, 26 aprilie 1968*, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste* vol. 3, Edit. politică, București 1969, p. 621.

pentru desăvîrșirea transformărilor cu caracter burghezo-democratic, unitatea muncitorească avea să constituie nu numai elementul de legătură între cele două etape ale revoluției, dar și forța mobilizatoare în jurul căreia urmau să se unească toate clasele și păturile sociale interesate în construirea socialismului. Aflat într-un stadiu avansat încă de la finele anului 1947 procesul de unificare a mișcării muncitorești din România se definea acum, prin constituirea și instalarea Comitetelor județene ale partidului unic, ceea ce marca realizarea în practică a unității, alegerea delegaților pentru congresul ce avea să consfințească această cucerire istorică.

Desfășurat pe fondul unei intense activități politice de masă, procesul de unificare deplină a mișcării muncitorești a avut un rol important, încă din această fază, în unirea celorlalte forțe politice în grupări mai omogene și gruparea lor într-un singur organism politic Frontul Democrației Populare (F.D.P.) care activa sub conducerea nemijlocită a partidului. În cadrul acestui proces unificator stimulat de făurirea partidului unic al clasei muncitoare, la 10 februarie 1948 pe baza Hotărîrii Comitetelor Centrale ale Uniunii Tineretului Muncitoresc și Uniunii Tineretului Socialist, în vederea desăvîrșirii unității tineretului muncitoresc, se trece la încadrarea membrilor U.T.S. în U.T.M. După 20 ianuarie, are loc acțiunea de încadrare a membrilor Partidului Național-Țărănesc (Anton Alexandrescu) în Frontul Plugarilor, iar între 14 și 16 februarie are loc congresul de unificare a organizațiilor de femei în Uniunea Femeilor Democratice din România.

În aceste condiții, între 21 și 23 februarie 1948, în sala Ateneului Român din București, s-au desfășurat lucrările Congresului de unificare (al VI-lea al P.C.R.) la care au luat parte 830 de delegați, reprezentînd peste un milion de membri de partid, personalități de seamă ale vieții publice, delegați ale organizațiilor democratice, etc. Au participat, de asemenea reprezentanți ai partidelor comuniste, socialiste și ai altor grupări democratice din 12 țări². Din 13 țări au fost trimise telegrame și mesaje de salut³.

În documentele Congresului, alături de analiza condițiilor interne și internaționale în care avea loc trecerea la revoluția socialistă, a generalizării experienței obținute de partid în realizarea unității mișcării muncitorești, au fost definite caracteristicile fundamentale ale partidului, ca partid revoluționar marxist-leninist, obiectivele sale imediate și de perspectivă, sarcinile membrilor de partid. Astfel în statutul adoptat de congres partidul era definit ca avangarda organizată a clasei muncitoare din România, care are la bază ideologia marxist-leninistă și ca scop final desființarea oricărui fel de exploatare a omului de către om, construirea socialismului și comunismului⁴. Statutul fixa structura organizatorică și principiile de clădire a partidului, drepturile și îndatoririle membrilor de partid, condițiile și modalitățile de primire în partid, criteriile de

² Albania, Anglia, Austria, Bulgaria, Cehoslovacia, Franța, Grecia, Iugoslavia, Italia, Olanda, Palestina, Polonia, Ungaria.

³ Argentina, Belgia, Chile, Danemarca, Germania răsăriteană, Finlanda, Japonia, Liban, Siria, Suedia, U.R.S.S., Venezuela.

⁴ *Statutul Partidului Muncitoresc Român*, Edit. P.M.R., București, 1948, p. 5—7.

constituire și atribuțiile organelor de partid etc. Referindu-se la obligațiile membrilor de partid statutul adoptat de Congresul de unificare sublinia obligativitatea ca aceștia să activeze pentru realizarea politicii partidului, să apere unitatea acestuia, împotriva tuturor celor care ar amenința-o, să respecte cu strictețe disciplina de partid, să fie model de cinste și conduită morală în viața publică și personală, să lupte pentru interesele clasei muncitoare ale întregului popor. Dat fiind condițiile specifice în care a avut loc Congresul, de unificare la scurt timp după cucerirea deplină a puterii de stat de către clasa muncitoare și celelalte categorii de oameni ai muncii documentele sale pun un accent cu totul particular pe sarcinile organelor și organizațiilor de partid pentru întărirea statului, le cere să desfășoare o intensă muncă politică-educativă în vederea formării unei noi atitudini față de muncă și avutul obștesc, față de organele și aparatul de stat, pentru a face ca membrii de partid să fie și din aceste puncte de vedere nu numai sfătuitoari și conducători devotați ai maselor dar și un exemplu permanent.

Desăvârșirea unității de acțiune a proletariatului într-un singur partid revoluționar, consolidată și prin documentele adoptate de congresul de unificare din 21 – 23 februarie 1948, s-a exprimat și prin alegerea Comitetului Central și constituirea celorlalte organe centrale : Biroul Politic și Secretariatul care au avut o însemnătate excepțională în viața social-politică a noii Republici, în mersul țării noastre către socialism.

Apreciind însemnătatea istorică a acestui moment, Programul Partidului adoptat de cel de-al XI-lea Congres al P.C.R. arată că făurirea partidului unic a „asigurat forța politică și organizatorică necesară conducerii operei complexe de transformare socialistă a țării, de făurire a noii orânduii sociale”. În același document se precizează că pentru România „făurirea partidului unic al clasei muncitoare a fost o necesitate obiectivă”⁵.

Dinamica schimbărilor economico-sociale, cerințele multiple ridicate în fața organizațiilor și organelor de partid, au impus ca simultan, în acțiunea de perfecționare permanentă a propriei activități, ca o parte a acesteia, să se urmărească constant găsirea unor forme adecvate de dezvoltare a legăturilor dintre partid și masele de oameni ai muncii.

Avînd drept principiu călăuzitor deplasarea muncii de partid către verigile de jos, acolo unde se hotărăște soarta liniei politice, în anii 1948 – 1955 au fost luate un șir de măsuri pentru întărirea și îmbunătățirea muncii organizațiilor de partid, a comitetelor raionale și orașenești. Sub acest unghi de vedere, remarcînd faptul că principalele hotărîri adoptate de partid, începînd din iunie 1948 se preocupă de aceste probleme, se impune totuși precizarea că în ansamblul său, problemele organizatorice ale partidului au fost analizate de către plenara C.C. al P.C.R. din 23 – 24 ianuarie 1950. Cu acest prilej s-a apreciat că partidul are o puternică rețea organizatorică, cuprinzînd 58 de organizații de partid județene și alte cîteva organizații de partid și cu drepturi de organizații județene, aparatul Comitetului Central și al comitetelor județene a fost întărit, s-a realizat un control mai riguros asupra îndeplinirii sarcinilor, a crescut nivelul de pre-

⁵ *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, Edit. politică, București, 1975, p. 638.

gătire marxist-leninistă a unui mare număr de cadre⁶. Dar pornind de la constatarea că „unele forme organizatorice, necesare în alte faze ale activității partidului au devenit prea înguste pentru cuprinderea multiplelor probleme noi”, ca și de la principiul că partidul trebuie „în vederea îndeplinirii sarcinilor sale, să-și perfecționeze permanent formele organizatorice și metodele de muncă”, pe baza analizei situației existente în partid, raportate la cerințele vieții, plenara a hotărât adoptarea unui șir de măsuri. Astfel la nivelul Comitetului Central s-a constituit Biroul organizatoric, organ care urma să aibă conducerea generală a muncii organizatorice, a stabilit structura aparatului Comitetului Central și a precizat atribuțiile secțiilor, a conturat mai precis sarcinile Comisiei Controlului, de partid și ale Comisiei Centrale de revizie. O atenție deosebită s-a acordat modului de constituire a organizațiilor de bază, a comitetelor de plasă, de sector și județene, normelor de alegere ca și sarcinilor ce le revin, urmărindu-se pe deoparte întărirea rolului fiecărui organism de partid ca și eliminarea verigilor interimare. Plenara C.C. al P.C.R. din ianuarie 1950 și-a concentrat atenția spre întărirea muncii comitetelor de plasă ale partidului organe chemate a fi conducătoare ale întregii activități, politice și de stat, în raza lor de activitate și îmbunătățirii activității politice într-o serie de sectoare sau întreprinderi de importanță națională. În acest scop s-a hotărât înființarea Direcțiilor Politice pe lângă Departamentul C.F.R., Ministerul Agriculturii, Ministerul Construcțiilor. S-a instituit funcția de organizator de partid al C.C. al P.C.R. și al Comitetului județean. Plenara a apreciat necesitatea ca după terminarea verificării să se desfășoare în întregul partid alegeri pentru organele conducătoare, începând de la birourile organizațiilor de bază până la comitetele județene.

În iulie 1950 a avut loc o primă mare restructurare a aparatului de partid, determinată de noua împărțire administrativă a țării. Așa cum rezultă din datele publicate, comitetul central a avut în vedere îndreptarea unui mare număr de cadre de partid spre întărirea celor 177 de comitete raionale organe care erau chemate să asigure nemijlocit aplicarea în viață a hotărârilor partidului și statului. Datele privind repartitia activului de partid, ne arată că în 1955 circa 75% din cadrele de partid activau la comitetele raionale și orășenești, iar restul la celelalte organe de partid, la școli și în presa de partid, confirmă de altfel această orientare.

Faptul că în conducerile organizațiilor raionale, raionale și orășenești activau 11 000 de cadre de partid, iar în birourile organizațiilor de bază alte 76 000, demonstrează că în ciuda multiplelor greutăți existente în această perioadă partidul a asigurat fondul de cadre necesar pentru activitatea de partid și de stat.

O importanță deosebită pentru creșterea rolului conducător al partidului a avut-o acordarea, din 1953, a dreptului de control al organizațiilor de bază asupra conducerii întreprinderilor ca și trecerea la organizarea periodică a dărilor de seamă și a alegerilor în cadrul tuturor organizațiilor de partid. Începute în luna mai 1951 și desfășurate sistematic, pe baza indicațiilor conducerii de partid, adunările de dări de seamă și alegeri au

⁶ Hotărârea ședinței plene a C.C. al P.M.R. din 23-24 ianuarie 1950 despre sarcinile partidului în domeniul muncii organizatorice, în „Scnteia”, nr. 1655, din 9 februarie 1950.

adus o contribuție de seamă la dezvoltarea stilului de muncă colectiv, la creșterea răspunderii față de sarcini, la adâncirea democrației interne de partid, la promovarea a mii și mii de noi cadre de activiști revoluționari.

2. FĂURIREA SISTEMULUI POLITIC MONO-PARTID. DEZVOLTAREA LEGĂTURILOR P.C.R. CU MASELE.

Schimbările din viața economică și socială a României anilor 1948—1955, au determinat însemnate modificări în sistemul politic, din țară în structura și funcțiile partidelor, a organizațiilor de masă și obștești. Între partidele și organizațiile existente și partidul comunist pe de o parte, între acestea și statul socialist, pe de altă parte, se stabilesc noi relații. Acest proces, desfășurat sub îndrumarea P.C.R. și în condițiile creșterii rolului său conducător, cuprinde următoarele trăsături principale: a) Încetarea activității partidelor și grupărilor politice, altele decât partidul comunist și deplasarea centrului de greutate în organizarea maselor de pe criteriile sociale pe cele profesionale; b) Conturarea unor elemente noi, de conținut în orientarea activității principalelor organizații de masă (sindicate, organizații de tineret și de femei) și constituirea unor organizații noi, cu un dublu caracter, obștesc și de stat sau obștesc și economic (sfaturile populare, cooperăția de producție); c) Făurirea și dezvoltarea sistemului mono-partid și d) Apariția unor forme noi de legătură a partidului cu masele: Adunările generale de ale salariaților, consfătuirile, conferințele și congresele pe ramuri de activitate și pe profesii.

Având ca orientare indicațiile Congresului al VI-lea al P.C.R. care a stabilit sarcinile muncii de partid în organizațiile de masă, rolul acestora în sistemul politic condus de partid, ca și necesitatea făuririi unui nou organism, care să contribuie la unificarea tuturor forțelor națiunii interesate în construirea socialismului, Comitetul Central al partidului a trecut în perioada imediat următoare la analiza aprofundată a activității sindicatelor, a muncii de partid în rândurile tineretului, a problemei naționale și a altor aspecte ale politicii de masă a partidului. Astfel, în Rezoluția ședinței plenare a C.C. al P.C.R. din 22—24 decembrie 1948 asupra problemei sindicale⁷, se stabilea drept obiectiv prioritar al activității sindicatelor *de a sprijini partidul în munca de mobilizare și educare a clasei muncitoare, organizarea eforturilor acesteia pentru construirea bazelor economice ale socialismului, apărarea intereselor maselor de salariați și preocuparea permanentă pentru ridicarea nivelului lor material și politico-cultural*. Definind rolul sindicatelor în noua etapă, Plenara a precizat că sarcina lor centrală este *de a mobiliza masele la realizarea și depășirea planului economic iar metoda principală întrecerea socialistă*. Ulterior, cu prilejul analizelor periodice făcute diferitelor sectoare de activitate, în hotărârile adoptate privind planurile anuale de stat și a primului cincinal 1951—1955 ca și în alte situații, C.C. al P.C.R. s-a preocupat de analiza anumitor aspecte ale activității mișcării sindicale îndrumând-o atît în privința sarcinilor, a stilului și metodelor de muncă, cit și în vederea perfecționării structurii sale organizatorice. Drept urmare în perioada la care ne referim sindica-

⁷ „Scnteia”, nr. 1318, din 7 ianuarie 1948.

tele s-au dezvoltat permanent⁸, au cuprins în rindurile lor noi categorii de cetățeni⁹, și-au îmbunătățit activitatea, conturînd mai bine sarcinile diferitelor organe sindicale, îndeosebi întărind rolul Uniunilor sindicale. Ulterior, după 1950 cînd au fost create comitete sindicale regionale și raionale pe ramuri și desființate sindicatele pe localitate; s-au lărgit mult atribuțiile și răspunderile comitetelor de întreprindere¹⁰.

Organizarea periodică a adunărilor de dări de seamă și alegeri, largă campanie dusă de sindicate pentru dezvoltarea democrației muncitorești, împotriva formalismului și birocratismului, a metodelor sectare de muncă și a unor manifestări de lipsă de grijă față de interesele salariaților, preocuparea pentru ridicarea nivelului politico-ideologic a cadrelor sindicale ca și atragerea în cele mai diferite activități a unui larg activ obștesc, au contribuit de asemenea la creșterea nivelului activității mișcării sindicale, al maturizării acesteia. Sub acest unghi de vedere remarcăm însăși activitatea colectivă a organului central de conducere, exprimată prin cele peste 20 de ședințe plenare ale Comitetului Central al C.G.M., ca și prin lucrările celui de-al III-lea Congres al sindicatelor din România, care a avut loc în ianuarie 1953¹¹, în plenarele și Congresele Uniunilor sindicale sau ale sindicatelor de ramură.

Creșterea mișcării sindicale, amplificarea rolului ei în întreaga viață economică și social-politică a țării, este ilustrată și de atribuțiile ce i-au revenit, atît pe baza Statutului adoptat la Congresul al II-lea — noiembrie 1947 — dar mai ales a celui adoptat de Congresul al III-lea al sindicatelor din ianuarie 1953, care cuprindea și precizarea deosebit de importantă, că sindicatele, își desfășoară întreaga activitate sub conducerea Partidului Comunist Român¹². Potrivit noului Statut, sindicatele aveau următoarele atribuții: a) Iau parte activă la elaborarea legilor privind protecția muncii, condițiile de trai, culturii și luptă pentru aplicarea lor; b) Organizează întrecerea socialistă, participă la planificarea și reglementarea salariilor, la elaborarea sistemelor de salarizare, sprijină calificarea profesională și răspîndește experiența înaintată; c) Exerită controlul asupra protecției muncii și a folosirii fondurilor asigurărilor sociale; d) Acordă ajutor la ridicarea nivelului politic și cultural al salariaților și al familiilor acestora etc.¹²

⁸ În privința creșterii numărului de membri în sindicate următoarele date sînt semnificative: 1 340 000 în noiembrie 1947, 1 720 303 în 1949, 2 300 000 în ianuarie 1953, 2 400 000 în 1954 și 2 600 000 în 1955, decembrie.

⁹ Așa de pildă, începînd din anul școlar 1950/51 s-a trecut la organizarea studenților în sindicate active ce a avut și un important rol educativ, studenții fiind încadrați în Uniunile de ramură și antrenați la activitățile acestora. „Viața sindicală”, nr. 925, din 22 septembrie 1950).

¹⁰ „Viața sindicală”, nr. 1645, din 25 ianuarie 1953.

¹¹ Cel de-al treilea Congres General al Sindicatelor a avut loc în zilele de 26—30 ianuarie 1953, adică la 6 ani și 3 luni de la Congresul precedent, deși statutul prevedea convocarea congreselor ordinare odată la 3 ani și a avut următoarea ordine de zi: 1. Raportul Comitetului Central al Confederației generale a muncii din R.P.R., și al Comisiei de cenzori; 2. Raport asupra noului statut al sindicatelor din R.P.R. și 3. Alegerea Consiliului Central al Sindicatelor și a Comisiei Centrale de Revizie. La lucrările sale au luat parte 732 de delegați reprezentînd 2 300 000 de membri, precum și reprezentanți ai Federației Sindicale Mondiale și a mișcărilor sindicale din 11 țări: Bulgaria, Cehoslovacia, Republica Populară Chineză, Republica Democrată Germană, Grecia, Italia, Japonia, Polonia, Ungaria, URSS „Viața sindicală” nr. 1645 și 1649 din 27 și 30 ianuarie 1953).

¹² Munca, nr. 1690, 17 martie 1953.

Marcind un moment important în dezvoltarea mișcării sindicale și a întăririi rolului de conducător al partidului în această importantă organizație de masă, Congresul al III-lea a adoptat și un șir de măsuri ca: renunțarea la vechea organizare pe Uniuni, creind în locul acestora Sindicatul de ramură, care avea drept for de conducere Congresul, înlocuirea denumirii de Confederația Generală a Muncii (C.G.M.) cu aceea de Congresul General al Sindicatelor, care avea ca organ executiv Consiliul Central al Sindicatelor (C. C. S.) iar ziarul „Viața sindicală” și-a schimbat denumirea în „Munca”. Această evoluție organizatorică a sindicatelor, urmărită îndeaproape și sprijinită de către organizațiile de partid, a fost apreciată pozitiv de către cel de-al VII-lea Congres al P.C.R. care sublinia că în perioada 1948—1955 sindicatele „au crescut și s-au dezvoltat”¹³.

Avind atenția orientată spre mobilizarea masei de salariați, la mare acțiune de îndeplinire și depășire a planului de producție, începind din 1948 sindicatele s-au preocupat în mod cu totul deosebit de organizarea întrecerii socialiste, acțiune complexă, care cuprindea un șir întreg de măsuri, începind de la prelucrarea sarcinilor de plan și pînă la controlul calității produselor, dar între care pe primul plan se situau gradul de conștiință al salariaților și condițiile tehnico-materiale create în întreprinderi. De aceea în întreaga perioadă la care ne referim sindicatele, dispunind de o bază materială în continuă creștere, au desfășurat o largă activitate de ridicare a nivelului cultural al maselor de salariați, începind cu lichidarea analfabetismului, dezvoltarea pregătirii profesionale și crearea cadrelor necesare pentru cele mai diferite sectoare de activitate etc. Pentru a ilustra amploarea și diversitatea acestei preocupări vom arăta că la sfirșitul anului 1948 mișcarea sindicală dispunea de o școală centrală de cadre „I.C. Frimu”, de 715 școli pe lângă întreprinderi se organizase 3517 cursuri de alfabetizare¹⁴. Avind o editură proprie, mai multe publicații, „Viața sindicală”, „Muncitoarea”, „Revista Muncii”, „Lupta CFR” și altele, sute de cinematografe și mii de biblioteci, sindicatele reprezentau un factor important în acțiunea de ridicare a nivelului de cultură al salariaților și al familiilor acestora. Activitățile cultural-științifice desfășurate de sindicate aveau în 1955, următoarele puncte de referință: un institut de cercetări științifice pentru protecția muncii, 26 de școli de cadre permanente între care o școală centrală cu durata de 2 ani, una de 1 an și 3 cu limba de predare maghiară, 5000 de cluburi și colțuri roșii, 18000 de biblioteci, 3 publicații zilnice, 2 săptămânale și 14 buletine ale uniunilor sindicale etc. precum și un mare număr de activiști culturali.

Evident că roadele acestei activități complexe, desfășurate de sindicate sînt multiple, dar unul dintre cele mai importante îl reprezintă dezvoltarea unei noi atitudini față de muncă și avutul obștesc. Drept urmare în perioada 1948—1955 numărul celor cuprinși în întrecerea socialistă a crescut an de an de la 10—15% în 1949, pînă la peste 75% în 1953¹⁵, fapt ce s-a exprimat în principal în aceea că volumul producției industriale globale pe cincinalul 1951/1955, a fost realizat cu 50 de zile mai devreme.

Apariția unor mișcări de masă ca cea a inovatorilor și raționalizatorilor, creșterea numărului fruntașilor în producție, faptul că pînă în

¹³ Congresul al II-lea al P.M.R., p. 147.

¹⁴ „Viața sindicală”, nr. 301 din 1 septembrie 1948.

¹⁵ „Scinteia” nr. 707, din ianuarie 1950 și „Munca” nr. 1690 din 17 martie 1953.

anul 1953 s-au acordat 37 de steaguri roșii ale C.C. al Uniunii sindicale și ministerelor de resort și 2 ale Consiliului de Miniștri și C.C. al Confederației Generale a Muncii, sînt de asemenea confirmări ale acestui proces revoluționar. Ca și o încununare, în cinstea zilei de 23 august 1955, un număr de cinci muncitori : Haidu Iuliu, Lungu Stefan, Voichiță Vasile, Constantin Adochiței și Constantin Vasilache, au fost distinși cu înaltul titlu de Erou al muncii socialiste¹⁶.

Aplicînd consecvent principiul că fiecare pas făcut pe drumul construcției socialiste duce la ridicarea bunei stări a celor ce muncesc¹⁷, sindicatelor au acționat în permanență în această direcție avînd drept pirghii principale contractul colectiv de muncă introdus din ianuarie 1949¹⁸ și reînviat periodic, Codul Muncii, conducerea asigurărilor sociale și organizarea odihnei salariaților. Astfel prin Codul Muncii, apreciat ca expresie a reprezentării în norme de drept a intereselor fundamentale a clasei muncitoare în domeniul organizării muncii¹⁹, se stabileau principalele îndatoriri și drepturi ale salariaților, răspunderile acestora ca și pe cele ale întreprinderilor, se reglementau raporturile dintre salariați și întreprindere de la angajare pînă la pensionare. Acordînd atenție deosebită unor asemenea probleme majore ca : disciplina în producție și normarea muncii, ridicarea nivelului pregătirii profesionale, asigurarea protecției muncii, buna organizare a asigurărilor sociale, Codul Muncii, statua o serie de principii și reguli de mare însemnătate cum sînt : salariu egal la muncă egală, ziua de muncă de opt ore, interzicerea muncii suplimentare pentru tinerii pînă la 16 ani, gravide sau postnatale, garantarea repausului duminical 24 de ore pe săptămînă, concediu anual de odihnă, cel puțin 12 zile pentru cei ce au muncit neîntrerupt 11 luni la unitatea respectivă, etc. Un loc important se acordă în legea Codului Muncii răspunderii personale a muncitorilor în producție, stabilind răspunderea materială a salariatului pentru pagube produse prin deteriorarea mașinilor sau uneltelor, irosirea materiilor prime și a produselor fabricate. Contractele colective de muncă concepute ca expresie a raporturilor noi dintre salariați și conducerea întreprinderilor, erau de asemenea menite să contribuie atît la creșterea producției și a productivității muncii cît și la îmbunătățirea situației materiale și culturale a celor ce muncesc. Prin contractele colective de muncă, încheiate anual între întreprinderi și salariați, sindicatul ca reprezentant al oamenilor muncii avea importante sarcini în organizarea adunărilor de producție, controlul cantinelor și căminelor, al aprovizionării etc. Dar, în același timp, sindicatelor dispuneau și de un puternic instrument în mobilizarea maselor de salariați. Este vorba în principal de Adunările generale ale salariaților prin care se exprima direct participarea oamenilor muncii la conducerea întreprinderii sau instituției. Forme noi și deosebit de eficace ale democrației socialiste Adunările generale ale salariaților dezbăteau prevederile Contractului colectiv, analizau felul în care acesta a fost îndeplinit de către ambele părți impunînd corectările necesare. Aceste

¹⁶ „Munca” nr. 2134, din 26 august 1955.

¹⁷ „Scnteia” nr. 1771 din 28 iunie 1950.

¹⁸ „Scnteia”, nr. 1321 din 11 ianuarie 1949.

¹⁹ „Scnteia” nr. 1746, din 30 mai 1950.

adunări reprezentau momente importante în activizarea masei de oameni ai muncii atît prin dezbaterile ce aveau loc cit și prin angajamentele și propunerile ce se formulau cu acest prilej²⁰.

Referitor la celelalte aspecte ale activității sindicale, care a fost extrem de variată, o importanță aparte s-a acordat în acest timp asigurării odihnei salariaților și activității asigurărilor sociale. Astfel, începînd din 1948, odată cu începutul activității de organizare de către sindicate a odihnei salariaților, s-au luat măsuri ca aceștia să fie sprijiniți prin acordarea unor subvenții peste salariu, reduceri la transportul pe C.F.R., la cazare și tratament²¹. Ulterior s-a introdus practica trimiterii la odihnă în mod gratuit a unui număr de salariați și studenți, număr ce a crescut an de an, pe măsura dezvoltării economiei naționale. Astfel, față de 1949 cînd au fost trimiși la odihnă 125 000 de salariați, în 1954 numărul lor a atins 500 000. Dacă la aceste cifre adăugăm sutele de mii de copii, elevi, ucenici și studenți, trimiși la odihnă și tratament, ca și pe acei salariați recomandați de sindicate să fie îngrijiți prin rețeaua Ministerului Sănătății, sutele de milioane de lei cheltuite în acest scop, ca și ampla activitate desfășurată pentru a se asigura salariaților cele mai bune condiții de odihnă și tratament, efortul [depus de sindicate în această acțiune de mare importanță socială ne apare și mai clar. Acest efort poate fi relevat atît prin sporirea an de an a fondurilor afectate de către sindicate pentru odihna oamenilor muncii : 307 848 000 lei în 1949 și 1 145 755 000 lei în 1950²², prin cele peste 6 miliarde lei afectate din fondurile statului în anii 1949—1954 pentru asigurările sociale²³, dar mai ales prin orientarea pe care acestea o aveau în organizarea odihnei și tratamentului, fiind preferați muncitorii și salariații decorați cu „Ordinul Muncii”, fruntașii în producție, inventatorii și inovatorii, cei evidențiați în activitatea sindicală, cei care prestează munci în condițiuni grele precum și cei predispuși la îmbolnăvire. Aceiași orientare, de înțelegere a acestei activități, ca reprezentînd o obligație față de salariați, o parte a salariului social rezultă și din faptul că începînd din 1950 săptămînal erau trimiși gratuit la odihnă, cite o zi, muncitori fruntași în producție și studenți.

Activitatea desfășurată de sindicate în acești ani, remarcabilă sub multiple aspecte, a fost sensibil frînată de unele acțiuni sectare introduse în relațiile cu cadrele în anii 1948—1953, cînd din organele sindicale au fost destituiți sau înlocuiți numeroși activiști fără ca masa celor ce i-a ales să fie consultată, de stilul de muncă birocratic, care a pătruns în numeroase organe și în practica unui însemnat număr de activiști, de neînțelegerea dinamicii organizării muncii — fie prin crearea a numeroase verigi intermediare fie prin centralizarea excesivă, și fapt deosebit de grav, insuficientă grijă față de sarcinile ce decurgeau din misiunea sindicatelor de a veghea la respectarea drepturilor masei de salariați la îndeplinirea Codului Muncii și a Contractelor colective.

★

²⁰ Așa de pildă cu prilejul încheierii contractului pe anul 1949/50 s-au făcut 28 000 de propuneri („Scnteia nr. 1685, din 16 martie 1950).

²¹ „Scnteia” nr. 1159, din 2 iulie 1948.

²² „Scnteia”, nr. 1390 și 1647, din aprilie 1949 și 31 ianuarie 1950.

²³ „Munca”, nr. 2139, din 1 septembrie 1954.

În sistemul politic condus de partid și între forțele cele mai importante care erau chemate să participe la făurirea noii societăți, un rol deosebit de important revenea tinerii generații. De aceea C.C. al P.C.R. în plenara sa din 22—24 decembrie 1948 a analizat pe larg munca de partid în rândurile tineretului și a stabilit ca sarcină imediată, „făurirea organizației unice revoluționare a tineretului muncitor, fără deosebire de naționalitate”, care să fie bazată pe „principiul luptei de clasă a proletariatului, condusă de Partidul Comunist Român și călăuzită de învățătura marxist-leninistă”²⁴. Dezbaterea documentelor plenarei în rândurile organizațiilor de tineret, însoțită de o activizare a acestora în toate domeniile de activitate și de creștere a preocupărilor organelor de partid, a comunistilor, pentru educarea și antrenarea în acțiune a tuturor categoriilor de tineri, a fost încununată de Congresul de unificare a tineretului care a avut loc în zilele de 19—21 martie 1949²⁵. Congresul, la care au participat 643 de delegați, a aprobat în unanimitate raportul Comisiei de Unificare, prezentat de Gheorghe Florescu, a hotărât Constituirea Uniunii Tineretului Muncitor²⁶, a adoptat Rezoluția și telegramele de salut: către C.C. al P.C.R., către C.C. al Comsomolului și către Federația Mondială a Tineretului Democrat și a ales Comitetul Central format din 45 de membri și 10 membri supleanți. La 22 martie Comitetul Central al U.T.C. a ales Biroul Politic și celelalte organe de execuție. Prim secretar al C.C. al U.T.C. a fost ales Gheorghe Florescu, membru al C.C. al P.C.R.

Orientativă pentru definirea noii organizații de tineret rezoluția²⁷ precizează că Uniunea Tineretului Muncitor își propunea următoarele: a) să vegheze la unitatea rindurilor sale și la însușirea de către toți membrii U.T.M. a principiului conducerii de către partid, cheazășia succeselor și activității sale rodnice; b) să cultive tradițiile eroice ale luptei dusă de Partidul comunist și Uniunea Tineretului Comunist, dezvoltând în rindurile tineretului devotamentul nemărginit față de cauza clasei muncitoare, al dragostei înflăcărare față de patrie și al internaționalismului proletar; c) să antreneze tineretul la lupta pentru îndeplinirea planului de stat, în întrecerea socialistă, în campania de economii, pentru ridicarea cantitativă și calitativă a producției; d) să se preocupe de apărarea drepturilor tineretului veghind ca să se respecte regimul ucenicilor, al salariaților agricoli, să asigure burse și locuri în internate etc. Rezoluția cuprindea de asemenea sarcina U.T.M. de a înființa și conduce organizația de pionieri.

Constituirea U.T.M. a reprezentat un succes al politicii de unificare a organizațiilor de tineret promovată cu consecvență de către P.C.R.²⁸,

²⁴ „Scnteia” nr. 1319, 8 ianuarie 1949.

²⁵ La lucrările acestui congres au participat delegații ale organizațiilor de tineret din 16 țări precum și un reprezentant al Federației Mondiale a Tineretului Democrat. („Scnteia”, nr. 1379, 18 martie 1949).

²⁶ Din 1965 și-a schimbat denumirea în Uniunea Tineretului Comunist (U.T.C.).

²⁷ „Scnteia”, nr. 1383, din 24 martie 1949.

²⁸ Până la unificarea forțelor tineretului erau fărâmițate în mai multe organizații create fie după criterii profesionale: Uniunea Tineretului Muncitoresc, pentru muncitori; Organizația Tineretului Sătesc, pentru țărani; Uniunea Națională a Studenților din România (U.N.S.R.) pentru studenți; Uniunea Asociației de Elevi din România (U.A.E.R.) pentru elevi; fie pe criterii naționale.

și a marcat un moment important în lupta pentru antrenarea tinerei generații la opera de făurire a noii societăți, în asigurarea rolului conducător al partidului în rindurile acesteia. Evident că această preocupare majoră a continuat în întreaga perioadă și a fost marcată printr-un șir de măsuri și acțiuni care au cuprins toate domeniile de activitate. Astfel dacă privim problema, sub aspectele ei politico-organizatorice putem aprecia că unificarea care s-a încheiat odată cu Congresul din martie 1949 a fost urmată imediat de noi măsuri pentru realizarea omogenității organizației unice, printre care un rol mai important a revenit operațiunii de reinscriere generală a membrilor, desfășurată în perioada mai—iulie 1949. Trecerea, din vara anului 1949 la primirea de candidați²⁹ în rindul organizației ca și preschimbarea documentelor de U.T.C., începînd din mai 1955, au concurat de asemenea la realizarea acestui obiectiv.

Drept urmare evoluția organizatorică a U.T.C. este marcată de o creștere a rindurilor, de la 1 000 000 membri în martie 1952 la 1 300 000 în iulie 1954, de adaptarea structurilor sale la situația administrativă a țării și la cerințele revoluției, de dezvoltarea vieții interne de organizație. În acest cadru un rol important a revenit dezbaterilor care au avut loc cu prilejul adunărilor generale de dări de seamă și alegeri, organizate periodic începînd din 1952, a documentelor elaborate de către C.C. al U.T.C., a hotărîrilor și rezoluțiilor Comitetului Central al P.C.R.

Răspunzînd cerințelor stabilite de partid și acționînd sub conducerea sa nemijlocită, organizația de tineret și-a îndreptat activitatea în cîteva direcții prioritare ca : ridicarea nivelului politico-ideologic al tineretului, educarea lui în spiritul unei noi atitudini față de muncă și de avutul obștesc ; mobilizarea tinerii generații la îndeplinirea programului de industrializare socialistă și cooperativizarea agriculturii ; pregătirea de cadre calificate pentru toate sectoarele activității economico-sociale ; participarea activă la viața politică a țării, la făurirea și consolidarea statului socialist. Aceste obiective au fost sintetizate astfel în salutul adus de C.C. al U.T.C. Partidul Comunist cu prilejul sărbătoririi celei de-a XXX-a aniversări a creerii sale : „Ne angajăm în fața partidului de a face totul pentru a crește o tină ră generație călită ideologiceste perseverentă, curajoasă și neînfricată, în fața obstacolelor . . . de a ne îmbunătăți aportul la îndeplinirea planului, de a înrădăcina în conștiința tinerilor devotamentul fără de margini față de Patrie și atașamentul neabătut față de Partid”³⁰.

În activitatea politico-ideologică în sarcina de mare răspundere U.T.C. a dispus de mijloace variate și eficiente ca : o largă rețea de cercuri și școli de cadre, o editură proprie, precum și numeroase publicații. Astfel față de anul 1948/1949 cînd în cinstea Congresului de unificare au fost organizate 134 de cursuri serale 200 de cercuri și 4 414 grupe de citit³¹, activitatea politico-ideologică s-a diversificat și după introducerea

²⁹ Odată cu reînceperea primirii de noi membrii în UTC s-a introdus stagiul de candidat care era de 3 luni cu posibilitatea de prelungire și s-au stabilit trei grupe în ordinea de preferință la primire, urmărindu-se îmbunătățirea compoziției sociale a organizației. „Scinteia Tineretului”, nr. 463, din 10 octombrie 1950).

³⁰ „Scinteia” Tineretului, nr. 1640, 10 mai 1951.

³¹ „Scinteia”, nr. 1379, 18 martie 1949.

anului de învățămînt 1950/1951 s-a ridicat pe noi coordonate. În 1954, de pildă, U.T.C.-ul avea două școli centrale dintre care una „Filimon Sirbu”, cu durata de un an, una de cinci luni, 18 școli regionale, dintre care 2 cu limba de predare maghiară, precum și un mare număr de cursuri și cercuri diferențiate pe nivelul de pregătire sau orientare tematică³². La aceeași dată U.T.C. edita 11 ziare și alte publicații cu un tiraj total de 685 000 de exemplare, între care amintim „Știința Tineretului”, „Ifjmunkas”, „Știința Pionerului”, „Cravata Roșie”, „Luminița”, „Tinărul leninist”, „Știință și Tehnică pentru tineret” și altele. Presa de tineret a avut un rol deosebit în procesul de educare a maselor ca și în desfășurarea învățămîntului politic, publicînd lecții și consultații, analize, schimburi de experiență, portrete de eroi și conducători ai luptei poporului nostru, pagini din trecutul revoluționar, etc. În cuprinsul acelorăși preocupări cultural-educative se încadrează și alte acțiuni ca organizarea joiilor tineretului, a zilei secretarilor, a unor concursuri ca cel intitulat „Iubiți cartea”, festivaluri artistice, manifestări sportive etc. Din șirul activităților de amploare organizate în acest timp se detașează prin însemnătatea lor cel de-al IV-lea Festival Mondial al Tineretului și Studenților pentru pace și prietenie, (2—16 august 1953) și a complexului polisportiv „Gata Pentru Muncă și Apărarea R.P.R.” (G.M.A.) creat din inițiativa C.C. al U.T.C. care a cuprins sute de mii de tineri.

Unul din sectoarele importante ale muncii U.T.C. a fost cel al organizării și educării copiilor din școli, a pregătirilor profesionale și politice. În acest scop la 30 aprilie 1949 a luat ființă organizația revoluționară de masă a școlarilor organizația de pionieri, ale cărei rînduri a crescut rapid : 30 290 de copii în octombrie 1949, 250 000 în octombrie 1950, 600 000 în 1951 și 747 913 în iulie 1954, cifră ce reprezenta circa 70% din totalul elevilor. Concomitent cu creșterea numerică a organizației, U.T.C. a sprijinit acțiunea de creare a condițiilor necesare activității elevilor, deschizînd zeci de cursuri serale pentru instructori și o școală centrală de cadre precum și instituții cultural-sportive. În Octombrie 1954, după conferința pe țară a Uniunii Tineretului Comunist, Biroul Politic al C.C. al U.T.C. a adoptat regulamentul organizației de pionieri în care se precizează că ea își desfășoară activitatea sub conducerea Partidului Comunist Român și reprezintă principala rezervă de cadre a Uniunii Tineretului Comunist.³³

Avînd drept scop unul din obiectivele principale, pregătirea tineretului pentru viață și muncă organizațiile de U.T.C. au acționat pe multiple planuri în vederea angajării plenare a tineretului la îndeplinirea planului cincinal care a fost apreciată sarcină principală a fiecărui membru al U.T.C. În acest context (sub lozincile : „Nici un minut întîrziere de la lucru, nici un minut pierdut în timpul lucrului” „să creștem cadre calificate pentru cincinal”, se poate constata o creștere însemnată a numărului de tineri angajați în întrecerea socialistă ; de la 102 192 în 1949 la

³² Statutul UTC, cursuri serale cu activul regional, cursuri cu activul sătesc, cercuri de istoria PCUS, cercuri de studiere a biografiei lui V.I. Lenin, grupe de convorbiri etc., „Știința Tineretului”, nr. 1621, 13 iulie 1954.

³³ „Știința tineretului”, nr. 1692, din 5 octombrie 1954.

300 000 în 1954, apariția și dezvoltarea unor variate forme ale atitudinii noi față de muncă : brigăzi de tineret (de calitate, de economii, de întreprinderi); posturi U.T.C. de control, secții de tineret, munca voluntară pe șantierelor naționale³⁴, participarea la diferite campanii — stringerea recoltei, efectuarea de lucrări edilitar gospodărești etc. Pentru ilustrarea măsurii în care Uniunea Tineretului Comunist a mobilizat tineretul la diferite activități productive următoarele date ni se par semnificative : astfel în iulie 1954 din rândurile tinerilor 338 000 erau antrenati în întrecerea socialistă, 1500 erau inovatori și raționalizatori și 67 000 erau fruntași în producție. La această dată organizațiile U.T.C. din 450 de întreprinderi erau angajate în mișcarea de economii. Funcționau 15 000 de brigăzi U.T.C.-iste de producție dintre care 736 dețineau titlul de brigăzi de calitate, iar 126 de secții din diferite întreprinderi erau secții de tineret. Manifestări de răspundere față de muncă, angajarea plenară în producție, trăsături care se exprimau pe scară largă în întreprinderile industriale, își făceau loc și în alte sectoare. Astfel în agricultură peste 5 000 de tractoriști se aflau angajați în competiția pentru titlul de cel mai bun iar în G.A.S.-uri se desfășura campania pentru introducerea unor metode de muncă înaintate, funcționau numeroase școli și cursuri de calificare profesională, etc. În același timp în școli și facultăți se desfășura acțiunea de mobilizare a tinerilor spre însușirea temeinică a cunoștințelor, pentru un nivel de calificare profesională, se organizau colective și grupe de într-ajutorare, se căutau căi pentru legarea învățămîntului cu producția.³⁵

Una din realizările cele mai importante ale organizației de tineret în această perioadă de început a revoluției socialiste, este faptul că ea a reprezentat nu numai o școală de pregătire a tineretului pentru viața și munca dar și un adevărat rezervor de cadre pentru aparatul de partid și de stat, pentru cele mai diferite sectoare ale economiei naționale. Semnificativ pentru amploarea acestui proces este faptul că numai în decembrie 1950 au fost aleși ca deputați în sfaturile populare 13 000 de tineri. Se mai poate adăuga tot ca un element care evidențiază aportul adus de U.T.C. cu prilejul împlinirii a trei decenii de existență, a fost decorat cu ordinul „Apărării Patriei”, clasa I-a.

Creșterea și maturizarea organizației de tineret în acești ani, angajarea ei pe coordonatele stabilite de partid și acțiunea de antrenare a maselor de tineri în procesul revoluționar, s-au desfășurat însă cu multe greutăți și neajunsuri. Lipsa de omogenitate a noii organizații, izvorită în primul rând din încadrarea în rândurile sale a întregului tineret, adaptarea sa greoaie la noile structuri organizatorice nerespectarea prevederilor statutare privind viața de organizație, ca și folosirea unui stil de muncă și a unor metode necorespunzătoare, au fost principalele deficiențe ce au trebuit depășite. Analizele periodice făcute de C.C. al P.C.R. muncii și vieții organizației de tineret, propriile constatări și acțiuni, au determinat

³⁴ În această perioadă tineretul a primit din partea partidului și a statului sarcina de a răspunde de efectuarea lucrărilor de construcție a căilor ferate Bumbesti-Livezeni și Salva-Vișeu, a conductei de gaze Agnita-Botorca și a hidrocentralei de la Bicaz.

³⁵ Datele sînt preluate din darea de seamă a C.C. al U.T.C. prezentată la Conferința pe țară din 29—31 iulie 1954, „Scnteia”, nr. 3038, din 30 iulie 1954 și nr. 3040, din 1 august 1954.

în decursul anilor anumite îmbunătățiri în activitatea U.T.C. Astfel pe baza hotărârii ședinței plenare a C.C. al U.T.C. din 9—10 iunie 1952, care a constatat în activitatea unor organe și organizații tendința spre superficialitate, preferință pentru formele zgomotoase, de paradă, metode sec-tare și lipsă de vigilență, au fost luate un șir de măsuri menite să îmbunătățească munca, între care și excluderea a doi membri ai C.C. al U.T.C.³⁶ Ulterior cea de-a VIII-a plenară a C.C. al U.T.C., din 22 august 1952 a eliberat pe Gheorghe Florescu din funcția de prim secretar al C.C. al U.T.C și a constituit un nou secretariat³⁷.

Aceste măsuri organizatorice, dublate de amplele dezbateri care au avut loc cu prilejul conferințelor regionale U.T.C., care s-au desfășurat într-un pronunțat spirit critic, ca și de lupta pentru aplicarea planului de muncă stabilit de către plenara C.C. al U.T.C. din 25—26 septembrie 1953; pe baza hotărârilor plenarei C.C. al P.C.R. din 19—20 august același an, au determinat o însemnată creștere a maturității organizației de tineret. Acest lucru a fost evidențiat și de analiza pe care Biroul Politic al C.C. al P.C.R. a făcut-o în iunie 1954, dar care a apreciat că deși a obținut rezul-tate însemnate, activitatea U.T.C., nu este la înălțimea sarcinilor puse de partid. Reliefind sectoarele slabe ale muncii U.T.C., Biroul Politic al C.C. al P.C.R., a apreciat că o cauză importantă a lipsurilor o constituie fap-tul că în munca C.C. al U.T.C. în Biroului și Secretariatul său a fost încălcat principiul muncii colective iar între membrii Biroului C.C. al U.T.C. au existat fricțiuni și discuții, lipsite de spirit critic și autocritic. Pe această bază, considerându-se că conducerea de atunci a U.T.C. nu prezintă garanția îndeplinirii cu succes a sarcinilor puse de partid, s-a hotărât convocarea conferinței pe țară a U.T.C. cu indicația de a analiza activitatea organizației și de a alege un nou comitet central.

Pe baza sarcinilor stabilite de Biroul Politic al C.C. al P.C.R. orga-nele și organizațiile de partid au condus direct activitatea de pregătire a conferinței pe țară a U.T.C., a cărei ordine de zi a fost fixată de hotărâ-rele Biroului Politic al C.C. al P.C.R.³⁸. Se remarcă de asemenea, ca o expresie a atenției pe care C.C. al P.C.R. a acordat-o acestei Conferințe, faptul că la lucrările ei a participat tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar al C.C. al P.C.R. care a rostit și cuvântul de salut al Comitetului Central al partidului.

Conferința la care au participat 480 de delegați reprezentând 1 300 000 de U.T.C.-iști, i-au analizat pe larg activitatea organizației și a stabilit un complex de măsuri pentru îmbunătățirea muncii, în toate domeniile de activitate, între care la loc de frunte se situează alegerea unui nou Comi-tet Central, a comisiei de revizie, constituirea unui nou Birou Politic și a unui nou secretariat al C.C. al U.T.C. Pentru a putea înțelege mai bine

³⁶ „Scnteia Tineretului”, nr. 983, din 19 iunie 1952.

³⁷ „Scnteia Tineretului”, nr. 1042 și 1148, 27 august și 30 dec. 1952.

³⁸ Ordinea de zi a avut următoarele puncte: 1. Darea de seamă a C.C. al U.T.C. cu pri-vire la îndeplinirea hotărârilor plenarei lărgite a C.C. al P.C.R. din 19—20 august 1953 și sar-cinile pentru îmbunătățirea muncii organizatorice și de educație comunistă, în vederea mobi-lizării tineretului la realizarea sarcinilor puse de partid și guvern pentru dezvoltarea industriei și agriculturii. 2. Alegerea Comitetului Central al U.T.C. și a Comisiei Centrale de Revizie, (Scnteia Tineretului, nr. 1621, 13 iulie 1954).

importanța acestei conferinței în viața U.T.C., vom preciza că din Comitetul Central ales de congresul de unificare, nu au mai rămas decât patru persoane iar din Biroul Politic și din secretariat nici unul. Tot acum s-a stabilit o regulă precisă privind datele la care urmează să se țină plenarele organelor alese : a Comitetului central — o dată la 4 luni ; ale Comitetelor regionale o dată la 3 luni și ale comitetelor raionale o dată la 2 luni ; s-a hotărît scoaterea din evidență a tinerilor ce depășeau 26 de ani, și s-a adoptat salutul către C.C. al P.C.R. care cuprindea de fapt principalele orientări și obiective ale organizației. În ultima zi a conferinței s-au ales organele centrale, Comitetul Central format din 65 membri și 20 de supleanți și Comisia centrală de revizie, formată din 9 persoane.

Prima Plenară a noului Comitet Central, ținută la 31 iulie, a ales Biroul Politic, compus din 13 membri și Secretariatul format din 5 persoane.

Conferința pe țară a U.T.C. din iulie 1954 a reprezentat un moment important în dezvoltarea organizației de tineret, în asigurarea conducerii sale nemijlocite de către partid, în întărirea spiritului său revoluționar. Acest lucru rezultă din întreaga acțiune de pregătire și desfășurare a Conferinței și s-a concretizat în salutul pe care conferința l-a adresat către C.C. al P.C.R., în care sutele de mii de uteciști se angajau să acționeze cu hotărîre pentru ridicarea nivelului lor politic și ideologic, întărirea organizației, dezvoltarea legăturilor cu masele largi de tineri și mobilizarea lor la aplicarea în viață a sarcinilor trasate de partid.

Publicarea în august 1954 a Proiectului Statutului modificat al P.C.R., în care se precizează că U.T.C.-ul duce munca sub conducerea partidului, stabilește și în acest domeniu criterii precise. Astfel C.C. al U.T.C. este subordonat direct C.C. al P.C.R., Comitetul regional al U.T.C. subordonat Comitetului Regional al P.C.R. ș.a.m.d., iar organizațiile de partid obligate să asigure conducerea permanentă, îndrumarea continuă, sprijinul și controlul sistematic al organizațiilor de U.T.C.,³⁹ a contribuit în și mai mare măsură la îmbunătățirea muncii de partid în rândurile tineretului.

Alături de sindicate și Uniunea Tineretului Comunist, principalele organizații de masă conduse de partid, un rol deosebit de important în atragerea la lupta pentru socialism a unei însemnate părți a populației țării — femeile, a revenit Uniunii Femeilor Democrate, organizație unică creată în februarie 1948.

Potrivit hotărîrilor adoptate la Congresul de constituire, U.F.D.R. s-a angajat în marea acțiune de ridicare a nivelului de cultură și conștiință cetățenească a femeilor, pentru atragerea lor la viață politică, economică și socială a țării, a militat în direcția formării unei noi atitudini față de această importantă categorie de cetățeni, împotriva concepțiilor și practicilor retrograde, pentru afirmarea și apărarea intereselor lor specifice.

În această direcție cele trei congrese ale U.F.D.R., ținute în februarie 1948, iunie 1950 și 31 mai — 1 iunie 1953, plenarele Comitetului Central al organizației, au analizat periodic activitatea desfășurată, au stabilit măsurile organizatorice, politico-ideologice apreciate ca necesare. Avînd

³⁹ „Scnteia Tineretului”, nr. 1645, din 10 august 1954.

sprijinul crescînd al organelor și organizațiilor de partid, orientate și îndrumate permanent de către C.C. al P.C.R., care începînd din 1950 adopta anual hotărîri în legătură cu sarcinile mișcării de femei din R.P.R., Uniunea Femeilor Democratice din România și-a adus o contribuție notabilă la toate acțiunile din această importantă etapă revoluționară. Sub acest aspect, și preocupările U.F.D.R. au îmbrăcat, pe probleme specifice, domenii extrem de variate : alfabetizarea, organizarea de creșe, cămine, case de nașteri, grădinițe, centre de distribuirea laptelui, participarea la făurirea și dezvoltarea sectorului socialist. Astfel, numărul femeilor antrenate în întrecerea socialistă, al fruntașelor în muncă, al celor din conducerea unor organe de stat și obștești, a crescut an de an, ajungînd în 1954 la următoarele coordonate : 280.000 de femei participante la întrecerile socialiste, dintre care 39 784 fruntașe în producție, 3.500 de femei decorate cu ordine și medalii. În același an activau ca deputate în consiliile populare 33.000 de femei, dintre care 4.000 în munci de conducere ; 66 de femei erau deputate în Marea Adunare Națională. Mii de femei activau în conducerea G.A.C., erau asesori populari, iar în unele sectoare ca cel al învățămîntului și ocrotirii sociale, femeile reprezentau mai mult de jumătate dintre salariați. Aceste date completate cu reliefaarea faptului că un număr de 21 de femei erau laureate ale premiului de stat cu aceea că procentul de fete în învățămîntul superior a crescut pînă la 30 %, ca și precizarea că organizațiile de partid se preocupau din ce în ce mai atent de viața și activitatea femeilor, atestă pașii însemnați făcuți pe acest drum.

Dar cele realizate reprezentau numai un început. Așa cum s-a apreciat de către Congresul al VII-lea al P.C.R., organizațiile de partid, Comitetele executive ale sfaturilor populare, sindicatele, U.T.C., manifestă în genere o preocupare cu totul insuficientă față de problemele specifice ale muncii în rîndurile femeilor și promovează cu destulă timiditate femeile în posturi de conducere⁴⁰.

Alături de cele trei organizații de masă care activau de multă vreme sub conducerea P.C.R. și care acum își îmbogățesc și perfecționează activitatea, în sistemul politic monopartid se încadrează un mare număr de asociații obștești constituite fie după criteriul profesionale, fie naționale. În această categorie se încadrează asociațiile științifice cum sînt : Societatea de științe naturale și geografie, Societatea științelor medicale, Societatea de științe istorice, filologice și de folclor, Societatea de științe matematice și fizice, create în perioada 28 mai — 10 iunie 1949, Asociația științifică a tehnicienilor creată în octombrie 1949, Uniunile de creație precum Uniunea scriitorilor, Uniunea compozitorilor, criticilor muzicali și a muzicologilor, Uniunea arhitecților, organizații ale diferitelor categorii de alți oameni ai muncii, precum Uniunea cooperăției meșteșugărești și altele. Aceeași atitudine o adoptau și diferitele organizații ale naționalităților conlocuitoare, cum sînt : Uniunea Populară Maghiară, Comitetul Antifascist German, Comitetul Democrat Evreesc, Comitetul Democrat al populației Armene etc.

Legăturile dintre partid și aceste organizații sînt multiple și ele rezidă înainte de toate în faptul că fiecare dintre acestea recunosc programul

⁴⁰ Congresul al II-lea al P.M.R., p. 119.

elaborat de P.C.R. și se angajează să lupte pentru aplicarea lui, văd în partid forța politică a societății. Aceste legături politico-ideologice au căpătat și forme organizatorice concrete în Frontul Democrației Populare. Creat în martie 1948 din Partidul Comunist, Frontul Plugarilor, Partidul Național Popular și Uniunea Populară Maghiară, Frontul Democrației populare și-a lărgit permanent rindurile ajungând în octombrie 1950 la 16 partide, organizații, asociații științifice și culturale⁴¹.

Sistem politic cu o structură dinamică, Frontul Democrației Populare a reflectat în componența și activitatea sa atât schimbările survenite în viața unor partide și organizații democratice cât și tendința generală a acestor ani, de creștere a rolului conducător al P.C.R. Astfel, din componența F.D.P. au dispărut pe rând, odată cu încetarea activității lor, Partidul Național Popular (februarie 1949); Frontul Plugarilor (februarie 1953), ca și unele organizații ale naționalităților conlocuitoare.

Parte componentă a procesului revoluționar care a dus la formarea sistemului mono-partid, încetarea activității unor partide și organizații obștești ca și dispariția lor din viața politică a țării, în unele cazuri brusc și fără a fi create condițiile ca funcțiile lor să fie preluate de alte organisme, s-a repercutat asupra esenței fenomenului — întărirea rolului conducător al partidului — exercitarea lui în mod nemijlocit și prin metode politice.

Un alt element ce caracterizează activitatea P.C.R. în raporturile sale cu masele îl reprezintă practica consultării organizate a diferitelor categorii de oameni ai muncii, dezbateră problemelor specifice în adunări, conferințe, și congrese și adoptarea de către partid, pe baza generalizării experienței cîștigate, a măsurilor ce se impuneau din practica vieții. Începute încă din vara anului 1948 ca o manifestare a noii atitudini față de proprietatea socialistă, consfăturirile, conferințele și congresele au cunoscut o largă dezvoltare în perioada în care partidul și-a formulat clar programul său de făurire a socialismului. Astfel la începutul lunii octombrie 1949 la Petroșani și Reșița s-au desfășurat simultan primele consfătuiri pe țară ale inovatorilor și raționalizatorilor din industria carboniferă și cea siderurgică, iar ulterior, au avut loc consfăturirile tehnicienilor și mecanicilor din siderurgie, care au adoptat programe precise de acțiune și au adresat apeluri către celelalte categorii de salariați.

În anii următori acest gen de activitate cunoaște o creștere calitativă, atât prin aceea că ea cuprinde și alte categorii de oameni ai muncii, cât și datorită faptului că se iau în dezbateră și se adoptă planuri de acțiune la nivelul național. Astfel avem : Consfătuirea muncitorilor, tehnicienilor și

⁴¹ Partidul Comunist Român, Confederația Generală a Muncii, Frontul Plugarilor, Uniunea Populară Maghiară, Uniunea Tineretului Comunist, Uniunea Femeilor Democratice, Federația Micilor Meseriași, Centrococoop, Comitetul Democrat al populației ruse și ucrainene, Comitetul Antifascist German, Asociația Științifică a inginerilor și tehnicienilor, ARLUS, Uniunea Scriitorilor, Academia RPR, Uniunea Sindicatelor din instituțiile de stat.

inginerilor din industria petroliferă, care s-a desfășurat la Ploiești în zilele de 14—15 ianuarie 1950; Consfătuirea pe țară a conducătorilor stațiilor de mașini și a centrelor mecanice (4 septembrie 1950); Consfătuirea pe țară a tractoriștilor frunțași (9 septembrie 1950); Congresul corespondenților muncitori și țărani (18—19 august 1951); Congresul învățătorilor (10—13 aprilie 1952); Conferința pe țară a muncitorilor minieri din industria carboniferă (22—23 iunie 1952); Conferința pe țară a inginerilor, tehnicienilor, agronomilor și mecanicilor din agricultură (21—22 februarie 1953); Congresul frunțașilor din gospodăriile agricole colective (21—23 mai 1953) etc.

Precedate și urmate de ample acțiuni politico-organizatorice⁴² de măsuri pentru îmbunătățirea activității profesionale, îndeosebi pe linia măririi producției, aceste manifestări au avut de obicei o însemnătate mai mare decât asupra ramurii respective. La aceasta au contribuit mai mulți factori, dar pe primul plan s-a situat analiza amplă făcută de conducerea partidului asupra stadiului de dezvoltare și a perspectivelor ramurii respective, încadrate în ansamblul economiei naționale, cât și măsurile luate de partid și guvern pe baza dezbaterilor care se desfășurau în plen sau pe secții. Astfel, de exemplu, la scurt timp după Conferința pe țară a cefe-riștilor a fost dată publicității Hotărârea Consiliului de Miniștri și a C.C. al P.C.R., referitoare la îmbunătățirea muncii de ridicare a căilor ferate și a nivelului de trai al cefe-riștilor care prevedea: a) ridicarea nivelului de trai și cultural al cefe-riștilor; b) asigurarea creșterii și perfecționării cadrelor; c) îmbunătățirea situației materialului rulant, atelierelor și depourilor, a căii și telecomunicațiilor, a șantierelor⁴³. În contextul acestei hotărâri se stabileau sarcini și răspunderi precise Direcției politice de la C.F.R., organizațiilor de partid, sindicatelor și organizației de U.T.C. Se impun de asemenea a fi remarcate pentru însemnătatea lor planurile de măsuri cuprinse în rezoluțiile adoptate de către congresele și conferințele amintite.

Aceste ample dezbateri dintre Conducerea de partid și de stat și diferite categorii de oameni ai muncii au reprezentat în ansamblu acțiuni valoroase, prilej de stringere a legăturilor dintre partid și masele de cetățeni, de dezvoltare în rindurile acestora a sentimentului responsabilității de constructori ai noii societăți. Acest lucru rezulta între altele și din largă participare la dezbaterile documentelor prezentate — 74 de vorbitori la Congresul învățătorilor și peste 50 la cel al frunțașilor din gospodăriile agricole colective — mulți dintre ei exprimând punctele de vedere formulate de colectivele ce le încredințase mandatul de delegat.

★

Abordînd această problemă esențială în opera de făurire a noii societăți, aceea a raporturilor dintre partid și mase, este necesar ca odată cu

⁴² În această ordine de idei putem arăta că înaintea Conferinței pe țară a muncitorilor minieri a avut loc o întâlnire între secretarul general al C.C. al P.C.R. și un număr de muncitori frunțași în producție din sectorul minier; iar congresul învățătorilor și al frunțașilor din G.A.C. au fost pregătite prin adunări și alegeri de delegați de jos în sus, fapt care a prilejuit o intensă activitate politică și profesională a categoriilor respective de oameni ai muncii.

⁴³ „Scinteia”, nr. 2622, din 29 martie 1953.

sublinierea permanenței acestei legături și dezvoltării ei pe coordonate superioare, să remarcăm marea varietate de forme și metode folosite de partid, ampla sa activitate politico-ideologică pentru ridicarea neîncetată a conștiinței maselor la nivelul cerințelor revoluției. În această ordine de idei perioada la care ne referim se caracterizează printr-o activitate politică extrem de dinamică care se manifestă deopotrivă atât la nivelul forței conducătoare cât și la cel al masei de participanți. În acest context se circumscriu mai multe acțiuni la nivelul întregii țări cum sînt : cele două alegeri de deputați pentru Marea Adunare Națională (1948, 1952); alegerile pentru deputați în sfaturile populare, comunale, orășenești, raionale, municipale și regionale (1950, 1953); alegerile de asesori populari (1949, 1953); alegerile comitetelor de luptă pentru pace, cele ale conducerilor cooperativelor de consum, ale comisiilor de femei etc. În acest context de activizare politică a maselor și atragere a lor la conducerea țării, larga dezbateră organizată în jurul celor două proiecte de constituții, care au fost adoptate de M.A.N. la 13 aprilie 1948 și respectiv la 24 septembrie 1952. Astfel proiectul constituției din 1948 a fost pus în dezbateră publică începînd de la 6 martie 1948, iar începînd de la 10 aprilie în Marea Adunare Națională, unde au luat cuvîntul, făcînd aprecieri sau propunînd amendamente 41 de deputați⁴⁴. La rîndul său constituția din 1952 a fost supusă dezbaterii publice timp de aproape trei luni, începînd de la 18 iulie, timp în care s-au adus peste 18 000 de propuneri și amendamente textului inițial.⁴⁵

Aveam astfel exprimate sub laturile cele mai diferite și în dezvoltarea lor, prevederile cuprinse în legea fundamentală a țării, cu privire la apartenența puterii în stat, la formele prin care aceasta este exercitată de către oamenii muncii. Dar acțiunile la care ne referim, cuprinzînd literalmente majoritatea națiunii, au mai mult nu numai momente însemnate în atragerea maselor la conducerea treburilor obștești și etape ale procesului de maturizare a întregii societăți, în care stringerea legăturilor dintre partid și popor și întărirea rolului conducător al partidului în toate domeniile reprezintă trăsătura esențială. Ori acest adevăr istoric este constat sub diferite aspecte dacă analizăm acțiunile politice de masă la care ne-am referit, mai ales urmărind comparativ datele privitoare la participarea numerică la alegeri, procentul de voturi dat Frontului Democrației Populare ca și a evoluției raportului dintre comunisti și cei fără de partid din rîndurile deputaților sfaturilor populare. Astfel, dacă la alegerile pentru Marea Adunare Națională din 28 martie 1948 au fost înscrși 8.399.414 cetățeni dintre care 93,2% au votat pentru coaliția condusă de partid⁴⁶, la alegerile din noiembrie 1952 au fost înscrși pe listele electorale 10.574.475 de cetățeni, iar procentul de voturi pentru F.D.P. a fost de 98,84%⁴⁷. Rezultă evident o participare sporită la alegeri, ca și o mai mare aderență publică la coaliția dintre partidul comunist și celelalte organizații profesionale și obștești, care își propuneau să militeze unite pentru construirea socialismului.

⁴⁴ „Scnteia”, nr. 1065, 7 martie 1948, 1096, 1097, 1098, din 12,13 și 14 aprilie 1948.

⁴⁵ Ibidem, nr. 2403, 18 iulie 1952, și 2461, 24 septembrie 1952.

⁴⁶ „Scnteia”, nr. 1092 din 7 aprilie 1948.

⁴⁷ Ibidem, nr. 2522 din 3 decembrie 1952.

Privind problema participării maselor la conducerea țării sint deosebit de instructive datele privind evoluția raportului dintre comuniști și a celor fără de partid în cadrul alegerilor de deputați pentru sfaturile populare. Astfel la alegerile din decembrie 1950, din totalul deputaților aleși 48,4% erau membri ai partidului comunist și 51,6% fără de partid, în timp ce la alegerile din 1953 procentul comuniștilor față de cei fără de partid era de 42,95% la 57,05%. Numărul deputaților comuniști la alegerile din 1953, mai mare cu aproape 5.000 decît în 1950 (58.000 față de 52.914), reprezintă evident o dovadă concludentă a creșterii rolului conducător al P.C.R. în activitatea organelor locale ale puterii de stat. Dar același lucru este ilustrat însă din alt unghi de vedere și scădere procentuală a deputaților comuniști din total, dat fiind apropierea realizată între partid și masa largă a oamenilor muncii, disponibilitățile acesteia de a milita pentru aplicarea politicii partidului.

În același cadru general, de activizare politică a maselor și de afirmare a rolului de conducător al P.C.R., se impun a fi remarcate un șir de acțiuni, care prin problematica abordată, prin numărul mare al celor antrenati prin periodicitatea desfășurării lor au un rol de mare însemnătate în dezvoltarea democrației socialiste. Ne referim în primul rînd la organizarea periodică a adunărilor generale de dări de seamă și alegeri care au avut loc în organizațiile de partid în anii 1951, 1953, 1955, în organizațiile sindicale 1949, 1952, 1954, în organizațiile U.T.C.; 1952, 1954, 1955 în gospodăriile agricole de producție 1951, 1953 și 1955. Fără a stăruii asupra însemnătății pe care o reprezintă periodicitatea acestor acțiuni, ca și faptul că în multe cazuri alegerile respective au marcat momente însemnate în dezvoltarea internă a organismului respectiv, este potrivit a sublinia influența apreciabilă, uneori poate determinantă, pe care a exercitat-o asupra dezvoltării democrației socialiste, instaurarea și consolidarea democrației interne în cadrul partidului și a principalelor organizații obștești.

Dacă la cele relatate mai adăugăm practica adunărilor generale ale maselor de salariați pentru discutarea sarcinilor de plan, dezbaterile organizate cu prilejul încheierii Contractelor Colective de muncă, numeroasele intruniri prilejuite de diferite acțiuni de solidaritate internaționalistă sau aniversative, avem jalonati parametrii vieții politice din România în primii ani ai revoluției socialiste și în acest cadru afirmarea rolului conducător al partidului comunist.

LE DÉVELOPPEMENT DES RAPPORTS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN AVEC LES MASSES DURANT LES PREMIÈRES ANNÉES DE LA RÉPUBLIQUE

RÉSUMÉ

Consacré à l'activité du Parti Communiste Roumain durant les premières années d'existence de la République, plus précisément aux années 1948—1955, période où l'on vit se matérialiser pour la première fois, dans une conception unitaire, les objectifs fondamentaux de la politique du parti de développement économique et social du pays et d'amélioration du niveau de vie des masses populaires, à la lutte pour l'accomplis-

sement de ces objectifs, l'étude porte avec priorité sur l'activité déployée par le parti, sur de multiples plans, en vue d'élaborer la ligne politique et idéologique, d'organiser la vie interne du parti et de créer ses structures organisationnelles conformément aux nouvelles exigences, en vue de renforcer le parti et ses rapports avec les masses.

L'auteur fait ressortir clairement les efforts fournis par le Parti Communiste Roumain afin de trouver dans les conditions historiques données les solutions les plus appropriées pour la construction de parti et d'Etat, pour l'édification de l'économie socialiste qui soit à même de répondre aux réalités roumaines.

Un autre aspect important qui se dessine comme un trait caractéristique du Parti Communiste Roumain c'est la complexité de ses actions visant à établir et à développer les rapports avec les masses, à attirer celles-ci à la direction de la société; activité ayant pour conséquence entre autres, durant cette période, la cessation de l'activité des autres partis politiques et l'instauration du système politique monoparti.

Dans cet ordre d'idées notons l'utilisation, à part les formes directes d'attraction organisée des masses, telle que l'activité des organisations de parti et des autres organisations publiques, l'Union de la Jeunesse Communiste, les Syndicats etc, d'autres formes comme les conseils populaires, les conférences, les conférences et les congrès organisés suivant des critères professionnels etc.

MARIA ROSETTI — LUMINOASĂ REPREZENTANTĂ A MIȘCĂRII DE FEMEI DIN SECOLUL AL XIX-LEA

DE

ELISABETA IONIȚĂ

Importantele evenimente care au avut loc în țara noastră la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au scos în evidență numele unor oameni care, fără odihnă, zi de zi și-au înscris întreaga lor activitate cu toată puterea minții și a inimii în marea luptă a poporului român pentru dreptate, libertate, independență, unitate.

Istoriografia noastră a consemnat în numeroase lucrări aportul substanțial al marelor în 1848, 1859 sau 1877. Deși femeile, ca și în alte momente de mare însemnătate istorică, s-au manifestat ca parte integrantă, într-un puternic elan patriotic, participarea lor este destul de slab prezentată, cu toate că din rîndul lor s-au ridicat multe luptătoare, al căror nume este încrustat în cartea de aur a țării.

Una dintre aceste strălucite femei, ce prin nume, viață și activitate a mărturisit o profundă dragoste de patrie, de libertate și progres, a fost Maria Rosetti, care alături de soțul său — C. A. Rosetti, ilustrul om politic, democrat și revoluționar — a participat activ la însemnatele evenimente ale timpului său.

Maria Grant — numele ei de dinainte de căsătorie — s-a născut în 1820 în insula Guernsey din largul coastelor normande, tatăl fiind un armator englez, iar mama franțuzoaică¹. Venirea în România a fost legată de faptul că fratele său Effingham Grant îndeplinea de mai mulți ani funcția de secretar al Consulatului britanic din București, C. A. Rosetti avînd legături de prietenie cu el.

Cum arăta Maria Rosetti? Cea mai reușită imagine literară despre ea mi se pare cea realizată de Sabina Cantacuzino, fiica lui I. C. Brătianu. „Era oacheșă, nu chiar frumoasă, dar cu nurii unei meridionale, expresivă, pasionată, artistă. Nu mai vorbește de farmecul conversației sale, care i-a făcut un cerc de amici distinși în București și în Paris. Scria bine, cu o însuflețire romantică, scotea frumosul din orice lucru întreprindea și îl împărtășea împrejurul ei...”². Impresionată de deosebitele calități ale Mariei, autoarea conchidea: „Prin cultura ei, prin virtuțile ei, prin iubirea nețărmurită pentru bărbatul ei, a fost un exemplu prețios...”³.

¹ *Documente și manuscrise literare* editate de Marin Bucur, vol. I, București, Edit. Academiei R. S. R., 1967, p. 324.

² Sabina Cantacuzino *Din viața familiei I. C. Brătianu, 1821—1891*, vol. I. Edit. Universul, 1933, p. 32.

³ *Ibidem*, p. 33.

Pe lângă calitățile fizice și spirituale, ceea ce a impresionat pe toți cei din veacul său cit și pe cei ce aveau să vină, a fost înflăcărirea, marea putere de abnegație și dăruire, izvorite din adinca-i dragoste pentru libertate, pentru pământul românesc care îi devenise patrie.

C. A. Rosetti a cunoscut-o în casa familiei colonelului Odobescu, unde era educatoare și din acel moment de multe ori a simțit îndemnul de a o revedea. Purtînd-o în gînd și în inimă, din 1845 a început să aștearnă rînduri despre ea în jurnalul său, preocupat de ideea realizării unei căsătorii. „Este ciudat că de cite ori văd pe femeia aceasta — nota cu însuflețire C. A. Rosetti în octombrie 1846 — neîncetat doresc să mă însor cu dînsa”⁴. Iar la numai cîteva zile mărturisea din nou: „Am fost la Odobescu. Mă iubește mult acea femeie și în adevăr că pierd tot neluînd-o de soție!”⁵.

Cucerit de farmecul, bunătatea și inteligența ei, C. A. Rosetti a cerut-o în căsătorie, solemnitatea avînd loc la 31 august 1847⁶. Din acea clipă a început marele capitol al vieții Mariei Rosetti, pașii săi pornind pe un drum nou cu mari asperități, dar și cu multe împliniri. A pus suflet în tot ceea ce a făcut, a știut să fie o mamă bună pentru cei 8 copii ai săi — însoțind-o pe drumul anilor doar Liby-Sofia, Mircea, Vintilă și Horia, ceilalți murind de mici — așa cum a știut să pună și în virful condeiului flacăra inimii și înțelepciunea gîndului. Viața și activitatea ei s-au contopit, — aproape pe patru decenii — cu viața și activitatea lui C. A. Rosetti, fiindu-i nu numai soție iubitoare și curajoasă, dar și tovarășă de luptă și idei, consacrată marilor evenimente revoluționare și progresiste ale societății românești din perioada respectivă, momente care veneau să încununeze aspirațiile de veacuri a poporului român pentru libertate și neatîrnare. „Soție devotată, a făcut din cauza României, cauza sa”⁷, remarca peste ani istoricul Radu Rosetti.

Zi de zi alături de soțul său, Maria Rosetti a parcurs îndeaproape toată frămîntarea revoluționară a anului 1848. I-a cunoscut pe Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac, Dimitrie Bolintineanu, frații Golești și îndeosebi pe Ion C. Brătianu, știută fiind strînsa prietenie existentă între acesta și C. A. Rosetti. Casa ei deschisă multor revoluționari și ideilor revoluționare a fost, cum caracteriza istoricul francez Jules Michelet, „un focar al mișcării”⁸.

În atmosfera de intensă activitate pentru declanșarea revoluției, la 6 iunie 1848 Maria Rosetti a adus pe lume primul copil, o fată. Este semnificativ numele pe care i l-au dat părinții: „Libertatea” (Liby cum îi vor spune) mărturisind astfel încă o dată idealul luptei lor pe care-l doreau transformat în realitate.

Vestea izbucnirii revoluției, la 9 iunie 1848 la Izlaz s-a răspîndit cu repeziciune. La 11 iunie în București „în dangătul tuturor clopotelor Nițu Magheru, nepotul viitorului general, și poetul Ion Catina au citit

⁴ C. A. Rosetti, *Pagini din trecut, Note intime 1844—1859*. Adnotate și publicate de Vintilă C. A. Rosetti, I, 1902, p. 161.

⁵ *Ibidem*, p. 162

⁶ V. Netea, *C. A. Rosetti*, București, Edit. științifică, 1970, p. 117.

⁷ Radu Rosetti, *Familia Rosetti*, Edit. Cartea Românească, 1939, p. 78.

⁸ Maria C.A. Rosetti, *Scrisori din 1864 și 1865*, București, 1893, p. 3.

proclamația de la Izlaz în fața miilor de cetățenii adunați în strada Lipscani și în piața Sf. Gheorghe...”⁹.

Maria Rosetti din casă, trăind toată fremătarea, „...auzea zgomote glasuri, descărcări de puști, simțea mișcarea revoluției, ... strigătele de biruință ale poporului”¹⁰. Inflăcărată, cu copilul în brațe a venit în mijlocul mulțimii de târgoveți bucureșteni și săteni din împrejurimi, care cu steaguri și eșarfe tricolore s-au îndreptat spre palatul domnitorului Gh. Bibescu, determinându-l să semneze constituția și să recunoască noul guvern. Jules Michelet descriind, acele zile, exclamă: „Un spectacol nemaipomenit se înfățișa privirilor, nu numai Bucureștii și orașele, dar sate întregi erau dornice de libertate...”¹¹. În acest puternic entuziasm, relatează mai departe J. Michelet, Maria Rosetti — considerându-se o pârțică a puternicelor simțăminte revoluționare ale maselor populare — a împărțit oamenilor cocarde făcute din „...prețioasa eșarfă tricoloră pe care bărbatul său o purtase în cele dintii zile ale revoluției”¹². Prezentă a fost și pe dealul mitropoliei, și în fața palatului domnesc salutînd cu bucurie atitudinea hotărîtă a Anei Ipătescu care în fruntea maselor a dus la eliberarea guvernului.

Grea încercare a primit Maria Rosetti în septembrie, cînd în urma intrării trupelor turcești în București — întîmpinate printr-o aprigă rezistență de compania de pompieri pe Dealul Spirii și de mulțimea neînarmată — conducători ai revoluției au fost arestați, printre care N. Bălcescu, C. A. Rosetti, Ion Ionescu de la Brad, C. Aristia, C. Bolliac, D. Bolintineanu, I. C. Brătianu, frații Golești și alții. Aflînd că soțul ei și ceilalți arestați puși sub escortă au luat drumul spre Giurgiu, ia o hotărîre pe care numai un om dîrz, cu convingeri puternice în victoria idealului revoluționar, cu dragoste adîncă pentru tovarășul de viață, putea s-o ia, anume să-i însoțească, să facă tot ce i-ar sta în putere pentru salvarea lor sau pentru ușurarea situației lor.

Lipsită de mijloace materiale a vîndut ce avea mai de preț și a plecat pentru a-i găsi pe cei arestați, „ neluîndu-și nimic altceva decît hainele de pe sine și un mantel pentru a înveli copilul...”¹³, după cum descrie J. Michelet. Ajungînd la Dunăre, Maria i-a găsit îmbarcați pe 2 ghimii (vase mici turcești — *n.a.*) urmînd a fi duși pe Dunăre în sus pînă la Semlin în Austria (astăzi Zemun în Iugoslavia-*n.a.*) unde pe baza pașapoartelor urmau să fie puși în libertate¹⁴. Aceasta au aflat de la Maria Rosetti care le-a adus informația de la consulatul englez.

Timp de o lună cit a durat, foarte încet, drumul pe Dunăre al celor două vase cu cei închiși, Maria Rosetti i-a însoțit mergînd de-a lungul malului. Dimitrie Bolintineanu în *Călătorie pe Dunăre și în Bulgaria*, așterne în cuvinte calde impresiile sale: „Dar las toate celelalte locuri ca să vorbesc despre un subiect ce pentru tot omul trebuie să aibă un mare interes: voi să vorbesc despre devotamentul unei femei. Doamna Rosetti,

⁹ V. Netea, *op. cit.*, p. 151.

¹⁰ Maria C. A. Rosetti, *op. cit.*, p. 8.

¹¹ *Ibidem*, p. 9.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 8.

¹⁴ V. Netea, *op. cit.*, p. 180.

în tot timpul călătoriei noastre, ne urmase pe mal, fără să ne scape o singură zi din ochi și fără să știm nimic nici noi, nici soțul său, ce era pentru noi”¹⁵.

Prima întrevvedere cu ei a avut loc la Vidin, unde vasele au ajuns pe la începutul lui octombrie. Obținind aprobarea de a-și vedea soțul, Maria Rosetti le-a adus vești despre familiile lor, despre demersurile care se făceau pentru eliberarea lor mai rapidă. Dimitrie Bolintineanu relatează mai departe că, fără ca turcii să observe, în momentul când C. A. Rosetti și-a luat copila în brațe, în scutece a strecurat „o protestație a celor arestați către Constantinople”¹⁶, misiunea pentru a ajunge la destinație revenindu-i Mariei Rosetti. Vremea devenise friguroasă, de aceea la Orșova inimoasa femeie le-a dus îmbrăcăminte mai groasă și călduroasă, pe parcursul călătoriei procurându-le și alimente.

O parte din drum pînă la T. Severin a fost însoțită de D. Brătianu. Dar cel care a susținut-o moral în acele grele încercări a fost pictorul C. Rosenthal. Stabilit la București în 1842, a cunoscut mulți revoluționari, fiind alături de ei în perioada iunie—octombrie 1848, cu C. A. Rosetti și soția lui fiind bun prieten. Impresionat de atitudinea Mariei Rosetti care i-a declarat „Îi voi urma pretutindeni, împărtășind soarta lor!”¹⁷, de elanul revoluționar și tăria acestei femei manifestate atît în zilele revoluției la București cît și în timpul călătoriei, C. Rosenthal a ales-o ca model pentru celebra sa pictură „România revoluționară”.

De asemenea pentru istoricul francez J. Michelet a constituit un izvor de inspirație, scriind *Principautes danubiennes — Madame Rosetti. 1848* în 1853 — pagini de mare frumusețe literară și importanță istorică — lucrare care a cunoscut mai multe traduceri și în limba română. El înfățișează foarte viu, nuanțat rolul Mariei Rosetti în cadrul evenimentelor din lunile iunie—octombrie 1848, menționînd că pînă în ultimul moment a fost alături de revoluționari ajutîndu-i. Astfel la granița imperiului austriac, curajul și prezența ei de spirit au fost în continuare de mare folos. Cînd au avut nevoie de viză pe pașapoarte, singură a mers — notează cu admirație Jules Michelet — la autoritățile austriece obținînd semnarea lor. Din acel moment grupul s-a despărțit. Maria Rosetti fericită că e din nou împreună cu soțul său, a pornit alături de el, de I. C. Brătianu și de alți revoluționari români spre Viena, de aici spre Paris unde au ajuns la mijlocul lunii noiembrie. Începea așadar, o altă perioadă din viața tinerei femei, anii exilului*.

Anii aceștia, nouă la număr au fost deosebiți de grei pentru Maria Rosetti ca și pentru ceilalți revoluționari. Departe de pămîntul patriei mult iubite, fără a avea certitudinea unei apropiate întoarceri cu dorința nestînsă în suflete și în minte pentru continuarea luptei căreia îi consacraseră toată puterea vieții lor, acești patrioți inflăcărați au continuat să stea pe baricade pentru a face lumii cunoscute idealurile de libertate și dreptate ale poporului român.

¹⁵ D. Bolintineanu, *Opere*, București, 1951, p. 267.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Maria C. A. Rosetti, *op. cit.*, p. 16.

* În 25 sept. 1848 Fuad-pașa și caimacanul Cantacuzino au semnat un decret de exil, fără a se preciza data cînd ar urma să înceteze.

„Notele intime”, însemnările pe care a continuat să le facă C. A. Rosetti și în anii exilului, prezintă viața familiei sale în această perioadă, de multe ori încercată de mari probleme, mărturisind în același timp puternicul spirit revoluționar patriotic care îi anima. În 6 iunie 1850 când fetița lor Liby (Libertatea) a împlinit 2 ani, tatăl nota: „Astăzi sînt 2 ani de cînd am auzit întiul ei strigăt, care preceda cu 5 zile întiul strigăt al românilor... Oh ! fetița mea ! te iubesc și te iubesc mai mult decît un tată, căci te iubesc ca Libertate și ca Revoluție. Ziua nașterii tale face pentru mine un șir de daruri și de fericiri care vor fi suvenirurile cele mai dulci și cele mai triste ale vieții mele... Ah ! sînt sigur că România va învia”¹⁸.

În Franța, revoluționarii români au încheșat strînse și prieteneshi legături cu revoluționarii francezi, precum și cu cei polonezi sau ruși. Maria Rosetti era foarte apropiată de soțiile unora : de Mina Quinet și cu precădere de Adele Dumesniul, cu ea și cu soțul acesteia Alfred Dumesniul — ginerele lui J. Michelet, soții Rosetti fiind foarte buni prieteni. La reuniunile care aveau loc, fie în casa ei, fie ca invitată Maria Rosetti s-a făcut repede apreciată, prin conversația interesantă pe care o purta, prin talentul său literar și muzical, dar mai ales datorită comportării curajoase de care a dat dovadă în zilele revoluției și în mod deosebit pentru strădania și pentru ajutorarea celor deținuți pe Dunăre*. Dintr-o scrisoare a lui Alfred Dumesniul către Charles Michelet, aflăm că la un an de la venirea la Paris, Maria Rosetti era „în centrul atenției cercurilor și saloanelor revoluționare pariziene”¹⁹. Astfel că, faptele Mariei Rosetti neobișnuite și neașteptate din partea unei femei au avut un larg ecou în cercurile intelectualilor și revoluționarilor francezi care se gîndeau la ea ca la o eroină, considerînd-o simbolul abnegației și puterii de sacrificiu al revoluționarului devotat.

La aceste reuniuni erau întilniți mulți români, casa lor fiind mereu vizitată de prietenii „valahi”, cum îi numea Alfred Dumesniul cel care vorbind cu admirație și respect despre români îi învăța pe tinerii francezi să respecte lupta și jertfele pentru libertate ale popoarelor.

Pentru românii veniți în Franța casa Mariei Rosetti le era un adevărat cămin, se simțeau ca „acasă” „...căci, de cînd sîntem în străinătate numai în familia d-voastră am simțit acea veselie sufletească ce o gustam odată în patrie cu maica, surorile și frații noștrila o asemenea zi”, mărturiseau într-o felicitare cu ocazia anului nou C. G. Florescu și D. Florescu.²⁰

Cît timp au stat în Franța, Maria și C. A. Rosetti, au căutat să facă cunoscut noilor prieteni că iubirea de libertate, dreptate, independență a românilor își are rădăcinile adînc înfipte în cremenea multor veacuri de istorie eroică. Au căutat să facă cunoscută frumusețea și bogăția folclo-

¹⁸ C. A. Rosetti, *Pagini din trecut*, vol. II, 1903, p. 70.

* Povestindu-i-se despre Maria Rosetti, în momentul cînd a cunoscut-o acasă la Edgar Quinet, Alfred Dumesniul i-a spus : „Madame, vous êtes heureuse entre les femmes vous avez merité d'avoir une beauté que rien ne peut detruire, et dont la vue enchante les héros”. (M. Bucur, *op. cit.*, p. 29.)

¹⁹ Marin Bucur, *Documente inedite din arhivele franceze privitoare la românii în secolul al XIX-lea*, vol. I, București, Edit. Academiei R. S.R., 1969, p. 26.

²⁰ C. A. Rosetti *Pagini din trecut*, vol. II, p. 77.

rului românesc. Pentru aceasta ea a tradus în limba franceză din baladele și doinele, din poeziile și cîntecele românești. Se pare că Alfred Dumesniul ar fi avut și intenția de-a publica un volum de poezii populare românești, traduse cu ajutorul Mariei²¹.

În același timp, fire studioasă, preocupată, Maria Rosetti a început să audieze la Collège de France prelegerile istoricului Jules Michelet²². Și toate acestea în timp ce viața ei de soție și mamă era străbătută de numeroase griji. Familia s-a mărit cu alți copii, dintre care unul s-a pierdut curînd, producînd mamei o mare durere. Dîstul de suferîndă, însă dînd dovada unui moral ridicat, Maria căuta să-și susțină soțul în fața greutăților materiale prin care treceau. În primăvara anului 1852, C. A. Rosetti a primit vestea că Enric Winterhalder, — apropiat colaborator și prieten care rămas în București a avut grijă de librărie singura sursă de venituri pentru C. A. Rosetti — a fost expulzat, deși își luase cetățenia română din 1848*. La această știre C. A. Rosetti reflecta cu tristețe „...prin urmare amenințat de cea mai deplină mizerie. Afară de prăvălie nu mai am nici o lețcaie...”²³. Maria Rosetti a vrut să vină în țară cu toate riscurile unei asemenea călătorii, pentru a reglementa situația librăriei. Desigur, s-au făurit multe vise și speranțe legate de acest drum, de bucuria revederii pămîntului patriei, dar, notează C. A. Rosetti „...guvernul nu voește să lase pe soția mea a merge în țară”²⁴, fapt pentru care tot proiectul a căzut.

Viața fiind mai scumpă la Paris, datorită greutăților materiale familia Rosetti a fost nevoită să se mute în provincie. În mai 1852 s-au instalat la Nantes, continuînd timp de o lună să caute în regiunea Loire o locuință accesibilă posibilităților lor. Din corespondența Mariei către Adèle Dumesniul reies clar lipsurile financiare, neliniștea sufletească, tristețea în urma morții copilului, faptul că sînt fără prietenii lor, toate acestea accentuînd și mai mult dorul de țară. În septembrie 1852 îi găsim stabiliți în satul Douet de lingă Nantes.

În anii 1853—1854, o perioadă mai îndelungată Maria Rosetti a rămas singură cu copiii. Începerea războiului dintre Rusia și Turcia în 1853, a dat noi temeuri exilanților români din Franța de a acționa pentru rezolvarea situației Principatelor. „Cînd văzurăm că se deschide resbelul — mărturisea C. A. Rosetti — vorîm, sau mai bine, ne crezurăm datori de a merge și noi pe hotarele țării”²⁵. Astfel că, C. A. Rosetti împreună cu Ștefan Golescu, Al. Golescu-Albu și Dimitrie Brătianu au hotărît să plece la Constantinopole, de unde să ajungă pe pămîntul românesc spre a ridica poporul și a forma un corp de voluntari români a căror luptă să contribuie la grăbirea procesului de eliberare a Principatelor. În acele luni, din noiembrie și pînă în iulie 1854, Maria, a primit 30 de scrisori²⁶

²¹ M. Bucur, *op. cit.*, p. 53.

²² V. Netea, *op. cit.*, p. 187.

* Expulzarea s-a făcut din ordinul lui Barbu Știrbei, ca răzbunare împotriva celor 3 epistole ce le adresase C. A. Rosetti în 1850—51.

²³ C. A. Rosetti, *Pagini din trecut*, vol. II, p. 88.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ V. Netea, *op. cit.*, p. 212.

²⁶ M. Bucur, *Documente și manuscrise literare*, vol. II, Edit. Academiei R.S.R., p. 245.

de la cel plecat, din diferite locuri unde se oprea, prima fiind cînd se mai găsea în Franța, la Marsilia, gata de imbarcare, în 24 noiembrie 1853.

La Biblioteca Academiei R.S.R. se păstrează în manuscris, purtînd peceta timpului 27 de scrisori am crede, de fapt însemnările cronologice făcute — ale Mariei Rosetti, redactate parcă ar fi răspunsuri la scrisorile lui C. A. Rosetti. Acești doi oameni, legați printr-o puternică sudură sufletească, și-au simțit lipsa unul celuilalt, interesîndu-se unul de altul. „... Durere este că las pe soția mea singură cu 3 prunci, fără mijloace de a trăi...²⁷”, remarca C. A. Rosetti. În aceste însemnări, pe primele pagini Maria Rosetti a schițat traseul drumului: Marsilia, Malta, Belgrad, Vidin și Constantinopole. Cu gîndul, cu inima, dar și cu caldă-i vorbă încurajatoare, era mereu alături de el, primele rînduri²⁸ fiind chiar din ziua cînd a plecat de acasă, 22 noiembrie 1853.

Dorul pentru țară, care permanent a fost puternic în sufletul ei, în aceste luni a cuprins-o și mai mult. Pasul reîntoarcerii, însă, îl dorea alături de soțul său, care își dădea seama că momentul nu-i era favorabil, așa cum reiese și din scrisoarea din 12 iunie 1854 „... sînt mai multe motive care mă fac să mă tem că poate nu pot intra încă²⁹”. C. A. Rosetti o îndemna pe ea că să pornească la drum, căutînd astfel, o rezolvare pentru situația lor grea materială. „Credeam, totuși că sărăcia noastră ne obligă la acest sacrificiu și că tu trebuie să te întorci chiar și fără mine, pentru ca să poți, ocupîndu-te cu micul nostru comerț să ai cu ce să trăiești”.

Însă, așa cum se știe, misiunea celor plecați nereușind, la începutul lui septembrie 1854 îl găsim din nou pe C.A. Rosetti la Paris.

Demersuri diplomatice la Constantinopole s-au făcut în continuare pentru obținerea aprobării și deci eliberarea pașaportului Mariei Rosetti ca să poată pleca la București. Dar, toate încercările au fost zadarnice.

În 1856 dintre exilații de la 1848 se mai aflau la Paris C. A. Rosetti, N. Golescu, Șt. Golescu, D. Brătianu, I. C. Brătianu, C. Bălcescu, Cezar Bolliac³⁰, ceilalți se reîntorseseră. Cunoscîndu-li-se rolul deosebit pe care l-au avut în revoluția pașoptistă, Imperiul otoman căuta să întîrzie revenirea lor în patrie, pentru a nu fi în timpul alegerilor premergătoare importantului act al Unirii celor două Principate. În 1857, revocîndu-se firmanul de exilare au luat drumul spre București. Cît de mare trebuie să fi fost bucuria lor, cite lacrimi de fericire trebuie să fi vărsat Maria Rosetti în momentul cînd au avut în miinile lor pașapoartele pe care le-au dorit nouă ani și care însemnau de fapt posibilitatea de a fi din nou „acasă”.

Întîmpinînd greutăți la intrarea în țară, grupul s-a oprit la Rusciuc. Din nou cutezanța și hotărîrea Mariei Rosetti și-au spus cuvîntul, ea plecînd spre București pentru a facilita revenirea lor. În 8 martie 1857 i-a trimis lui C.A. Rosetti o scrisoare în care îi relatează toate demersurile sale pentru ca autoritățile să le dea voie să vină în patrie, mergînd în audiență la caimacanul Alexandru Ghica. Faptul că a trebuit să se ducă la acesta a nemulțumit-o profund, trăsăturile revoluționare ale firii sale spunîndu-și din plin cuvîntul. „Iată, numai ideia de a merge la un prinț

²⁷ Lui C. A. Rosetti 1816—1916. *La o sută de ani de la nașterea sa*, 1916, p. 262.

²⁸ Biblioteca Academiei R.S.R., mss. 4639

²⁹ M. Bucur, *Documente și manuscrise literare*, vol. II, Edit. Academiei R.S.R., p. 351.

³⁰ V. Netea, *op. cit.*, p. 223.

mă revoltă, mai mult decît ași vrea gîndindu-mă că sînt soția sa. (soția lui C. A. Rosetti. *n.a.*)— îi mărturisește în scrisoare — Acuz educațiunea mea, slăbiciunea mea, inima mea chiar, și-mi zic : „trebuie să ai curaj ! știi că prețuiești mai mult decît ei toți, de o mie de ori, mai mult ca ei, arată-le bine cine ești, adu-ți aminte că porți numele lui”³¹. Fiul ei Vintilă Rosetti relatează cît s-a zbuciumat, cît s-a agitat cerînd diferite audiențe pentru ca să li se permită reîntoarcerea în patrie. Prietenii au fost alături de ea. Datorită lipsurilor materiale a trebuit să plece la moșia lui Const. Cantacuzino Rîfoveanu de la Rîfov. Aici, la 8 iulie, în fine, a primit telegrama prin care C. A. Rosetti îi anunța că sînt liberi și vin în țară.

Maria Rosetti ar fi dorit să fie și ea în mijlocul oamenilor care întîmpinau cu entuziasm pe foștii exilați la Giurgiu. „Mulțimea alerga din toate părțile spre a-i felicita . . . În tot timpul călătoriei lor li se făcu ovațiuni și la bariera Bucureștilor o mare mulțime îi aștepta”, descrie Vintilă Rosetti.

Exilul se terminase, dar lupta intra într-o fază nouă, consacrată înfăptuirii unor deziderate seculare ale poporului nostru : unirea Principatelor românești și cucerirea independenței depline de stat a României. În această luptă și pentru înfăptuirea acestor idealuri scumpe fiecărui român, C. A. Rosetti a fost un aprig luptător. Iar alături de el, lîngă umărul său a simțit permanent umărul, mîntea și inima tovarășei sale de viață, pârtașă egală la bucurii și tristeți. Rechemîndu-l pe E. Winterhalder s-a reluat activitatea librăriei, iar în tipografia sa s-a tipărit ziarul „Românul” al cărui prim număr a apărut în august 1857. „Principalul ziar al unirii — adevăratul monitor al ei — ”³², C. A. Rosetti a fost nu numai directorul, dar și prim redactor, reporter și foiletonist.

În această etapă, premergătoare actului din ianuarie 1859, Maria Rosetti a cunoscut îndeaproape activitatea unionistă, cu atît mai mult cu cît multe întîlniri au avut loc în casa ei. C. A. Rosetti a făcut parte din delegația munteană care la 25 ianuarie 1859 — a doua zi după ce și la București Alex. Ioan Cuza a fost ales în unanimitate — pornea spre Iași. În discursul pe care l-a rostit în fața lui Alex. Ioan Cuza, C. A. Rosetti mărturisea crezul românilor de o parte și alta a Milcovului : „Românii munteni au încoronat în Măria Ta nu un individ, ci mărește principii de viață ale naționalității noastre . . . Atîta timp cît Tu vei purta stindardul Unirii, al naționalității al Justiției și al libertății, muntenii și moldovenii te vor urma ca un singur om”³³.

Pe lîngă sprijinul modest, dar prețios pe care l-a dat cu drag celui al cărui nume îl purta, Maria Rosetti, a dăruit toată căldura sufletului său, copiilor. Atenția sa a fost îndreptată mai ales asupra lui Mircea, „. . . acest tînăr cu fața atît de simpatică, cu ochiul atît de expresiv, îndoit sub greutatea suferinței lui, respirînd cu mare anevoință și totuși (a) plecat pe cartea sa și studiînd neîncetat”, cum îl caracteriza biograful său E. Costinescu³⁴. Pentru îngrijirea sănătății atît de șubrede Maria Rosetti a plecat de multe ori cu el iarna în locuri cu climă caldă, însorită. Desigur, în această situație s-a produs o și mai strînsă legătură între mamă și fiu

³¹ Vintilă C. A. Rosetti, *Amintiri istorice*, București, 1889, p. 41.

³² V. Netea, *op. cit.*, p. 229.

³³ *Ibidem*, p. 250—251.

³⁴ Mircea C. Rosetti, *Nuvele*, București, 1882, p. VI.

spiritul ei de sacrificiu impresionându-l. Acest sentiment își va găsi reflecția în lucrările sale literare, multe din nuvelele pe care le-a scris Mircea Rosetti aveau ca subiect — mama: „În nuvelele sale — amintește mai departe biograful său — caracterul cel mai înalt, natura cea mai aleasă este totdeauna mama; această mamă este numai iubire și devotament; ea este capabilă de orice sacrificiu, căci viața nu i se pare a fi a ei ci a copiilor ei”. Ultima nuvelă la care lucra înainte de a muri, s-a intitulat tocmai „Lacrimi de mamă”, publicată ulterior de Maria Rosetti*.

În acești ani, în timp ce soțul său îndeplinea importante funcții de stat, Maria Rosetti înțelegând care era marea chemare a epocii sale, că actul înfăptuit în ianuarie 1859 cerea fiecărui fiu al țării românești să-și aducă întregul aport la propășirea ei, nu a pregetat nici o clipă în a se antrena în activități patriotice, social-culturale.

Din șirul diverselor și multiplelor preocupări ale Mariei Rosetti în acești ani, amintesc faptul că Monitorul Oficial din martie 1866, menționa numele ei ca membră în comisia constituită de către consiliul permanent al Instrucțiunii publice, în scopul unei mai bune organizări a conducerii școlilor centrale de fete din București, precum și a celei din Iași. În comisie au fost alese „... mumele de familie române care s-au distins mai mult prin educațiunea solidă ce au dat copiilor lor ...”³⁵. Tot în 1866 o găsim în Comitetul pentru ajutorul celor în lipsă de hrană, instituit prin decretul Înaltei Locotenențe. Alături de Elena Oteteleşeanu, Alexandrina Ion Ghica, Maria Cantacuzino etc. Maria Rosetti s-a ocupat direct de mai multe liste de subscripție, de stringerea de fonduri.

Parafrazînd spusele ziarului „Românul literar” în 1893, Maria Rosetti a fost „bună soție, bună mamă și bună patriotă ...”, cum „a fost tot așa de bună scriitoare”. Ce subiecte prefera, cum scria, care îi era stilul? Contemporanii, cei care i-au cunoscut opera în procesul de creație, apreciau că „Articolele sale erau clare, concise și pline de idei, fără fraze multe și fără afecțiune ... Poezia sa era simplă și naturală precum era și stilul. Când citeai ceva de Maria Rosetti nu mai lăsa din mină. După ce terminai găseai o satisfacere, simțeai o consolație, îți rămânea o dulceață în inimă, și o plăcere în suflet”³⁶. Prezintă interes și scrisorile sale, mai ales cele pe care le-a adresat familiei Adèle și Alfred Dumesniul în Franța. Nu numai conținutul dar și forma în care sînt redactate reflectă calitățile spirituale și sufletești ale acestei femei, constituind o lectură deosebit de plăcută. Marin Bucur publicîndu-le în volumul *Documente inedite din arhivele franceze privitoare la români în sec. al XIX-lea*, le apreciază ca o „Artă epistolară impecabilă. Maria Rosetti ar fi putut da o operă literară prin corespondență, dacă altele ar fi fost condițiile”.

Maria Rosetti, o fire emotivă, sentimentală dar interiorizată se pare că și-a așternut și ea (ca și C. A. Rosetti mai târziu) gândurile intime într-un jurnal datînd dinainte de căsătorie, înfățișînd o bună parte din viața ei.

* Mircea Rosetti a avut în același timp preocupări pentru studiile filozofice, pentru problemele social-politice dovedind o poziție înaintată. A fost membru al Internaționalei I. (Vezi *File din istoria U.T.C.* București, Edit. politică, 1971, p. 29.) Bun orator și talentat publicist prin activitatea desfășurată a contribuit la propagarea ideilor revoluționare.

³⁵ Monitorul Oficial, nr. 46, 27 II/III, 1866.

³⁶ „Românul literar”, 21, febr. 1893.

scrisoare a lui Alfred Dumesniul din aprilie 1852 arată că a primit de la Maria Rosetti acest jurnal. L-am putea considera ca fiind prima sa scriere.

Sub semnătura sa de-a lungul anilor au apărut mai multe articole publicate în diferite ziare și reviste, îndeosebi în „Românul”, precum și nuvele și poezii. Temele abordate au cuprins o problemă largă, cu predelecție însă subiecte istorice și cu caracter educativ-social, acordând atenție în special femeilor și copiilor. Totodată atitudinea sa înaintată, progresistă, s-a manifestat nu numai prin participarea în mod nemijlocit la importante evenimente, ca în 1877 la războiul pentru independență, dar și în publicistică, prin note de înalt patriotism de care a dat dovadă.

Înțelegând că pentru prosperitatea societății românești pe drumul deschis de ianuarie 1859, un rol însemnat îl aveau noile generații a căutat să atragă atenția asupra necesității de realizare a unui amplu proces instructiv educativ dar cu puternice valențe patriotice. A editat, astfel, o revistă periodică intitulată „Mama și copilul”, al cărui prim număr a apărut la 14 iulie 1865, fiind prima publicație din țara noastră cu un asemenea profil. „A făcut mare serviciu tinerimii de pe atunci — se remarcă ulterior — prin consiliile (sfaturile — *n.a.*) înțelepte ce conținea fiecare număr și prin ideile liberale, umanitare și morale ce cuprindea”³⁷. Ulterior N. Iorga în volumul *Viața femeilor în trecutul românesc* referindu-se la contribuția femeilor în dezvoltarea învățămîntului și a educației în secolul al XIX-lea, apreciază activitatea Mariei Rosetti amintesc că „...începuse a edita o foaie pentru tineret”.

Editorialul primului număr l-a adresat mamelor. „Vouă, mame române, închin întiile coloane ale ziarului copiilor, — arată Maria Rosetti — căci prin a voastră mijlocire trebuie să le parvie și numai prin ajutorul vostru pot spera că le voi putea face să le fie folositor. Sinteți mame, sint și eu. Copiii voștri sint români — ai mei asemenea și ai voștri și ai mei au o mamă comună, România”. În continuare se referă la scopul pe care-l urmărește editînd această revistă. „Eu cred că trebuie să fie buni (copiii — *n.a.*), că trebuie să aibă conștiință de datoria lor către ei înșiși și către ceilalți și să îndeplinească acele datorii și drept ambițiune le-ași dori aceea de a vedea Patria lor astfel, că pretutindeni și totdeauna să poată ține capul sus zicînd : Sint român ! A lucra pentru aceasta și a vă ajuta în lucrarea voastră, iată dorința mea, ținta mea publicînd acest mic ziar”.

Sumarele fiecărui număr al revistei erau bine alcătuite cu o notă de varietate ca să fie cît mai atrăgătoare și pentru mame și pentru copii, dar cu un bogat conținut educativ și patriotic. Mici lecții, într-un stil accesibil virstei copiilor, inspirate din geografia patriei, sau universală, despre științele naturii și descoperiri geografice ; povestiri moralizatoare sau sfaturi de comportare pentru copii etc.

Sint și articole de analiză ca de exemplu „De la o mamă la alta”, privind situația precară a copiilor oamenilor muncii de la orașe și sate. Condițiile grele în care trăiau, faptul că mamele erau nevoite să trudească toată ziua pe moșia boierului sau în fabrică, o determină să caute soluții. Dar poziția sa de clasă o face să găsească rezolvarea acestei situații nu prin

³⁷ „Românul literar”, 21 febr. 1893.

luptă, prin zdrobirea exploatării, ci sfătuind ca „femeile muncitoare din sat sau din oraș să se însoțească câte 6 familii și pe fiecare zi una din ele s-adune copilașii celorlalte și să-i îngrijească . . .”³⁸.

Cercetînd, însă, paginile revistei constăți că istoriei în general și istoriei patriei în special, Maria Rosetti i-a rezervat un spațiu însemnat în fiecare număr. Lecțiile și povestirile referitoare la momente importante din istoria neamului românesc, prin felul în care le-a conceput conducînd logica copiilor spre niște concluzii firești, au contribuit în mare măsură la însămînțarea în sufletele tinerelor mlădițe a sentimentului de dragoste față de glia strămoșească. „Este foarte de dorit și foarte folositor a cunoaște bine istoria tuturor țărilor, dar este mult mai de dorit și mai folositor a cunoaște pe a țării tale scria Maria Rosetti Ași aduce aminte de gloria trecutului este a lucra pentru a viitorului”³⁹, conchidea ea în același articol.

În august 1865 implinindu-se 270 de ani de la vestita bătălie a lui Mihai Viteazul de la Călugăreni, Maria Rosetti a publicat în revistă un fragment din *Istoria Românilor* a lui N. Bălcescu, însoțindu-l cu următoarele rînduri din care rezultă cît de mult îi aprecia pe acești doi fii de frunte ai pămîntului românesc, care, deși despărțiți prin secole, au fost legați de același ideal — lupta pentru dreptate, libertate și independență „Ași voi să vă dau biografia acestui erou (Mihai Viteazul — *n.a.*) una din stelele cele mai lucioase ale acestei țări ; dar mai bine copiez pentru voi și reproduc mai la vale cîteva pagini din *Istoria Românilor* din timpurile acestui domn de către Nicolae Bălcescu, publicate în „*Revista Română*”. Istoria unui erou descrisă de un martir, este peste puțință de a nu vă interesa. Nicolae Bălcescu a murit în exil pentru că a apărât aceeași cauză pentru care Mihai s-a combătut la Călugăreni”⁴⁰. Și cu durere exclamă Maria Rosetti la sfîrșit : „Și nici Bălcescu n-are încă un mormînt în Patria lui”.

Tot cu privire la istorie, în legătură cu cercetarea și tratarea ei, Maria Rosetti a dovedit o viziune înaintată. La întrebarea pe care o pune „care este datoria unui bun istoric?”, răspunde : „Cea dintii și cea mai însemnată este de a fi totdeauna în adevăr, a doua, de a pune în fața cititorului virtutea și vițiul într-o lumină atît de mare, încît să-l facă să adere la cel dintii și să respingă pe cel de al doilea ; și a treia, de a da aceste le(c)ții-uni binefăcătoare, salutare, într-o formă plăcută”⁴¹.

Multe din istorioarele și micile nuvele care au apărut în revista „*Mama și copilul*”, au fost publicate și în ziarele „*Românul*” și „*Românul literar*”. După moartea ei fiul său Vintilă Rosetti le-a unit într-un volum sub titlul *Maria C.A. Rosetti. Scrieri din 1864 și 1865* cu o introducere privind aprecierile istoricului francez Jules Michelet despre Maria Rosetti. În volum au fost cuprinse și alte lucrări literare, printre care și o poezie scrisă de ea în martie 1864 și al cărei conținut dovedește principiile solide

³⁸ „*Românul*”, 3 martie 1893.

³⁹ „*Mama și copilul*”, 25 iulie 1865.

⁴⁰ *Ibidem*, 8 aug. 1865.

⁴¹ *Ibidem*, 18 iulie 1865.

care-i alcătuiau crezul moral. Versurile s-au intitulat „Ce este neapărat să aibă cineva :

„Un suris pentru cel fericit / O lacrimă pentru cel ce suferă / O scuză pentru cel căzut / Măla pentru cel ce se abate din calea dreaptă / O mingiere pentru copil / Respect pentru cel bătrîn / Bună primire pentru cel străin / Un braț ridicat pentru cel ce ne calcă drepturile / Asprime către sine-și / Indulgență pentru altul / Îndoială pentru cel ce te laudă / Ascultare celui ce ne ceartă / Liniște în bucurie / Speranță în durere / O muncă folositoare omenirii / Iubire pentru toți / Creștină cuvîntului dat / Și pe lângă toate acestea pace și conștiință”.

În 1870, la cincizeci de ani, Maria Rosetti se bucura din plin de stima și prețuirea semenilor săi. Vîrsta nu era o greutate pentru ea, ținea fruntea sus, privirea îi era la fel de cutezătoare, inima la fel de înflăcărată. În jumătatea de secol înscrisă în cartea vicții sale dovedise tuturor că știuse să fie o demnă tovarășă de viață și luptă ilustrului revoluționar, o iubitoare mamă pentru copiii săi, dar și o mîndră fiică a pămîntului românesc. Prin tot ce a făcut, prin întreaga-i activitate : în zilele revoluției de la 1848 și cînd era departe de țară, în diversele preocupări în care s-a antrenat după reîntoarcere și în tăria cuvîntului așternut pe coala hîrtiei, a mărturisit cu prisosință că cel mai scump ideal care a animat-o întotdeauna a fost dragostea de țara pe care o considera pe bună dreptate patria sa.

În semn de deosebită apreciere, în 1871 cînd Societatea „România Jună”, din Viena, studenți și intelectuali români din toate provinciile strămoșești la îndemnul marelui poet Mihai Eminescu au adus la Putna un omagiu către cîtorul de țară Ștefan cel Mare, Maria Rosetti a fost solicitată ca să contribuie la realizarea acestei importante manifestări patriotice. În mai 1870, comitetul de organizare i-a adresat o scrisoare, care a fost publicată de ziarul „Românul” în care se spunea : „Junimea academică română de la 17 academii aflătoare parte în Austria, parte în străinătate, după cum poate știți deja, a decis a realiza în anul acesta (în realitate a avut loc în 1871 — *n.a.*) în ziua de Sf. Maria o sărbătoare la mormîntul nemuritorului și gloriosului nostru erou Ștefan cel Mare a(le) cărui oseminte zac în Bucovina în minăstirea Putna. Cu această ocazie se va depune pe mormînt o urnă votivă din argint. Urna va fi adornată (în sens de împodobită — *n.a.*) cu o învelitoare decorativă”. Era rugată „ca pe o adevărată matroană română”, să realizeze — antrenînd și alte femei — o asemenea învelitoare. „... Doamnele române din București — se exprimă în scrisoare — nu vor întîrzia un singur moment de a îmbrățișa cu căldură această propunere, ce le oferă ocazia favorabilă de a-și manifesta amorul de patrie, și conștiința sublimă misiunii, ce o au ca femei adevărat române, de a proba în fața lumii întregi că femeia română de astăzi mai păstrează încă, suvenirea străbunelor sale ...”.

Această invitație Maria Rosetti a primit-o cu bucurie dînd „un răs-puns entuziast”, cum amintea peste ani Teodor Bălan în cartea *Serbarea de la Putna, 1871*. A pornit imediat la constituirea unui comitet de femei, adresîndu-se și unor personalități ca poetul Grigore Alexandrescu, istoricul V. A. Urechea, pictorul Nicolae Grigorescu⁴², etc. Astfel că, în mai 1871 Maria Rosetti anunța că obiectul cerut era gata de a pleca spre destinație.

⁴² „Românul”, 20 iunie 1870.

Această participare a constituit și un prilej de a-și manifesta simpatia și solidaritatea cu lupta românilor din Banat, Transilvania și Bucovina. Numele și activitatea sa patriotică erau cunoscute dincolo de Carpați, întreținând legături, primind scrisori din partea unor militanți ai mișcării naționale din aceste străvechi teritorii românești. Menționez, astfel epistola care i-a adresat-o Emilia Rațiu în toamna anului 1869 publicată în ziarul „Românul” sub titlul „Din România de peste Carpați. Doamna E. către Doamna Maria Rosetti”, în care-i face cunoscut procesul de maghiarizare al școlilor din Transilvania, Banat și Maramureș, hotărâre adoptată de Dieta din Pesta, apreciind activitatea desfășurată de Maria Rosetti în educarea patriotică a tineretului⁴³.

Aceste legături au fost și mai strinse, îndeosebi cu fruntașe ale mișcării de femei din acele locuri, în timpul războiului pentru independență.

În ultima perioadă a vieții, cel mai frumos capitol l-a scris în 1877. Deși anii ce-i purta pe umeri își spuneau cuvântul, cu puterile sporite și întinerite de apropiata încununare a luptei multiseculare a poporului nostru pentru cucerirea independenței depline de stat a României, Maria Rosetti a fost o combatantă de frunte. Așa cum în 1848 a alergat în ajutorul revoluției, și acum a înțeles chemarea pe care istoria o adresa țării și neostoită și-a adus contribuția.

Cită bucurie a fost și în casa soților Rosetti din str. Academiei în ziua de 9 mai 1877 când în ședința prezidată de C. A. Rosetti guvernul anunța prin glasul ministrului său de externe — M. Kogălniceanu „... sintem independenți, sintem națiune de sine stătătoare ... sintem o națiune liberă și independentă”⁴⁴.

La inițiativa Mariei Rosetti, nu odată în această casă s-au întâlnit grupuri de femei hotărând să facă tot ce era posibil pentru sprijinirea armatei române. Țara, în momentele înălțătoare, dar grele prin care trecea, avea nevoie de sprijinul tuturor fiilor săi. Femeile au înțeles aceasta cu multă simțire. „Nu ne îndoim că femeia care a știut întotdeauna să fie la înălțimea datoriilor frumoase cei incumbă, știe și de astă dată să se achite în mod demn și patriotic de acea datorie. Probă despre acestea sînt ajutoarele ce înregistrăm zilnic cu mulțumiri ...” remarca ziarul „România liberă” în septembrie 1877.

Într-adevăr, în urma unor apeluri lansate de Maria Rosetti președinta Comitetului femeilor din București, în scurt timp au început să sosească numeroase și consistente donații. Intenția inițială a fost organizarea unei ambulante. În iunie 1877, mulțumind „patriotismului și generozității publicului”, arată că ceea ce s-a primit a întrecut așteptările, stringîndu-se „cît trebuie pentru 50 bolnavi”⁴⁵. În fața acestei situații s-a ivit posibilitatea înființării unui spital. Pentru realizarea lui, Maria Rosetti s-a consultat cu o serie de medici, care de altfel ulterior au lucrat în cadrul spitalului: dr. L. Fialla, dr. I. Felix, dr. Kalendero, dr. Sergiu și dr. Rîmniceanu. S-a hotărît astfel, ca „unicul spital pentru răniți care se va înființa prin strădaniile doamnei Maria Rosetti în asociațiune cu alte doamne, să fie instalat în orașul Craiova sub numele de „Ospiciul (Spitalul — n.a.) Inde-

⁴³ C. Bodea, *Emilia dr. I. Rațiu—soția memorandistului* în „Revista de istorie” 12/1975, p. 1898.

⁴⁴ „Românul”, 14 mai 1877.

⁴⁵ „Românul”, 22 iunie 1877.

pendenței”⁴⁶, după cum se menționa în procesul verbal încheiat cu această ocazie.

Intensificându-se luptele — „Resbelul a făcut a se simți trebuința mai multor spitale”, arăta ziarul „Românul” în 3 nov. 1877 — spitalul din Craiova a rămas în grija comitetului femeilor din localitate, Maria Rosetti împreună cu celelalte membre ale comitetului din București ocupându-se de organizarea altuia la T. Măgurele în str. Elena Cuza Vodă.

În T. Măgurele au fost concentrate în timpul marilor bătălii mai multe unități spitalicești. Iată cum descria revista „Familia”. „Turnu Măgurele e un spital! Înainte de a intra în oraș treci pe lângă ambulanța Crucea Roșie condusă dr. Severeanu. În centrul orașului se găsește „Ospiciul Independenței” sub direcțiunea D-nei Rosetti. În grădina publică întilnești corturile pline de răniți pe care le dirija doamnele Șufu, Liteneu (Liteanu — *n. a.*), Codreanu. În fine spitalul militar înconjurat de corturi și plin de răniți”⁴⁷.

Pentru înzestrarea spitalului cu tot ce era necesar în vederea primirii cât mai rapide a răniților, Maria Rosetti în vibrante apeluri a cerut tuturor noi donații. Consider semnificativ faptul că într-unul din aceste apeluri, spune: „Rog pe toți și pe toate, ciți și cite au încredere în mine, să nu înceteze de a trimite . . .”⁴⁸. Activitatea inimoasă și entuziastă a Mariei Rosetti era cunoscută și apreciată. Dovadă sînt și scrisorile de felicitare și îmbărbătare pe care le primea fie la redacția ziarului „Românul”, fie pe adresa spitalului, împreună cu donațiile bănești și în obiecte. „Onorată doamnă. Ați luat patriotica inițiativă de a se ridica prin subscripțiuni publice un Ospiciu dedicat Independenței române și destinat pentru îngrijirea fraților noștri răniți în resbel — îi scria Aug. Laurian Mihăilescu, din partea ziarului „România liberă”, în sept. 1877 Din toate părțile României s-a răspuns la apelul d-voastră și se va mai răspunde încă, căci trebuințele sînt mari”.

Donațiile au venit din diferite locuri și din partea unor oameni diferiți. Toate exprimînd în primul rînd largul sprijin dat de întreg poporul nostru luptei pentru independență, dar și faptul că munca Mariei Rosetti era prețuită. „Deși am mai contribuit-fiecare în parte în diferite rînduri la subscripțiuni pentru „Crucea Roșie” și altele, totuși citind apelul d-nei Rosetti făcurăm și cu această ocaziune o colectă în birourile noastre — arătau salariații Societății „Dacia” — dorind din inimă deplină victorie bravilor noștri luptători pentru Independența, onoarea și demnitatea României”⁴⁹. S-a primit din partea Băncii României⁵⁰, Societății Transilvaniei⁵¹, a primăriei Bucureștiului⁵², P. S. Aurelian a oferit 15 exemplare din lucrarea „Economia rurală”⁵³, lucrătorii din diferite întreprinderi ca de exemplu de la fabrica de timbre⁵⁴, sau de la cea de băuturi gazoase „Porumbacu”⁵⁶,

⁴⁶ Idem.

⁴⁷ „Familia” 2/14 oct. 1877.

⁴⁸ „Românul”, 30 sept. 1877.

⁴⁹ Idem, 23 aug. 1877.

⁵⁰ Idem, 19 oct. 1877.

⁵¹ Idem, 19 nov. 1877.

⁵² Idem, 17 sept. 1877.

⁵³ Idem.

⁵⁴ Idem, 27 iulie 1877.

⁵⁶ „Românul”; 13 sept. 1877.

din partea locuitorilor de la sate, femei și bărbați din comunele Județelor Ialomița⁵⁶, Botoșani⁵⁷, Prahova⁵⁸, Putna⁵⁹ și din atâtea alte locuri. Enumerarea ar putea astfel încă mult continua. Numai din sumele donate pînă la finele anului 1877 s-au strîns fonduri destinate spitalului Independenței de la T. Măgurele în valoare de peste 110 000 lei⁶⁰.

Pe lângă faptul că s-a ocupat îndeaproape de stringerea acestor fonduri, Maria Rosetti a participat direct la activitatea spitalului. Pe 29 august 1877 a plecat la T. Măgurele. Chiar „a doua zi seara puturăm primi 11 răniți în 2 săli conținînd toate cele de trebuință” — relatea ea mai tîrziu⁶¹. Personal puțin la început ulterior venind și E. Cantacuzino, soția gen. Alex. Cernat, E. Cîmpineanu, A. Kalendero, M. Fălcoianu, Z. Sturza, Maria Rosetti a fost sufletul întregii activități. „Am văzut pe doamna Rosetti cu multă abnegație lucrînd la bucătărie, stăruind, tocînd și împărțind carnea pentru diferite preparații culinare și pe lângă acestea mai preumblîndu-se (pe) lângă răniți, întrebîndu-i de dorințele lor”, descria cu admirație dr. L. Fialla⁶². Cîți oameni nu și-au îndreptat cu recunoștință gîndul și glasul către Maria Rosetti și către celelalte femei pentru profundul umanism de care au dat dovadă prin munca lor din spitale în 1877. Ce poate fi mai grăitor ca asemenea cuvinte exprimate de o mamă în scrisoarea de mulțumire pentru salvarea vieții fiului ei în spitalul de la T. Măgurele subliniînd că numele lor „... va fi etern imprimat în adîncul sufletului tuturor părinților, ce, ca mine, au a le mulțumi chiar viața, poate, a fiilor lor”⁶³.

Devotamentul admirabil al Mariei Rosetti în sprijinul ostașilor răniți manifestat în timpul războiului pentru independență din 1877 — 78, a impresionat devenind mui iubită și stimată atît în țară cît și peste hotare. Pentru activitatea desfășurată i-a fost atribuită diploma Societății naționale a Crucii Roșii din Belgia, fiind declarată „mem d'honneur”. De remarcat că toți membri familiei ei animați de profunde simțăminte patriotice, au stat în primele rînduri ale luptei poporului nostru pentru înfăptuirea dezideratului secular al României. C. A. Rosetti cum se știe, de mult a militat pentru obținerea independenței țării de sub suzeranitatea otomană, luînd parte la toată activitatea, prezent și în 9 mai 1877 — președinte al Adunării Deputaților — cînd M. Kogălniceanu a citit istorica proclamație. Maria Rosetti, s-a situat printre femeile de frunte din țara noastră, cu toată dăruirea, integrîndu-se în marea luptă. Mircea Rosetti, atît de suferînd, înțelegînd semnificația momentului pe care-l trăia țara, a scris două nuvele intitulate *O româncă* și *Bălanul* apărute în mai 1877⁶⁴. Vintilă și Horia Rosetti s-au înrolat voluntar participînd la importantele bătălii de la Grivița și Plevna.

⁵⁶ Idem, 6 oct. 1877.

⁵⁷ Idem, 8 oct. 1877.

⁵⁸ Idem, 2 dec. 1877.

⁵⁹ Idem, 31 aug. 1877.

⁶⁰ „Dorobanșul” 16 ian. 1878.

⁶¹ „Românul”, 16 sept. 1877.

⁶² Idem.

⁶³ „România liberă”, 4 ian. 1878.

⁶⁴ T. Virgolic, *Ecourile literare ale cuceririi independenței naționale*. București, Edit. Eminescu 1976, p. 125.

Însă timpul își purta pasul său. Bogăția virstei îi unise și mai mult pe cei doi soți; parcurseseră împreună multe decenii, perioadă în care nu numai afectiunea dar și prețuirea reciprocă rămăsese constantă. În 1881 când s-au aniversat 25 de ani de la întemeierea ziarului „Românul” și în cinstea fondatorului său C. A. Rosetti s-a organizat un mare banchet în foaierea Teatrului Național, cei care l-au omagiat s-au referit și la rolul pe care l-a avut Maria Rosetti în viața lui „... care prin virtuțile devotamentului și amorul său a fost un element atât de modest pe cât de puternic”⁶⁵.

Ultimii ani ai vieții i-au rezervat însă „mamei Rose”, cum o numeau cei apropiați în această perioadă, grele și dureroase încercări. Sub ochii ei îndurerată s-a stins Mircea în 1882 la numai 32 de ani. În noaptea de 26 spre 27 ianuarie 1884 un groaznic incendiu a cuprins casa în care stăteau și odată cu ea redacția și tipografia ziarului „Românul”. „... Scăpară cu viață abea îmbrăcați ... își amintea Sabina Cantacuzino ... tablourile, cărțile, mobila și mai ales documentele, corespondența, așa de voluminoasă și interesantă, numai în parte și în foarte proastă stare putuseră să fie salvată, aruncându-le pe fereastră ... Tot orașul le-a sărit în ajutor, toți le ofereau cele de primă necesitate”⁶⁶. A fost o situație tragică pentru familia Rosetti, pierzând tot ce aveau. În numele întregii națiuni li s-a oferit suma de 150 000 lei pentru construirea unei noi case⁶⁷, gest pe care C. A. Rosetti, dînd dovadă de o mare putere de sacrificiu, l-a refuzat.

Dar cea mai mare și inevitabilă durere a avut-o Maria Rosetti, la moartea omului cel mai iubit de ea C. A. Rosetti, care la rîndu-i a venerat-o toată viața, pentru ea avînd cele mai frumoase gânduri și sentimente pînă în ultima clipă. „Exprim soției mele simțămîntele mele de recunoștință pentru fericirile de tot felul ce mi-a dat pe toată ziua și pe toată ora de la 31 august 1847 și pînă acum”⁶⁸, mărturisea în testamentul său. Deși avea alături de ea cei trei copii totuși greu a suportat dispariția tovarășului alături de care parcursese un drum lung, ajutîndu-l și îngrijindu-l și de care nu se despărțise nici la bine, nici la rău.

Maria Rosetti a încetat din viață în februarie, 1893, după o grea suferință, în vîrstă de 73 de ani. Ceremonia funebră a fost — respectîndu-i-se dorința — la fel de simplă ca la C. A. Rosetti: un simplu car mortuar împodobit cu flori și tras de doi cai. Nu s-a făcut nici un fel de invitație și totuși mulți au fost cei care au venit s-o conducă pe ultimul drum. Numai dacă urmărești presa din acele zile îți dai seama încă o dată cât de mult a fost iubită, respectată și prețuită de toți cei care au cunoscut-o, trăind alături de ea, după cum va fi și de toți cei care o vor cunoaște citind despre ea.

Pentru istoria mișcării de femei din țara noastră, din secolul al XIX-lea Maria Rosetti a fost, într-adevăr cum o caracteriza Emilia Rațiu în 1893 „lucefărul între femeile române”, peste care colbul timpului nu se va așeza niciodată.

⁶⁵ „Românul”, 30 sept. 1881.

⁶⁶ S. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 288.

⁶⁷ V. Netea, *op. cit.*, p. 358.

⁶⁸ *Moartea și înmormîntarea lui C. A. Rosetti*, București, 1885, p. 3.

MARIA C. A. ROSETTI — ILLUSTRE REPRÉSENTANTE DU MOUVEMENT DES FEMMES DU XIX-e SIÈCLE

RÉSUMÉ

Maria C. A. Rosetti, épouse de l'illustre homme politique, révolutionnaire et démocrate C. A. Rosetti, occupe une place de premier plan dans la galerie des femmes marquantes de Roumanie, son activité consignant des pages importantes dans l'histoire du mouvement des femmes de Roumanie du milieu et de la seconde moitié du XIX-e siècle. Elle a participé activement aux événements importants de son époque, témoignant d'un profond amour de la patrie, de la liberté et du progrès.

Au cours de la révolution roumaine bourgeoise-démocratique de 1848, elle a milité fermement pour l'accomplissement des hauts idéaux des révolutionnaires, faisant preuve de courage et d'esprit de sacrifice, ce qui détermina le peintre C. A. Rosenthal à la choisir pour modèle représentatif de sa fameuse toile „La Roumanie révolutionnaire”.

Profondément préoccupée des problèmes imposés au pays par l'acte historique du 24 janvier 1859 — l'union des pays roumains — Maria Rosetti a déployé une intense activité au long de plusieurs décennies, jusqu'au dernier moment de sa vie. La principale direction de son activité fut l'éducation patriotique de la jeune génération.

En dépit de son âge avancé, en 1877 — 1878, avec des forces accrues et rajeunies par le proche couronnement de la lutte séculaire du peuple roumain pour la conquête de l'indépendance pleine et entière de la Roumanie Maria Rosetti a été une combattante marquante, inscrivant dans le dernier chapitre de sa vie les plus belles pages.

TABULA PEUTINGERIANĂ, și „TIVISCO”—TIMIȘOARA

DE

C. RĂILEANU

Orice document, indiferent de originea sau natura lui, ce se referă la trecutul patriei este considerat ca un „mărgăritar”¹ pentru istoria noastră națională, și aceasta cu atât mai mult când se pune în discuție perioada daco-romană care — din cauza penuriei de știri — nu a fost, în anumite probleme, suficient de clarificată. Documentul cartografic antic pe care avem posibilitatea de a-l cerceta este de o certă valoare științifică privind problema genezei și continuității poporului român pe „teritoriul în care s-a născut și dezvoltat”² — adică, pe întregul spațiu carpato-dunărean.

Este vorba de TABULA PEUTINGERIANA, celebra hartă de tip „itineraria” romană care a suscitat un interes deosebit nu numai prin enigmaticele dispariții și reapariții ale manuscrisului — în perioade mult târzii (sec. XII — XVI) față de presupusele datări ale originalului³ — cit, mai ales, pentru valoarea istorico-geografică a conținutului privind aproape întregul imperiu Roman și implicit, a Daciei Romane.

Din multitudinea lucrărilor, cel mai recent studiu ce face referire la această hartă antică este documentarul lui I. D. Suciu privind „Castrul TIMIȘ — Timișoara”⁴ — identificat de autor cu anticul TIVISCO din Tabula Peutingeriana. Lucrarea respectivă a constituit argumentul stimulativ pentru acest scurt studiu — care și propune o analiză topo-cartografică a documentului în cauză, cu referire la zona de vest a Banatului. Mai concret, interesează elementele cartografice care privesc configurația celor trei drumuri principale romane de pe teritoriul Daciei, cu accent deosebit asupra primului: LEDERATA — TIVISCO , la care opinăm asupra identificării unui alt traseu.

★

În fond, ce este această TABULA . . . ? Este o hartă. Dar nu o hartă în accepțiunea contemporană a cuvântului⁵, ci una schematizată care, în

¹ N. Densușianu, — E. Hurmuzache, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. I. Part. 1, București 1889, prefața.

² *Programul Partidului Comunist Român*, București, 1975, capit. I, p. 28.

³ Desjardins Ernest. *Raport sur la préparation d'une nouvelle édition de la TABLE de PEUTINGER*, Paris, 1873, p. I.

⁴ I. D. Suciu. *Contribuții la problema continuității: „Castrul Timiș”* în „Revista de istorie” ,Nr. 7, tom. 29(1976), p. 1051—1058.

⁵ M. Popescu-Spînceni, *România în istoria Cartografiei*, București 1938, p. 51.

concepția romană, a fost alcătuită pentru a servi unui scop util și practic : itinerariul militar ⁶ — accesoriu indispensabil politicii de expansiune, apărare și control al vastului imperiu.

Denumirea de „itinerarii”, adică hărți de drumuri, a fost dată, de altfel, tuturor documentelor cartografice de factură romană, începând de la Ptolemeu și pînă la începutul evului mediu — Tabula Peutingeriana, enumerîndu-se, alături de „Orbis Pictus”, „Itinerarium Burdigalense”, „Notitia Dignitatum” sau „Itinerarium Antonini”, printre cele mai caracteristice ale genului de hărți amintite ⁷.

O trecere în revistă a peripețiilor acestui document pînuă la forma de prezentare contemporană nu poate fi posibilă din lipsă de spațiu. Enumerăm, doar, cu titlu informativ, că pergamentul original nu se mai păstrează, că harta este o copie executată de un călugăr din Colmar (1265) și că acest manuscris — pierdut la rîndul său — a fost redescoperit la Worms (1494) de către Celtis Protucius. Ajunge, în fine în posesia lui Konrad Peutinger din Ausburg (1507) care o studiază o face cunoscută ⁸ și îi conferă astfel, prin adopțiune, titulatura de TABULA PEUTINGERIANA, — denumire sub care a rămas, în mod destul de impropriu, în istoriografia universală. Urmărind în continuare, aflăm că o copie executată de umanistul Hummelberg în 1526 s-a descoperit la Muzeul San Martino din Neapole, iar un exemplar tipărit în 1597 de M. Welser la Veneția, este cumpărat de celebrul general habsburgic, de origine latină, Eugeniu de Savoia — un nume de care se leagă pagini din istoria bănățeană — și, acesta îl cedează (1737) Bibliotecii Imperiale din Viena ⁹. Edițiile ulterioare : Schyeb ¹⁰, Ukert (Weimar 1816), Mannert (Leipzig 1824) și Desjardins (Paris 1874) ¹¹ dar mai ales cea a lui Konrad Miller (Stuttgart, 1916) ¹², — folosită astăzi în mod curent —, au perfecționat tehnica de prezentare pentru uzul cercetării istorice.

Din păcate, foaia de titlu din original a ars sau a dispărut așa că nu cunoaștem mențiunea datei și nici numele autorului acestei hărți antice.

În jurul acestor ultime două probleme — privind datarea și paternitatea documentului cartografic — s-au emis multiple păreri. Dacă unii se referă la perioada lui Severus (222 — 235), ¹³ alții la perioada anilor 251 — 271 ¹⁴, cei mai mulți îl datează în sec. IV e.n., prin anii 365 — 366 (adică pe timpul lui Valentinianus) și este atribuit geografului cartograf CASTORIUS — pe baza informației furnizate de Geograful Revennat care, la întocmirea Planiglobului său (în sec. VII — 680), indică, printr-o observație, sursa sa de inspirație : „... așa cum spune Cosmograful Roman Castorius” ¹⁵.

⁶ D. Tudor, *Arheologia Romană*, București, 1976, p. 102.

⁷ M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 49, 50.

⁸ Desjardins, *op. cit.*, p. 11.

⁹ C. Buchholtzer. — P. Rotaru, *Istoricul Cartografiei* (hărți vechi ref. la Țara noastră), I.G.M. ed. II, București 1937, fasc. I, p. 43.

¹⁰ Desjardins, *op. cit.*, p. I.

¹¹ Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, București, 1880, p. 79.

¹² *Izvoarele istoriei României*, vol. I, București, 1964, capit. CXXII, p. 748.

¹³ Mannert, *Tabula Vltineravia Peutingeriana*, II, Lipsiae, 1824, p. 15.

¹⁴ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*. București, 1945, p. 184.

¹⁵ Buchholtzer — Rotaru, *op. cit.*, p. 44.

Se pare că această ultimă datare, la care subscriem, este cea mai corectă întrucît pe hartă, în afară de Roma mai apar alte două orașe mari : Constantinopolis și Antiohia, spre care gravitează toate drumurile din orient¹⁶. Ori, orașul de pe Bosphorus nu mai apare sub vechea denumire de „Byzantium” ci sub cea de CONSTANTINOPOLIS, înzestrat cu simbolul grafic de distincție iconografică și cu toate însemnele unei capitale¹⁷. Aceasta probează că harta a fost întocmită mai tîrziu de 11 mai 330, data inaugurării noii capitale.

Datarea T.P.¹⁸ în a 2-a jumătate a sec. IV confirmă un adevăr istoric de necontestat, acela că părășirea Daciei de către Aurelian nu a adus cu sine decît o schimbare administrativă, — Romanii transferînd Goților, în calitate de „foederati”, administrarea Provinciei. Viața populației civile a continuat să se desfășoare aproape în același cadru iar abandonarea orașelor și integrarea numai în viața rurală, a fost un proces mult mai lent, — cel puțin în partea de sud-vest a Daciei.

Mai mult, însă, menționarea într-o perioadă și mai tîrzie (sec. VII) de către Geograful Anonim din Ravenna, a localităților Daco-romane, din T. P., demonstrează că aceste toponomastice, din vechea provincie Dacia, figurează în cunoștințele oficialităților și a oamenilor de știință italici iar informațiile despre ele circulau într-o permanentă și vie legătură cu civilizația romano-bizantină.

Din punct de vedere al tehnicii cartografice, surprinde indiferența cu care tratează autorul redarea elementelor de orografie și hidrografie. Nici elementele geografo-politice nu au o soartă mai privilegiată pe hartă, căci, cele cîteva denumiri înscrise în Dacia, sau la hotarele ei (PITI, GAETE, DAGAE, VENETI, ori LUPIONES și SARMATES) nu spun mare lucru — sau prea puțin, din ceea ce am dori noi astăzi să știm. Desenul, de asemenea lasă de dorit el nefiind în legătură cu o anumită legendă. Dar pentru a-și justifica menirea de „orbis antique ex tabula itineraria”, rețelele de drumuri sînt mai bine ledate — în scopul unui util ghid militar și administrativ. Astfel, drumurile sînt reprezentate prin segmente, fragmentate la fiecare localitate (oppidum, statio sau mansio) de pe traseu, printr-un prag, iar distanța între două localități este înscrisă cifric în mille romane (= 1481,5 m)¹⁹ sau galice (1 leugen = 2,2 km)²⁰, — substituind, în felul acesta, scările grafice moderne.

¹⁶ Pentru o analiză comparată s-a observat T.P. în două ediții diferite :

a) *La Table de Peutinger d'après l'original conservé a Vienne*, Paris, 1869—74, — din care Muz. Banatului deține patru pl. (segin. IV., V, VI, VII) și pe care figurează notația : grave³/par Erhard, 12, Rue Duguay-Trouin, Paris — imp. Jenson (f.a)”, Nr. inv. 1378/a.

b) K. Miller, *Die Weltkarte des Castorius gennant die Peutinger'sche Tafel*, Ravensburg, 1888 (colect. Cantacuzino — Bibl. Ac. R.S.R., cab. hărți)

¹⁷ În vigneta : Un personaj tînăr, așezat pe tron, înveșmîntat în purpură imperială și purtînd acceptul puterii militare.

¹⁸ Vom folosi prescurtările : TP = tab. Peuting., Pt. = Ptolemeu, GR = Geograful Revennat și m.p. = millia passum (milă romană).

¹⁹ A. Zanne. *Originea și Istoricul Sistemului Metric*, București, 1886, p. 9. A. Sarcerdoțeanu, *Metrologia — unele aspecte istorice*, în *Metrologia aplicată*, vol. 13, an 7, București, 1967, p. 320—328.

Gr. G. Tocilescu, *Op. cit.*, p. 80 : 1 passus = 5 pes. (picior) = 1481, 5 m ; 1 pes. = 0,296 m.

²⁰ Buchholtzer—Rotaru, *op. cit.*, p. 43.

Erori în măsurarea distanțelor, sînt în general excluse deoarece romanii utilizau un dispozitiv foarte ingenios de înregistrare, conceput pe baze matematice și pe care îl atașau la roata unui vehicul de circulație²¹.

În afara „pragurilor” dintre segmente — ce indică semnul convențional comun — unele dintre localități au ca semn distinctiv: două turnuri de cetate, iar altele: profilul perspectiv a unei „termae” romane.

Din punct de vedere a statisticii istorice, TP arată că există în segmentum VII și VIII, pe teritoriul Daciei, un număr de 45 localități²², din care: 16 în Banat, 13 în Oltenia, 17 în Transilvania²³. Raportat la suprafață, faptul că în Banat apar 35% din numărul total de localități, indică importanța acestei zone în cadrul provinciei Romane. Dintre acestea, 5 localități figurează cu semnul cartografic de cetate (♁): Tivisco, Sarmategne²⁴, Apula, Napoca și Porolisso, iar una cu semnul de stațiune balneară (Ad-Aquas). Restul celor 39 de localități n-au alt semn convențional decît pragurile intersegmentare.

Cu toate unele aparente imperfecțiuni, TABULA PEUTINGERIANA are totuși o valoare istorică deosebită pe care posteritatea i-o atribuie pentru menirea sa istorico-documentară. Într-adevăr, denumirile de localități și legătura dintre ele prin drumuri, — chiar sub forma lor schematizată —, ne oferă importante jaloane în reconstituirea unei părți din istoria Daciei — romane și post romane.

Toate cele 45 localități sînt situate pe trei trasee de drumuri — desprinse din drumul principal ce șerpuie de-a lungul Dunării.

I-ul drum, — pornind de la LEDERATA —, cuprinde 7 localități, toate pe teritoriul Banatului: Apo fl., ARCIDAVA, CENTU PUTEA, BERSOVIA, AZIZIS, CAPUT BUBALI, TIVISCO (♁).

Al II-lea drum — pornește de la FALIATIS, traversează pe direcția Nord partea de răsărit a Banatului, trece prin capitală și se termină în nordul Daciei, — cuprinzînd 23 localități (dintre care 9 pe teritoriul bănățean; TIERNA, AD MEDIAM, PRETORIO, AD PANNONIOS, GAG (anis), MASCLIANIS, TIVISCO (Jupa), AGNAVIE, PONTE AUGUSTI, SARMATEGNE ... APULA ... POTAVISA, NAPOCA ... POROLISSO.

Al III-lea drum pornește de la EGETA, traversează Oltenia, urcă pe valea Oltului în Transilvania și intersectează drumul a II-lea la APULA, — cuprinzînd 16 localități (din care 13 în Oltenia): DRUBETIS ... PELENDOVA ... ROMULA, ACIDAVA, PONTE ALUTI ... CASTRA TRAIANA ... PRETORIO, ACIDAVA, APULA²⁵.

²¹ Vitruvius, *De Architectura*, libri X, București, 1964, p. 414, 416.

²² Ptolemeu (In sec. II) indică un număr aproape egal: 44 localități, (cf. *Isv. Ist. Rom. I*, cap. XCI, p. 534—558.)

²³ Aici nu apar însă localitățile de pe limesul Someșan și din N.E. Daciei (Căței, Gherla, Ilișua ... Angustia etc.) — dovadă că T.P. a fost executată într-o perioadă mai tîrzie decît mijl. sec. III.

²⁴ Sarmategne = Sarmizegetusa are și un cerc la bază care indică funcția sa de capitală a provinciei.

²⁵ D. Tudor, *Orașe, sate și tirguri în Daciaromană*, București, 1968, passim. (considerată cea mai recentă și competentă lucrare de sinteză și de referință privind topografia istorică a Daciei romane.)

Pe marginea nomenclaturii toponomastice a celor 45 de localități se impun câteva constatări :

a) — 24 de localități (53,3%) poartă denumiri de origine dacică ²⁶ — dintre care 6 au chiar sufixul specific de : „dava” = cetate — iar 22 denumiri sînt de origine latină.

b) — o serie de localități, aflate pe hartă în zone diferite, apar în denumire ca dublete, triplete sau coruptele toponimice, ca de ex. :

Acidava (Enoșești — Olt) — Acidava (Sura Mică — Sibiu)
 Pretorio (Cornea — Domașnea) — Pretorio (Racovița — Copăceni)

Tivisco (♁) — Tivisco (Jupa)

Castra Novis (Reșca) — Castra Traiana (Sîmbotin)

Ponte Aluti, ... Augusti — , ... Vetere (Marga — Stolniceni — Cîineni)

c) — 18 dintre localitățile din T. P. figurează pe harta și textul Geografiei lui Ptolemeu, din sec. II e.n. ²⁷.

d) — În *Cosmographia* Geografului Anonim de la Ravenna ²⁸ — apărută mai tîrziu (a 2-a jum. sec. VII) — din cele 45 localități menționate pe teritoriul Daciei, 34 sînt identice cu cele din T. P.

Toate aceste constatări subliniază perfecta simbioză și armonizare proporțională în timp și spațiu a toponomastice daco-romane, precum și caracterul ei unitar, — argumente convingătoare în sprijinul tezelor privind problema continuității.

Dacă în ceea ce privește localizarea drumurilor II și III, și identificarea celor 38 de localități, — înscrise pe itinerariile respective — în prezent problemele sînt clarificate, în ceea ce privește traseul I-lui drum, LE-DERATA — TIVISCO, au existat și mai există încă multe confuzii care au generat, la rîndul lor, numeroase discuții contradictorii.

Înainte de a intra în ansamblul problemelor în dispută, se cuvine a se arăta cîteva caracteristici cartografice ale acestui traseu, așa cum sînt ele relevate pe tabula antică ²⁹ :

— drumul LE-DERATA — TIVISCO este cel mai scurt din cele trei, cîte figurează pe teritoriul Daciei, — cele 6 segmente din care e compus traseul însumînd o lungime de abia LXXIII m.p., adică 108,149 km. ...

— la capetele segmentelor — marcate prin semne convenționale de „praguri” — figurează, în stînga Dunării denumirile a numai 6 localități, și cu distanțele respective :

segm. 1. LE-DERATA XII, APO fl. XII — ARCIDAVA	= 35,556 km
2. ARCIDAVA XII — CENTU PUTEA	= 17,778 km
3. CENTU PUTEA XII — BERSOVIA	= 17,778 km
4. BERSOVIA XII — AZIZIS	= 17,778 km
5. AZIZIS III — CAPUT BUBALI	= 4,444 km
6. CAPUT BUBALI X — TIVISCO (♁)	= 14,815 km

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ ISV. *Ist. României, I. capit. XCI.*

²⁸ *Fontes Historiae Daco-romanae*, II, București, 1970 capit. XLIV, p. 580—581.

²⁹ Ediția K. Miller, *harta cit.*

— „Apo fl.” nu figurează cu semnul convențional pentru localitate (un prag), este înscris pe mijlocul primului segment și apare în sudul Dunării. Dar, despre incertitudinea considerării acestei denumiri ca localitate, vom mai reveni pe parcursul lucrării.

★

De fapt, punctul de plecare — LEDERATA — fiind cunoscut (Rama, pe malul drept al Dunării), cheia pentru deslegarea mesajului antic istorico-cartografic, transmis de Castorius, este identificarea punctului terminus : TIVISCO (𐌹𐌿).

Unde este acest TIVISCO? și care este corelația lui cu celălalt TIVISCO, situat tot în Banat — dar pe traseul celui de al II-lea drum, la Jupa? Iată întrebări ale căror răspunsuri exacte pot constitui cheia de boltă pe care se sprijină descifrarea perioadei istorice daco-romană și post-romană în zona de vest a Banatului.

În dezvoltarea acestui subiect — mult discutat la finele secolului trecut și în perioada interbelică — s-au emis două teze mai importante.

O primă teză — susținută de numeroși cercetători³⁰, — este formulată în sensul unei depline identități a celor două TIVISCO, localizarea lor în același punct: Jupa (lingă Caransebeș) și, în consecință, un presupus traseu în această direcție precum și o ipotetică intersecție a celor două drumuri romane în acest loc.

O a doua-a teză, — nelipsită nici ea de girul unor consacrați cercetători³¹, — indică alt traseu și, unii, arată că TIVISCO (𐌹𐌿) nu este un dublet sau formă coruptă a primului toponimic Tivisco (sub toate variantele sale antice) — de la Jupa —, ci o localitate diferită, bine distinctă, situată la un punct terminus al primului drum și care se localizează la TIMIȘOARA.

Pentru fiecare din ipoteze au fost aduse interesante argumente pro și contra, — părerile fiind împărțite atât pe temeuri obiective, științifice, cât și, uneori, pe considerente subiective care au prevalat de obicei în funcție de conjunctura politică sau de fascinația produsă de personalitățile care se pronunțau în această problemă.

Așa după cum s-a mai precizat, vom încerca o analiză a celor două ipoteze prin prisma topo-cartografiei istorice, în speranța de a se putea clarifica — cu aproximația posibilă — adevărul asupra problemelor discutabile din T. P. privind partea de vest a Banatului daco-roman.

IPOTEZA TRASEULUI LEDERATA — TIVISCO = JUPA

Analiza acestei ipoteze conduce la constatarea că, criteriile ce o susțin sînt de natură pur arheologică³² și se bazează, în principiu, pe existența — în câteva locuri, pe traseul indicat — a unor vestigii de drum

³⁰ Torma și Holovats (1880—91), Ortvy Tivadar, Teglas, I. Mlloia, Tocilescu, M. Moga, ș.a., cf. : — T. Simu, *Drumul și cetăți romane... Lugoj, 1924, p. 43*; — Al. Borza, *Banatul în timpul romanilor*, Timișoara, 1943, p. 57—87; — Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 81.

³¹ Ukert, Forbiger, Miletz, Tomaschek, Mannert, Katanks, Vivieu de Saint Martin, Fr. Dummont, Fr. Binder, G. Postelnicu și, mai nou, I. D. Suciș.

³² D. Tudor, *op. cit. passim*, — ca lucrare de sinteză.

roman și a mai multor ruine de fortificații romane. Aparent, argumentele invocate pledează pentru adoptarea acestei ipoteze, dar ele sînt fragile atunci cînd încercăm să le corelăm cu dovezi probatorii de natură documentară — topo-cartografică — oferite chiar de Tab. Peutingeriana, — invocată ca izvor de bază.

I. Traseul suferă în primul rînd prin deficiență de ordin tehnic, și anume: lungimea totală a drumului și distanțele intermediare dintre localitățile precizate ca identificate — nu corespund cu cele prevăzute în documentul antic.

Străduințele de a crea pe traseu mai multe variante, — mai ales începînd de la Bersovia spre Azizis și apoi spre Caput Bubali — apar, evident într-o manieră de explicare forțată. Scuza diferențelor de distanță, — uneori exagerat de mari —, se pun în sarcina geografului — cartograf Castorius sau a copistului medieval. Dar justificarea aceasta nu e corectă, deoarece compararea distanțelor din T. P. cu altele de pe o altă hartă de tip itinerariu — (spre ex.: Itinerarium Antonini³³ — cu trasee în sudul Dunării) — observăm că distanțele între localități, bine identificate, sînt, în general, într-o deplină concordanță.

Ca atare, diferența de distanță de + 26 — + 52 km³⁴ nu putea scăpa topografilor romani (agrimensores) și se exclude practic — și chiar teoretic — posibilitatea producerii unei erori sau greșeli atît de mari.

II. Pentru ca cele două TIVISCO să se interfereze ar trebui ca și cele două drumuri să se intersecteze. Adică, pe hartă să existe un segment de legătură între Caput Bubali și Tivisco — Jupa. (vezi Pl.) Dar această interferență nu există iar cele două localități apar ca entități toponomastice bine distincte — situate pe Tabulă la o distanță destul de apreciabilă una de alta — și fără nici un indiciu al vreunui semn de legătură (cum există, de pildă, la cazul Sarmategne — Ad Aquas).

De altfel, nici un alt caz, privind o ipotetică interferență — care să nu fie materializată prin desen —, nu există pe tabula respectivă ci, din contra, întretăierile de drumuri sînt rediate foarte expresiv. Dovada, o avem chiar pe segmentul VIII, unde întîlnim un astfel de caz: întretăierea de la APULO a drumului al II-lea cu al III-lea.

III. Cele două toponime „TIVISCO”, nu pot fi identificate în una și aceeași localitate și pentru faptul că sînt marcate de semne convenționale diferite. Tivisco, de pe primul drum are ca semn convențional o cetate (♁) — fapt ce denotă o gradație superioară în ierarhia de rang citadin acordată, așa cum am văzut, doar la cîteva dintre orașe. Celălalt „Tivisco” de la Jupa, este marcat cu semnul convențional comun, adică cu un prag. Și totuși, semnul de cetate (♁) este revendicat de acesta din urmă pe unele considerente de ordin epigrafic — survenite în urma aflării unor inscripții ce fac mențiunea despre cîteva unități

³³ *Isv. Ist. Rom.*, I. cap. CXXII.

³⁴ + 26 — + 52 km este diferența între: suma segmentelor de drum — Lederata — Tivisco —, pe Tab. Peut. = LXXIII m.p. (108 km) și distanța măsurată grafic pe hărți contemporane de precizie (hărți militare 1 : 200 000 — 1 ; 50 000) și pe mai multe variante de traseu = 134 — 160 km — (vezi Planșa).

militare și un „municipium”, cu cognomene de „Tibiscus” (ex. „numerus Maurorum Tibiscensium”, „numerus Palmyrenorum Tibiscensium”, „Ordo mun(icipii) Tib (iscensium)”³⁵. Dar aceasta este cu totul altă problemă — întrucît nu se contestă dubletul toponimic „TIVISCO” (sau forme derivate) de la Jupa.

IV. Aproape peste tot, unde au existat orașe daco-romane mai importante, astăzi îi corespunde o localitate (sat sau oraș), — suprapusă peste vechile ruini sau dezvoltată în imediata vecinătate. (ex. : Apula = Alba Iulia, Potavisa = Turda, Napoca = Cluj etc.) Cum se explică atunci absența unei așezări mai importante peste sau lângă vechile ruini ale acestui Tivisco — Jupa ? — Un oraș, Caransebeș, mai dezvoltat în epoca feudală, se află la peste 6 km de locul castrului.

V. Unii invocă un argument chiar de natură cartografică formulind ideea că nu s-ar fi putut executa grafic o interferență între cele două „Tivisco” pe motiv de spațiu restrîns ³⁶ că, în acest caz, Castorius a desenat și scrie de două ori această localitate în mod cu totul fortuit. O singură privire asupra cîmpului hăiții ne convinge de contrariu și infirmă această prezumție deoarece există suficient spațiu pentru a se trasa un segment de legătură între Caput Bubali și Tivisco — Jupa, dacă ar fi existat, bine înțeles, o realitate istorico-geografică (vezi planșa).

VI. Să admitem totuși că, ceea ce este o realitate pe harta antică ar fi o mare eroare a lui Castorius, că, din cine știe ce motive, a greșit și ar fi cartografiat „Tivisco” în două locuri diferite — în loc de numai unul singur : la Jupa (!). Ar fi o eventualitate foarte puțin probabilă dar pe care am accepta-o ca pe o eroare singulară și scuzabilă, — bineînțeles prin absurd și cu titlu demonstrativ.

Dar cum am putea aprecia o realitate cartografică ca o „eroare” — fie ea chiar scuzabilă — cînd fenomenul apariției documentare a două localități „Tivisco”, în poziții diferite, se repetă și la alte două lucrări de geografie — istorică antică : una ce precede T. P. cu două secole — GEOGRAPHIA lui PTOLEMEU ³⁷ — și o alta, care-i urmează la interval de 3 secole — COSMOGRAPHIA Geografului Anonim din Ravenna (sec. VII) ³⁸. Să ne oprim puțin asupra acestor două lucrări.

a) În opera lui Ptolemeu (sec. II), „TIBISCUM” apare pe teritoriul Daciei de patru ori, sub forme fonetice diferite : de două ori indică hidronimul TISA și de două ori figurează ca toponimic de oraș-cetate (poleis) în zona Banatului.

Cele două toponimice : TIBISCON și TIRISCON sînt numai aparent asemănătoare, — prin sufixul lor comun „con”, — însă ele diferă ca structură fonetică deoarece radicalii sînt diferiți „TI — B/ — TI — R/”.

Deosebirea, nu este numai fonetică ci și topografică întrucît coordonatele date de Ptolemeu indică poziții topografice diferite. Cu toată rezerva față de proiecția matematică sub care geograful antic își prezintă „NONA

³⁵ CIL III 1150; 1343, 1294; CIL III, 7693, 7999, 14.216; CIL III, 1550, apud. D. Tudor, *op. cit.*, p. 38.

³⁶ Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 84.

³⁷ *Isd. Ist. Rom.*, I, cap. XCI, p. 545.

³⁸ *Fontes...*, II, cap. cit.

EUROPAE TABULA”³⁹, reținem ca element aproximativ de calcul diferența de longitudine între cele două localități (— 1, 5). O recalculare a valorii coordonatei longitudinale a lui „Tirisco” funcție de referința coordonatelor capitalei Daciei — „Zarmizethusa regia” — corectează cifra menționată mai sus, la numai 1° 11'. Lungimea arcului de meridian, — corespunzătoare acestei valori unghiulare, — în proiecția cartografică adoptată de Ptolemeu, este de 59 stadii, adică, corespunzător în sistemul metric, 109 km. Aproape aceiași lungime (de 106 km) corespunde și valorii arcului de meridian dintre Timișoara și Jupa (0,57') — pe elipsoidul Hayford sau Krasovski, adoptat în proiecțiile cartografice contemporane⁴⁰.

Nu este nici o coincidență. Este o realitate.

b) Geograful Ravennat, în *Cosmographia* sa, menționează tot de două ori localitatea „TIBISCUM”.

— Odată, apare în cadrul grupajului de localități daco-romane de pe valea Cernei, Timișului superior și Bistra, sub denumirea de „TIBIS”⁴¹ (deci cel de la Jupa).

— A doua oară, îl aflăm în contextul unei anume precizări foarte clare, pe care o redăm în întregime⁴²: „item ad aliam partem sunt civitates in ipsos Datia⁴³, id est: TEMA, TIVISCUM, GUBALI, ZIZIS, BERSOVIA, ARCIDABA, CANONIA, POTULA, BACAUCIS”.

Această frază vine să întărească documentul cartografic a lui Castorius situând pe TIVISCO > TIVISCUM în „aliam partem” față de TIVISCO > TIBIS de la Jupa.

Mai mult încă, acest „aliam partem” = în altă parte, alt loc”, — în contextul ideii de mai sus, exprimată de Geograful Ravennat — ,devine o indicație concretă. Cele două „Tibiscum” sunt localizate separat, fiecare cu poziția lor succesională în cadrul grupajelor de localități — grupaje care compun, de fapt, traseele celor două drumuri romane din Banat.

Faptul că G. R. indică localitățile într-o ordine inversă, — din direcția nord către sud — și că menționează, în plus, și altele, relevă multiple și diferite surse de informație politico-geografice (la nivelul sec. VII) și se absolvă de învinuirea unei compilații după Castorius.

Rezumând ideile de la acest punct, rezultă că nici nu poate fi vorba de vre-o eroare sau greșală a lui Castorius, că cele două „TIVISCO” nu se interferează ci sînt localități cu poziție topografică diferită și că sînt atestate de încă alți doi istorici-geografi ai antichității — într-o alternanță de timp care exclude orice insinuare a vreunui plagiat antic.

VII. Adepții teoriei unui singur „TIVISCO”, la Jupa, își sprijină în principal ipotezele, pe existența a două repere sigure: VARADIA și BERZOVIA (Jidovin) pe care, în baza argumentelor de natură arheologică, le-au considerat ca sigur identificate cu anticele ARCIDAVA și BERSOVIA din T. P.

³⁹ Francesco Berlinghieri, *Tabula nona Europae*, Florența, 1478, apud. M. Popescu-Spinceni, *op. cit.*, p. 28.

⁴⁰ Interesant că distanța rezultată din coord. lui Ptolemeu de 59 stadii = 109 km. se verifică cu distanța pe teren dintre Timișoara — Jupa (Via Buziaș), = tot cu 109 km.

⁴¹ *Fontes...*, II, p. 581.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ pentru Datia = Dacia, a se vedea lucrarea lui A. Bărcăcilă, *Dacia și Dantia în istoriografia și cartografia medievală* (extras), în STIM, III, 1959, p. 341, 358.

Desigur, este neîndoios faptul că în localitățile respective au existat fortificații militare romane iar în jur, așezări civile — legate între ele printr-un drum de factură romană. Dar de ce neapărat trebuie ca aceste localități să poarte denumirile din Tab. Peutingeriana? — Si, dacă totuși poartă aceste denumiri, de ce n-ar putea să fie ele considerate ca niște dublete toponomastice — așa cum am văzut că sint destule cazuri pe teritoriul Daciei romane? Deasemenea, ne-am mai putea întreba, de ce trebuie neapărat să treacă primul drum imperial roman prin Vărădia și Berzovia — Jidovin — și, după aceea, să-și continue traseul spre Jupa-Caransebeș?

Pentru a se răspunde acestor întrebări, să încercăm a urmări, pe o hartă contemporană de precizie, — traseul LEDERATA — TIVISCO — JUPA, în toate presupusele lui variante.

1) De la LEDERATA până la ARCIDAVA, pe T.P. există un singur segment care traversează Dunărea — segment neîntrerupt de vre-un prag, indicator de localitate. Dar pe acest segment nefragmentat există totuși înscrisă o denumire: „APO fl”. Descifrarea acestei denumiri ne dă posibilitatea localizării pentru Arcidava.

Putem oare să considerăm această denumire de „Apo fl” ca un toponomastic? — S-a apreciat că această denumire este în strînsă legătură cu riul Caraș căruia în antichitate i se punea „Apo” sau „Apion” (cf. G.R.) și care își are punctul de confluență vis-à-vis de Lederata. Dar atunci, toponomastic format nu ar fi purtat un nume pur de hidronim: „Apo fl. = riul Apo” ci un derivat al acestei denumiri sau numai „Apo” simplu, neînsoțit de determinativul „fl.” = fluviu, riu, — așa cum poartă, de pildă, denumirea TIERNĂ (provenit de la riul Cerna), ori alte localități derivate din hidronime. Atunci ce poate însemna acest „Apo fl.”? — Ar putea foarte bine să reprezinte forma abreviată de la „A po(nte) fl(uvii)”⁴⁴ sau A (d) po (ntes) fl (uvii)”⁴⁵ — adică, indicarea podului de pontoane peste Dunăre — pe unde Traian și-a trecut legiunile⁴⁶. Castorius nu a indicat în acest loc o „statio”, unde să existe o fortificație militară, deoarece aici nu era un pod fix și stabil care să necesite a fi apărat la ambele capete (ca la Drobeta, de ex.) de o unitate militară. Garnizoana din Lederata, aflată în imediata apropiere a fluviului Dunărea, putea foarte bine controla vadul respectiv, atunci cînd era cazul, — îndeplinindu-și și rolul de unitate genistică, pentru asamblarea sau desamblarea pontoanelor. Ambarcațiunile cu rol de pontoane, după îndeplinirea funcției de pod, se desfăceau și se puneau la adăpost de furia valurilor până la un nou ordin. Adăpostirea ambarcațiunilor în așteptare era posibilă numai lângă țărmul drept al Dunării, într-o radă lângă Lederata, unde existau condițiile unei maxime securități împotriva vre-unei diversiuni inamice sau a unei eventuale revărsări ale apelor.

Ca atare, Castorius nu a dat semnul convențional de prag pentru denumirea „Apo fl.” Întrucît nu exista o localitate⁴⁷ sau un castru mili-

⁴⁴ Aschbach, *Über Trajanus Steinerne Donau brücke*, Wien 1858, p. 11; Frohner, *La Colonne Trajane*, Paris 1872, apud G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 82, n. 54, 55.

⁴⁵ Mannert, *Tabula itineraria Peutingeriana*, Leipzig 1824, II, p. 15.

⁴⁶ D. Tudor, *Podurile Romane de la Dunărea de jos*, București 1971, p. 9.

⁴⁷ Geograful Revennat nu indică această localitate în grupajul toponimic din vestul Banatului.

tar⁴⁸ ci doar un pod de pontoane la un vad foarte important. Acest pod, cartograful l-a menționat, — dar nu în stînga ci în dreapta Dunării — fapt care explică suficient acest raționament.

Singurul punct șubred în raționamentul formulat ar fi divizarea cifrei numerice ce indică lungimea segmentului Lederata-Arcidava de cîte două ori XII m.p. Aceasta se poate explica printr-un artificiu grafic executat de cartograf, din cauza trasării neglijente a cursului Dunării — mai aproape de Arcidava decît de Lederata — deoarece, după cum am văzut, elementele hidrografice sînt mult ignorate de autor.

Oricum ar fi redată această distanță — fie ea chiar divizată în două părți egale — segmentul are valoarea a XXIV m.p. adică 35,5 km.

Dar distanța reală între Lederata și Arcidava = Vărădia — pe orice variantă de traseu am urma⁴⁹ — este cu mult mai mare, variînd între 42 — 53 km, adică cu + 6 — + 17 km — ceea ce nu poate fi admisibil, dacă avem în vedere că pe Tab. Peut. (la alte drumuri) nu întîlnim cazuri de erori atît de mari în aprecierea distanțelor. Deci, din punct de vedere topocartografic, VARĂDIA nu corespunde identificării cu ARCIDAVA din T.P.. Și, tot în legătură cu această concluzie, este interesant de remarcat că mai mulți istorici din secolul trecut localizează Arcidava în alte locuri decît Vărădia⁵⁰.

Mergînd tot pe firul primei ipoteze și presupunînd totuși ca reper fix Arcidava = Vărădia, să vedem ce se întîmplă cu următoarele segmente de pe acest traseu.

2) Următoarea localitate situată la capătul celui de al 2-lea segment și la XII m.p. (17,8 km.), — CENTU PUTEA — a fost localizată la nord de Surducul Mare, unde, pe dealul Rovine s-au aflat ruinele unui castru. Distanța reală, pe teren, între cele două puncte este mai mare cu 6 km. față de indicația din T.P. — ceea ce creează incertitudine privind o astfel de identificare, indiferent de argumentele ce se aduc ca sprijin. Și pentru această localizare părerile istoricilor au diferit⁵¹ — însă s-au impus, ca și în cazul Vărădiei, concluziile lui Torma.

3) De asemeni nici BERSOVIA = Berzovia (Jidovin) — nume pe care cercetătorii îl pun în directă legătură cu riul Berzovis și unde s-au aflat suficiente dovezi arheologice privind existența unui centru civil și militar daco-roman — nu corespund distanței de XII m.p. (17,8 km) înscrisă pe cel de al 3-lea segment. Berzovia de astăzi (fost Jidovin), se află la o distanță de 21 km. față de Surducul Mare — deci, mai mult cu 3 km, — ceea ce iar pune semnul întrebării o corectă localizare topografică pe acest traseu.

⁴⁸ Numeroasele păreri formulate privind „identificarea” lui Apo II. în diverse lucrări : Grebenaț (Goos), Oieșăț (Bohn și A. Cucu), Duplai (Traian Simu), Biserica Albă (D. Tudor) etc. — indică opinii divergente, fiecare prezentînd argumente care nu se verifică decît parțial.

⁴⁹ Hărți Sc. 1/200.000, edit. D.T.M. 1972, Pl. L-34-XXII, XXIII, XXVIII pe variante de traseu : Rama — Biserica Albă — Nicolinți, Răcăjdia — Oravița, Greoni — Vărădia = 42 km ; Rama — Biserica Albă — Dobricevo — Jam — Mileoveni — Vrani — Mercina — Vărădia = 53 km ; Rama — Gai — Oieșăț — Subotica — Jam. Vrani — Vărădia = 46 km.

⁵⁰ La Virșeț (Ilies. Miletz, Ortway, Tomaschek) ; Oravița (Meyer) de-a lungul Dunării la Moldova Veche (Weigel) ; Vărădia (Torma) apud : G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 83 ; Tr. Simu, *op. cit.*, p. 30.

⁵¹ Stamora — Moravița (Goos, Tomaschek, Katanks) ; Oravița (Mannert) ; Surducul Mare (Torma și Cichorius) apud : G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 83, și Tr. Simu, *op. cit.*, p. 32.

4) AZIZIS — despre care se știe sigur că urma după Bersovia, din alt izvor antic⁵² — unii istorici s-au străduit să-i găsească corespondentul pe teren oprindu-se la două localități diferite: FÎRLIUG (cf. Teglas și Halavats) sau EZERIS (cf. Torma). Nici aceste localizări, diferite (!), nu au o soartă mai bună în ceea ce privește raportul ce trebuie să existe între harta document și realitate. Astfel, în loc de 17,8 km (XII m.p.) cât este valoarea segmentului Bersovia-Azizis pe T.P., pe teren, corespund localizărilor făcute, distanțe mult mai mari: Berzovia-Firliug = 24 km; Berzovia-Ezeriș = 22 km. Deci și aici avem o diferență de + 4 + 6.

5) Localitatea următoare, — CAPUT BUBALI —, tradusă prin, „Izvorul Pogănișului” sau „Capul bouului”, a dat naștere la și mai multe discuții și comentarii cu privire la localizarea sa, pentru motivul că distanța — ce figurează pe segmentul 5 din T.P. — este de numai III m.p. (4,4 km). Și, pentru că n-a fost posibil de găsit o localizare așa de apropiată, — fie de Firliug fie de Ezeriș —, cercetătorii, susținători ai acestui traseu (spre Jupa), au dat vina pe harta antică, pe cartograf sau pe copist susținându-se că ar fi greșit indicată cifra „III m.p.”.

Odată considerat că rezolvat acest impediment, s-a stabilit că antică localitate ar putea fi ori la BREBU (cf. Böhn) ori pe lângă APADIA (cf. Milleker și I. Miloia⁵³) ori aproape de PALTINIȘ — fost Valea Bouului (cf. Torma și Halavats Gyula). De remarcat că în acest caz interveni trei (sau chiar patru) variante de localizare (!).

Notăm, ca cifra de comparație distanțele reale, pe teren între cele două localități⁵⁴, AZIZIS (Firliug sau Ezeriș) — CAPUT BUBALI (Brebu-Apadia):

Firliug-Brebu = 15 km; Firliug-Apadia = 20 km

Ezeriș-Brebu = 9 km; Ezeriș-Apadia = 14 km

După cum lesne se poate observa, oricare dintre variante am alege găsim iarăși o diferență de + 5 — + 17 km. — constatare care nu mai are nevoie de vre-un comentariu suplimentar.

6) În sfârșit, pe ultimul segment, pornind de la CAPUT BUBALI, apare și TIVISCO — asupra căruia au existat atâtea străduințe de a-l interfera la Jupa cu celălalt toponimic similar (situat pe tablulă pe drumul al II-lea). Dar și aici distanța indicată pe T.P. de X m.p. (14,8 km) nu se verifică decît numai în cazul unei singure variante de localizare, a lui Caput bubali — la Brebu.

Într-o sinteză recapitulativă a celor de mai sus, constatăm că autorii ipotezei traseului LEDERATA-TIVISCO — Jupa ignoră valoarea elementelor documentare din însăși documentul generator al informațiilor antice și încearcă să le subordoneze unor criterii cu rol complementar. Și de unde acest drum apare — în documentul cartografic cu o lungime totală de LXXIII m.p. = 108 km, — pe traseul respectiv și sub multiplele lui

⁵² Priscianus, VI.13 — „Traianus in I Dacorum: inde Berzobin, deinde Aizi processimus” (cf. *Isv. Ist. Rom.*, I, p. 484).

⁵³ I. Miloia, *Numele și locul castrului CAPUT BUBALI*, în *Analele Banatului*, an V, Timișoara, 1931, p. 125—126.

⁵⁴ Pentru Caput Bubali=Păltiniș (fost satul „Valea Bouului), distanța este și mai mare, (a se vedea planșa anexă). Despre etimologia românească Valea Bouului”, vezi și N. Drăgan, *Toponimic și Istorie*, Cluj, 1928, p. 17.

variante — distanța reală este de 134—160 km. adică cu 26—52 km mai mult decât este înscris în Tabula Peutingeriană. Această cifră exorbitantă — raportată la un drum atît de scurt — determină o nefirească lipsă de concordanță între document și realitate.

Interesant de observat că nici una din cele 7 localități, — în cazul acestei ipoteze, nu prezintă garanția unei identificări sau localizări topografice sigure. Una din ele — Apo fl. — este incertă toponomastic; două localități — Arcidava și Beisovia creditate ca jaloane sigure de traseu, — nu corespund ca distanță față de punctul de referință : Lederata (și chiar cu diferențe între ele); următoarele trei : Centu Putea, Azizis și Caput Bubali, — au câte două sau trei variante de „presupuse localizări”, și, de asemeni, nu corespund distanțelor : iar Tivisco, așa cum s-a demonstrat, nu poate fi identic cu cel de la Jupa. Prea multe greșeli la un drum așa de scurt !! și de ce, dintre toate drumurile din tabula antică, Castorius l-ar fi greșit tocmai pe acesta — care este cel mai scurt, cel mai apropiat de Dunăre și situat într-o zonă care a fost cel mai mult timp controlată de Romani.

Ca atare, ipoteza suprapunerii drumului roman Lederata—Tivisco, din Tab. Peuting., pe un traseu din zona deluroasă a Banatului și cu direcția Jupa—Caransebeș, se infirmă din punct de vedere al analizei documentare topo-cartografice.

Și, drept consecință, acest prim drum nu se poate intersecta cu cel de al II-lea drum roman — din zona Banatului iar cele două localități „Tivisco” nu se pot interfera la presupusul punct de joncțiune de la Jupa. Ele sînt toponimice distincte. Cele două localități Tivisco au aceeași origine semantică dar au structuri fonetice diferite — așa cum au fost ele atestate de geografii — cartografi ai antichității, pînă tîrziu în sec. VII :

TIBISCON—TIVISCO(𐌸) — TIVISCUM = Timișoara
TIRISCON — TIVISCO — TIBIS = Jupa

IPOTEZA DRUMULUI ROMAN — LEDERATA — TIVISCO — TIMIȘOARA

S-a demonstrat în capitolul precedent considerentele care au avut ca urmare infirmarea traiectului de drum roman — LEDERATA—TIVISCO pe direcția Jupa.

Ca o consecință, se impune o altă ipoteză, în care traseul are ca punct final TIVISCO — Timișoara.

Pentru elucidarea acestei probleme s-au căutat unele indicii pe hărțile vechi medievale ale Banatului. Și, nu este întîmplător faptul că primele indicații în acest sens le-a furnizat prima hartă zonală a Banatului, la o scară mai mare, anume : harta care s-a întocmit în 1723—1725 care s-a generalizat sub numele de Harta lui Mercy⁵⁵.

Pe această hartă figurează, în toată zona de sud și de S.V. a Banatului, un singur drum, marcat grafic cu linie dublă care, în limbajul semnelor convenționale cartografice, are semnificația de „drum principal, consolidat”. Acest drum în zona menționată este cel care străbate, întocmai

⁵⁵ Der Temesvarer Bannat... (1723—25, 1 : 25 5000) foto reproducere Cabinet de hărți, Muzeul Banatului (originalul hărții se află la Viena).

ca un ax central, mijlocul Banatului, începînd de la Dunăre — din dreptul anticei Lederate (azi Rama) și pînă la Timișoara.

Harta a fost executată imediat după cucerirea Banatului de la Turci de către armatele imperiale habsburgice conduse de Eugeniu de Savoya (1716)⁵⁶ și, ca atare este exclus ca între anii 1716—1723 să fi fost construit vre-un drum strategic de către noua stăpînire. Dacă habsburgii nu-l construiesc, fosta stăpînire otomană — indiferentă și incompetentă pentru lucrări speciale de drumuri și poduri —, nici atît. Iar mai înainte, în scurta și nominala suveranitate, de tip feudal, a regatului maghiar, nu au fost condiții propice pentru asemenea lucrări și nici un interes din punct de vedere al concepției feudale nu justifică construirea unui astfel de drum. Înseamnă că acest drum era foarte vechi, iar la începutul secolului al XVIII-lea încă se mai păstra și era practicabil, pentru uzul mijloacelor de transport din acea vreme.

Dacă drumul ar fi fost de dată mai recentă, el n-ar fi avut o linie așa de dreaptă, aproape ca o perpendiculară ridicată de pe axul Dunării (de la Palanca veche, situată vis-à-vis de antica Lederata) și pînă la Timișoara. Tehnica de la începutul sec. 18 nu ar fi permis trasarea și execuția unui astfel de drum drept, printr-o zonă centrală a Banatului, prin terenurile mocirloase — provocate de rîurile Bega, Timiș, Bîrzava, Moravița, — într-o perioadă cînd intențiile de asanare încă nu existau nici în faza de proiect.

Așadar, între Lederata și Tivisco — Timișoara a existat un drum antic, care întreținut sumar, se mai putea încă circula la începutul sec. 18-lea și pe care, ulterior, s-a construit o șosea mai modernă. Acest drum nu poate fi decît drumul imperial roman din T.P. — nu numai pentru argumentul de mai sus ci și pentru faptul că el măsoară 107—108 km, adică, exact cît este înscris pe tabulă în suma celor 6 segmente.

Simplă întîmplare? — Nu — dacă se pot invoca și alte dovezi în sprijinul acestei teorii. În primul rînd interesează tot dovezi de ordin topo-cartografic și, ca atare, să reluăm în aceiași ordine de analiză segmentele componente ale respectivului drum antic.

Mai întîi, o precizare de ordin general. Măsurîndu-se pe Harta lui Mercy (cu utilizarea scărilor grafice indicate: Gemeine Teusche Meilen sau cu mille transilvane)⁵⁷ și după compararea acestor măsurători cu cele rezultate de pe hărțile militare actuale, constatăm că cele 6 segmente din T.P. — corespund cu distanțele dintre șase accidente topo-hidrografice ce se interpun pe traseu — iar localitățile aferente acestor segmente concordă cu localitățile care, fie că păstrează urme arheologice antice sau au fost confirmate de unii istorici, — fie că au un corespondent onomasologic care justifică argumentația ipotezei, așa după cum vom observa în continuare.

1. Segmentul 1 din T.P. — LEDERATA-ARCIDIVA, — (XXIV m.p. = 35,6 km) corespunde exact distanței dintre Rama și VIRSET, măsurat pe șoseaua despre care am mai vorbit. Această distanță corespunde chiar și în cazul unei fragmentări ipotetice a segmentului (în cite

⁵⁶ Alexander Krischan, *Banater Karten im Kriegsarchiv Wien (1686—1900)*, Munchen, 1963, cap. 1, Politische Karten. poz. a/1/1.

⁵⁷ N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii noștri*, București, p. 44—45, 98. A. Zanne, *Barem de măsuri și greutăți*, București 1871, p. 10.

de două ori XII m.p.) — găsind astfel și o localizare pentru mult discutatul Apo fl. (considerat, prezumtiv, c-ar fi totuși un toponomastic)⁵⁸.

La Virșeț s-au aflat numeroase vestigii romane, pe temeiul cărora mulți cercetători au opinat pentru identificarea acestei localități cu antica ARCIDIVA (Miletz, Ortway Tivádor, Tomarček, Iliés)⁵⁹ — mai ales că în amplasamentul său topografic impune ca o poziție strategică militară, apreciată din cele mai vechi timpuri. Așa de pildă V. Pârvan⁶⁰ și Milleker⁶¹ apreciau VIRSETUL „ca pe o veche capitală a epocii bronzului” și nu putem crede că nu și-ar fi continuat rolul și pe timpul regatului dac sau sub stăpînirea romană.

Chiar dacă „Arcidabon” din inscripția lui Akornion⁶² nu s-ar referi la ARCIDIVA bănățeană totuși, într-o astfel de eventualitate, Virșețul ar fi putut, mult mai bine decît Vărădia, să îndeplinească această funcție politică.

ARCIDIVA, ca nomenclatură toponomastică, este de origine traco-dacică⁶³ atît ca radical („ar gi”) cit și ca sufix („dava-dana-daba”) — dar nu excludem nici ipoteza unui hibrid daco-roman (arceo⁶⁵ = a opri, a împiedica, a ține pe dușmani departe de hotare + dava = cetate).

Credem însă că primează argumentele de ordin documentar, confirmate din punct de vedere topo-cartografic și întregite de cele de natură arheologică sau filologică⁶⁶. Și — ca atare — identificarea anticei ARCI-DAVA la VIRSET este mai corectă. La Vărădia putea exista eventual un dublet toponimic dat unei „statio” militare ce controla drumul roman, de importanță economică, din zona deluroasă a Banatului.

2. Segmentul de XII m.p. (17,8 km). ARCIDIVA-CENTU-PUTEA — corespund distanței de la VIRSET și pînă la un loc de trecere peste riul Moravița, între localitățile Moravița și Vatina (RSFI)⁶⁷.

Pentru identificarea lui CENTU PUTEA prin aceste locuri pledează corespondența dintre distanța înscrisă în Tabula Peutingeriana și cea reală (tot de 17 km) pînă la un accident topografic — punct obligator de trecere peste cursul unei ape, riul Moravița. La aceeași concluzie se poate ajunge și prin analiza onomasiologică a toponimelor contemporane.

Așa de pildă este cunoscută semantica toponimicului „VATINA” — „VADINA”⁶⁸ provenit din lat. „vadum” = loc de trecere peste apă, și care s-a păstrat aproape în forma inițială, fără a cunoaște transformarea obișnuită a paleo-slavului „Comarnic”.

⁵⁸ Adam Cucu, *Studiu la harta Istorică a Banatului de azi*, Timișoara, 1927, p. 18, consideră Apo fl. localizat la ORESAT (RSFI).

⁵⁹ Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 82; Tr. Simu, *op. cit.*, p. 30; Tr. Simu (în *op. cit.*, p. 33) localiza la Virșeț antica CANONIA — amintită de geograful Revennat.

⁶⁰ V. Pârvan, *GETICA*, București, 1926, p. 304.

⁶¹ Milleker Bodog, *Délmagyarország-Régiséglélet a honfoglalás előtti időkben*, Temesvár, 1897—1908, III, p. 154.

⁶² V. Pârvan, *op. cit.*, p. 262.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ G. G. Mateescu, *Strămoșii noștri*, Văleni de Munte, 1926

⁶⁵ Gh. Guțu, *Dicționar Latin-român*, București, 1973, p. 58.

⁶⁶ N. Densușianu, *Dacla Preistorică*, București 1913, p. 1086.

⁶⁷ *Harta L-34—XXII*, sc. 1/200.000, M.F.A.—D.T.M. 1972.

⁶⁸ N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 103.

Fără a invoca drept argument, ni se pare totuși semnificativ a arăta despre existența, în hotarul Com. Vatină, a unui lan denumit „FATTINA” — care ar putea foarte bine să derive de la „fintină”. Această denumire menționată și pe documentele cartografice ale sec. XIX⁶⁹ poartă amintirea unui vechi sat, azi dispărut — FATTINA⁷⁰.

Deducția etimologică a lui CENTU PUTEA, tradus prin „O sută de puțuri — mine”⁷¹ ar satisface numai în cazul primei ipoteze (cu localizarea la Surducul Mare), — deoarece în zona Moravița nu poate fi vorba de exploatarea miniere intensive. Este adevărat că „puteus” = puț, dar tot așa de bine îl putem pune și în legătură cu eventualele puțuri de tabără, săpate adânc — pînă la atingerea stratului freatic — deoarece zona se caracterizează prin lipsă de apă potabilă. Credem că cifra de „100” de astfel de puțuri nu-i o cifră exagerată pentru armate romane care-și întrerup marșul în vederea organizării trecerii riului mocirlos, Moravița.

Sau poate „PUTEA” derivă din „puteo — ere” = a puți, — avînd în vedere zona mlăștinoasă și rău mirositoare, Alibunar, care se întindea în trecut pînă aproape de Moravița⁷². Cu aceeași semnificație, credem că tot aici ar trebui îndreptate privirile pentru o eventuală localizare a anticului POTULA — de care face amintire geograful Ravennat⁷³ în grupajul localităților din spre vestul Banatului și din care a eliminat pe CENTU PUTEA.

Tot pentru o localizare în jurul Moraviței de azi pledează și faptul că în evidențele papale de dijmă (1332—37) această comună figura sub denumirea de MORA⁷⁴ sau MURA⁷⁵ a căror etimologie latină nu poate fi pusă la îndoială (murus = zid; mora = piedică, repaos). Deci un nume topic care păstra sub forma unor ruine de ziduri amintirea cetății de odinioară, a cărei origină se descoperă prin lexie.

Dacă semnificația etimologică a nomenclaturii toponomastice mai lasă încă cîmp larg de discuție și cercetare, din punct de vedere topo-cartografic ipoteza se confirmă.

Interesant de reținut este și faptul că, în secolul trecut, unii istorici au localizat CENTU PUTEA la MORAVIȚA sau prin apropiere (KATANKS, GOOS, TOMASCHEK)⁷⁶ dar opiniile lor au căzut în desuetudine după ce Torma s-a impus cu localizarea la Surducul Mare.

3. Pe al 3-lea segment din T.P. figurează BERSOVIA — la XII m.p. (17,8 km) de Centru Putea. Aceleași măsurători, pe același traseu (distanța se verifică cu exactitate) ne conduce la localizarea anticei Bersovia în zona DETA-DENTA, — adică pe malurile riului Buzava, (sau Beizobis — cum i se spunea în istoriografia antică).

Acest rîu — așa cum ne este prezentat de cartografia secolului al 18-lea, înainte de acțiunea de canalizare, avea un curs meandrat, cu albia principală ceva mai la nord, față de cea din timpurile noastre.

⁶⁹ *Harta austriacă*, Sc. 1 : 75.000, 1894, Pl. 24/XXIV.

⁷⁰ N. Ilieșiu, *Monografia Banatului*, (mss), f. a, colecția de manuscrise, Muzeul Banatului.

⁷¹ D. Tudor, *Orașe, sate și țirguri...* p. 48.

⁷² Fr. Griselin — *Tabula Bannatus Temesiensis*, Vindabona 1776, (fotoreproducere), colecția de hărți, Muzeul Banatului.

⁷³ *Fontes*, II, capit. cit. p. 581.

⁷⁴ I. Lotreanu, *Monografia Banatului*, Timișoara, 1935, p. 160.

⁷⁵ Cf. și C. Suciuc, *Dicționar Istoric al localităților din Transilvania*, I, București, 1966, p. 407.

⁷⁶ Cf. Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 82, n. 60.

Literatura de specialitate ne informează că pe cîmpul Gencia dintre Deta și Denta au fost găsite în secolul trecut, numeroase cărămizi cu stampila Leg. IV Flavia — felix ⁷⁷ iar pe colina unde se află azi gara Deta s-au aflat monede de aur romane datate din anul 361 ⁷⁸. Unii cercetători au stabilit vechimea preistorică a localităților respective găsind urme de tip Villanovian ⁷⁹ iar alții (Patsch și C. Daicoviciu) au localizat chiar capitala Daciei Malvenesis la Denta ⁸⁰.

Asupra etimologiei denumirii „BERZOVIA” există multiple explicații ⁸¹. Certă este originea traco-dacică a toponomasticului respectiv, pusă în legătură cu o fortificație de cîmpie, dacică : BIRZ-DAVA (Dova, BIRS-OVA. În acest caz tema toponimicului nu poate fi considerată de origine paleo-slavă ci numai traco-dacică (berz = mesteacăn) ⁸² iar denumirea completă, un rezumat hibrid bilingv, în care s-a păstrat radicalul dacic intact iar sufixul a suferit schimbări prin filiera târzie daco-slavă ⁸³.

O temă mai substanțială ar fi cea derivată din hidronimul „Berselum-Bersobis”, — ceea ce ar putea explica și mai bine denumirea de BERSOVIA pentru DETA cit și a dubletului său estic de la JIDOVIN (Bersovia de azi) — ambele situate pe malurile aceluiași riu la o distanță de aprox. 33 km).

În ceea ce privește semantica denumirilor actuale — corespondente celor două variante de localizare a anticei BERSOVIA : DETA-DENTA și JIDOVIN, — reținem în atenție sufixul „TA” creditat ca terminație toponomastică daco-tracică (ca la : Drube-ta, Ege-ta, etc.) ⁸⁴ — mult mai plauzibil decît explicația prin filiera populară a legendarilor „Jidovi” = = uriași, pentru JID-OVA = Cetatea uriașilor ⁸⁵.

4. AZIZIS, — următoarea localitate, în ordine, indicată de T.P., tot la XII m.p. (17,8 km), amintită în izvoarele istorice și sub formele de LIZISIS (Pt.), AIZI (Priscianus), ZIZIS (gr.) — este localizată, în funcție de distanța de pe traseu, la JEBEL, (o localitate pe malul stîng al Timișului-Mort, la 18 km nord de Deta).

Așezarea veche daco-romană de aici este atestată prin numeroase fragmente de ceramică de factură daco-romană și cîteva fragmente de arme romane aflate de localnici în săpăturile adînci ale fostei fabrici de cărămidă ⁸⁶.

De asemeni este semnalată existența a numeroase toponimice ca : „Petra”, „Cetățuie” ⁸⁷ etc., care indică o fortificație veche sprijinită pe „valul roman”, aflat în imediata apropiere a satului.

Însăși denumirea de JE-BEL, la care s-a ajuns printr-o întreagă succesiune de derivații hibride : „ZEPHEL > ZSEBELY > SCHENEL >

⁷⁷ I. Lotreanu, *op. cit.*, p. 60.

⁷⁸ Al. Cheverelan, *Monografia comunei Deta*, Timișoara 1925, p. 8.

⁷⁹ Milleker, *op. cit.*, p. 26, 28, 30.

⁸⁰ C. Daicoviciu, *Dacica*, Cluj, 1969, p. 411—419.

⁸¹ A. Philippide, *Originea Românilor*, I, Iași, 1928, p. 222.

⁸² D. Pirvan, *op. cit.*, p. 270.

⁸³ J. Jordan, *op. cit.*, p. 473.

⁸⁴ D. Pirvan, *op. cit.*, p. 263.

⁸⁵ O. G. Lecca, *Dicționar istoric, arheologic și geografic al României*, București, 1937, p. 66.

⁸⁶ Informație comunicată de muzeograful Ortansa Radu.

⁸⁷ Informație comunicată de muzeograful I. Secară, originar din Jebel.

ZEBELY⁸⁸ (unele figurind și pe hărțile bănățene din sec. 18) — indică clar originea sa daco-romană prin prezența rădăcinii „ZE”, (particolă în denumiri dacice⁸⁹) și a determinativului latin „bel” (bellus), — în înțelesul de „loc frumos”. Prezența grupului „ZE” (rom. „ZI”) în toponomasticul LI-ZISIS, AI-ZI, ZI-ZIS, probează — în ciuda combinațiilor fonetice maghiare — strinsa legătură ce există între vechea și actuala denumire și, totodată, demonstrează originea și caracterul toponimiei românești din cimpia Banatului.

Existența în hotarul de la N.V. satului a unui apelativ topic „Săliștea Mare”⁹⁰, ne indică mutațiile de locuire produse în decursul vremii⁹¹ — funcție de cauze naturale, politice sau sociale — fără a se pierde din tradiția toponomastică amintirea așezării inițiale⁹².

5. CAPUT BUBALI, penultima localitate de pe traseu, figurează pe T.P. la numai III m.p. (4,4 km) de AZIZIS. Tocmai din această cauză — a distanței foarte reduse — localizarea pe traseul spre Jupa a creat atâtea probleme și atâtea variante încit până la urmă, incertitudinea a fost motivată cu o „pretinsă greșală” a documentului antic. S-a demonstrat mai sus imposibilitatea admiterii acestei afirmații și se propune identificarea lui CAPUT BUBALI în zona satului PĂDURENI, care se află la 4,5—5 km distanță de limita nordică a satului Jebel⁹³.

Pentru admiterea acestei ipoteze, în afara criteriului sub raportul distanței — care are valoare și importanță primordială în succesiunea identificării localităților din Tab. Peutingeriană — mai pot fi invocate și alte argumente, unele de natură onomasiologică — dar în strînsă legătură cu cele de ordin topo-cartografic.

În nomenclatura toponomastică, „CAPUT BUBALI”, apare ca fiind de origine latină, în înțelesul de „Izvorul Pogănișului” (caput = izvor, bugalus > bubalus = riul Pogăniș)⁹⁴ sau, în altă variantă, de „CAPUL BOURULUI”⁹⁵. Reținem această sinonimie, pentru a preciza că, pe documentele cartografice mai vechi figurează toponimicul „pădurea Boului” (BIKO WALD = mag. biko = Bour — taur + germ. wald — pădure) la numai 3,5—4 km est de satul Pădureni⁹⁶ — fapt ce ne îndreptățește să facem o strînsă legătură între acest oronimic (padure — însoțită de apelativul BOUR) și toponomasticul antic „BUBALUS”⁹⁷.

În legătură cu hidronimul bubalus > bugalus > riul Pogăniș, nu putem admite o exclusivitate în ceea ce privește sensul apelativului de „caput” = izvor, ci, tot atît de bine, am putea să-i atribuim sensul de

⁸⁸ C. Suci, *op. cit.*, I, p. 315.

⁸⁹ V. Pirvan, *op. cit.*, p. 263.

⁹⁰ *Harta austriacă* sc. 1/75.000, 1894, Pl. 23/XXIV.

⁹¹ Iosif Schiopolu, *Țările Românești înainte de sec. XIV*, București, 1945, p. 66, 85.

⁹² N. Drăganu, *România în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București, 1945, p. 394, 566. Iorgu Iordan, *Toponimie Românească*, București, 1963, p. 238.

⁹³ *Harta L—34—XXII*, D.T.M., 1972.

⁹⁴ Helmuth Wettel, *Der Buziascher Bezirk*, Timișoara, 1919, apud C. Graftoreonu, *Pe marginea unor monografii germane în Banat*, în *RISBC*, XI, Timișoara 1943, p. 168.

I. Miloia, *op. cit.*, p. 126.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Harta austriacă* 1/75.000, idem și *Harta austriacă* 1/25.000, p. 1752.

⁹⁷ N. Densusianu, *op. cit.*, p. 1082, D. Tudor, *op. cit.*, p. 58.

„virf — extremitate”⁹⁸ — adică „capătul extrem, locul de confluență” a Pogănișului cu râul Timiș. Această confluență între cele două râuri, în trecut nu era pe locul de azi — la Uliuc — ci mult mai spre vest. Hărțile din sec. XI ne indică cursul inferior al Pogănișului și locul de confluență, deplasat cu 4 km mai înspre vest — ceea ce înseamnă, că acum aproape două milenii, conul de dejecție a acestui râu era foarte aproape de satul Pădureni. Acest fapt reiese clar atît pe harta veche cadastrală a teritoriului Com. Pădureni⁹⁹ cit și pe alte hărți vechi, militare.

Așadar, indiferent de semnificația toponimicului „Bubali” — fie el hidronim, fie element biogeografic — antica localitate CAPUT BUBALI poate fi localizată în zona satului PĂDURENI.

Mențiunea tirzie, — în sec. VII, făcută de Geograful Ravennat — a acestei localități, în aceeași ordine de succesiune pe itinerariu (redat doar în sens invers față de T.P.) confirmă existența acestei cetăți-oraș. Prezentarea în formă coruptă de „GUBALI” în loc de „BUBALI” nu înseamnă o altă localitate sau o greșeală a G.R. ci un fenomen fonologic specific acestei perioade.

Și, încă o informație. În partea de N.E. a satului, la numai 2 km, pe cartografia veche figurează „Pădurea lui Adreanu” („Adreanu Wald” sau „Adreanu W”)¹⁰⁰. Această denumire păstrează amintirea unei vechi așezări „villa Adrian” sau „Adriany” atestată în documentele medievale încă din anul 1334.

Această denumire nu este altceva decît un antroponimic pentru o așezare, — a cărei întemeiere se pierde în negura trecutului, în perioada stăpînirii romane (nu-i exclus chiar pe timpul lui Hadrian — ca un „pagus”, dezvoltat lângă fortificația CAPUT BUBALI).

Considerăm de asemenea ca interesantă și constatarea că satul PĂDURENI se sprijină pe „valul roman”, deoarece, axul stradal din marginea de răsărit este chiar acest „Romer-Schantz” (cum apare pe hărțile vechi)¹⁰¹ iar dezvoltarea satului pe versantul său vestic a menținut paralelismul ulițelor cu acest val.

Pădureni (Lighet-Liget) nu apare pe harta lui Mercy din 1723, — dar aceasta nu înseamnă că satul ar fi fost o creație a noii stăpîniri austriece din sec. XVIII, deoarece el este atestat și în timpul stăpînirii turcești, în CONSCRIPTIA lui MARSIGLI (1682—1700)¹⁰² și chiar mult anterior¹⁰³ — de unde rezultă strînsa legătură cu „villa Adrian” și, în consecință, persistența acestor așezări, în ciuda transformărilor de nume suferite în cadrul conjuncturilor politice.

6. De la CAPUT BUBALI — Pădureni și pînă la TIVISCO = Timișoara T.P. indică X m.p. (14,8 km), ceea ce pe teren corespunde întocmai — indiferent dacă am măsura pe vechiul drum sau chiar pe „valul roman”. Profilul, în zona respectivă, a acestui val, nu exclude posibilitatea utilizării lui, în perioada daco-romană sau post-romană

⁹⁸ G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, 1973.

⁹⁹ *Aufnahmsplan von Ligeth*. Sc. 1'40", 1860 (col. Muz. Banatului).

¹⁰⁰ Hărțile amintite în nota 98.

¹⁰¹ *Aufnahmaplan*, harta cit.

¹⁰² Marsigli, *Conscriptio Districtum*. apud. T. Birăiescu, *Conscriptia lui Marsigli*, Timișoara (f.a) — (apare clar sub denumirea de Liget în sect. adm. „Neorrecție pagininfra temesvar” — n.n.).

¹⁰³ C. Suci, *op. cit.*, II, p. 38 (grosit datează prima atestare în 1761).

(după ce i se pierduse funcția pentru care a fost construit), ca un drum de legătură pe cîmpia inundabilă dintre cele două localități. Această prezumție ne-o sugerează harta lui Griselini¹⁰⁴ în care, drumul principal ce trece și prin Pădureni (Liget) se întrerupe la Sag. În schimb, desenul pentru „șanțul roman” este foarte accentuat în acest sector.

Despre identitatea : TIBISCON > TIVISCO > TIVISCUM = Timișoara s-a demonstrat în capitolul anterior, cu prilejul paralelismului față de cealaltă localitate : TIRISCON > TIVISCO > TIBIS = Jupa, și cu redarea denumirilor așa după cum separat sînt ele menționate în izvoarele istorico-topografice ale antichității.

În ceea ce privește etimologia toponimică a lui TIVISCO — Timișoara, problema este cunoscută, doar cu referire pentru Jupa și de aceea — considerăm util a o corela față de noua variantă a localizării.

La baza denumirii se află etimonul dacic „tibisco” = mlaștină¹⁰⁵ atribuit din cele mai vechi timpuri¹⁰⁶ în întreaga istoriografie antică, atît fluviului Tisa cît și riului Timiș. Diferențierea fonetică și hidronimică a apărut în texte destul de tîrziu („TIBISIS” — la Herodot, „TIBISCON” — Ptolemeu, „PATISSUS” — Pliniu, și „TISIA” — Tisa, TIBISIA = Timiș — la Geograful Ravanat). În cartografie, această diferențiere a apărut și mai tîrziu, în epoca renașterii.

Confuzia a pornit de la faptul că în trecut, Timișul unit cu Bega, polariza toate apele în cîmpia joasă a Banatului și apoi își vărsa apele — nu în Dunăre, ca astăzi — ci în Tisa¹⁰⁷ alcătuiind astfel împreună cu acest fluviu cea mai întinsă regiune de divagare¹⁰⁸ plină de mlaștini. Așa că, geografii antici care-și aveau ca reper de referință fluviul Istros (Danubius) la punctul de confluență cu Tisa, — puteau ușor să confunde cele două riuri (Tisa și Timiș) în labirintul de brațe și canale întinse pe o zonă de aproape 100 km.

Iată de ce TIVISCO — Timișoara își primește numele de la hidronimul comun antic pentru TISA < TIBISIS < TIBISCON.

Cît privește o eventuală remarcă, cum că Timișoara se află pe Bega (Beguei) și nu pe riul Timiș, precizăm că diferențierea totală a albiilor celor două riuri s-au făcut tîrziu, după regularizarea cursurilor de apă din a 2-a jumătate a secolului XVIII—XIX. Albiile apropiate a celor două riuri, — astăzi, bine distincte ca denumire —, se confundau, în perioada de revărsare a apelor și se legau între ele printr-o puzderie de canale naturale. Ca o curiozitate, arătăm că la est de Timișoara apele Timișului aveau cursul, prin canale, de la sud spre nord — adică se vărsau în Bega — și invers, — la vest de Timișoara, apele Begăi se vărsau în Timiș¹⁰⁹. Zona orașului Timișoara era, astfel, ca un fel de cumpănă a apelor. Această interesantă caracteristică hidrologică — datorită unui fenomen tectonic care a diferențiat cîmpia svintată bănățeană de cea

¹⁰⁴ Griselini, *Harta cit. anexă la Istoria Banatului Timișan* (trad. N. Bolocan), Timișoara, 1926.

¹⁰⁵ I. I. Russu, *Limba Traco-Dacilor*, ed. a II-a, București, 1967, p. 141.

¹⁰⁶ Herodot, *Istoriei*, cf. *Isv. Ist. Rom.*, I, capit. X, p. 33.

¹⁰⁷ L. Someșan, *Cîmpia Tisei*, București, 1943, p. 26.

¹⁰⁸ I. Negru, *Contribuții la Cunoașterea Banatului* (extras) Timișoara, 1943, p. 11.

¹⁰⁹ Aláder Kovacs Sebesty, *Regulierungs-Projekt des Temes-Begathals*, Temesvar 1891, p. 8—9.

inundabilă ¹¹⁰, — a determinat ca locuitorii zonei respective să nu poată deosebi cele două râuri decît foarte tîrziu, și atunci încă destul de vag. Așa de pildă, pe o hartă generală franceză din sec. XVII ¹¹¹, denumirea de BEGA (Bega riv.) figura numai pe sectorul cursului inferior a riului „Klein Temes riv.) — care avea traseul prin Timișoara și Lugoj.

Interesant ni se pare și punctul de vedere a lui Marsigli — exprimat pe una din hărțile sale privind bazinul hidrografic dunărean, și din părțile bănațene ¹¹². Autorul hărții a cartografiat separat două râuri. Unul trecea prin „Temisvar” (situat într-o buclă), pînă unde, cursul estic (superior), se numea „TEMISELLE fl.” iar cel vestic (pînă la confluența cu Tisa) se numea „BEGHI fl.”.

Al doilea rîu, mai la sud de primul, și avînd ca afluenți pe „PERSAVA” (Bîrzava) și „BOGANIS” = (Pogăniș), — purta numele de „TEMIS fl.” — și se vărsa în Dunăre.

Deci după cum am văzut, Timișoara nu avea motiv să-și lege numele de Beghei, cum eronat s-a crezut de către unii ¹¹³, ci tot de riul Timiș.

S-ar putea pune întrebarea : cum se explică sinonimia toponomastică antică cu cealaltă localitate, de la Jupa, cotateă cu aceeași semnificație ?

Într-adevăr, există o asemănare fonetică între cele trei numiri topice pentru Timișoara și celelalte trei pentru Jupa. Și nici nu putea să fie altfel deoarece ambele localități au fost considerate ca fiind situate pe riul Timiș — fapt cunoscut de istoricii-geografi și cartografi antici.

Dar, există și deosebiri fonetice, ceea ce implică existența unor deosebiri de semnificație. Aceasta înseamnă că asemănarea între denumirile celor două localități este numai de nuanță. Astfel, punînd două cîte două cele șase denumiri antice : TIBISCON—TIVISCON—TIVISCO — și TIVISCO—TIVISCUM—TIBIS, constatăm că numai la Castorius există o identitate perfectă de nume, iar la Ptolemeu și Geogr. Ravennat avem radicali diferiți : TIB—TIR, TIV—TIB. Așa dar, cei doi autori cunoscînd diferențele de poziție geografică, cunoșteau și pe cele caracteristice, de teren (din informații bineînțelese) și, ca atare, n-au făcut confuzia de a le atribui o denumire identică ci le-au diferențiat conform realității. Cel de al 3-lea autor antic (Castorius) și-a permis o astfel de eroare onomastică deoarece el a făcut diferențierea grafic, prin desen.

Din studiul topografic de teren, rezultă că poziția castrului de la Jupa nu are aceleași caracteristici cu poziția Timișoarei. Castrul de la Jupa, se află într-adevăr pe un promontoriu dar acesta este atît de puțin nuanțat (+ 2 m, diferența de nivel) încît aproape că nici nu se deosebește de restul cîmpiei. O zonă mlăștinoasă există, dar numai pe versantul opus al riului Timiș (conul de dejecție a riulețului BISTRA) care nu ajută prea mult zonei castrului — fortificația fiind expusă pe trei dintre laturile sale. Forma deosebită (un trapez neregulat) precum și suprafața sa mare (5,6 ha) ¹¹⁴ situează această fortificație romană printre primele

¹¹⁰ L. Someșan, *op. cit.*

¹¹¹ P. Coroneli, *Le cours du Danube*, Paris 1696 (hartă în copie reprod. foto ; — în colecția Muz. Banatului).

¹¹² Marsigli, *La Hongrie et le Danube*, Mapped generalis in qua Danubii fl., Haga, 1741 (Planșa : Mappa Potamographica).

¹¹³ Iosif Knezy, *Istoria cetății Timișoara*, Timișoara, 1921, p. 9.

¹¹⁴ C. Răileanu, *Planul așezării arheologice TIBISCUM*, Sc. 1 : 1.000, Timișoara, 1976, Muzeul Banatului, nr. TA.01/1976.

ea mărime — la nivelul castrului de trupe auxiliare. Dar funcția sa era redusă la una specific militară, de garnizoană pentru intervenție, de pază zonală și control al drumurilor ce intersectau pe cel imperial Dierna-Sarmizegetusa, — adică un rol similar cu cel atribuit Castrului de la Gherla ¹¹⁵.

Dacă în avalul râului Timiș (în zona Banatului de vest) nu ar fi existat fortificații romane puternice atunci, „porta praetoria” ar fi trebuit să fie orientată în acea direcție — după principiul „porta praetoria semper hostem spectare debet” ¹¹⁶ și nu, spre munții Transilvaniei, spre capitala provinciei. Acest fapt precum și succesiunea mai multor nivele, ne arată că funcția sa strategică-militară și-a îndeplinit-o abia spre sfârșitul stăpînirii romane (sau poate și ceva mai tirziu).

Orientarea „viae principalis” și a porții „sinistra” pe direcția cursului râului Timiș, face dovada legăturii acestui castru de la Jupa cu fortificațiile situate spre centrul și vestul cîmpiei bănățene.

Despre funcții administrative deosebite nu poate fi vorba deoarece „așezarea civilă” (poate numai canabae) din jurul castrului este destul de mică pentru a sugera o astfel de concluzie. De asemeni, dezvoltarea Caransebeșului la o depărtare de 6 km S.E. de locul castrului explică de la sine absența distincției cartografice (semnul de cetate) de pe T.P. pentru TIVISCO-JUPA.

Acest semn distinctiv l-a avut însă TIVISCO — Timișoara care, — prin poziția sa centrală — constituia nodul orografic cel mai favorabil pentru privegherea cîmpiei Timișene, era punctul spre care gravitau toate drumurile dinspre ținuturile carpatice și pericarpatiche spre ținta lor dunăreană. Urmele de locuire din perioada hallstattiană de la Pădurea Verde (în teritoriul Timișoarei) glăsuiesc convingător asupra vechimei multimilenare a acestei așezări — care, mai apoi, a avut o evoluție ascendentă pe toate treptele istoriei.

Pentru epoca dacică, Ptolemeu face amintire, cu privire la așezările din Dacia de sud-vest, ¹¹⁷ a nu mai puțin de 8 orașe de tip „poleis” — dintre care, sigur, cinci se pot localiza în zona cîmpiei Banatului de vest. Acest fapt ne explică nu numai simetria așezărilor dacice — atât la munte cât și la cîmpie, — nu numai proporția demografică din Banatul dacic ci și faptul că TIBISCON — Timișoara a avut o poziție centrală și dominantă atât din punct de vedere geografic cât și politic — militar ori administrativ zonal, — poziție pe care o păstrează pe mai departe și în epoca dacoromană, cînd este marcat cartografic cu semnul de oppidum — cetate (𐌶𐌿).

Însăși faptul că unul din cele două valuri romane, „IARC”, cum i se mai spune ¹¹⁸, are traiectul prin Timișoara (iar celălalt, la o foarte mică depărtare spre est), explică importanța strategică a acestui punct în timpul antichității. Pentru exemplificare, evocăm din nou pe Marsigli, un celebru umanist italian, cercetător pasionat al antichităților romane din bazinul dunărean ¹¹⁹, de al cărui nume se leagă și prima descripție

¹¹⁵ M. Macrea, *Viața în Dacia Romană*, București, 1969, p. 378.

¹¹⁶ Hyginus, *De munitionibus castrorum*, apud. M. Macrea, *op. cit.*, p. 237.

¹¹⁷ *Ist. Ist. Rom.*, I, cap. XCI.

¹¹⁸ C. Răileanu, *Contribuții la cartografia istorică bunăsteană, Tabula Bannatus Temesiensis*, în revista „ORIZONT”, nr. 43, Timișoara, 1976.

¹¹⁹ D. Tudor, *Podurile Romane de la Dunărea de jos*, București, 1971, p. 12 11.

a Banatului. El întocmește, la finele sec. 17, o interesantă hartă¹²⁰ în care a cartografiat drumurile vechi romane din Dacia și Pannonia.

Important pentru problema noastră este trasarea unui drum care străbate, începînd de la Dunăre, întreg teritoriul Banatului, pe direcția Sud-Nord și cu traseul (identificat) : VARSET-MORAVIȚA ; TEMISWAR, „ARAT” — continuîndu-se în forma unui arc, pînă în Pannonia, la BUDA. Acest drum, denumit — VIA JARCA FOSSA, — marcat cu o singură linie și cu o explicație pe legendă: „agere adhuc eu tante fossae” spre a-l deosebi de „viae lapidibus”) — clarifică, credem, incertitudinea privind perioada construirii valurilor romane, a scopului inițial pentru care au fost concepute, vechimea stăpînirii (sau „înfîlțării”) romane în Banatul dacic.

De asemenea se clarifică și dubla funcționalitate a „valurilor romane” din Banat, — cel puțin al unuia dintre ele, — atunci cînd evenimentele istorice o impun. Adică, reprezintă o funcțiune mixtă : de apărare și drum strategic.

Acest „VIA JARCA” trecea pe lingă Timișoara (unica localitate menționată de Marsigli între Dunăre și Mureș), fapt suficient de relevant pentru cele susținute¹²¹.

Așa dar, Tivisco — Timișoara este o realitate. Contestarea acestei identități n-ar putea fi considerată altfel decît dovada unei neaprofundate argumentări istorice. Și nu vedem cum, folosindu-ne de datele prezentate, s-ar putea argumenta contrariu.

Desigur — s-ar putea reproșa că dovezile arheologice pentru unele dintre localizări sînt prea puține în a justifica emiterea unei concluzii definitive pentru traseul drumului antic LEDERATA—TIVISCO = Timișoara. Nu contestăm acest lucru. Dovezile arheologice sînt puține, — dar, de ce? — Pot fi comparate zonele de munte sau de deal cu cele de cîmpie în ceea ce privește păstrarea și conservarea naturală a vestigiilor trecutului istoric? — Desigur, că nu. Cîmpia timișană a avut în plus niște particularități orografice deosebite : zonă de revărsare a apelor și teren întins mlăștinos, peste care — pînă la executarea proiectului de asanare propus de ing. olandez Fremont (1759—1770)¹²², s-au depus straturi succesive de aluviuni, acoperindu-se orice urme materiale mai semnificative ale vechilor cetăți daco-romane din Banat. Ni se pare edificator în această privință eșuarea încercării, din secolul trecut, a lui Fr. Cumont de a dezveli niște ziduri, întîmplător descoperite, în zona Deta—Denta, deoarece „săpăturile ar fi trebuit făcute la o atît de mare adîncime încît s-ar fi deteriorat solul și s-ar fi compromis culturile”¹²³.

Și totuși aceste mărturii, de natură arheologică, există. Puține la număr, este adevărat, dar ele au fost și sînt semnalate atît în Timișoara¹²⁴ cît și în alte localități — situate pe linia sau în jurul traiectului discutat

¹²⁰ Marsigli, *op. cit.*, Pl. Theatrum Antiquitatum Romanorum.

¹²¹ Pe celălalt drum : Dierna—Sarmizegetusa—Porolissum, marcat cu două linii (via lapidibus), Marsigli nu face mențiunea unei localități cu numele de „TIBISCUM”.

¹²² I. Negru, *op. cit.*, p. 12.

¹²³ I. Lotreanu, *op. cit.*, p. 160.

¹²⁴ G. Postelnicu, *Originea orașului Timișoara*, în „Analele Banatului”, IV, Timișoara 1931.

ori în partea de vest al Banatului timișan (Jebel, Deta, Denta, Virșet, Foieni, Dudeștii Vechi, Jimbolia, Opațița, Sînicolaul Mare, Cenad, Igrîș, etc.)¹²⁵.

Atunci, este de mirare cum s-a putut considera ca punct de referință identificările făcute la finele secolului trecut de către Torma și Ortvyay Tivadar¹²⁶ cînd, înaintea lor, atîția alți cercetători de renume au emis alte ipoteze privind itinerariul drumului roman din Tabula Peutingeriana.

Nimeni nu ar putea diminua sau contesta meritele profesionale ale lui Torma sau Ortvyay, precum și străduințele lor depuse în cercetarea arheologică a Banatului, dar, nu-i mai puțin adevărat că aceștia își făceau cercetările într-o perioadă în care oficialitatea maghiară se străduia din răspuțeri să conteste vechimea elementului românesc în Banat, lansîndu-se falsă teorie a unui pretins vacuum demografic total în zona de cîmpie timișană. Torma, Ortvyay, ca și întreaga pleiadă de istorici maghiari din acel timp, nu puteau face excepție de la punctul de vedere oficial. În această privință pare semnificativă observația ironică și plină de țile a lui G. Barițiu, cu prilejul unei vizite făcute la Muzeul din Timișoara, din anul 1885: „... e bine a ne însemna rezultatele (cercetărilor arheologice — n.n.); că de exemplu în mulțimea de cazuri în care se sapă cu mult zel după urme de Huni, Avari, etc. se pomenesc că dă tot numai de urme ale domniei romanilor antici”¹²⁷.

Ipotezele atunci formulate precum și încercările ulterioare de acreditare, nu pot însă emite pretenții de demonstrații apodictice și, ca atare, ele sînt infirmate prin documentarul lui I. D. Suciuc — (a se vedea nota nr. 4), cît și prin prisma unor criterii de topografie istorică¹²⁸, a căror analiză s-a prezentat mai sus¹²⁹.

Abordarea acestei probleme — asupra căreia nu s-au emis, pînă acum, cele mai veridice ipoteze — a izvorît din necesitatea de a limpezi un adevăr istoric: *identificarea anticului TIVISCO* (𐌹𐌿𐌱𐌰) la Timișoara.

Odată acest adevăr clarificat, se demonstrează prin logică și elemente concrete că această zonă de cîmpie a Banatului de vest n-a fost deloc un vacuum demografic sau o anexă de valoare fluctuantă la leagănul cetății carpatice, ci o zonă de locuire activă pe toate treptele istoriei, o regiune în care poporul român s-a înrădăcinat și a dăinuit de-a lungul veacurilor, — cu toate vitregiile timpurilor și a celor impuse de natură.

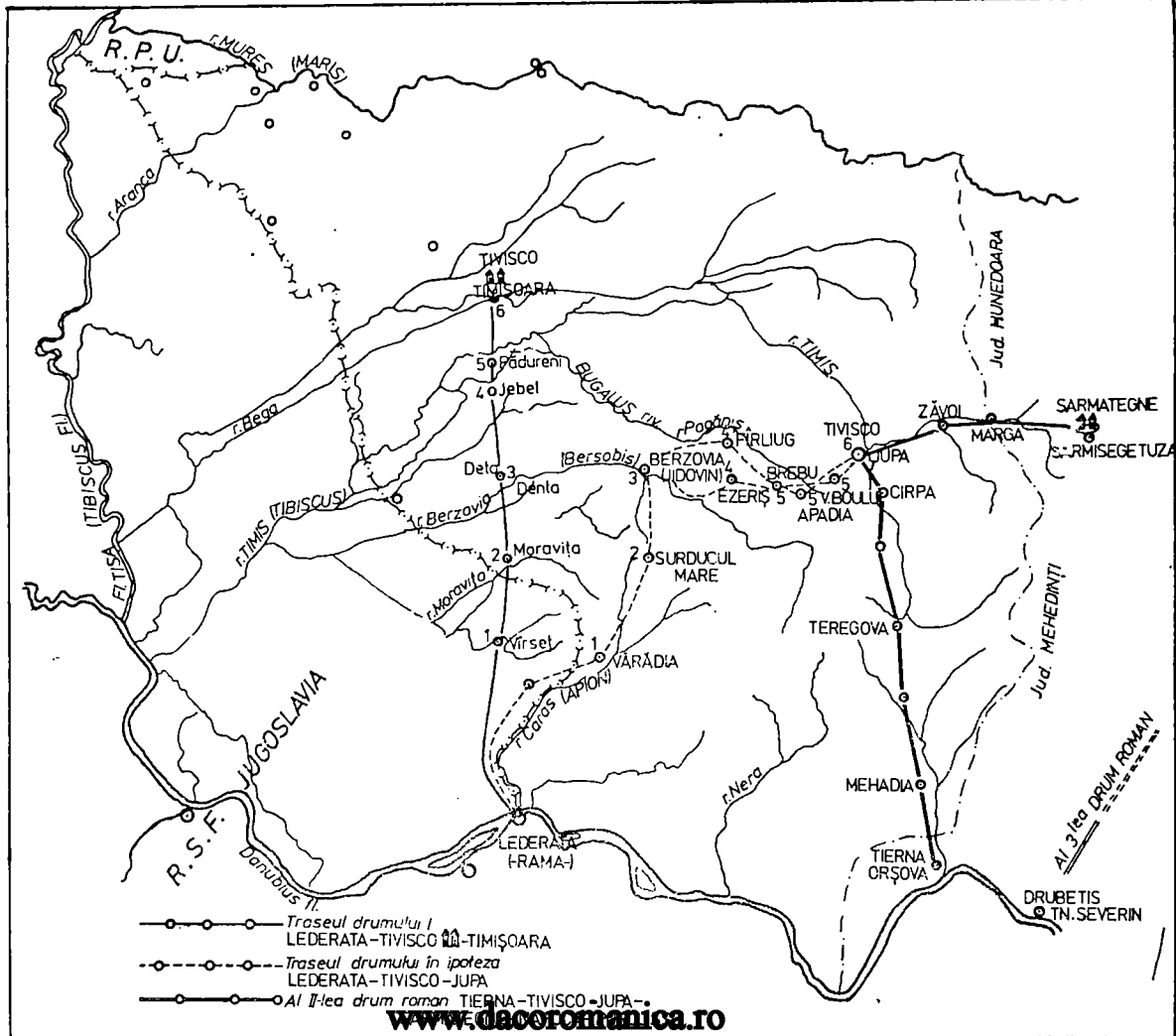
¹²⁵ I. Lotreanu *op. cit.*, *passim*.

¹²⁶ D. Tudor, *op. cit.*, *passim*. M. Moga, ... *Tibiscum — raport preliminar*, în SCSMI, 1964 (spune că „meritul este a lui Ortvyay T. de a fi identificat castrul de la Tibiscum-Jupa”).

¹²⁷ *Analele Acad. Române*, seria II tom. VIII, 1886, I, București, 1886, p. 221—218 (G. Barițiu Raport).

¹²⁸ R. Florescu, *Importanța cercetărilor și studiilor de topografie istorică*, în „Revista Muzeelor”, nr. 2 (1965), p. 113—118.

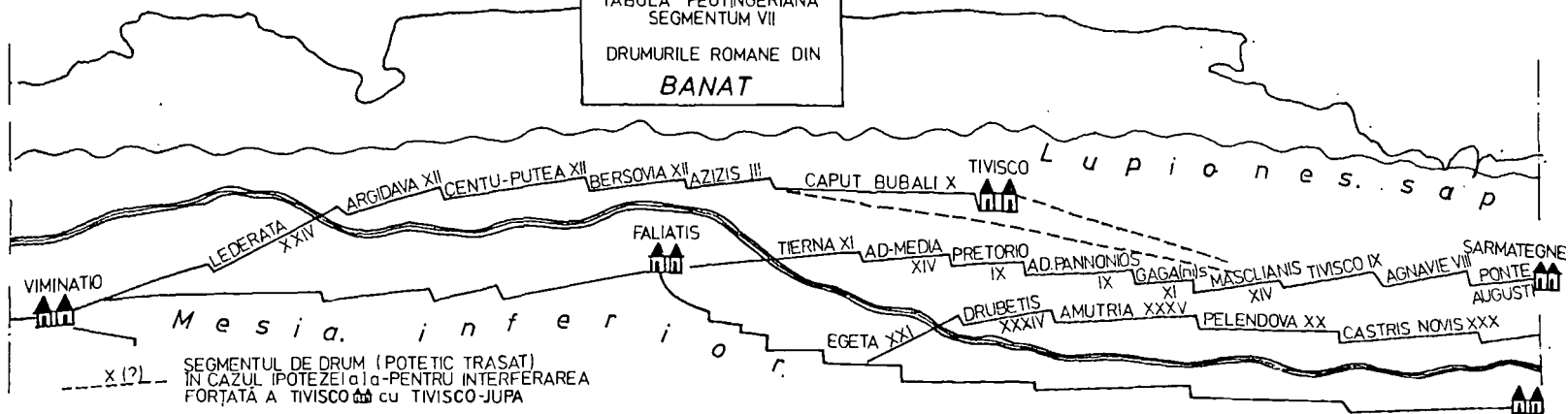
¹²⁹ Studiul, privit chiar prin această latură, poate să mai aibe nevoie de unele verificări de amănunt. Acestea includ perspectiva unei cercetări moderne, interdisciplinare, într-o manieră preconizată — pentru zona de cîmpie — de Octavian Gog, și în care tehnica modernă va avea ultimul cuvînt. A se vedea și comunicările referitoare la viitorul prospecțiunilor arheologice în Banat, printre ele s-au impus atenției: Octavian Gog, *Mijloace moderne pentru identificarea patrimoniului național-cultural* (lucrare de atestat, Timișoara, 1975); Octavian Gog, interviu cu Irwin Scollar, *Arheologie și Geofizică*, în revista „Orizont” nr. 52(305), 1973.

www.dacoromanica.ro

Planșa nr. 1

TABULA PEUTINGERIANA
SEGMENTUM VII
DRUMURILE ROMANE DIN
BANAT

Nr localit	Segment de drum	TABULA PEUTINGERIANA		IPOTEZA I LEDERATA – TIVISCO – JUȚA					IPOTEZA II LEDERATA – TIVISCO – TIMIȘOARA										
		ITINERARIU ANTIC	Distanța mp Km	LOCALIZARE	Distanțe pe variante			Diferențe	LOCALIZARE	Distanțe			Diferențe						
					I	II	III			I	II	III							
0	I	Lederata		0	Rama				0	Rama									
1	I	Arcidava	XXIV 35,6	1	Varadia	42	46	53	+6	+10	+17	1	Vârșeț	36,5	—	—	+1,0	—	—
2	II	Arcidava						235	235		+6	+6							
2	II	Centu Putea	XII 17,8	2	Surducul Mare	235	—	—	+6	—	—	2	Moravița	17	—	—	0,8	—	—
3	III	Centu Putea						(22)	(22)		+3	+3							
3	III	Bersovia	XII 17,8	3	Bersovia (Jidovin)	22	—	—	+3	—	—	3	Delta-Denta	17	—	—	0,8	—	—
4	IV	Bersovia						(24)			+6								
4	IV	Azizis	XII 17,8	4	Firlug	22,5	24		+4	+6		4	Jebel	18	—	—	0,2	—	—
5	V	Azizis																	
5	V	Caput Bubali	III 4,4	5	Brebu Apadia	15	16	20	+6	+5	+15	5	Pădureni	4,5	—	—	0,1	—	—
5	V	Caput Bubali																	
6	VI	Caput Bubali						(18,5)			+4								
6	VI	Tivisco	X 14,8	6	Tivisco (Juța)	14,5	18,5	—	0	+4	—	6	Tivisco Timișoara	15,1	—	—	0,8	—	—
		TOTAL	XXX 108,2											108,2	—	—	0	—	—
						134	148	160	+26	+40	+52								

TABULA PEUTINGERIANA, ET „TIVISCO” — TIMIȘOARA

RÉSUMÉ

Dans la présente étude l'auteur analyse — à travers le prisme de la topo-cartographie historique et de certaines références onomasiologiques — la route romaine nord-danubienne VIMINACIUM—LEDERATA — TIVISCO qui figure dans TABULA PEUTINGERIANA (segmentum VII) sur le territoire sud-ouest de la province romaine „DACIA”.

Après avoir clarifié la paternité et la date où fut dressée cette carte antique (Castorius — IV-e siècle n.è.) on argumente l'inconsistance des preuves fournies par certains auteurs dans l'identification et la localisation du toponyme TIVISCO, par son interférence avec un autre TIVISCO, qui porte le même nom et qui est situé à JUPA — sur une seconde route romaine.

L'auteur s'applique à combattre cette hypothèse, démontrant qu'elle ne correspond pas, au point de vue topographique, aux données présentées par la TABULA (voir la planche) et non plus aux informations historico-géographiques présentées par les historiens de l'Antiquité (Ptolémée, le géographe de Ravenne etc.).

Les nouveaux arguments à caractère topo-cartographiques et toponymique situent cette route sur le trajet Rama-Virșeț, Moravița-Deta-Jebel Pădureni — TIMIȘOARA, ce qui confirme avec exactitude les toponymes daco-romains inscrits sur la Tabula Peutingeriana : LEDE-RATA ARCIDAVA CENTU — PUTEA — BERSOVIS — AZIZIS — CAPUT BUBALI—TIVISCO ainsi que d'autres références de l'historiographie ancienne et de la cartographie médiévale.

Ces nouvelles données contribuent à étayer l'argumentation concernant la longue domination des Romains sur toute la zone du Banat, incluisivement la Plaine de Timiș — ce qui démontre la persistance et la continuité de la population daco-romaine sur tout le territoire carpatodanubien en dépit des vicissitudes de l'histoire.

AL VI-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE FILOZOFIE MEDIEVALĂ

Între 29 august și 3 septembrie 1977 a avut loc la Bonn al VI-lea Congres internațional de filozofie medievală, organizat de Societatea internațională pentru studiul filozofiei medievale (din Louvain-Belgia). Ca și cele anterioare (vezi Studii 1/1973, p. 169–172) actualul congres a avut o temă centrală : *Limbajul și cunoașterea în evul mediu* ; în schimb participarea a cunoscut o formă fără precedent : peste 500 specialiști din 41 țări printre care și România aparținând celor cinci continente.

Lucrările acestei manifestări științifice internaționale s-au deschis în marea aulă a Universității în prezența unor înalte personalități științifice și culturale. Cu acest prilej au fost rostite cuvinte de salut de către : prof. dr. W. Kluxen, președintele Societății internaționale pentru studiul filozofiei medievale, prof. dr. Rolf Leis, rectorul Universității din Bonn, acad. Șava Ganovski, președintele Societății internaționale de filozofie, prof. dr. R. Klibansky, președintele de onoare al Societății internaționale pentru studiul filozofiei medievale. A urmat apoi conferința introductivă a prof. dr. W. Kluxen : *Pregătirea și fixarea scopului în cercetarea filozofiei medievale*, care a fost urmărită cu mult interes de auditoriu, mai ales pentru valoroasele îndrumări cu caracter metodologic elaborate la capătul unor îndelungate cercetări și pentru modul cum au fost puse în discuție, în spirit critic, lucrările unor filozofi din epoca modernă și contemporană care au abordat această temă.

În zilele următoare au avut loc ședințele plenare, cele ale diferitelor comisii și ale secțiilor. Ședințele plenare s-au ținut în cadrul unor teme speciale după cum urmează : 30 august, tema : *Limba și logică*, rapoarte și corapoarte susținute de L.M.de Rijk (Belgia) : *Die Wirkung der neuplatonischen Semantik auf das mittelalterliche Denken über das Sein* ; M. Markowski (Polonia), *Sprache und Logik im Mittelalter* ; A. Maieru (Italia), *Signum dans la culture medievale* ; 31 august, tema : *Limba și știință*, rapoarte și corapoarte susținute de : J. Murdoch (S.U.A.) *Scientia mediantibus vocibus : Metalinguistic Analysis in Late Medieval Natural Philosophy* ; St. F. Brown (S.U.A.), *A Modern Prologue in Ockham's Natural Philosophy* ; S. Knuuttila (Finlanda) *The „Statistical” Interpretation of Modality and Its Criticism in the Middle Ages* ; 1 septembrie, tema : *Limba și metafizică*, rapoarte și corapoarte susținute de J. Jolivet (Franța) *Pour une etude des rapports entre la grammaire et l'ontologie au Moyen Age : quelques exemples* ; L. Oeing-Flanhoff (R.F.G.) *Sein und Sprache in der Metaphysik des Mittelalters* ; A.B. Wolter (S.U.A.), *An Oxford Dialogue on Language and Metaphysics* ; 2 septembrie, tema *Limba și cunoașterea religioasă*, rapoarte și corapoarte susținute de M. de Gaudillac (Franța), *Langage et connaissance religieuse* ; J. van Ess (R.F.G.), *Sprache und religiöse Erkenntnis im Islam* ; 3 septembrie, tema *Structurile limbajului și treptele cunoașterii*, rapoarte și corapoarte susținute de F. Inciarte (R.F.G.) *Die Prädikationsstruktur in der Theologie des Thomas v. Aquin* ; R. Inagaki (Japonia), *Transcendence and Analogy*. Rapoartele și corapoartele precum și discuțiile auxiliare pe marginea lor au dezvăluit pe de o parte interesul crescând al specialiștilor din toată lumea de a găsi noi teme de cercetare în domeniul filozofiei medievale, de a fi rezolvate acele probleme aflate încă în discuție, de a se spori numărul tinerilor cercetători care studiază în acest domeniu, de a se da noi interpretări raportului dintre limbaj și cunoaștere în evul mediu. Pe de altă s-a constatat că majoritatea raporturilor și a coraporturilor au ajuns la concluzia că cercetările viitoare să se efectueze tot mai mult folosindu-se textele originale ale marilor filozofi din evul mediu.

În zilele afectate congresului s-au desfășurat și ședințele celor 8 comisii astfel : I. Edițiile critice de texte, conduse de M.Th. d'Alverny (Franța) 30 august ; II, Comentariile lui Aristotel în evul mediu latin conduse de G. Verbeke (Belgia) ; 2 septembrie ; III, Filozofia și știința pe pământul Islamului, conduse de I. Madkour (Egipt) 1 septembrie ; IV., Istoria științelor și filozofia în evul mediu, conduse de M.G. Beaujouan (Franța) 2 septembrie ; V., Filozofia com-

parată : Gîndirea în Orient și Occident, conduse de T. Izutsu (Japonia) și R. Klíbanky (Canada) 1 septembrie ; VI. Trivium, conduse de J. Pinborg (Danemarca) 31 august ; VII., Tratatamentul electronic al documentelor și studiilor de texte medievale, conduse de P. Tombour (Belgia) 1 septembrie ; VIII, Filozofia judaică, conduse de S. Pines (Israel) 31 august. Rapoartele și discuțiile din ședințele comisiilor au dezvăluit necesitatea : grăbirii ritmului de publicare a edițiilor critice ale operelor celor mai cunoscuți filozofi ai evului mediu latin, arab și judaic, aflării unor noi mijloace tehnice moderne pentru a se crea o colecție completă de texte de filozofie medievală, descoperirea în arhive a comentariilor latine pe marginea operelor lui Aristotel, a sporirii cercetărilor de filozofie comparată menite să stabilizească clemente comune în gîndirea medievală orientală și occidentală, a elaborării unui indice onomastic unic la edițiile critice de texte filozofice medievale a începerii lucrărilor preliminare pentru redactarea unei monumentale istorii a filozofiei medievale cu participarea celor mai valoroși specialiști din lumea întrecăgă.

În cadrul congresului au mai fost prezentate în cele cinci secții peste 150 comunicări din care menționăm numai o parte și anume : P. Müller *Langage et pensée dans les écrits de Saint Anselme* ; G. Wieland, *Ethica docens — ethica utens* ; R.B. Mellert, *Reconsidering the Medieval Concept of Nature in the Development of a Scientific Ethics* ; P.A. Mellone, *Il linguaggio poetico e il pensiero teologico di Dante Alighieri* ; V. Caznave, *A propos de l'iconographie et du langage à l'époque romane* ; J. Quillet, *Hermeneutique du discours allegorique dans „le Songe du Vieil Pelerin” de Philippe de Maizieres* ; W. Hübener, *Oratio mentalis und oratio vocalis in der Philosophie des 14 Jahrhunderts* ; Th. Crowley, *Roger Bacon philologist* ; V. Scriban, *Intellectus = Animus universalis dans le lexique, d'Ockham* ; D. Pawlov *Sprache, Herrentik, Metaphisik* ; I. Bertola, *La grammaire et le problème des universaux* ; E. Karger, *Consequenzen et inconsequenzen de la supposition vide dans la logique d'Ockham* ; A. Pena Cabrera, *Grosselste und die moderne Wissenschaft* ; E. Morawiec, *La methode dans la philosophie par rapport a la langue* ; V. Richter, *Ockham und Modern in der Universalienfrage* ; C. Scriban, *L'Idée des progres dans les travaux de quelques philosophes du Moyen Age* ; A. Nadcr, *Le langage des Theologiens musulmans au Moyen Age* ; Y. Wong, *The Concepts of Language and Immortality in Early Medieval China* B.L. d'Amore, *Fondamenti de la conoscenza a del linguaggio della scienza nel medioevo etc.*

În timpul lucrărilor congresului s-a mai ținut și o ședință plenară aniversativă (30 august) dedicată împlinirii a 850 ani de la nașterea lui Ibn Rochd Averroes, în timpul căreia evenimentul a fost evocat printr-o comunicare de I. Madkour (Egipt). De asemena la 2 septembrie a avut loc adunarea generală a membrilor Societății internaționale pentru studiul filozofiei medievale. În ziua următoare la închiderea lucrărilor congresului a luat cuvîntul președintele realles prof. dr. W. Kluxen care a făcut un bilanț al rezultatelor acestei manifestări științifice internaționale.

Participanții la congres au efectuat și cîteva excursii documentare una cu vaporul „Stadt Bonn” pe Rin de la Bonn „Alter Zoll” pînă la Köblenz în timpul căreia au fost vizitate unele localități și castele de pe malurile marelui fluviu (Drachenfels, Bad Godesberg, Rolandsbogen, Schloss Arenfels, Königswinter, Remagen, etc.), o alta cu autocarul la Köln cu care prilej au, fost vizitate : cunoscuta catedrală datînd din 1248, Muzeul romano-germanic, Rheinpark Hohestrasse, Schildergasse, Römerturm etc. În fine a treia la Remagen cu autocarul pentru a vizita monumente istorice și de artă din evul mediu și epoca modernă.

În orașul Bonn participanții au avut prilejul să cunoască de asemena importante obiective istorice și de artă ca de ex. Münsterplatz, Beethovenhalle, Theater des Stadt Bonn, Popelsdorfer Schloss, Redoute, Marktplatz, Beethovens Geburtshaus, Rheinisches Landesmuseum (cu cele 64 săli cu exponate din paleolitic pînă la sfîrșitul evului mediu, inclusiv o secție de artă modernă și contemporană). În cadrul lucrărilor congresului a fost oferit participanților (la 1 septembrie) un concert de muzică medievală și din epoca Renașterii.

Cu prilejul participării la acest congres s-a ivit posibilitatea cunoașterii unor locuri istorice legate de istoria poporului român și anume în Austria în drum spre țară am cunoscut muzeul fortăreață din Kufstein unde în secolul al XVIII-lea au fost întemnițați numeroși țărani iobagi din Transilvania care luptau pentru drepturile și libertățile lor precum și castelul Ambras, de lngă Innsbruck unde se află un interesant portret în ulci al fostului domn al Țării Românești, Vlad Țepeș, portret executat pe vremea cînd se afla ca prizonier de stat în castelul Vișegrad (R.P. Ungară).

Constantin Șerban

SESIUNEA DE LUCRU A CERCULUI DE STUDII PENTRU ISTORIA RELAȚIILOR CULTURALE ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI RĂSĂRITEANĂ

Între 18 și 20 septembrie a avut loc la Lüneburg, cu participarea a 19 specialiști, o sesiune de lucru a Cercului de studii pentru istoria relațiilor culturale din centrul și răsăritul Europei. În afara celor 12 specialiști din R.F. Germania, au luat parte la lucrări trei specialiști polonezi, doi austrieci, un iugoslav și un român. De aproape un deceniu, Cercul de studii din Lüneburg desfășoară o laborioasă activitate în direcția analizării relațiilor culturale din Europa de centru, de est și de sud-est în etapa 1750—1850 și a studierii lor comparate. Starea și mentalitatea țărănimii, societățile științifice și academiile, literatura națională, societățile secrete, difuzarea cărții și traducerea au reprezentat obiectul de studiu al unor sesiuni anuale cu participare internațională, România fiind aproape neîntrerupt prezentă în dezbateri prin reprezentanți ai ei. De asemenea, trei masive volume au concretizat până acum prin tipar rezultatul acestor eforturi științifice. De data aceasta, la Lüneburg a fost dezbătut cu „nucleul activ” al Cercului de studii direcțiile de cercetare pentru următoarea etapă istorică, precum și obiectivele de perspectivă. Definirea noțiunii de „relație culturală”, stabilirea sferei izvoarelor la care urmează să recurgă specialiștii acestui domeniu, precum și fixarea conținutului următoarelor două sesiuni — cea dintâi urmînd să se desfășoare la Salzburg în 1978 — consacrate cea dintâi călătorilor și relațiilor de călătorie, iar cea de-a doua schimburilor de corespondențe (desigur tot în etapa 1750—1850) au furnizat substanța unor discuții ample, teoretice și practice. Dezbaterile nu s-a desfășurat „în abstract”, deoarece ea a avut ca puncte de pornire cinci referate: *Utilizarea comparatisticii literare în cercetarea relațiilor culturale* (Eugeniusz Klin — Polonia); *Sistemul lui D. Durișin pentru cercetarea literaturii comparate și metoda cercetării istoriei relațiilor culturale* (Heinz Ischreyt — R.F.G.); *Imaginea Americii în literatura europeană* (Peter Boemer — Bloomington, S.U.A.); *Imaginea Bosniei și a Herțegovinei în literatura europeană de itinerarii dintre 1850 și 1878* (Milorad Ekmecić — Jugoslavia); *Tipologia călătorilor* (Gert Robel — R.F.G.) și *Șederea lui Cagliostro la Mitau* (Heinz Ischreyt — R.F.G.). Pornindu-se de la aceste „puncte de pornire”, unele avînd un caracter teoretic și de principiu, celelalte reflectînd concretizări ale viitoarei sesiuni din 1978, a fost inițiată o amplă dezbateră, cu repetată participare, prin substanțiale intervenții ale celor prezenți. Discuții deosebit de interesante au avut loc în jurul definirii termenului de *relație culturală*, majoritatea participanților fiind de părere că este necesar să se acorde acestei noțiuni o arie largă de acțiune, ea cuprinzînd, pe de o parte, atît grupurile, categoriile, clasele sociale ale unui popor sau națiuni cit și ansamblul acesteia și, pe de altă parte, schimbul cultural dintre popoare și națiuni. S-a mai insistat asupra necesității tratării istorice a problematicii în dezbateră. Secretarului Cercului, dr. Ischreyt, îi va reveni, întemeiat pe lucrările sesiunii și pe sinteze întocmite în timpul acesteia de cîțiva participanți, între care și de subsemnatul, să alcătuiască un document orientator menit a contribui la o activitate cit mai eficientă a lucrărilor Cercului de studii de la Lüneburg.

Dan Berindei

CONFERINȚA „GUSTAV STRESEMANN ȘI KONRAD ADENAUER. DOUĂ CONCEPȚII POLITICE GERMANE”

În ziua de 5 octombrie 1977 prof. univ. dr. Karl Dietrich Erdmann, președintele Comitetului internațional de științe istorice, a ținut la Institutul de istorie „N. Iorga” o conferință pe tema: *Gustav Stresemann și Konrad Adenauer. Două concepții politice germane*. Au asistat cadre didactice și cercetători de la institutele de specialitate.

Rostind cuvîntul de deschidere, prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, decanul Facultății de istorie din București, directorul Institutului de istorie „N. Iorga”, a evidențiat personalitatea științifică a oaspetelui. Karl Dietrich Erdmann s-a afirmat în istoriografie ca specialist în problemele istoriei universale, moderne și contemporane. Autor a numeroase lucrări, cu preocupări speciale pentru metodologia istoriei, Karl Dietrich Erdmann s-a impus prin cercetări de mare valoare consacrate evoluției Germaniei între cele două războaie mondiale. Fac autoritate în materie rezultatele investigațiilor sale privind rolul și locul lui Gustav Stresemann și Konrad Adenauer în istoria Republicii de la Weimar.

Ca o expresie a recunoașterii unanime a prestigioasei activități științifice desfășurate, arăta prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, Karl Dietrich Erdmann a fost ales membru al Academiei regale daneze, membru al Academiei bavareze etc., a fost rector al Universității din Kiel iar în anul 1975, la Congresul de la San Francisco, a fost ales președinte al Comitetului internațional de științe istorice.

Luînd cuvîntul, prof. univ. dr. Karl Dietrich Erdmann a subliniat permanentul său interes pentru rolul istoric jucat de Gustav Stresemann și Konrad Adenauer. Acest interes este susținut de solida bază documentară oferită de investigarea documentelor personale ale lui Adenauer din perioada cînd a fost primar al orașului Köln precum și a documentelor franceze din anii 1918—1923 privind Renania. Cunoașterea personalității lui Stresemann a fost aprofundată prin cercetarea documentelor din perioada august-noiembrie 1923, cînd a fost cancelar al Germaniei, documente pe care K.D. Erdmann le-a și pregătit pentru tipar.

Gustav Stresemann și Konrad Adenauer, a apreciat conferențiarul, au fost din aceeași generație de politicieni, primul fiind născut în 1876 iar celălalt în 1878. Cu toate acestea Stresemann a jucat un rol politic de prim rang după 1918 în timp ce Adenauer după 1945. Ambii lîsu, deși în perioade istorice diferite, au acționat pentru reconcilierea franco-germană ca o soluție a destinderii europene.

În ciuda identității obiectivului politic final, între Stresemann și Adenauer a existat o profundă aversiune ce a făcut, de exemplu, ca de mai multe ori candidatura lui Adenauer pentru cancelaria Reichului să fie blocată de Stresemann. Așadar, deși proveneau din aceeași pătură socială, anume mica burghezie, deși aveau o pregătire universitară similară, deși obiectivul final pe plan politic a fost identic, Stresemann și Adenauer au avut concepții politice diferite. Explicația acestei situații, afirma Karl Dietrich Erdmann, se găsește nu atît în diferențele de caracter dintre cele două personaje, cît în optica diferită asupra soluționării problemelor de politică internă.

Cu alte cuvinte, în ciuda faptului că Stresemann și Adenauer au avut idei comune și în ce privește republica și funcțiile organismelor parlamentare, ei nu au găsit un răspuns cît de cît apropiat pentru dificilele chestiuni de natură internă. Karl Dietrich Erdmann a ajuns la această concluzie după ce a analizat evoluția Germaniei în perioada imediat următoare primului război mondial. Schițînd tabloul acelei etape, vorbitorul a insistat asupra problemelor frontierelor cu Franța și a ocupării franco-belgiene a regiunii Ruhr în 1923. Acest an a fost pentru Republica de la Weimar un an de criză profundă, atît pe plan intern, prin devalorizarea mării și puciul lui Hitler de la München cît și pe plan extern, prin acțiunea Franței și Belgiei în Ruhr. A fost creat astfel și cadrul maximei confruntări dintre Stresemann și Adenauer.

Karl Dietrich Erdmann a arătat că în acel moment Adenauer a venit cu propunerea, ce a surprins pe contemporani, de a dezvolta pe baze supranaționale relațiile franco-germane, în special în sfera industriei grele, ca fundament al reconcilierii politice dintre cele două țări. Stresemann a respins proiectul și prin aceasta și-a reafirmat opțiunea pentru deplină valoare a principiului suveranității naționale, în deplină concordanță cu ideile epocii. În schimb Adenauer, cu un pas înaintea perioadei istorice, s-a pronunțat pentru cooperarea lărgită ce făcea parțial abstracție de frontierele statelor. Ideea va deveni o realitate după cel de-al doilea război mondial prin crearea Pieței Comune.

După prezentarea conferinței, prof. dr. Ștefan Ștefănescu a mulțumit călduros, în numele celor prezenți, distinsului oaspete pentru vizita făcută ca și pentru înalta ținută științifică și frumusețea expunerii sale.

Nicolae Dascălu

LIVIU MAIOR, *Transilvania și războiul pentru independență (1877—1878)*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1977, 204 p. + 7 il.

La vasta și deosebit de bogata bibliografie a războiului pentru cucerirea independenței de stat a României din 1877—1878, apărută de-a lungul unui veac, și a aceleia care a văzut lumina tiparului în anul centenarului independenței, se adaugă o nouă lucrare, dedicată participării românilor transilvăneni, alături de frații de dincolo de Carpați, la lupta comună pentru libertatea și neafirmarea statului român.

Spre deosebire de scrierile anterioare, închinată evenimentelor de la 1877—1878, în care sînt cuprinse numeroase referiri la sprijinul românilor din provinciile anexate Imperiului austro-ungar sau se ocupă în întregime de unul sau altul din aspectele solidarității ardelenilor cu România, acestea fiind apreciate doar ca un „ecou”, ca un „răsunet”, în lucrarea lui Liviu Maior, *sprijinul, solidaritatea* românilor din monarhia habsburgică cu țara de peste munți are un caracter mai larg, atotcuprinzător, de *participare efectivă*, cum dealtfel istoricul clujan o afirmă în *Cuvint înainte*. La o asemenea concluzie l-a condus faptul că a abordat într-un context larg și pe multiple planuri atât problematica românilor transilvăneni aflați sub ocupație străină, cât și aceea a participării lor la războiul din 1877—1878. Firește, la aceasta a contribuit formația sa ca istoric marxist, precum și studierea numeroaselor surse documentare și informaționale de epocă, scoase la lumină plină în ultima vreme. Privită din acest unghi de vedere, lucrarea reprezintă un mare și însemnat pas înainte.

Organizată pe patru părți, cartea lui Liviu Maior reușește să dea nu numai o imagine unitară de ansamblu, ci și pe domenii de activitate. În prima parte, autorul își începe expunerea printr-o sinteză intitulată *Transilvania în perioada războiului pentru independență* (p. 9—27). După ce se vorbește de redeschiderea crizei orientale, marcată pe plan militar de lupta armată a popoarelor din Balcani împotriva Imperiului otoman, este prezentată atmosfera politică din țară, poziția cercurilor conducătoare ale monarhiei dualiste față de evenimentele ce aveau loc pe teritoriile aflate

sub dominația Porții și față de atitudinea slavilor din Imperiul austro-ungar, care s-au solidarizat pe multiple planuri cu lupta de eliberare a popoarelor sud-slave. Evidențiind poziția guvernanților, care era diame-tral opusă aceleia a popoarelor asuprite din monarhie, față de evenimentele din Balcani, se creează posibilitatea unei mai bune înțelegeri a cauzelor ce au dus la ascuțirea contradicțiilor naționale din Austro-Ungaria și la gruparea forțelor pe baza criteriului național: de o parte națiunile dominante, iar de altă parte naționalitățile asuprite. Concludentă este în acest sens precizarea că în timp ce în Ungaria aveau loc „mari manifestații în favoarea Turciei, însăși primul ministru Coloman Tisza a fost un partizan declarat al Imperiului otoman” (p. 10). În Cehia, Boemia, Croația se desfășurau colecte publice în beneficiul răsculaților, iar sîrbii din Ungaria organizau detașamente de voluntari care să lupte împotriva turcilor.

În acest context, autorul relevă poziția și acțiunile românilor transilvăneni. Legați prin interese comune de naționalitățile din imperiu, colaborînd în scopul înlăturării asupririi, „românii au reacționat favorabil luptei pentru libertate națională și socială a popoarelor din Balcani, conștienți că victoria acestora va ușura cîștigarea independenței României și, implicit, o schimbare a soartei lor” (p. 10). Referindu-se la mișcarea de solidaritate cu popoarele sud-slave și în mod deosebit cu sîrbii, el subliniază rolul presei și al cărturarilor români, între care un loc de seamă l-au ocupat „Albina” și redactorul acesteia, Vincențiu Babeș, „cunoscut pentru raporturile sale cu liderii mișcării naționale sîrbe, Mile-tici, Polit, Stratimirovici etc.” (p. 15).

Cea mai mare parte din economia acestei părți este rezervată înfruntării dintre românii transilvăneni și autoritățile guvernamentale de la Budapesta. În timp ce primii desfășurau o intensă luptă pe plan politico-ideologic, pentru drepturi și libertăți sociale și naționale, solidarizîndu-se cu frații de dincolo de Carpați în vederea cuceririi independenței de stat a României, ca prim pas pe calea desăvîrșirii

statului național, oficialitățile recurg la tot felul de măsuri și acțiuni pentru a-i ține pe români în stare de cetățeni supuși. Folosind documentele de epocă și numeroasele scrieri, Liviu Maior redă atmosfera politică încărcată din Transilvania acelor ani, surprinde starea de spirit generală foarte agitată a românilor¹ care, așa cum o mărturiseau studenții de la Academia teologică din Gherla, erau convinși „că visul nostru se va realiza, că «viitor de aur România are» și din România independentă acum, în curând se va naște «România Mare»”².

Partea a doua a lucrării, formulată *Participarea voluntarilor transilvăneni la războiul pentru independență* (p. 28—41), este concentrată în 14 pagini, care cuprind principalele date cunoscute și publicate până la sfârșitul anului 1976, în legătură cu această problemă. Încă de la început, autorul vorbește despre încercările guvernului român de a întări rîndurile cadrelor militare, prin „angajarea în armata română a doi generali din armata austro-ungară, de origine română” (p. 28). Este descrisă intervenția ambasadorului român de la Viena pentru a obține aprobarea împăratului Francisc Iosif, ca generalii Traian Doda și Ioan Guran, a căror pregătire și calități militare erau binecunoscute și apreciate, să fie integrați în armata română. Se emite ipoteza că, în vederea acestui scop, au fost făcute demersuri și pe lângă colonelul David Urs de Marginea. În continuarea acestei părți este tratată problema trecerii peste munții Carpați a numeroși tineri ardeleni, în special dintre cei ce urmau a fi încorporați în armata austro-ungară. Se dau cifre semnificative privind numărul acestora, din circumscripțiile Săliște și Rășinari, județul Sibiu³. În pofida măsurilor luate de autorități, privind eliberarea pașapoartelor pentru România sau pentru întărirea pazei la granița de pe Carpați și de urmărire a celor plecați — cum a fost cazul învățăto-

rului Nicolae Butaș din comuna Ațintiș județul Alba⁴ — nenumărați români transilvăneni și bănățeni au continuat să treacă munții, înrolându-se în unitățile armatei române, cu care vor lua parte la războiul pentru independență. Autorul citează numele voluntarilor români ardeleni, combatanți, medici, farmaciști — cunoscute și publicate până la acea dată⁵ — participanți la luptele împotriva Imperiului otoman, se oprește asupra faptelor de arme săvârșite de unii dintre ei, după cum și numele unor medici sași din Brașov care au activat în serviciul sanitar al armatei române, dînd îngrijire răniților⁶.

⁴ Vezi și Arhivele Statului Alba, fond Prefectura județului Alba, inv. nr. 6684, 8446 și 7420/1877.

⁵ La aceștia mai pot fi adăugate numele unui grup de răsînăreni, care au trecut munții și au intrat voluntari în armata română: Nicolae N. Ciuceanu (1856—1937) avansat la gradul de plutonier-major, Maniu Băcilă (1856—1946) avansat sergent, Bucur Dancășiu (1828—1907), Eremia Dancășiu (1856—1945) avansat sergent, Giurca Bratu (1850—1940) slt. Nicolae Droc-Barcianu (1846—1920), dr. Ioan I. Ciuceanu (1849—1924), studentul medicinist Ioan N. Ciuceanu (1853—1891), medicii veterinari Emanoil Marcu și Aleman Bloanca, învățătorul Ioan Roman (1840—?). Apoi, următoarele nume: Constantin Folea (1859—1926) din Streza-Cirțișoara, maior Nichita Ignat, Iosif Bodescu și Nicolae Bodescu din Salva, Petre Cltul din Năsăud, Nicolae Urzică, Gheorghe Munteanu și Vasile Gămulea din Brașov, Dumitru Turcheli din Stupini, Dumitru Zaharia din Turcheș, George Nițiu din Șimonu Branului, Nicolae Cîmpeanu din Vlădeni, Emanoil Ciuceanu din Orăștie, dr. Gheorghe Coman din Bungard-Sibiu, lt. dr. Ioan Mețianu și lt. dr. Nestor Mețianu, frați, din Zărnești (Cf. Corneliu Dragoman, *Răsînărenii și Independența României*, în „Tribuna Sibiului” din 5 mai, 26 iunie, 2 iulie și 19 august 1877; Ștefan Suciuc, *Voluntarii din Brașov pe frontul independenței*, în revista *Astra*, nr. II (107), 1977, p. 11).

⁶ Se adaugă: dr. Josef Fabricius din Brașov, care a condus Spitalul *Independența* din Craiova, dr. Friedrich Schmidt, care a funcționat la Spitalul *Știrbei* din Buftea, dr. Robert Hintz, dr. Johann Rheindt din Hălchiu, medicul maghiar dr. Ludovic Fialla (1831—1911), iar printre alți specialiști: inginerul Christian Kertsch, care a activat în domeniul transporturilor militare pe C.F. (Cf. Michael Kroner, *Participarea unor medici și ingineri brașoveni la războiul de independență din 1877/1878*, în revista „Transilvania” nr. 3/1977, p. 17—18).

¹ Se mai pot folosi și următoarele documente: Arhivele Statului Sălaj, fond Comite suprem, cota 3823/1877; Arhivele Statului Sibiu, fond Astra, Corespondență, cutia 27/1878, f. 163—164; Arhivele Statului Alba, fond Pretura plasei Ighiu, inv. nr. 17/1877, f.1, 3; fond Primăria Sebeș, inv. nr. 28/1877, f. 1—2.

² Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru independența în Ardeal*, București, 1927, p. 27.

³ Aici mai pot fi adăugate: 116 persoane neprezentate la încorporare din județul Severin, 51 persoane din județul Cluj, 176 persoane din orașul Făgăraș și comuna Beclean, 138 persoane din comunele Venetia și Șercaia, județul Făgăraș. (Cf. Ștefan Suciuc, *Voluntarii din Brașov pe frontul independenței*, în revista *Astra*, nr. II (107), 1977, p. 11).

Cea de-a treia parte a lucrării, intitulată *Contribuția materială a transilvănenilor la războiul pentru cucerirea independenței de stat 1877—1878* (p. 42—51), este cea mai restrânsă. Deși fondul documentar în legătură cu ajutoarele materiale și bănești colectate de românii transilvăneni pentru ajutorarea răniților din războiul pentru independență, este cel mai bogat și mișcarea națională a avut un caracter de masă, lotuși, în mod inexplicabil, această parte nu numai că este foarte restrânsă, dar și mai puțin realizată. Altfel spus, aici autorul nu reușește să prezinte cît mai aproape de adevăratele sale dimensiuni, unul din domeniile în care mișcarea națională a românilor transilvăneni de solidaritate cu frații de dincolo de Carpați a fost deosebit de activă și a antrenat toate clasele și categoriile sociale, începînd de la elevii din școlile sătești — care în orele de activități practice făceau scamă pentru răniți — pînă la bărbații și femeile în vîrstă. Putem spune că la această mișcare au luat parte aproape toți românii transilvăneni și bănățeni.

După părerea noastră, această parte a lucrării putea fi sistematizată pe etape, corespunzător condițiile concret-istorice, și anume: *prima etapă*, cuprinsă între 5/17 și 18/30 mai 1877, cînd acțiunea este organizată și condusă de *comitete de ajutorare*, care au luat ființă — după cum o atestă documentele de epocă — la : Sibiu, Brașov, Făgăraș, Năsăud, Cluj, Orăștie și Viena ; *a doua etapă*, care începe în primele zile ale lui iunie 1877, cînd acțiunea organizată este interzisă de guvernul de la Budapesta, iar sarcinile comitetelor de ajutorare au fost preluate de persoane particulare. Acum au luat naștere *centrele de colectare* provinciale la Sibiu și Brașov⁷, și centrele de colectare zonale, locale, de cartiere și străzi, în număr de 368. Trebuia evidențiat faptul că de-a lungul a 12 luni, prin activitatea neobosită a comitetelor și centrelor de colectare au fost adunate — desigur, după date incomplete — ajutoare în valoare de 44 606,85 lei aur, de la un mare număr de persoane din Transilvania, Banat, Ungaria și Austria, dintre care 10 253 nominalizate ; la acestea adăugîndu-se mari cantități de ofrande materiale⁸. Aici putea fi prezentată componența comitetelor de ajutorare, activitatea intensă și stăruitoare a celor care au condus centrele de colectare, așa cum a fost cazul lui :

⁷ Brașovul, ca oraș, avea 32 de centre de cartier și stradă.

⁸ Vezi P. Abrudan, *Ajutorul bănesc și material al transilvănenilor în sprînjul războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*, în „Revista de istorie”, tom. 30, (1977), nr. 1, p. 23—36, și tom. 30 (1977), nr. 2, p. 279—300.

Iudita Măcelariu, Diamandi Manole, Hareți Stănescu, Anastasia Popescu, Zinca Roman, Ana Stoia, Elisabeta Pop Păcurariu, Elena Pop din Băsești, Emilia Rațiu, Maria Ilieșu, Maria Hossu, Ana Tincu, August Hoșia, Patriciu Barbu, Dezideriu Borbola — ca să amintesc doar cîteva nume. De asemenea, fotografiile lor, nu numai că ar fi dat consistență părții ilustrative a lucrării, ci ar fi însemnat, totodată, cinstirea binemeritată a memoriei acestora. N-ar fi trebuit lăsată pe dinafară colectele de bani și ofrande materiale, adunate de ardeleni și trimise prin „vama cucului”, pentru ajutorarea răniților români. Și, în sfîrșit, mai trebuiau avute în vedere și ajutoarele colectate și predate Ministerului de Război de la București, pentru procurarea de arme, așa cum izvoarele de epocă îl amintesc pe M. G. Stănescu din Brașov. Toate acestea — și mai puteau fi și altele — ar fi constituit noi argumente care, adăugate celorlalte, întăreau și mai mult aprecierea de *participare efectivă* a ardelenilor la războiul pentru independență, consemnată de autor în *Cuvînt introductiv*.

În partea a patra a lucrării, Liviu Maior se ocupă de *Consecințele războiului de independență asupra mișcării naționale românești* (p. 52—62). Dintre acestea, autorul aduce în prim plan ridicarea pe o treaptă nouă, superioară, a luptei naționale a românilor transilvăneni, marcată de întărirea legăturilor dintre diferitele centre, dintre intelectualitatea progresistă și masele țărănești, dintre bărbații politici și cărturarii ardeleni și cei din vechea Românie, realizarea unității celor două partide ale burgeoisiei românești din Transilvania și Banat, dezvoltarea conștiinței naționale, al cărei țel îl constituia înfăptuirea statului național unitar. Dinamizarea mișcării naționale, încrederea în forța poporului român, creșterea rezistenței în fața asupritorilor străini, independența cugetării politice a românilor de sub stăpînirea habsburgică, sînt alte consecințe ale războiului din 1877—1878, pe care autorul le evidențiază. De-acum, după cum o mărturiseau ardelenii, România „ne întoarce privirile dinspre Viena și ne aduce tot mai mult spre București” (p. 60—61).

În lucrare, de asemenea, sînt creionate consecințele războiului de independență pentru mișcarea națională din România, în fața căreia „rămînea de realizat înfăptuirea unității naționale” (p. 61). Coincidența revirimentului mișcării naționale din Transilvania și din România — cum bine conchide autorul — „va avea consecințe deosebite asupra luptei pentru desăvîrșirea unității naționale. Potențîndu-se și influențîndu-se reciproc, unificată cu mult înainte de 1 decembrie 1918, mișcarea națională de pe ambele versante ale Car-

paților datorează războiului pentru independență impulsul decisiv în vederea realizării unității Statului român” (p. 62).

În *Anexe* Liviu Maior publică *Documente*, în număr de 39 (p. 67—151), care se referă la măsurile instituite de autoritățile austro-ungare pentru a opri trecerea clandestină peste Carpați a tinerilor ardeleni dornici să ia parte la războiul pentru cucerirea independenței de stat a României, și 35 *Articole de presă*

(p. 152—191) privitoare la întreaga lucrare. Rezumatul în limba germană (p. 192—196) o face accesibilă unui cerc mai larg de cititori.

După un *Indice de nume*⁹ (p. 197—202), urmează 10 ilustrații¹⁰, care încheie această lucrare valoroasă și deosebit de utilă, pentru care autorul merită prețuirea și felicitările cititorilor.

Paul Abrudan

Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale, vol. V (1701—1720), București, 1974, XII + 656 p.; Supliment I (1403—1700), București, 1975, 485 p.

Dintre toate instituțiile care păstrează mari fonduri arhivistice, numai Direcția Generală a Arhivelor Statului din București întreprinde o vastă și sistematică operă de publicare a cataloagelor științifice de documente, operă a cărei utilitate deosebită a mai fost subliniată și de alți cercetători ca Ioana Constantinescu („Studii”, XIII, 1960, nr. 3, p. 273, pentru vol. II) sau I. Caproșu („Anuarul Inst. de istorie” Iași, VII, 1970, p. 384—385, pentru vol. III; VIII, 1971, p. 454—455, pentru vol. IV; XII, 1975, p. 357 și XIII, 1976, p. 443, pentru vol. V). Ultimul cercetător a arătat pe bună dreptate că, până la editarea (destul de îndepărtată în timp) a documentelor din sec. XVIII în colecția *Documenta Romaniae Historica*, vol. V al catalogului și cele ce-i vor urma vor constitui nu numai prețioase instrumente arhivistice, dar vor avea și o valoare documentară, rezumatele amănunțite ale documentelor putând suplini parțial textul integral al acestora „din ce în ce mai greu de consultat în ultima vreme”. De aceea calitatea rezumatelor cuprinse în aceste volume constituie o problemă mai importantă decât pentru volumele ce rezumă documentele din sec. XIV—XVII, documente publicate în mult mai mare măsură decât cele din veacul al XVIII-lea.

Volumul al V-lea al catalogului rezolvă destul de bine această problemă, oferind rezumate foarte largi (unele depășind o pagină de tipar), pentru documentele cuprinse în volum. După cum se arată în introducere, volumul cuprinde 2 729 acte originale, copii, rezumate sau mențiuni, toate contopite în 1 758 de poziții.

În aceeași introducere Veronica Vasilescu subliniază câteva aspecte importante ale vieții economice, sociale și politice ce apar în documentele moldovene din primele două decenii ale secolului al XVIII-lea citind uneori (fără legătură cu textul introducerii) și pasaje din *Descrierea Moldovei* a lui D. Cantemir (care nu a murit în 1673, cum afirmă autoarea la p. V, ci s-a născut în acel an).

Documentele rezumate cuprind într-adevăr o bogăție de știri relative la diverse aspecte ale vieții societății moldovene de la începutul sec. XVIII. Numeroase documente se referă la organizarea fiscală, care constituia în această vreme una din problemele cele mai complicate ale administrației statului feudal. Din aceste documente amintim nr. 90, 258, 443, 445, 680, 681, 918, 992, 993, 1011, 1061, 1189, 1200, 1247, 1350, 1380, 1388, 1403 etc., din care aflăm numele și numărul dărilor ce se plăteau în această vreme, ca și cuantumul unora dintre ele. Foarte interesante sînt documentele nr. 1193, relativ la desființarea pogonăritului viilor (1713), nr. 1112, referitor la scutirea de desetină de stupi și gorștină de porci a categoriilor privilegiate (1712), nr. 1547, relativ la abuzurile făcute la Incasarea solăritului (1718) sau nr. 161 despre vama ce se plătea pentru produsele desfăcute în unele țiguri.

O serie de alte documente cuprinde știri despre starea grea în care se găsea Moldova datorită prăzilor și robilor la care au supus-o tătării (nr. 1207, 1388, 1559, 1594) ca și despre evenimentele din 1717, cînd Moldova a cunoscut o „nespusă pradă și robie” (nr. 1515, 1517, 1523, 1641, 1722, 1729, 1746). În documentele rezumate mai aflăm știri despre înmulțirea meșteșugarilor (vătaf de torcători, nr. 1631, sau vătaf de cocieri, nr. 1511 etc.); despre obligațiile în muncă ale unor sate (nr. 441); despre organizarea administrativă și militară a statului (numire de căpitan de ținut, nr. 788; căpitan de paștri, nr. 1741; steag de saragele, nr. 403; pisar unguresc și leșesc, nr. 850; atribuțiile armașului, nr. 1063; cămăraș de izvoade, nr. 1087; cămăraș de lu mini, nr. 849; trîmbițaș leșesc, nr. 1328; slu-

⁹ Se impun câteva rectificări: numele de familie al președintelui Comitetului românilor din Brașov este *Manole*, iar prenumele *Diamandî*; *Tipeti* în loc de *Țipei* (p. 201); *Wächter Friedrich*, nu *Karl* (p. 202).

¹⁰ Se impune rectificarea: Anexa XIV, nu XIII.

geria domnească, nr. 578; curteni de cămară, nr. 269; vătaf de pușcași, nr. 789 etc.), despre prețurile diverselor produse (nr. 1014, 1694); valoarea diverselor monede (nr. 687, 896) sau chiar despre o eclipsă de soare (nr. 1656). Alte documente se referă, în sfârșit, la dăruirea unor părți din locurile târgurilor unor boieri (nr. 758, 881, 1076, 1251, 1748).

Citind rezumatele din vol. V observăm o serie de lecturi nu prea sigure sau greșite de genul: ceprigari (nr. 255), Iordăchioiu (nr. 294, în loc de Iordache); Nicolae Costache (nr. 365, în loc de Costin); Busuic spătar (nr. 327, în loc de Bosioc); Topolii (nr. 575); Brădiceni (nr. 600, în loc de Brădicesti); m-rea Aftonii (nr. 656); meșteșugarii (în loc de meșteșuguri, nr. 699); Istrate Franț (nr. 773); C-tin Zbierea mare logofăt (nr. 860); Antonie (în loc de Antohie) Jora (nr. 1079); patriarhul Sf. Munte (nr. 1112); Gheorghe (în loc de Grigore) Jora (nr. 1206); protopop vătaman (nr. 1208); C-tin Buhuș hatman (nr. 1232); Irotei (în loc de Iorest, nr. 1236); mare vistier al țării de jos (nr. 1292); diac de călărași (nr. 1316); Read (nr. 1364); Călmățui vornic de poartă (nr. 1428); Costache Ivașco al doilea logofăt (nr. 1559); Clrsteși (nr. 1686), hotarul nemților (nr. 1711) etc. Asemenea lecturi pot induce în eroare pe cei care folosesc rezumatele. Unele din aceste greșeli (ca și multe altele asemănătoare: hectare, în loc de hotare, introducere p. VII, Cleni p. VII, susanul, nr. 1094 etc.) ar fi trebuit trecute într-o erată, care lipsește.

În rezumatele analizate am mai remarcat prezența unor denumiri pitorești de genul: Fîntîna Zmăului (nr. 119), Izvorul Împuțit (nr. 408), Bumbac-verde (nr. 1364) etc.

Autoarele au mai scos în evidență și unele pasaje din pravile aflate în documente, de genul: „cine va ține o moșie 30 de ani și de nu-l va glucevi nimenea într-acei ani, deci ei să ție neapărat” (nr. 862); vezi și nr. 1412, 1461 etc.

Autoarele au depus o activitate meritorie pentru datarea unor documente nedatate; unele din acestea vor mai trebui însă revăzute pentru o datare mai corectă (nr. 272, 916, 1523). Nici planul de moșie de la nr. 375 nu pare a fi din 1704. Apoi, numeroase documente sînt cunoscute din alte publicații, ceea ce ar fi fost bine să se arate (nr. 369, 1517, 1520 etc.). Deși catalogul ar trebui să cuprindă numai documente moldovenești, el conține totuși și un document muntean de la C. Brîncoveanu (nr. 1210), care va trebui trecut în catalogul documentelor muntene.

După rezumatele documentelor, care ocupă cea mai mare parte a volumului (p. 1—481), urmează o scurtă (și nu prea completă) bibliografie (p. 483—484), apoi lista logofeților

și ispravnicilor (p. 485) și lista grămaticilor sau diecilor (p. 486—488); această listă este intitulată impropriu astfel deoarece cuprinde numele tuturor scriitorilor de acte, între care și mari dregători ca Scărlet Șerbu, Ștefan Hăbășescu pîrcălab sau Ștefan Catargiu clucer, care nu au devenit grămatici pentru faptul că au scris diverse acte particulare. Deși greșala a mai fost semnalată și de I. Caproșu pentru alte volume, autoarele catalogului continuă să intituleze greșit această listă, dovadă lipsă de receptivitate la astfel de propuneri.

Din Tabla de corespondență pe fonduri a documentelor rezumate (p. 489—542), remarcăm bogăția de documente cuprinse în fondul de Achiziții Noi, ca și prezența unor documente interne aflate în microfilmele aduse din U.R.S.S.

Indicele de nume și de materii ocupă peste 100 de pagini (p. 546—653). Menit să ușureze utilizarea catalogului, el nu-și poate îndeplini pe deplin această destinație datorită modului nu prea fericit în care a fost alcătuit; peste 200 de nume sînt trecute de cîte 2 sau 3 ori în indice: Alexandra, soția lui Al. Buhuș și Buhușoae Alexandra; Alexandru Iliș și Iliș Alexandru; Antiohie caimacam, Antiohie Jora și Jora Antiohie; Apostol Mitre vor. și Mitrea vor.; Athos, muntele și Muntele Athos; Baenschi Vasile și Bainschi Vasile; Barnovschi vv. și Miron Barnovschi; Bender și Tighina; Blendea Vasile și Blîndea Vasile; Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare și Bogdan vv.; Bogdan Ioniță și Ioniță, fiul lui Lupu Bogdan; Canda vameș și Conde vameș; Cantacuzino Iordache, Iordăchioiu stol. și Iordăchiță stol.; Caragea bulucbașa, Caragea Gheorghe bulucbașa și Caragea Gherasim; Cîndescu Mihalcea și Mihalcea, fiul lui Cîndescu; Cocoran Grigore vor. și Cucoran Grigore; Costin fost serdar, Costin Ion hat. și serd. și Ion hat., fiul lui Miron log.; Costin Pătrașcu log. și Pătrașcu, fiul lui Costin log.; Codrescu și Cudrescu; Codrești și Cudrești; Cogălniceanu și Kogălniceanu; Dabița vv. și Eustratie Dabița; Dracea Iliș și Drăcea Iliș etc., etc.

Aproape toți marii dregători sînt trecuți și la numele de botez și la cel de familie întrucît autoarele nu utilizează un sistem unic de indexare și nici nu identifică personajele; cît privește soțiile și fiicele de dregători, acestea sînt indexate aproape toate la numele de botez, nu la cel de familie, cum ar fi fost firesc. Apoi numeroase persoane sînt trecute la numele meseriei sau calității lor sociale, deși acestea nu erau nume de familie: Bănar, Bărbierita, Bărbierul, Beșliaga, Blănar, Căldărarul, Căpitanul, Căraușul, Cocierul, Cojocarul, Curteanul etc.

În sfârșit, unele nume de persoane sau localități trebuiau identificate și trecute corect în indice; Mose e Moscova; Ren general se

numea de fapt Rönne; Snetin este Snyatin; Ene Calotie fost mare vistier s-a numit Iane Caloghera etc.

Nici indicele de materii nu este prea bine alcătuit; mai întii, amenzile (dușegubină, gloabă, hatalm) nu sînt dări; apoi, deși deseatină și zeciuală înseamnă același lucru, sînt trecute separat; bezmănul nu este dare, ci „chirie de loc” cum spune doc. nr. 1216; nu se spune cociură, ci cocie; nu există chiler (ca obligație) ci chile; menzilul e trecut și la dări și la menzil; galbeni și ughi (nu unghi cum apare în indice!) reprezintă aceeași monedă; nu există căpitan al doilea și al treilea cum se trece în indice, etc. Din toate aceste motive indicele trebuie utilizat cu multă prudență.

Volumul este ilustrat cu 51 de fotocopii de documente și desene de filigrane. Ca și la volumele precedente, nu se indică de cînd datează filigranele respective, lucru ce ar fi fost util specialiștilor (și această observație a mai fost făcută de I. Caproșu).

Făcînd aceste observații, nu negăm valoarea de ansamblu a volumului, care constituie, fără îndoială, un ajutor de mare preț pe care arhiviștii îl dau istoricilor în munca lor de cercetare. Nutrînd toată stima pentru marea cantitate de muncă depusă de cele două autoare, Veronica Vasilescu și Doina Duca-Tincușescu, care vreme de patru ani au stat „aplecate asupra vechilor brisoave” — după cum se spune în introducere — am dori ca pe viitor această muncă onestă, utilă și discretă să dea rezultate cît mai bune, scutite de erori ca cele semnalate mai sus.

★

După apariția primelor patru volume ale catalogului de documente moldovenești, colecțiile acestor documente s-au îmbogățit considerabil cu noi fonduri ca: fondul Consiliului Aulic de Război al Bucovinei, fondul personal Sever Zotta, colecția V. Adamache, la care se adaugă fotocopiile și microfilmele după documentele aflate în Austria, Franța, Polonia și U.R.S.S. Aceste documente nou intrate în bogatele fonduri ale Direcției Arhivelor Centrale constituie obiectul primului volum de supliment la cele patru apărute pentru perioada 1387—1700.

Suplimentul — alcătuit de un colectiv de arhiviști pricepuți și apărut sub îngrijirea lui Mihai Fănescu — cuprinde un număr de 1105 documente din perioada 1403—1700, dintre care 327 sînt originale, iar restul microfilme de pe originale sau de pe traduceri vechi, fotografiile ale unor documente originale, traduceri ale unor documente slavone, copii, rezumate și mențiuni de documente.

După cum a remarcat I. Caproșu în „Anuarul” amintit (vol. XIII, 1976, p. 442), acest volum „este rezultatul unui mare efort arhivist și științific”, alcătuirea lui fiind mult mai dificilă decît la volumelor anterioare datorită muncii suplimentare de comparare cu documentele cuprinse în cele patru volume apărute, de completare a documentelor și rezumatelor incomplete, ca și de dateare a numeroaselor documente nedatate, operații migăloase care cer timp și multă pricepere și pe care autorii le-au rezolvat cu competență.

Pe lângă aceasta, am mai remarca bibliografia mult mai completă a documentelor publicate, ca și calitatea deosebită a rezumatelor, deși unele dintre acestea ni s-au părut prea lungi (885, 894, 994, 1033, etc.). Nu înțelegem prea bine rostul unor rezumate lungi, în care se reproduce și lista membrilor sfatului domnesc. În cazul documentelor deja publicate (și sînt numeroase astfel de cazuri); pentru aceste documente erau suficiente rezumate foarte scurte cu trimitere la locul unde au fost editate documentele respective.

Cît privește dateările — destul de dificile din lipsa unor elemente sigure — unele ar mai trebui revăzute deoarece mai pot fi îmbunătățite (nr. 62, 345, 590, 591, 601, 766, 931 etc.).

Documentele rezumate cuprind o mare bogăție de știri despre diverse aspecte ale vieții economice, sociale și politice a Moldovei în sec. XVI—XVII; dintre acestea am remarca pe cele referitoare la dările plătite în această vreme (nr. 392, 580, 750, 885, 974), dintre care amintim dajdia șoimilor (nr. 991), pe cele relative la plata diverselor amenzi (dușegubina, nr. 172, 684, 771 sau gloaba pîrcălebească, nr. 745), la o anchetă întreprinsă de armași (nr. 830), la numeroasele robii și prăzi la care a fost supusă Moldova (nr. 696, 726, 1012, 1034), la datorile contractate de unii locuitori la turci (nr. 900, 1073) la foametea din vremea lui Gheorghe Duca (nr. 1053), la luptele dintre Gheorghe Ștefan și Vasile Lupu (nr. 716), la încercarea lui Constantin Șerban de a ocupa tronul Moldovei (nr. 784), la imensa avere a lui Ursachi vistierul (nr. 796) etc.

Nu lipsesc nici știri privind istoria culturii; dintre acestea am aminti: documentul din 1656 relativ la soarta celebrului tetraevangel de la Humor, cumpărat de Gheorghe Ștefan de la I. Kemeny (nr. 736), pe cel din 1643, relativ la averea lui Grigore Ureche (nr. 629) sau documentul din 1690 în care Miron Costin și alți boieri arată că Moldova „a fost mai întii colonizată de Traian, împăratul romanilor, după scoaterea dacilor, cu popor adevărat roman și după ce acest popor roman, adus de împăratul Traian, fusese gonit de Atila și tătări în munții Ardealului, s-a întors înapoi cu poporul său din Mara-

mureș, iarăși înapoi, de la munte plină la Marea Neagră" (nr. 960).

Cu privire la cuprinsul volumului, am remarca faptul că el nu respectă prea riguros noțiunea de documente moldovenești (se înțelege interne) deoarece în volum se publică și rezumatul unui document extern (nr. 71), precum al unui document relativ la Țara Românească (nr. 464 bis). La documentele nr. 218 și 655 trebuia să se indice că sînt falșuri sau îndoielnice (nu a existat un Simion Jomir mare șetrar între 1604 și 1645 l).

Numirile din documente sînt redată destul de corect, cu cîteva excepții: m-re Răciuca (nr. 194) în loc de Rîșca; paharnic de Orhei (nr. 196); Lazol pitar (nr. 199); țigani peli-nești (nr. 311); bani de tălărie (nr. 428); Cucărăști (nr. 994) în loc de Cocorăști; bicmini de ceară (nr. 976), în loc de bezmene; Hristoscul postelnic (nr. 907); panii Sf. Munte (nr. 983) etc.

Indicele este mult mai bine alcătuit decît la volumul precedent; sînt puține cazurile în care o persoană apare de două ori în indice: Alexandra, soția lui Buhuș Alexandru și Buhușoae Alexandra, Cantimir serd. și C. Cantemir etc. La unele nume ar fi fost bine

să se facă identificarea corectă: Brut postelnicul se numea Bartolomeu Brutti; Dușca Sotiria este m-reă Busicon sau Dușco; Alexandru mare paharnic este Coci Alexandru etc.

Ca și la volumul V, indicele de materii cuprinde o serie de erori; ca și acolo, după același tipic greșit, respectat însă cu sfințenie, amenzile sînt trecute împreună cu dările; tot la dări este trecut și un „broc" (o danie de bani) făcută de un domn unei mănăstiri etc. În schimb, lista grămăticilor este intitulată aici mai corect: lista grămăticilor, diecilor și a scriitorilor de acte, ea cuprinzînd și nume de mari dregători care au scris acte.

Observațiile noastre sînt menite să îmbunătățească rezultatele muncii de mare migală depusă de arhiviști pentru întocmirea acestor foarte utile cataloage de documente. În încheiere ne rămîne să ne exprimăm toată recunoștința pentru această muncă și să ne arătăm, împreună cu I. Caproșu, părerea de rău că inițiativa demnă de toată lauda a Direcției Arhivelor Centrale continuă să rămînă singulară, nefiind urmată de celelalte instituții care dețin fonduri de documente.

N. Stoicescu

* * * *British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, Edited by PHYLLIS AUTY and RICHARD CLOGG, London, The Macmillan Press Ltd., 1975, 308 p.

În luna iulie 1973 la Londra a avut loc o reuniune științifică, organizată de Departamentul de istorie de la School of Slavonic and East European Studies a Universității londoneze, cu scopul de a reconsidera poziția oficială britanică față de rezistența armată din Iugoslavia și Grecia în anul celui de-al doilea război mondial, pe baza documentelor Foreign Office-ului, accesibile cercetătorilor din luna ianuarie 1972, ca și a memoriilor unora dintre cei care au participat la luarea unor decizii sau la aplicarea lor, și care acum au susținut comunicări. Materialele prezentate cu această ocazie, ca și luările de cuvînt, au fost reunite în volumul pe care-l prezentăm și care a apărut sub redacția a doi cunoscuți specialiști în istoria Iugoslaviei și Greciei, Phyllis Auty și Richard Clogg.

Deși se fac referiri la cele mai importante evenimente din istoria celor două țări în anul 1941—1944, accentul este pus pe linia politică promovată de Marea Britanie față de acestea, și în special se insistă asupra evenimentelor din anul 1943 considerat a fi un an de cotitură în atitudinea britanică.

Comunicările prezentate, elaborate în marea lor majoritate, așa cum am menționat deja,

de către persoane care în momentul respectiv au fost implicate în luarea și aplicarea de decizii în problema abordată (vezi lista acestora, cu funcțiile pe care le-au avut, pagina XI—XII), ca și discuțiile purtate, au permis elucidarea unor aspecte încă neclare, legate mai ales de relațiile dintre diversele organisme britanice care luau decizii în conduita oficială a Marii Britanii față de războiul din Balcani. Foreign Office, Special Operations Executive, Cartierul General pentru Orientul Mijlociu, Political Warfare Executive și B.B.C. (British Broadcasting Corporation). Desigur, cum subliniază editorii (p. VIII) multe aspecte au rămas și la ora actuală neelucidate, mai ales datorită faptului că unele documente ale Foreign Office-ului precum și majoritatea arhivei de la Special Operations Executive (S.O.E.) nu sînt încă accesibile istoricilor.

Volumul cuprinde două părți distincte ca structură, partea I *Comunicări* (în număr de 7, p.3—205) și a II-a, *Discuții* (p. 207—281), dar avînd un caracter unitar și omogen prin temă, ca și prin documentarea de bază, pentru a se încheia cu o posifață semnată de profesorul G.H.N. Seton-Watson (p. 283—297), bibliografie selectivă și un index.

Bickham Sweet-Escott este autorul unui interesant material cu titlul *S.O.E. în Balcani* (p. 2—21), în care scoate în relief activitatea acestui organism în Grecia și Iugoslavia în 1940—1942, pentru a stăruii mai mult asupra acțiunilor din primăvara și vara lui 1943. Special Operations Executive a fost creat, în iulie 1940, de către Churchill care i-a stabilit statutul oficial, de altfel puțin cunoscut chiar de către personalul de comandă al acestuia și i-a pus în frunte un ministru, secretar de stat ce avea acces direct la șeful guvernului și la Șefii de Stat Major (Chiefs of Staff). Sarcina S.O.E. a fost de a organiza acțiuni speciale de sabotaj și comando pe teritoriul inamic sau ocupat de acesta și de a sprijini mișcarea de rezistență din aceste zone (p. 4—6).

S.O.E. a activat în Balcani mai ales prin comandamentul stabilit la Cairo, care a creat o serie de rețele de informare și a întreprins distrugerea unor obiective strategice importante din Grecia, imediat după începerea agresiunii italiene în octombrie 1940 cit și în Iugoslavia după declanșarea invaziei germane în aprilie 1941. Numai în primăvara lui 1943, arată Bickham Sweet-Escott, S.O.E. avea în curs de executare 10 misiuni în Grecia și 12 în Iugoslavia (p. 9).

În primii doi ani de război, englezii au întreținut relații și au acordat ajutor doar lui Mihailović, abia în mai 1943 fiind trimisă la Statul Major al lui Tito o misiune militară britanică în frunte cu căpitanul F.W.D. Deakin (p. 13—14), ceea ce a evidențiat faptul că partizanii formau elementul principal al luptei împotriva trupelor Axei în Iugoslavia (p. 14).

Două probleme, afirmă autorul comunicării, au fost comune activității desfășurate de S.O.E. în Iugoslavia și Grecia: absența unor surse de informare demne de încredere și accesibile și conflictul între obiectivele britanice de moment, determinate de interese militare, și cele politice, de perspectivă. O altă subliniere ce trebuie reținută este aceea că misiunile S.O.E. nu ar fi putut fi îndeplinite fără sprijinul rezistenței din țările în care aveau loc (p. 12), după cum era foarte clar și pentru diverșii ofițeri englezi, că patrioții ce luptau cu arma în mână împotriva ocupanților, erau conștienți că o făceau pentru interesul țărilor lor și nu pentru realizarea scopurilor britanice (p. 15).

Cițiva factori în luarea deciziilor britanice referitoare la Iugoslavia, 1941—1944, sînt prezentați de Elisabeta Berker (p. 22—58) care pornește de la schițarea principalelor surse arhivistice care i-au permis ilustrarea acestora: documente ale Foreign Office-ului, într-o cantitate enormă pentru anii 1943—1944; acte, puține la număr, referitoare la activitatea

S.O.E. precum și din arhiva Ministerului de război, a Șefilor de Stat Major și a primului ministru. Faptul că majoritatea materialelor sînt din sursă diplomatică face ca reconstituirea tabloului complicat al luării deciziilor să poarte amprenta și să reprezinte punctul de vedere al Foreign Office-ului.

În luarea deciziilor, desigur nu numai cele referitoare la Iugoslavia care sînt analizate aici, au fost patru factori de bază: Foreign Office, S.O.E., Forțele armate (Șefii de Stat Major, Comandamentul pentru Mediterana și comandamentul pentru Orientul Mijlociu) și în final, chiar Churchill. De asemenea, pe un plan nu întotdeauna secundar se situau B.B.C. și Political Warfare Executive (P.W.E.).¹

Ceea ce caracteriza raporturile dintre diversele organe implicate în luarea deciziilor a fost, mult timp, starea de tensiune și fricțiunile. Referitor la specificul acesta, E. Barker citează și un document ce scoate în evidență nelcrederea Foreign Office-ului în capacitatea S.O.E. de a furniza informații utile. Într-un document din septembrie 1943, Douglas Howard, șeful Departamentului pentru sud-estul Europei din ministerul de externe britanic, menționa: „Este un fapt bine cunoscut că interesele militare ale S.O.E. în Balcani nu coincid întotdeauna cu interesele politice ale Foreign Office-ului...care crede tot mai mult că trebuie făcute aranjamente pentru stabilirea de comunicații directe între agenții săi politici și reprezentanții M.S., astfel încît să se renunțe la necesitatea de a trece rapoartele politice...prin canalele S.O.E. (p. 25).

Urmează apoi o detaliată analiză a poziției britanice față de rezistenții iugoslavi, poziție ce a evoluat de la ignorarea luptei partizanilor conduși de Tito (vara lui 1941 — august 1942) la situarea acestora, după o fază de tranziție (septembrie 1942 — aprilie 1943), în centrul interesului Marii Britanii față de Iugoslavia (după mai 1943, p. 29—48).

Politica britanică față de generalul Draža Mihailović a fost reconstituită de S.W. Bailey care în timpul războiului a fost ofițer S.O.E. cu misiuni la Belgrad, Cairo și în S.U.A. (anii 1939—1941) iar apoi a fost ofițer de legătură pe lângă Comandamentul cetnicilor (1942—1944). Cunoscător direct al evenimentelor, utilizînd și documentele diplomatice, autorul punctează principalele momente ale relațiilor dintre oficialitățile britanice și Draža Mihailović, din momentul stabilirii contactelor, pe cale radio în august 1941, și pînă la ruperea lor,

¹ Political Warfare Executive a fost un organism special creat pentru propaganda în țările inamice sau ocupate de inamic, subordonat Foreign Office-ului, politic, și Ministerului informațiilor, administrativ.

În primăvara lui 1944 (p. 59—92). Legăturile dintre cele două părți au intrat pe acest făgaș de slăbire, în ciuda reticentelor manifestate până în ultima clipă de Foreign Office, ca urmare a faptului tot mai public al evidentei legături pe care cetnicii le întrețineau cu guvernul-marionetă din Serbia, condus de generalul Nedić, cu italienii iar apoi chiar cu germanii, și a extinderii atacurilor lor împotriva partizanilor lui Tito, singurii care, în condiții extrem de dificile, luptau cu toate forțele împotriva trupelor Axei și a colaboraționiștilor.

Fișura în relațiile cetnicii-britanici a intervenit în luna mai 1943 când Mihailović refuză a răspunde favorabil la quasi-ultimatumul Londrei de a înceta colaborarea cu ocupanții și de a iniția operațiuni militare împotriva acestora și deci de a le înceta pe cele împotriva partizanilor (p. 77—79). Cu toate acestea, legăturile englezilor cu cetnicii nu s-au rupt imediat ci s-au deteriorat, așa cum foarte bine reiese din documentele citate, accelerat în a doua jumătate a anului 1943 și au fost suspendate în primăvara lui 1944 (p. 83—89), decizie marcată prin evacuarea, pe calea aerului, a tuturor britanicilor aflați pe lângă cetnici (29, 30 și 31 mai 1944).

F.W.D. Deakin, un alt foarte cunoscut participant la evenimentele analizate, fiind primul ofițer britanic de legătură pe lângă Cartierul general al lui Tito începând cu luna mai 1943, a prezentat un foarte interesant material în legătură cu *Mitul unei debarcări aliate în Balcani în anul celui de-al doilea război mondial (cu referire specială la Iugoslavia)* (p. 93—116). Pe baza documentelor accesibile, acum aflate la Public Record Office, autorul schițează planurile nerealizate, referitoare la Balcani, elaborate de Franța și Marea Britanie în septembrie 1939—iunie 1940 (p. 95—98), evidențiază concepția britanică a „operațiilor neregulate” organizate de S.O.E. după prăbușirea Franței, ca un înlocuitor al operațiilor militare regulate și ca un preludiu al viitoarelor acțiuni (p. 98—102) și insistă asupra evenimentelor din 1943 când, între Casablanca și Teheran, controversa strategică anglo-americană în legătură cu sud-estul european s-a încheiat cu decizia de a sprijini forțele lui Tito cu armament și acțiuni de comando (p. 102—111). Concluzia finală a lui F.W.D. Deakin este că strategia britanică nu a fost niciodată preocupată de chestiunea unei mari debarcări aliate în Balcani.

În perioada martie—octombrie 1943 în politica britanică față de rezistența din Grecia și Iugoslavia se înregistrează unele oscilații care-l fac pe C.M. Woodhouse să analizeze evenimentele din *Vara lui 1943: lunile critice* (p. 117—146). Trezind în revistă atitudinea

Marii Britanii față de rezistența greacă, autorul subliniază că aceasta a oscilat în lunile menționate de la apropierea de E.D.E.A.S. (Liga Greacă Național Republicană) și ostilitate față de E.L.A.S. (Armata Națională Populară de Eliberare, organizată de partidul comunist) în martie 1943, la o poziție de echilibru față de cele două mișcări, în iunie, pentru ca la sfârșitul lunii septembrie să se revină la linia de susținere a E.D.E.S. și ignorare a E.L.A.S.

Aceste modificări, apreciază C.M. Woodhouse, s-au datorat unor considerații politice și militare, dar și disputelor și fricțiunilor dintre diverșii factori britanici de decizie. În această ultimă direcție, deosebit de nefericite s-au dovedit a fi neînțelegerile dintre S.O.E. și Foreign Office căci „în timp ce Foreign Office-ul era susceptibil și cu vederea scurtă, S.O.E. a fost arogant și închis. S.O.E. avea astfel carențele dar și meritele statutului său de amator...” (p. 143). Consecințele au fost deosebit de grave pentru Grecia care va suferi rigorile luptelor intestinale.

Generalul de brigadă E.C.W. Myers, fost, în 1942—1943, comandantul misiunii militare britanice pe lângă rezistența greacă, evocă un moment semnificativ pentru relațiile Marii Britanii cu luptătorii din Grecia: *Delegația andartină la Cairo, august 1943* (p. 147—166), bazat pe amintirile sale. Este vorba de vizita făcută de 6 dintre conducătorii grupărilor de diverse orientări din rezistența elenă, mai precis ai E.D.E.S., E.A.M. (Frontul Național de Eliberare) și E.K.A. (Eliberarea Națională și Socială), la Cairo, unde au sosit în zorii zilei de 10 august 1943 pe calea aerului (p. 148—149). Pentru englezi discuțiile ce aveau să urmeze erau foarte importante, date fiind obiectivele lor și planul, în curs de finalizare, al debarcării în Sicilia, pentru că puteau duce la aplanarea neînțelegerilor dintre diversele grupări și la activizarea luptelor de partizani din Grecia.

Convorbirile care au avut loc, purtate în special de E.C.W. Myers, cu diverșii factori britanici sau cu regele Greciei, precum și între delegația andartină, de orientare republicană și guvernul grec în exil, regalist, au părut a fi un succes, dar, foarte curând, monarhul elen, încurajat de sprijinul promis de Roosevelt și Churchill și concretizat în acțiunile reprezentantului Foreign Office-ului la Cairo, Leeper, a revenit la pozițiile intransigente (p. 150—154). La sfârșitul lunii august, reprezentanții grupărilor din rezistență revin în țară, dar E.C.W. Myers pleacă la Londra, unde are discuții cu regele, cu Churchill și cu Eden, încercând a convinge că poporul grec nu mai dorea monarhia și că trebuia evitată impresia că trupele britanice vor sprijini regalitatea în Grecia în pofida acestei manifestări de voință și ca o dovadă de imixtiune în tre-

burile interne. Cu toată înțelegerea cu care a fost întâmpinat, Myers nu a reușit în eforturile sale, iar conflictele dintre rezistenții greci, plină atunci latente, au izbucnit cu toată amploarea.

Situației din mișcarea de rezistență greacă în perioada octombrie 1942—februarie 1944 îi este consacrată și ultimul studiu inclus în volum, „*Pearls from Swine*”: *Documentele Foreign Office-ului, S.O.E. și rezistența greacă*, de Richard Clogg, singurul dintre autori care nu a participat direct la evenimentele reconstituite și poate, tocmai de aceea, mai legat de valoarea izvoarelor arhivistice (p. 167—205). Istoricul britanic nu întreprinde o analiză sistematică a evoluției politicii britanice față de rezistența greacă în etapa menționată, ci se oprește asupra momentelor semnificative care sînt în măsură să explice rezultatele acestei politici și să prezinte noi aspecte din relațiile care au existat între Foreign Office și S.O.E.

Utilizarea amplă a documentelor aflate în Public Record Office i-au permis lui Richard Clogg să prezinte tabloul deosebit de complex al situației din mișcarea elenă de rezistență.

Volumul cuprinde, în partea a II-a, o prezentare sintetică a discuțiilor care au urmat pe marginea materialelor prezentate. Întrebările și răspunsurile aducînd unele precizări și nuanțări cit se poate de interesante (p. 209—281), precum și o postfață (p. 283—297) semnată de G.H.N. Seton — Watson. Acesta, apreciînd că tabloul conturat de comunicări și de discuții este confuz, în aparență, pentru că și realitățile abordate par a fi confuze, încearcă a prezenta unele dintre observațiile și concluziile sale bazate nu atît pe documente cît pe amintirile sale ca fost ofițer S.O.E. în

România (1940), în Iugoslavia (1941) și la Cairo și Istanbul (1942—1944).

Nelndoielnic că lucrarea pe care am prezentat-o este o contribuție de seamă la mai buna cunoaștere a politicii externe britanice în anii celui de-al doilea război mondial, avînd ca principală caracteristică faptul că marea majoritate a autorilor au fost participanți direcți la evenimente și și-au reconstituit memoriile în baza documentelor Foreign Office-ului devenite accesibile istoricilor. Desigur, punctul de vedere al Ministerului de externe britanic a mai fost prezentat, în problema analizată și desigur în contextul general, în lucrarea oficială de mare amploare a lui Sir Llewellyn Woodward² dar volumul de față insistă și asupra opticii S.O.E., a legăturilor dintre acesta și celelalte organisme britanice, aruncînd deci o lumină nouă asupra mecanismului de luare a deciziilor și de aplicare a lor în Marea Britanie din anii marii conflagrații.

Putem considera, în final, ca fiind corectă aprecierea lui Seton-Watson în legătură cu natura lucrării ce am prezentat-o: „această carte este o parte de microistorie. Ea este o încercare a unora dintre noi care am luat parte la aceste evenimente, sau am fost martori la procesul de luare a deciziilor, de a ne aduce mica noastră contribuție la cunoașterea unui redus sector de istorie „wie es eigentlich gewesen” (p. 297).

Nicolae Dascălu

² Sir Llewellyn Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War*, vol. I—IV, London, H.M.S.O., 1970—1975.

ROBERT MANDROU, *L'Europe „absolutiste”. Raison et raison d'Etat, 1649—1775*. Paris, Fayard, 1977, 401 p.

După lucrările pe care le-a consacrat istoriei Franței în secolele XVI—XVIII, după documentata incursiune în destinul unei familii de bancheri, cu un important rol în economia și politica occidentală din perioada modernă (*Les Fugger, propriétaires fonciers en Souabe*, 1969) și după cartea dedicată unei probleme dintre cele mai pasionante, ascensiunea noului grup de intelectuali în viața societăților moderne (*Des humanistes aux hommes de science*, 1973), sinteza recentă a profesorului Robert Mandrou reliefează o dublă deschidere: de la istoria națională spre istoria europeană și de la istoria economică sau a mentalităților spre istoria globală. Sinteză remarcabilă, cartea de față marchează o etapă în demersul unuia dintre cei mai renumiți isto-

rici francezi; de aceea, ea atrage pe specialist prin caracterul expunerii și prin sugestiile și ipotezele stimulante, așa cum captează interesul cititorului dornic să înțeleagă trecutul fenomenelor din viața societăților de astăzi. Istoria își demonstrează, încă o dată, capacitatea de a interveni în dezbaterile contemporane, explicînd și oferind soluții; despărțiturile pe capitole ce împiedică privirea de ansamblu — istorie economică, istoria armatei, istorie culturală etc. — acele „săltărașe”, pe care le ironiza Nicolae Iorga, sînt părăsite pentru a face loc istoriei care prezintă și dezbate probleme, nu fapte goale. Existența economică și viața ideilor se îmbină într-un tot pentru a dezvălui viața oamenilor de acum cîteva secole, pentru a explica opțiunile unor

oameni de stat, orizontul așteptărilor maselor populare, impulsurile date de realizări economice, politice și intelectuale aceluia ansamblu care se numește civilizația europeană.

Ceea ce contribuie la succesul acestei cărți care solicită o lectură aparent ușoară, mai ales datorită artei expunerii, este claritatea planului, înălțuirea sistematică a datelor și argumentelor, degajarea aspectului esențial; autorul nu favorizează un singur aspect al realității, așa cum se întâmplă prea adesea în lucrările istoricilor americani care cred că au explicat totul dacă au descris conflictele unor grupuri în luptă pentru putere sau mecanismul complicat al unor intrigi diplomatice. Profesorul Robert Mandrou este prea familiarizat cu dinamica mentalităților pentru a accepta o schemă atât de copilărească; el se oprește asupra factorilor care au favorizat luarea unei decizii cu consecințe decisive pe plan politic, dar o proiectează pe fundalul evoluției economice și a mișcării ideilor, analizând, totodată, și impactul aceluia act politic asupra vieții intelectuale din epocă. În acest sens, cartea vadește virtuțile istoriei globale; o istorie care nu ocolește ipoteza, tocmai datorită faptului că solicită dezvoltarea cercetării. De aceea, autorul discută chestiunea raportului dintre clase în Anglia „glorioasei revoluții”, refuzând să atribuie impulsul dat economiei și vieții politice numai unei singure clase, burghezia, așa cum folosește pentru întreg răsăritul european conceptul de „a doua iobăgie” pentru a explica rezistența în fața inovațiilor; nu pătrunde mai în adnc pentru a descoperi variații considerabile în raporturile dintre aristocrație și burghezie, pe de o parte, și masa țărănească, pe de altă parte, ci pornește de la existența unui clișaj între mentalitatea aristocratică și cea țărănească, deși situația din culturile sud-est europene este mult diferită. Nu consideră că imperiul otoman aparține Europei, întrucât îl elimină din discuție printr-o pagină din capitolul final. Atât istoria globală, cât și caracterul universalist al expunerii au de suferit de pe urma demarcărilor operate sub impulsul unor clișee de mult acceptate de istoriografia occidentală și posibil de corectat numai în urma unei îmbogățiri a experienței istoricului. De aceea, istoria europeană scrisă de un român sau de un jugoslav nu este aidoma celei scrise de un istoric englez sau francez, mai interesați în factorii de deplasare, decât în cei de stabilitate din viața societăților, și mai atenți la expansiunea civilizației europene, care nu arareori a distrus forme de civilizație superioare pe drumul cuceririlor sale.

Cu alte cuvinte, sinteza modernă și relevantă a lui Robert Mandrou indică atât o direcție de cercetare, cât și un stadiu atins de istoriografia cea mai apropiată de marile

dezbatere din zilele noastre, acelea care pun în discuție probleme fundamentale, precum raporturile dintre state, căile de eliminare a primejdiei războiului, instaurarea dreptății și egalității în relațiile sociale. Acest stadiu se impune a fi completat de noi elemente culese din viața tuturor popoarelor europene, atât a celor care au dat un avânt nemișcabil economiei și științei, în epoca modernă, cât și a celor care au rezistat în fața unor mari presiuni politice și militare, conservând energii care au dat un nou chip Europei la sfârșitul epocii „absolutiste”.

Se înțelege din aceste considerații preliminare spre ce obiective și-a îndreptat Robert Mandrou expunerea sa. Autorul a constatat că între mijlocul secolului XVII și preludiul la lanțul revoluțiilor moderne, statele europene adoptă forma absolutistă de guvernare și că exemplul cel mai deplin îl oferă, în acest sens, statul francez, cu o mare forță economică și politică; la acest „model” european se asociază, însă, un alt model, cel oferit de Anglia, o mare putere care își permite să-și „aleagă” monarhul. Cele două societăți evoluează pe coordonate care nu sînt similare și ele sugerează căi deosebite de dezvoltare a statelor care își reconsideră, în acest răstimp, organizarea politică, finanțele, administrația, armata. Al doilea aspect important este, așadar, intenția de reformare peste tot prezentă. Robert Mandrou se ocupă de factorii de deplasare din societățile europene și de soluțiile adoptate care se dovedesc a fi, mai mult sau mai puțin, inspirate de „modelele” franceze sau engleze. Expunerea este dirijată de aceste direcții ale demersului rațional al autorului și are un vădit caracter de noutate; fără să mai adăugăm spiritul critic de care dă dovadă autorul atunci cînd prezintă absolutismul „regelui soare” sau căile de infiltrare, fără rezultate, ale diplomației franceze. Nu intră, însă, în această expunere regiuni dominate de factori de stabilitate (ne referim la factorii de stabilitate și la cei de deplasare descriși în cartea noastră *Umanității române și cultura europeană* și care dezvoltă mecanismul expansiunii sau al rezistențelor popoarelor europene, factori pe care li sugerează și Robert Mandrou); nu vom întâlni statul venețian și nici sud-estul european. În schimb, vom lua contact cu toate proiectele de reformă elaborate sau transpuse în practică de Pombal sau Caterina a II-a, în Florența sau la Viena. Cît de adîncă a fost această reformă autorul o spune din primele pagini, unde vorbește de raportul dintre progresele rațiunii și ponderea „rațiunii de stat” (raison et raison d'état, cum sună subtitlul); deși s-a spus că despoții luminați s-au lăsat inspirați de ideile filozofilor, autorul apreciază că tot timpul a prevalat „rațiunea de stat”, așa cum o demonstrează cu

pertinență împărțirea „unui stat lipsit de apărare, ca Polonia” de către trei „despoți luminați”.

Evident că mai multe aspecte sînt implicate în această problemă mult discutată de specialiștii în secolul „luminilor”; nu ni se pare că poate fi neglijat un aspect subiectiv, anume ponderea exagerată pe care istoricii și în special istoricii literari contemporani o conferă „filozofilor” pe care li privesc drept consilieri pe nedrept ignorați ai principiilor. Direcția lui Robert Mandrou ni se pare mai aproape de realități, întrucît constatînd că „în centrul acțiunilor diplomatice și militare, resortul politic esențial nu aparține rațiunii filozofice”, el conchide că în perioada de care s-a ocupat „prevalează definiția tradițională a raporturilor de forță în termeni care nu fac referință decît la stat și la definiția lui, dinastică și politică...Toate guvernele Europei continuă să-și întretină raporturile conform celor mai cinice tradiții ale diplomației, cu cuțitul și intimidarea” (p. 329—330). Evident democratizarea relațiilor internaționale a fost un proces care s-a declanșat mai tîrziu și care nu și-a atins nici pînă astăzi obiectivul final, respectarea suveranității tuturor statelor și stabilirea unor raporturi de egalitate între state. Robert Mandrou subliniază cu autoritate acest fapt. El deduce din acest fapt, ca și din destinul „modelelor” un aspect fundamental; elaborate în a doua jumătate a secolului XVII, cele două modele alimentează reflexia și experiența multor state în secolul XVIII. Concluzia se impune de la sine: „modelele sociale, economice și culturale moștenite din a doua jumătate a secolului XVII contează, cu siguranță, tot atît, dacă nu mai mult, cît și inspirațiile „filozofice”, atît de comentate și lăudate” (p. 21). În 1775, cei asupriți nu pot lua cunoștință de pledoariile scriitorilor care li apără în fața asupritorilor; „ceasul celeilalte înfruntări încă nu a bătut, în 1775, de-a lungul atîtor discuții pline de pasiune sau ironice, continuîndu-se lunga dezbateri dintre dominanții aflați în scaun și cei care vor să le ia locul. Momentul încă nu este prea grav, se pare, în orice caz nu pentru a opri viorile și dansul. Serbarea celor mari se mai prelungește cîtiva ani” (p. 344). Concluzia reliefează și mai puternic momentul intrării în scenă a maselor revoluționare, în ultimele decenii ale secolului.

Pe aceste coordonate se desfășoară expunerea distribuită în trei părți: perioada 1649—1700, în care sînt elaborate „modelele” francez și englez, perioada imediat următoare în care modelul francez este supus unei critici tot mai violente, în timp ce modelul englez se consolidează, expansiunea lor depinzînd, însă, de formele prezenței engleze pe continent și de modul în care se difuzează realizările fran-

ceze, nu în mai mică măsură de rezistența tradițiilor din diversele societăți; în sfîrșit, perioada care acoperă mijlocul secolului XVIII pînă la 1775, cînd au loc reformele „despoților luminați”, un accent special căzînd asupra inițiativelor lui Frederic al II-lea, Maria-Tereza și Iosif al II-lea, asociat la guvernare, Caterina a II-a. Ultimele capitole prezintă elementele care au turburat adoptarea și difuzarea mai bună a modelelor — ca războaiele, crizele bisericilor, clivajul dintre elite și masele țărănești — și enumeră aspectele care marchează dezbaterile deschise în jurul monarhiei absolute transformată în efigie de Ludovic al XIV-lea, în timp ce noile industrii, marea comerț și lupta statornică pentru drepturi a burgheziei, culminînd cu celebra afacere Wilkes, dau modelului englez o forță de atracție tot mai mare.

Pe parcurs, autorul va vorbi despre decăderea Italiei, transformată în „muzeu”, despre modul în care Ludovic al XIV-lea a închis o aristocrație rebelă într-o „închisoare aurită, la Versailles”, despre ineficiența diplomației franceze care a acordat prea mare pondere corupției și informațiilor obținute din mediul închis al curții, în timp ce informatorii englezi au cules date dintre cele mai diverse, de la cele privind mișcarea trupelor la stările de spirit, despre războiul crud purtat de trupele franceze în faza de recul, probă în acest sens sînd pînă astăzi castelul din Heidelberg incendiat ca „represalii”; totodată, cititorul întilnește sugestii și reflexii stimulante, ca cele privind activitatea intelectualilor, recrutați din rîndul surplusului de absolvenți ai universităților engleze, în sprijinul mișcărilor radicale ale „nivelatorilor” și ale celor denumiți „diggers” sau modul în care s-au constituit partidele politice engleze, pe nucleele clientelei, despre care vorbea, referindu-se la țara noastră și Dimitrie Cantemir (după cum am semnalat în cartea citată supra). Modelul englez, afirmă autorul, contrazicînd „paradoxurile inconsistente ale lui H. Trevor Roper”, a rezultat din formula nouă ce și-a făcut apariția în structura socială: „criză a aristocrației, ascensiune a aristocrației de rang inferior — the gentry —, și a burgheziei angajate în comerț, iată cei trei termeni esențiali ai acestei mutații care nu afectează structurile sociale — sistem neclintit în societatea engleză din secolele XV—XIX, după expresia lui L. Stone — ci compoziția și rolul diferitelor clase sociale” (p. 73). Imaginea Angliei se construiește mai ales pe succesele ei economice, mare parte din inovațiile sociale rămînd ascunse privirilor; aceasta și datorită faptului că, pe continent, englezul apare ca negustor și bancher, prea puțin interesat în difuzarea unor principii care i se par lui rezervate. În schimb, imaginea Franței se construiește cu ajutorul datelor despre centraliza-

rea puterii în minile monarhului absolut, aspect ce interesează pe principii a căror autoritate este contestată, despre marele palat de la Versailles, adevărat model de viață culturală, ca și despre modul de trai al nobililor de rang inferior și al burghezelor, deși moda și noutățile de la Paris sînt cunoscute doar de marea aristocrație în străinătate. Astfel, difuzarea modelului francez se lovește de un obstacol major.

Autorul nu ia în discuție problema „despotismului” sau a „absolutismului” luminat, animată recent; nu se oprește nici asupra „cameralismului” care are tendința să se impună în istoriografia contemporană, întrucît denotă un sistem de guvernare nu numai economică (în acest sens, articolul recent al lui Marc Raef care leagă cameralismul de formarea statului polițist în secolul XVIII, în „American Historical Review”, 1975, 5). Accentul acestei cărți cade asupra formelor de civilizație care rezultă din acțiunea economică, socială, politică, a statelor; de aici, și caracterul cu totul nou și deschizător de drumuri al acestei sinteze, alimentată de o reflexie permanentă asupra unor date culese de-a lungul unei stăruitoare cercetări puse în slujba istoriei globale, aceea care aduce în prim plan oamenii. Tocmai de aceea este regretabil faptul că noutatea de plan nu s-a însoțit cu revizuirea unor clișee consacrate. Cînd vorbește, în final, de cele două state care nu participă la acest sistem de schimb de valori, despre Provinciile Unite, într-o privință mai avansate, întrucît au adoptat o formă republicană de guvernare, și despre Imperiul otoman, achilozat în structuri nemiscate, autorul pare că reia criteriile lui Voltaire, admirator al Olandei și judecător aspru al despotismului asiatic; Voltaire dixit: „Tracia nu aparține Europei”. Asemenea delimitări care scot din cauză popoare mai mici sîrăcesc tabloul experienței de civilizație europeană pe care o înfățișează Robert Mandrou: autorul vorbește despre o „Europă catolică” și o „Europă protestantă”, dar nu menționează măcar existența unei regiuni ortodoxe în care raporturile dintre puterea seculară și cea spirituală au fost complet diferite de cele din occident. Mențiunea ar fi trebuit să se transforme în analiză atunci cînd autorul vorbește de expansiunea catolică habsburgică și nu tratează uniatismul și nici răscoalele oprimaților conduse, sub haină confesională, de Visarion Sarai sau Sofronie de la Cioara. Nu este vorba de amănunte într-o descriere care insistă asupra relațiilor dintre stat și biserică în vremea Mariei-Tereza, precum și asupra „ambiguităților sociale” din acest răstimp. Autorul marchează pe hărți Țara Românească și Moldova, dar nu vorbește despre Brâncoveanu, asemănat

cu Ludovic al XIV-lea de către Iorga, în repetate rînduri; nu numai mecenatul cultural al acestuia, dar și interesul lui pentru cartea tipărită în Franța îl dezvăluie ca o personalitate reprezentativă care poate sta alături de principii contemporani lui, unii mai interesați în disciplina trupelor decît în pictură. Despre gîndirea lui Cantemir nu aflăm cum se insera în această „Europă absolutistă”.

Lucrări recente despre structurile sociale și mișcarea ideilor în sud-estul european, publicate în limbi de circulație și cu precădere în franceză, au pus la dispoziția specialiștilor de pretutindeni date despre evoluția social-politică în această regiune a continentului. Știm astăzi, mai bine ca în trecut, că în „epoca lalelelor” imperiul otoman a continuat să trăiască sub mirajul forței sale militare, pe care confruntările armate îl negau tot mai frecvent; dar nu mai puțin au început cărturarii să se intereseze de soluțiile din alte societăți, să redacteze chiar proiecte de reformă. Într-un mare oraș european, ca Istanbulul, unde ambasadorii, comercianții, navigatorii transplantau modele și manifestări intelectuale dintre cele mai diverse, nu putea fi o lăcezeală mentală de genul celei presupuse de partizanii „progresului occidental”, definit adesea în opoziție cu o „stagnare orientală”, fabricată din aspecte culese la întîmplare. Poate fi citat ca material extrem de grăitor ansamblul de comunicări privind „Istanbulul ca răspîntie de civilizație” publicat în numerele recente ale buletinului AIESEE.

Cu atît mai mult se impune a fi luată în discuție, atunci cînd se urmărește înfățișarea globală a civilizației europene, situația social-politică și culturală din țările române, cu o poziție cu totul originală pe plan european, după cum o vădește sinteza artistică, cu elemente clasice și baroce, din Orient și Occident, sau viguroasa expansiune a cărții peste hotarele Țării românești. Partizan al centralizării puterii monarhice, dar dornic să primenească oamenii curții și din aparatul de guvernare, Dimitrie Cantemir se înscrie cu trăsături originale în galeria gînditorilor reformatori din secolul lui. Este, apoi, de precizat locul reformelor lui Constantin Mavrocordat în seria reformelor care au consolidat regimul existent în multe state europene. Vorbim despre baroc, avînd în minte noile edificii din Italia sau Austria, dar nu trebuie să înregistrăm și soluțiile diferite de acestea, ca cele din Germania sau România? Treceam în revistă afirmări ale spiritului critic, fără să consemnăm virulența atacului la adresa boierimii al lui Antim Ivireanul sau satira distrugătoare a lui Cantemir? Există o experiență română care se definește în alți termeni decît cei de care au trebuit să țină seama „despoții luminați” în Prusia sau în Portugalia; ea a fost ali-

mentată de replica permanentă care a trebuit să fie dată presiunii externe; de aceea solidaritățile moderne s-au întemeiat mai curînd la noi, decît în Occident, pe acele nuclee vii din care s-au dezvoltat statele moderne, la sfîrșitul perioadei „absolutiste”.

Cartea lui Robert Mandrou se încheie cu o bogată bibliografie și cu o suită de hărți care fac mai ușor de înțeles sistemul mercantilist, dezvoltarea marilor orașe, repartizarea pe profesii și grupuri sociale a populației dintr-un mare stat; și aceasta într-o epocă în care vechiul se confrunța cu noul, de vreme ce, în 1731, mai putea fi difuzată o ordonanță ca cea din Frankfurt, recomandînd locuitorilor să poarte costumele care le revin, într-un fel patricienii, într-altul doctorii în drept,

altfel meșterii și altfel servitorii. Anexele cărții subliniază, încă o dată, marea arie din care reputatul istoric și-a cules datele. Demersul clar, expunerea bine organizată și modernitatea interpretării resping faptele decapitate de semnificații și cheamă în prim plan reflexia prezentului asupra unor soluții din trecut. Istorie angajată, știința practică de Robert Mandrou reevaluează permanent experiența trecutului spre beneficiul lumii contemporane. De aceea cartea deschide larg și clar o perspectivă dintre cele mai încurajatoare: spre istoria globală capabilă să recupereze toate experiențele din toate societățile europene.

Alexandru Dușu

* * „Apulum” (Acta Musei Apulensis), XIII (1975), 800 p.;
XIV (1976), 547 p.

În cele ce urmează ne propunem să ne oprim succint asupra conținutului ultimelor două apariții ale periodicului editat de Muzeul Unirii din Alba Iulia.

Menționăm pentru început că tomul XIII apărut în 1975, are un caracter aniversativ, fiind dedicat împlinirii a 375 de ani de la cea dintâi unire politică a celor trei țări române, iar tomul XIV se înscrie în nota tradițională cu care ne-a obișnuit această prestigioasă publicație muzeală.

În *Cuvânt înainte* la volumul XIII George Homăștean, prim-secretar al Comitetului județean Alba al P.C.R., președintele Comitetului Executiv al Consiliului popular județean, după ce face un scurt bilanț al realizărilor socio-economice și politice, înfăptuite în anii socialismului pe aceste locuri, subliniază faptul că această apariție editorială reprezintă „omagiul adus istoriei milenare a acestor meleaguri, marilor înfăptuiri pe care le-au cunoscut din trecutul pierdut în negura timpurilor și pînă în prezentul luminos al socialismului”.

Pentru o mai bună compartimentare a materialului vom opta în continuare pentru prezentarea materialelor în funcție de perioada istorică pe care o abordează, indiferent de volumul în care au apărut.

În ceea ce privește studiile de istorie veche și arheologie, cele două numere însumează la un loc 42 de contribuții însumînd cam 550 pagini, ceea ce reprezintă cca 40% din spațiul grafic al celor două volume. Deci constatăm și de această dată predominarea materialelor cu acest profil.

Cunoscutul arheolog bucureștean Eugen Comșa este prezent în paginile Apulum-ului cu contribuția intitulată semnificativ *Éléments méridionaux de la plastique antropolomorphe néolithique en territoire roumain* (XIII, p. 9—16) în care, în afara influențelor meridionale în plastica nord-dunăreană, sînt prezentate și influențele acestor locuri în zonele sudice. Se poate astfel observa o migrație în dublu sens — de la sud spre nord și viceversa, care demonstrează că fiecare cultură adoptă,

pe baza tradițiilor ei proprii modelele propuse, pe care apoi le impune, la rîndul lor, populațiilor meridionale.

Horia Ciugudeanu, la rîndul său, prezintă eșalonat pe 12 puncte, descoperirile aparținînd *Culturii Basarabi pe teritoriul județului Alba* (XIV, p. 9—21), iar Valentin Vasiliev în *Die Skytengruppe in Siebenbürgen* (XIV, p. 23—44) se ocupă de analiza descoperirilor din sec. VI-V î.e.n. a căror apartenență etnică continuă a fi încă mult controversată.

O altă grupă de materiale tratează despre rezultatele unor săpături arheologice în diverse puncte din țară. Ioan Al. Aldea (*Șantierul arheologic Ghirbom II*, XIII, p. 25—32), continuă publicarea seriei de rapoarte începută în numărul precedent, privind cercetările arheologice efectuate pe raza satului Ghirbom prin prezentarea Așezării Wictemberg din punctul numit „Sub Vii”. În aceeași categorie tematică se încadrează și materialele semnate de Ion Glodariu (*Cercetări arheologice la Dădrad*, XIII p. 227—243), Valeriu Lazăr (*Săpăturile arheologice de la Boloș-Reghin*, XIII, p. 605—615), Mihai Blăjan (*Descoperiri arheologice în hotarul comunelor Unguraș și Malin*, XIII, p. 619—636), Ioan Andrișoiu (*Descoperiri arheologice pe Valea Streiului*, XIV, p. 393—413), M. Blăjan, St. Bozian și Const. Siclovan (*Descoperiri arheologice la Seitin* (XIV, p. 423—430).

Un original studiu este datorat lui Istvan Ferenczi referitor la *Amplasarea cetăților dacice din munții Sebeșului* (XIV, p. 45—63). Autorul consideră că acest amplasament a fost determinat de condiții topo și geomorfologice.

Un interesant studiu *Despre portretul lui Decebal* (XIII, p. 71—82) semnează cunoscutul istoric prof. Radu Vulpe. Concluzia studiului este că singurele reprezentări ale lui Decebal sînt doar cele de pe Columna Traiană, opusă părerilor altor specialiști care-l văd pe regele erou al dacilor figurînd și pe alte reprezentări sculpturale.

Studiind *Fenomenul urban antic în România* (XIII, p. 85—94) Hadrian Daicoviciu sta bilește trei factori care au influențat procesul

de urbanizare și viața citadină : orașele grecești din Dobrogea, civilizația oppidană geto-dacă și urbanizarea romană. De asemenea este evidențiat rolul diferit al acestor elemente și sînt puse în lumină cauzele care au dus la dispariția vieții urbane antice pe actualul teritoriu al României.

Trebuie menționat pentru concluzii și materialul lui Nicolae Gudea, *Cîteva aspecte și probleme în legătură cu procesul de romanizare în Dacia* (XIII, p. 95—111) care caută să avanseze cîteva puncte noi de vedere în acest domeniu atît de discutat.

Un număr relativ mare de studii au ca punct de plecare descoperirile făcute în zona fostului oraș roman Apulum. Astfel Cloșca L. Băluță este prezent în acest sens cu 3 contribuții. În cea dintîi (realizată împreună cu Ion Berciu) el trece în revistă principalele descoperiri arheologice făcute în jurul Alba Iuliei pe locul fostului oraș roman Apulum (*Apulum — centru de iradiere a romanității în Dacia*, XIII, p. 643—649). În cea de-a doua (*Pineae Apulensis*, XIII, p. 133—139) se ocupă de prezentarea colecției de pini funerare romane din Muzeul local de istorie, iar în cea de-a treia pune în circuitul științific zece noi *Plăci votive de la Apulum*, recent descoperite (XIV, p. 131—145). Pe aceeași linie tematică Mihai Gramatopol (*Portrete romane imperiale descoperite la Apulum*, XIII, p. 183—197) propune identificarea reprezentării unor împărați romani pe cîteva monumente păstrate în Muzeul din Alba Iulia. Vasile Moga (*Monumente sculpturale de la Apulum*, XIII, p. 121—130), se ocupă de tratarea unor monumente sculpturale romane cu caracter funerar, precum și de schițarea unei tipologii a reprezentărilor lui Attis, divinitate de origine frigiană destul de răspîndită în lumea romană; iar Alexandru Popa și Viorica Pavel (*Ansambul funerar al Iuliei Serena de la Apulum*, XIII, p. 113—119) prezintă patru fragmente de monumente romane care par a face parte dintr-un singur complex funerar, probabil un mausoleu, datînd din sec. II-III e.n.

Tot în această categorie considerăm că trebuie inclus și materialul lui Alexandru Popa, care reia succint problema foarte controversată a *Evoluției istorice a celor două orașe romane de la Apulum* (XIV, p. 65—71) centre de o importanță primordială în viața provinciei Dacia.

Subliniem de asemenea existența în cuprinsul celor două volume a unor prestații științifice consacrate prezentării unor monumente de diverse genuri — descoperite în urma cercetării arheologice de suprafață.

Seria acestor studii este marcată de Volker Wollman cu două contribuții. În cea dintîi (*Monumente epigrafice și sculpturale romane*

din Ulpia Traiana, XIII, p. 199—224) arheologul prezintă rezultatele unei perleghize efectuate în 1972 în ținutul Hațegului, cu care prilej au fost revizuite unele materiale epigrafice și sculpturale romane cunoscute anterior și descoperite unele noi. Același autor, în colaborare cu Romul Grecu se ocupă de o serie de *Monumente sculpturale romane de pe cuprinsul jud. Alba* (XIV, p. 99—117) pe care le supune atenției cercetătorilor de specialitate. Amintim pe Vasile Moga care oferă noi contribuții la problema răspîndirii cultului lui Jupiter la Apulum (*Un nou monument epigrafic dedicat lui I.O.M.*, XIV, p. 119—129), iar Adriana Rusu, în studiul *Monumente sculpturale romane de la Sarmisgetusa* (p. XIII, p. 679—703) tratează 13 piese ce sînt în legătură cu cultul lui Silvan și al divinităților tămăduitoare Aesculap și Hygia descoperite în două complexe dedicate cultului.

Remarcăm că în cadrul materialelor de istorie veche un loc aparte a fost rezervat și celor cu caracter de numismatică. În această categorie se înscriu : Viorica Pavel — cu *Catalogul monedelor romane republicane* din colecția Muzeului din Alba Iulia (XIII, p. 49—69), Iuditha Winkler (Colecția monetară a *bibliotecii Bathyanum*, I, XIII, p. 35—47) Carmen M. Petolescu, *Notă preliminară privind un tezaur de monede de tip Alexandru — Filip III Arideul* (XIII, p. 637—642), Viorica Pavel, *Tezaurul de monede romane imperiale descoperit la Alba Iulia în 1963*, XIV, p. 73—97.

Dintre specialiștii străini prezenți în coloanele publicației se remarcă cercetătorii italieni Giovanni Forni, *L'indagine demografica e gli anfiteatri in Dacia* (XIII, p. 141—153), Luca Bianchi, *Rituali funerari con banchetto della Dacia Romana*, II (XIII, p. 155—181), Mariano Baffi *La Transilvania vista da un cardinale dalmato del secolo Decimosesto* (XIII, p. 705—711); Giovana Forni, *La dedica a Giove di Silia Grispino centurio strator ad Apulum di L. Giulio Proculo, governatore in Dacia* (XIII, p. 659—666).

Cercetătorul american H. Arthur Bankoff din New York tratează despre *Copper trade and Middle Bronze Age of the Middle Danubian Region* (XIII, p. 17—23), încercînd să ilustreze sursele negoțului cu metale și propunînd unele ipoteze de lucru ce urmează a fi verificate de analizele metalurgice viitoare. De asemenea el aduce în discuție existența unor drumuri comerciale în regiunea danubiană centrală în perioada mijlocie a epocii bronzului.

În compunerea acestei părți a celor 2 volume mai intră totodată contribuțiile : Dumitru Berciu, *Masca de bronz de la Buridava dacică din vremea lui Augustus* (XIII, p. 615—618), Const. C. Petolescu, *Templul mithriac de la Stăveni*, (XIV, p. 455—463), Vasile Moga, *Prefecți ai castrului legiunii a XIII-a Gemina*

la *Apulum*, (XIII, p. 651—658), Ioan Piso, *Epigrafica*, II și IV; Doina Benea și Corneliu Tatulea, *Morminte romane de incinerate de la Drobeta*, XIII, p. 667—676), Constantin Pop și Ioan Chifor, *Un felinar (lampion) roman în Muzeul de istorie din Gherla*, XIII, p. 683—686; Constantin Pop și Tiberiu Albu-lescu, *Venus Ulpiana* (XIV, p. 433—440) și respectiv Constantin C. Petolescu, St. Chițu, M. Ghigheanu și I. Scuturici, *Monumente votive din Dacia Inferior*, XIII, p. 687—696.

Studiile și notele ce privesc epoca medie se caracterizează, în marea lor majoritate, printr-o bogată documentare și o bună sistematizare a materialului faptic cules. Un grupaj de contribuții sînt legate de actul Unirii Țărilor române și de glorioasa domnie a lui Mihai Viteazul.

Astfel cercetătorul bucureștean Constantin Rezașevici tratează despre *Cunoscuta însemnare a lui Mihai Viteazul privind stăpînirea țărilor române și semnificația ei reală* (XIII, p. 341—351) propunîndu-și să pună în evidență adevărul ei sens. Semnalînd că transcrierile anterioare n-au relevat adevărata semnificație a mesajului, istoricul apreciază că inscripția — compusă din două secțiuni a avut un caracter personal urmînd să-i reamintească lui Mihai conținutul actului către Rudolf al II-lea, redactat în limba maghiară.

O întinsă — dar nu lipsită de unele scăpări — contribuție realizează muzeograful Eugen Hulea care se ocupă de *Mihai Viteazul la Alba Iulia* (XIII, p. 315—340). Pe fundalul furtunoaselor evenimente care au caracterizat sfîrșitul secolului al XVI-lea muzeograful, un pasionat cercetător al istoriei locale, prezintă contactele lui Mihai Viteazul cu acest oraș. Cea dintîi se produce în 1593 cînd acesta fuge din Țara Românească de teama persecuțiilor și se refugiază la curtea lui Sigismund Bathory. O a doua ședere se înregistrează la sfîrșitul anului 1596 în condițiile în care situația lui Sigismund Bathory se deteriorează iar prestigiul politic și militar al domnului român e în vădită ascensiune, iar cea de-a treia o constituie cunoscuta intrare glorioasă a lui Mihai din 1599. Dacă expunerea faptelor este în general corectă, ceea ce se poate reproșa autorului este lipsa unei încercări de datare mai precisă a șederilor lui Mihai în cunoscutul oraș transilvănean. Astfel șederea lui Mihai în 1596 se poate plasa între 9/19 decembrie cînd a avut loc întîlnirea cu Sigismund¹ și aproximativ 5/17 ianuarie 1597 cînd el scrie de aici arhiduceului Maximilian

cerînd un sprijin pe lîngă Rudolf II pentru un ajutor bănesc².

În ceea ce privește ultima staționare, aici datele se pot prezenta după opinia noastră în următoarea succesiune — atestată documentar: 1 noiembrie 1599—20 februarie 1600, Mihai revine la 18 martie și stă aici pînă la 23 aprilie cînd pleacă pentru a declanșa campania din Moldova și în fine ultima atestare 9 iulie — cca 9 septembrie 1600, cunoscînd că la 8 octombrie 1600 Mihai părăsește Transilvania³.

Cristina Rotman tratează despre *Ocupația otomană în Țara Românească în anul 1595* (XIII, p. 273—298). Autoarea oferă interesante aspecte istoriografice, desfășurare faptică, precum și consecințele acestei situații asupra stării ulterioare a Țării Românești. Reținem concluzia studiului potrivit căreia „rezistența populației ca și lupta antiotomană dusă de Mihai Viteazul au fost cauza principală a eșecului suferit de Sinan pașa în Țara Românească ca și a înlăturării definitive a pericolului de transformare în provincie otomană”. În ceea ce-l privește pe Aurel Decei, studiul inserat aici constituie una dintre ultimele contribuții științifice ale regretatului istoric: *Violenta dispută asupra lui Mihai Viteazul și a Țării Românești între hogaș Sadeddin și muftiul Bostanzade la 6 aprilie 1596* (XIII, p. 299—314). Este vorba de episodul petrecut la 6 aprilie 1596 — cînd potrivit cronicilor turcești — Mihai s-ar fi oferit să devină vasal Imperiului (pentru a-și consolida situația). Oferta sa a provocat o confruntare între marele muftiu, pe de o parte și vizirul Ibrahim-pașa și Hogaș Sadeddin care s-au declarat de acord influențîndu-l în acest sens și pe sultan. În istoriografia noastră acest moment e destul de controversat.

Tangențial, legată de aceeași temă este și nota, de mai mică întindere a lui Gh. Cronț *Episcopul Luca al Buzăului sol diplomatic al lui Mihai Viteazul* (XIII, p. 711—715). Microstudiul bazat pe documente istorice certe pune în lumină însărcinările diplomatice încredințate de Mihai Viteazul episcopului de Buzău. Cea mai importantă din misiunile sale politice a fost cea din 1597 la Moscova prin care Mihai Viteazul cerea ajutorul țarului Feodor Ivanovici pentru apărarea Țării Românești. Din capitala rusă episcopul Luca a adus domnitorului român scrisoarea țarului, cuprinzînd promisiunea unui sprijin politic, anunțînd și trimiterea de

² A. Veress, *Documente*, V, p. 51—52.

³ Cf. Pavel Binder, *Contribuții privind domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în „Revista de istorie”, t. 28 (1975), nr. 4, p. 581—582.

¹ Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea 1, București, 1910, p. 271.

arme și bani pentru soldele oastei și pentru reconstruirea bisericilor distruse de tătari.

Tot aici putem include și studiul semnat de Ion I. Russu, *Daniel din Zlaști (Un aderent hunedorean al lui Mihai Viteazul)* (XIV, p. 161—173), în care este supus unei amănunțite analize materialul informațional conținut în cronică lui Szamosközy, referitor la unul din nobilii români din armata cardinalului Andrei Bathory.

În vol. XIII este publicată cercetarea lui Gheorghe Anghel privind *Cetățile medievale de la Alba Iulia*, I (XIII, p. 245—271). În cuprinsul acestuia autorul subliniază, cu justețe faptul că pe fondul continuității permanente de viață a populației din această parte a țării, fortificațiile ridicate aici „reprezintă o continuă acumulare de experiență și forțe ale poporului nostru în lupta sa pentru existență și afirmare pe aceste meleaguri”. În continuare sînt descrise și reconstituite, cu o remarcabilă minuțioasă documentară castrul roman al legiunii a XIII Gemina, cetățuia de pămînt și lemn distrusă la 1241 de invazia tătară, fortăreața atestată documentar la 1349 precum și noua cetadelă ridicată în oraș de Habsburgi la 1715. Același autor oferă o documentată contribuție despre *Fortificația orașului Sebeș* (XIV, p. 147—159), unde descrie istoricul și modul de realizare a sistemului de apărare al acestui oraș în evul mediu.

Tînărul cercetător Costin Feneșan publică *Șase scrisori ale principelui Gabriel Bethlen către banul Lugojului și Caransebeșului (1614—1615)*, (XIV, p. 175—183). Corespondența prezentată și reprodușă în anexe — apreciază autorul — deschide posibilitatea unei aprecieri cît mai pertinente a rolului banatului Lugojului și Caransebeșului în agitata perioadă de istorie transilvăneană de la începutul secolului al XVII-lea.

Ion Ranca abordează un subiect de un particular interes în studiul său intitulat *Contribuții la studierea formării conștiinței naționale a românilor din Transilvania* (XIV, p. 251—267). Luînd în vizorul cercetării sale rîscoala iobagilor de la 1784 ca moment de referință al acestui proces, autorul urmărește pe această filieră acele manifestări și episoade care i se par revelatoare în evidențierea acestui proces social.

Și în acest număr (XIII) întîlnim a treia parte a contribuției lui Liviu Ștefănescu privind *Dezvoltarea economică și edilătară a orașului București în perioada precapitalistă* (p. 435—447). Autorul, pe baza unei documentații în mare măsură inedită, reliefează încetinea dezvoltării forțelor de producție în capitala Țării Românești și accentuează rolul specific jucat de capitalul comercial.

Vasile Ionaș și Liviu Botezan abordează probleme de istorie agrară. Cel dintîi, pe baza

Urbariului satului Micești din 1766 (XIII, p. 405—433) oferă cititorului o amplă descriere a situației economice și sociale a locuitorilor domeniului respectiv, dintre care mulți erau iobagi. La rîndul său Liviu Botezan (*Poseziuni obștești ale iobagilor din Transilvania în perioada 1785—1820*, II (XIV, p. 269—285) se ocupă de situația posesiunilor obștești ce acopereau necesitățile colective ale comunităților sătești (pămînturile arabile, fînațele, circiumile și morile obștești) ce continuă să reprezinte principalele forme de proprietate colectivă ale țaranilor dependenți din Transilvania.

În structura volumului a fost integrat și un grupaj de eseuri de istorie a culturii — cu accent deosebit pus pe cercetări de istorie a tipăriturilor: Doina Lupan și Lucia Hațeganu, *Cartea veche românească în Biblioteca Muzeului de istorie Alba Iulia*, II—III, (XIII, p. 353—371, XIV, p. 225—250), Eva Mărza și Iacob Mărza, *Catalogul cărților de la Levoča*, XIII, p. 387—403; Eva Mărza, *Vechi tipărituri din Slovacia, Cehia și Moravia* (XIV, p. 185—207), Nicolae Albu, *Cea mai veche școală românească din jud. Alba* (XIV, p. 465—471), Viorica Lascu, *Un căldor italian despre Biblioteca documentară din Alba Iulia* (XIII, p. 715—719), Cornel Tatai, *Gravuri în lemn de la Blaj (1750—1830)*, II (XIII, p. 719—745), Ioan Șerban, *Despre arhitectura fostei biserici trinitariene (azi Biblioteca Bathyanem din Alba Iulia)* (XIII, p. 373—385), Viorica Pop, *Un cabinet intrariat în Muzeul de istorie al Transilvaniei*, XIII, p. 747—752.

Specificăm la acest capitol existența a două materiale de un interes aparte pentru cercetarea istorică interdisciplinară. Avem în vedere mai întîi pe Pavel Binder care schițează *Geografia istorică a Munților Apuseni în orînduirea feudală (sec. XIII—XVII)*, XIII, p. 519—540, ca și apartenența zonei la diferitele unități administrativ teritoriale ale acestui teritoriu. În al doilea ne referim la o interesantă cercetare de istorie universală a lui Iacob Mărza și Virginiei Lazăr Corb, bazată pe *Un manuscris despre guvernarea Veneției* (p. 209—223) în care sursa amintită deține o valoare istorică intrinsecă pentru trecutul cunoscutei cetăți italiene ca și referitoare la modalitățile de guvernare a ei în anumite perioade de transformări sociale și politice.

„Apulum”-ul conține și o rubrică de istorie modernă și contemporană, care însă nu dispune decît de un număr totuși restrîns de materiale la care ne vom referi în continuare.

Cornel Tatai-Baltă semnează studiul *Din activitatea lui Timotei Cipariu ca director al Gimnaziului din Blaj* (XIV, p. 321—342) în care subliniază că în perioada în care cunoscutul cărturar și patriot a fost în fruntea cole-

giului, procesul de educație a fost continuu perfecționat și completat cu noi discipline.

Nicolae Josan și Ioan I. Șerban sînt prezenți fiecare cu cite două contribuții. Cel dintîi autor se ocupă mai întîi de *Viața și activitatea lui Ioan Pușcariu în preajma și în timpul revoluției de la 1848* (XIV, p. 287—320), punctînd activitatea revoluționară a acestuia în vara și toamna lui 1848 ca membru al Comitetului român de la Sibiu, ca comisar de propagandă în revoluția munteană de la 1848, apoi ca tribun în prefectura românească a Țării Bărsei. În *Contribuții documentare privind activitatea partidului Național Român din Transilvania în primii ani ai secolului al XX-lea* (XIII, p. 449—478) el se ocupă de perioada 1901—1905, etapă a fazei decisive a conflictelor între cele două tendințe politice („activiști” și „pasiviști”). Ioan I. Șerban (singur în t. XIV) și împreună cu Ion Pleșa (în t. XIII) se ocupă cu predilecție de marile frămîntări populare care au caracterizat toamna anului 1918. Florin Salvan (XIII, p. 479—493) se ocupă de activitatea entuziastă și neîntreruptă desfășurată la Paris între anii 1918—1919 de cunoscutul poet și om politic Octavian Goga în sprijinul Unirii Transilvaniei cu România. Despre același eveniment tratează Eugen Hulea care într-o documentată viziune descrie *Contribuția voluntarilor români la înfăptuirea Unirii* din 1918 (XIV, p. 363—364).

În sumarul celor două numere au fost înglobate și cercetări cu caracter miscelaneic (istorie, artă populară, etnografie, lingvistică) din care amintim: Ioan Al. Aldea, *Vase celtice descoperite la Blandiana* (t. XIV), Nicolae Sabău, *Trei statui din porfir reprezentînd daci,*

Ion Raica și Gheorghe Fleșer, Prima organizație a meseriașilor (t. XIV), Ioan Seban, *Lucrări ale pictorului Mișu Popp*, (t. XIV), Nicolae Dunăre, *Probleme ale fondului principal comun în cultura și arta populară românească* (t. XIII), Otilia Pernicek și Olivia Bărbuță, — „*Țurca*”, *un obicei străvechi* (t. XIV), Otilia Pernicek și Olivia Lungescu, *Cotidian și sărbătoresc în portul popular românesc din zona Sebeșului* (t. XIII), Maria Boșce, *Sisteme tradiționale de transport din Munții Apuseni* (t. XIII), Constantin Catrina, *Pris-tinele — podoabe ale artei populare săsești din Transilvania* (t. XIII), Ion I. Russu, *Cuvintele maghiare în limba română și Teodor Pleșa și Matilda Takacs, O colecție etnografică străină* (t. XIV).

Ambele volume conțin cite o rubrică de „Recenzii și note bibliografice” și o listă de abrevieri.

La capătul acestor rînduri dorim a adăuga citeva remarci marginale. Astfel apreciem că în ansamblu tomul XIII se prezintă mai variat și mai bogat decît volumul care i-a urmat. Se constată de asemenea slăbă pondere a materialelor de istorie modernă și contemporană, iar în cazul acestora din urmă se simte lipsa unor studii care să abordeze subiecte și după anul 1918. Introducerea în sumar de recenzii și prezentări poate fi apreciată ca salutară, deși în marea lor majoritate acestea se caracterizează printr-un stil expozitiv. Prezentarea grafică și execuția tehnică a celor două volume sînt — ca de obicei — ireproșabile, adăugîndu-se și ele la nivelul științific și tematic superior cu care ne-a obișnuit publicația cunoscutului muzeu transilvănean.

George Trohani

ISTORIA ROMÂNIEI

ION MAMINA, VASILE NICULAE, *Independența patriei — ideal și acțiune ale muncitorimii române, (1877—1918)*, București, Edit. politică, 1977, 67 p.

Centenarul independenței de stat a României, sărbătorit anul acesta prin multiple manifestări omagiale, a prilejuit apariția a numeroase lucrări consacrate acestui subiect. În rândul acestora se înscrie și lucrarea cu titlul de mai sus, avînd un caracter de popularizare, realizată de Ion Mamina și Vasile Niculae, cercetători științifici la Institutul de studii istorice și social-politice.

Continuare a unor preocupări mai vechi, autorii își propun să realizeze în cadrul volumului un tablou de ansamblu al poziției mișcării muncitorești și socialiste față de acest deziderat secular al poporului nostru.

Prinul capitol intitulat semnificativ „Independența este suma vieții noastre istorice” (p. 7—14) urmărește prezența, în gândire și faptă, a acestei idei-forță, în evoluția istorică a poporului nostru, încheindu-se cu momentul cuceririi independenței la 1877. Este reliefat cu pregnanță, în mod succint, dar dens, efortul eroic al maselor largi populare conduse de renumiți voievozi și conducători și oști pentru menținerea și apărarea neatrînrării statale.

Următorul capitol „Muncitorii, socialiștii — luptători conștienți pentru libertatea și demnitatea patriei” își propune să reliefeze, într-o manieră succintă poziția avansată, patriotică a muncitorimii române, în cursul unor evenimente istorice de vitală importanță pentru destinele poporului român în cursul secolului al XIX-lea.

Este redată, la realele sale dimensiuni, atitudinea proletariatului român în momentul declanșării și purtării războiului de independență. Cu acest prilej se subliniază semnificația programatică a articolului publicat în gazeta „Socialistul” din 26 mai 1877, ca și formele concrete prin care s-a manifestat adeziunea muncitorilor, a membrilor cercurilor socialiste la cauza independenței naționale.

În continuare, în capitolul „În slujba intereselor vitale ale României” autorii evidențiază poziția profund patriotică a mișcării

muncitorești din țara noastră, adeziunea sa fermă la idealul independenței statale.

În cadrul compartimentului sugestiv intitulat „A păstra și apăra cu vrednicie acest pămînt” este relevată succint atitudinea mișcării socialiste românești — în perioada care a urmat plină la primul război mondial — față de chestiunea întăririi capacității de apărare a țării, ca și problema înarmării în caz de nevoie, a întregului popor, văzute ca soluții necesare pentru păstrarea neatrînrării proaspăt cucerite.

Un aspect interesant, mai puțin tratat plin în prezent, este abordat în secțiunea intitulată „Pentru făurirea unor noi relații în viața internațională” (p. 36—44). Ceea ce pun în evidență aici autorii — cu destulă claritate, după opinia noastră — este faptul că mișcarea muncitorească de la noi sesizînd complexitatea relațiilor internaționale la sfîrșitul secolului XIX și a poziției României în acest context — au apreciat alianța politică cu Puterile Centrale ca o atitudine utilă intereselor țării, ca „singura soluție acceptabilă în împrejurările date” (p. 39.) Totodată, pe parcursul capitolului este reliefată, cu exemple edificatoare, poziția avansată a muncitorimii românești, a partidului său politic de atunci (P.S. D.M.R.) în ceea ce privește coexistența pașnică și unitatea de interese ce trebuiau să caracterizeze relațiile dintre țările sud-estului european, aflate la confluența politicii marilor puteri imperialiste ale vremii în această zonă a Europei.

Ultima parte relevă, cu puterea de convingere a faptelor, atitudinea mișcării noastre muncitorești față de problema românilor din Transilvania, sprijinul și simpatia manifestate față de lupta neîncetată a acestora, adeziunea fermă și satisfacția în momentul desăvîrșirii unității de stat a țării noastre.

Scrișă alert, într-un stil accesibil broșura celor doi istorici reprezintă o contribuție pe cît de utilă, pe atît de necesară în cunoașterea trecutului de luptă și acțiune al proletariatului din România, cît și o meritorie inițiativă din partea Editurii politice.

M. Stroia

Colonel dr. VICTOR ATANASIU, *Bătălia din zona Bran-Cimpulung*, București, Edit. militară, 1976, 137 p.

Noua lucrare a istoricului militar, colonel dr. Victor Atanasiu, tratează una din cele mai importante bătălii angajate, în toamna anului 1916, de oștirea română pentru apărarea trecătorilor Carpaților.

Avind un cuvânt înainte, fiind divizată în 5 capitole, cartea, dedicată eroilor români căzuți pentru realizarea idealului național, se remarcă prin sobrietate și precizie în relatarea evenimentelor.

În primul capitol intitulat „Pe drum de legendă” autorul realizează o scurtă dar reușită „privire geografico-militară”. Sînt reliefate caracteristicile zonei cuprinse între munții Bucegi—Leaota de est și ai Pietrei Craiului—Păpușa la vest, insistîndu-se asupra influențelor terenului și clinei asupra desfășurării acțiunilor militare. Iese în evidență importanța păstrării de trupele române a zonei dintre Bran și Cimpulung, lucru ce explică înversurarea care a caracterizat luptele duse aici pe o adîncime de 80 km și în timp de peste 30 de zile.

După ce în primele săptămîni armata română înaintase victorioasă în Transilvania, ofensiva combinată a forțelor inamice a silit-o, spre finele lunii septembrie 1916, să se retragă spre aliniamentul Carpaților și să se organizeze defensiv. Trupele Puterilor Centrale dispunînd de o putere de foc și experiență de război mult superioare și conduse de unul din cei mai proeminenți comandanți germani, generalul Falkenhayn, au încercat atunci să forțeze trecătorile Carpaților și să deschidă astfel drumul direct spre București pentru a scoate din luptă România. Al doilea capitol, „Chemare la trecători”, prezintă situația și raportul de forțe angajate, primele măsuri luate de comandamentul român pentru a opri această ofensivă.

Următoarele două capitole se ocupă de luptele „de la Bran la Dragoslavele” și apoi de „la porțile Cimpulungului”. Sînt analizate cu atenție ordinele date și acțiunile întreprinse de diviziile românești care aveau misiunea de a rezista „plină la extrem” și a provoca pierderi grele inamicului. De asemenea, sînt evidențiate eforturile acestuia din urmă de a înfrînge drumul apărare a trupelor române, în acest scop fiind aduse de pe frontul occidental două mari unități de elită — Corpul alpin și Brigada 8 alpină — ceea ce explică convingător importanța pe care M.C.G. german o acorda frontului românesc. În același timp este relevată și contribuția populației din Rucăr, Dragoslavele, Lerești și Cimpulung la aprovizionarea, informarea și luptele armatei.

Capitolul cinci ne prezintă „ultimele încercări” ale inamicului de a străpunge liniile române de la Cimpulung. Reușind să se opună atacurilor violente ale adversarului, la începutul lunii noiembrie, forțele noastre au declanșat la rîndul lor o puternică ofensivă care a reușit să degajeze orașul Cimpulung, respingînd inamicul în zona muntoasă și provocîndu-i noi pierderi grele.

Aceste succese nu au putut însă influența situația generală a frontului românesc. Numeroase forțe germano-austro-ungare și ale aliaților lor străpunseseră frontul la Jiu, trecuseră Oltul și Dunărea, amenințînd spatele unităților române care apărau intrările munților. Aceasta a determinat să se ordone retragerea lor din zona Cimpulung în direcția Tirgoviște.

În încheierea cărții, autorul subliniază admirabilele calități morale și combative ale ostașului român, de la soldat la comandant, hotărîrea lor fermă de a nu lăsa pe vrăjmaș să le ocupe glia străbună.

Se poate aprecia că lucrarea col. dr. V. Atanasiu, prin bogatul ei material informativ (avînd la bază documente militare inedite) și ilustrativ, se înscrie ca o contribuție a istoriografiei militare românești la cunoașterea unuia din cele mai însemnate episoade ale participării armatei române la primul război mondial.

Dumitru Preda

* * * *Omagiu liceului „Nicolae Bălcescu” din Craiova, la cea de-a 150-a aniversare*, Craiova, 1977, 436 p.

În mai 1976 liceul „Nicolae Bălcescu” din Craiova a împlinit 150 de ani de la înființare, adică din momentul cînd dascălii Grigore Pleșoianu și Stanciu Căpățineanu deschiseseră Școala națională de limba românească; ea este deci — ca vechine — a doua școală de grad mediu în limba română din Principate, prima fiind, după cum se știe, aceea de la „Sf. Sava” din București, întemeiată în 1818 de Gh. Lazăr. Cu prilejul acelei sărbătorii a fost evocată impresionanta activitate didactică a acestei instituții de cultură care, de-a lungul celor cincisprezece decenii de existență, a format și dăruit țării numeroase generații de tineri din rîndurile cărora au ieșit prestigioase personalități ale științei și culturii românești, luptători neobosiți pentru desăvîrșirea idealurilor de unitate și independență națională ale poporului nostru. Prin inițiativa și grija prof. Nicolae Andrei, directorul liceului, au fost reunite într-un volum interesante materiale care înfățișează documentat istori

cul liceului sau aduc mărturii emoționante despre profesorii de odinioară și foștii lor elevi.

Fără a intra în detalii, a prezenta întreaga sferă tematică a volumului, vom consemna doar că în prima sa parte intitulată sugestiv „Confesiuni — evocări”, după un cuvânt introductiv al directorului liceului, se înșiruie o seamă de materiale datorate acad. Corneliu Baba, acad. Ștefan Milcu, Mircea Lepădătescu, Traian Mateescu, Dumitru Trancă, Virgiliu Jianu, Ovidiu Ghidirmic, Nicolae Brădișteanu, Federica Vasilescu, care, ca foști elevi, își deapănă amintirile, evocând figuri ale profesorilor ori ale onora dintre colegii lor.

Cea de a doua secțiune a volumului a fost consacrată, după cum se indică chiar prin titlul ei („Medalioane”), unui număr de 38 de succinte expuneri asupra vieții și operei unor remarcabili oameni de știință și cultură, foști elevi ai liceului, între care: matematicienii Gh. Țițeica, Tr. Lalescu, G. Stoilov, inginerii G. Constantinescu, N. Vasilescu-Karpen, astronomul N. Coculescu, medicii D. Gerota, I. Jianu, istoricii C.S. Nicolăescu-Plopșor, și N. Georgescu-Tistu, filozoful C. Rădulescu-Motru, juristul și diplomatul N. Titulescu, poezii Al. Macedonski, Tr. Demetrescu pictorul Th. Aman, arhitectul D. Marcu și alții. Demn de reținut este faptul că o parte din aceste „medalioane” sînt semnate de cunoscuți savanți și cărturari (unii dintre ei chiar foști elevi ai liceului), cum ar fi: acad. Octav Onicescu, acad. Caius Iacob, acad. Tiberiu Popovici, acad. Ion Făgărășanu, Șt. Bărsănescu etc.

În ultima parte, sub titlul „Contribuții, preocupări, prezențe”, au fost inserate următoarele contribuții științifice: „Vechi preocupări de numismatică în mediul școlar al Craiovei” (Octav Iliescu); „Profesorii Colegiului craiovean și marea răscoală jărănească din 1907” (Nicolae Andrei); „Contribuții la istoricul revistelor liceului «Nicolae Bălcescu» din Craiova” (Tudor Opreș); „Rolul Școlii centrale în răsăndirea ideologiei revoluționare în perioada premergătoare anului 1818” (Emanoil Barbu); „Începutul studiului limbii fran-

ceze în cadrul liceului «N. Bălcescu» din Craiova” (Viorica Cernătescu); „Profesorii liceului «N. Bălcescu» și activitatea lor în unele din publicațiile vremii” (Tudor Nedelcea); „George Călinescu și o seamă de profesori ai Colegiului” (Tr. Mateescu); „Ațașamentul total față de cauza independenței” (Alexandru Dinu).

Așa după cum se poate lesne constata, volumul are o tematică interesantă și variată, evocării calde a unui fragment de viață școlară sau a unei personalități, urmîndu-le contribuții întemeiate pe date inedite ori fapte mai puțin cunoscute. Privit din acest punct de vedere este incontestabilă valoarea și utilitatea lui. Firește, specialistul care îl parcurge cu toată atenția va observa că în paginile lui se găsesc și lucruri comune, de o mai redusă importanță, date cunoscute deja din alte surse. De asemenea, va întîlni judecăți de valoare, mai ales privind cadrele didactice, ce se cer a fi corectate în lumina realităților oferite de cadrul unui oraș de provincie avînd însă o notă specific-tradițională și o viață intelectuală destul de bogată. Ne grăbim a adăuga că, într-un fel, atari deficiențe — rezultînd din lipsa criteriilor unitare de apreciere pe care numai un text încheiat îl poate oferi — sînt inerente lucrărilor de genul celei de față, constituită dintr-o suită de materiale.

În încheiere, am dori — subliniind încă o dată valoarea științifică și instructivă a volumului — să relevăm faptul că prin însăși existența lui, el constituie o pildă și un îndemn pentru cadrele didactice din întreaga țară de a căuta să facă cunoscută (îndeosebi printr-o valorificare a surselor documentare locale) istoria acelor școli de îndelungată existență care au lăsat urme puternice în cultura românească. Elaborarea și tipărirea unor asemenea cercetări (care, în multe locuri, au fost începute fără a fi însă, din păcate, finalizate) va avea cu siguranță consecințe dintre cele mai pozitive asupra cunoașterii aprofundate a istoriei învățămîntului românesc, lucrare ce urmează a fi scrisă. Volumul apărut la Craiova este, în acest sens, o dovadă concludentă.

Gr. Chiriță

ISTORIA UNIVERSALĂ

IIA RALD ZIMMERMANN, *Canossa 1077. Storia e attualità*, Arnaldo Forni Editore, 1977, 210 p. +3 schițe+16 pl.

Lucrarea reprezintă traducerea italiană a monogramei *Der Canosagang 1077. Wirkun-gen und Wirklichkeit*, pe care Harald Zimmermann a publicat-o cu doi ani în urmă la Akademie der Wissenschaften und Literatur din

Mainz. Faptul că istoriografia italiană contemporană a apelat la această lucrare a unui specialist german pentru a aniversa cele două veacuri care s-au scurs de la umilirea împăratului german prosternat în genul asprului ianuarie 1077 în fața ocupantului scaunului apostolic atestază de la sine calitatea superioară a lucrării. Pentru această calitate garantează însă și numele autorului. Originar din

țara noastră, profesorul universitar Harald Zimmermann este la ora actuală una din autoritățile de necontestat din domeniul medievalistic europene. Editor de documente inedite eminate din cancelaria papală, Harald Zimmermann nu s-a oprit la această niuică pentru care se cere o pregătire profesională de cea mai dificilă specializare, ci a înțeles să întreprindă primul o interpretare și valorificare a izvoarelor documentare pe care le-a pus la dispoziția medievaliștilor în ediții excelente. Eforturile sale s-au concretizat în câteva monografii de solidă construcție, scrise după o metodă savantă accesibilă și interpretate în lumina unei profunde gândiri istorice, consacrate unor aspecte majore ale evului mediu dezvoltat în accepțiunea periodizării, occidentale (veacurile X—XIII); alte lucrări consacrate politicii sud est europene a lui Sigismund de Luxemburg sau unanimității transilvane completează opera profesorului de la Universitatea din Saarbrücken și arată că el nu și-a uitat melegurile natale.

Trăsăturile ce disting lucrările sale și pe care le-am amintit mai sus se regăsesc cu prisosință pe parcursul lecturii monografiei sale consacrate mersului pretins solitar al lui Henric al IV-lea la Canossa.

Lucrarea se inaugurează cu un foarte sugestiv capitol consacrat celebrei expresii „mersul la Canossa” („andare a Canossa”, „la via di Canossa” sau „Canossagang”). Astăzi știe toată lumea ce înseamnă această expresie, ea devenind un citat, un proverb celebru, cu o semnificație bine stabilită (folosit și în forma negativă: „noi nu vom merge la Canossa”!). Harald Zimmermann a avut curiozitatea să afle autorul acestei expresii faimoase; l-a aflat în persoana cancelarului Bismarck. Acesta a apelat la metafora Canossa cu un evident conținut prezenteist într-un celebru discurs parlamentar din 14 mai 1872: „mersul la Canossa” a fost preluat cu înțeleală de presa contemporană asigurându-i la scurt timp o celebritate ce stăruie și astăzi. Autorul nu se mulțumește însă numai cu această simplă constatare. El a reușit să descopere sursa de inspirație și documentare istoriografică a lui Bismarck, climatul politic anticlerical în care s-a născut expresia („Kulturkampf”) și reflecția ei imediată în satira și caricatura germană contemporană, pentru care anul 1877 a adus noi prilejuri de a-și exersa spiritul antiitalian și anticlerical.

După această introducere în tema monografiei și îndeosebi în implicațiile sale terminologice, Harald Zimmermann prezintă pe scurt succesiunea evenimentelor care au condus la „marșul forțat” al lui Henric al IV-lea la Canossa înaintea intransigentului papă Grigore al VII-lea (el însuși fost călugăr german).

Autorul reușește să reconstituie cu măiestria specialistului geneza conflictului dintre împărat și papă precum și deznodământul său. Prezentarea aceasta nu se rezumă la o simplă repovestire a faptelor îndeobște bine cunoscute, autorul caută dimpotrivă să afle antecedentele conflictului, pe care l-așează în cadrul unei evoluții generale, interpretările sale uimind prin logica și gândirea istorică.

Urmează un capitol consacrat oglinzirii acestui eveniment din veacul al XI-lea în arta posteroară. Cu excepția unui manuscris miniat alcătuit la începutul secolului al XII-lea, evenimentul de la Canossa nu a sîrmit curiozitatea artiștilor plastici din vremea lui. Aceasta se va trezi mult mai tirziu și întotdeauna cu prilejul unor confruntări mai semnificative italo-germane. Se constată un fapt destul de ciudat, anume că acest eveniment i-a inspirat mult mai mult pe artiștii germani pînă în zilele noastre decît pe cei italieni; el i-a lăsat cu desăvîrșire indiferenți pe artiștii din afara spațiului geografic și politic implicat nemijlocit în „mersul la Canossa”. Constatările acestea nu sînt valabile numai pentru domeniul artelor plastice; ele se verifică în egală măsură și în oglinzirea Canossei în literatura poetică și dramatică germană și italiană (de data aceasta se înregistrează însă și poeți austrieci, elvețieni și belgieni care se interesează în creația lor de ceea ce s-a întîmplat în iarna anului 1077 înaintea zidurilor castelului din Canossa).

Una din cele mai captivante lecturi ale acestei cărți o prilejuiește capitolul patru intitulat *Canossa în istoriografie*. Harald Zimmermann prezintă aci o evoluție multiseculară (de la contemporanii lui Henric al IV-lea și ai lui Grigore al VII-lea pînă la contemporanii săi) a istoriografiei unui eveniment, unei mentalități, unei interpretări. Este acest capitol o imagologie de cea mai izbită calitate. Autorul și-a extins investigația pe o arie impresionant de largă, reținînd cele mai semnificative momente istoriografice cu implicații asupra Canossei. Rezultă așadar o adevărată reconstituire a opticii istoriografice europene asupra unui eveniment major din evul mediu, optică în care se interferează naivitatea cu ignoranța voită și fortuită, subiectivismul cu obiectivismul, diletantismul cu acribia.

Pe baza materialului artistic, literar și istoriografic prezentat pînă aici, Harald Zimmermann reia toate știrile contemporane, furnizate de literatura cronicărească medievală și de cancelariile vremii, și prezintă evenimentele în succesiunea lor reală, așa cum le-au înregistrat izvoarele contemporane. Se vede acum, încă odată, cît de departe se pot așeza anumite cunoștințe de astăzi de ceea ce s-a întîmplat cu adevărat „în vremu-

rire mai dedemult," cit de mult poate să deformeze posteritatea, voit sau neintenționat, realitatea istorică, dar și cit de importantă este cercetarea izvoarelor primare — sau cit de riscantă poate să fie încrederea noastră acordată unor „autorități sacre" în materie de istoriografie — în dorința aflării „a ceea ce a fost cu adevărat".

Rezultă așadar o imagine cu totul diferită de ceea ce știm din lucrările generale despre Canossa 1077: Împăratul a venit cu o suită impresionantă, a fost primit în cele din urmă cu onoruri de papă în asistența unor principii italieni, a fost tratat cu blîndețe, chiar și prelinșa penitență imperială nu este un caz singular, ci ea se încadrează unei practici medievale cu nimic degradant pentru actorii ei.

Un *Epilog* succint (p. 131—132) atrage din nou atenția asupra acestor direcții noi de cercetare a istoriei medievale. Tot aci aflăm și faptul că versiunea italiană se deosebește de cea germană prin unele rectificări și adăugiri. Ținînd seama de succesul lucrării este de așteptat ca ea să fie reeditată chiar în Italia. Ne exprimăm speranța, ca această ediție să fie scutită de numeroasele greșeli de tipar care abundă în ediția comemorativă 1977.

Adolf Armbruster

RUMEANA RADKOVA, *Neofit Rilski i novobulgarskata kultura* (Neofit de la Rila și cultura modernă bulgară), Sofia, 1975, Ed. Nauka i izkustvo, 227, p.

O lucrare care să reconsidere întreaga activitate a lui Neofit de la Rila, acest „patriarh al scriitorilor și pedagogilor bulgari" (din epoca Renașterii) cum l-a numit Constantin Jirecek, era mai mult decît necesară. Încă din 1926, Ivan Sișmanov publicînd corespondența lui Neofit, ca și alte materiale, a fixat cu o neîntrecută competență principalele jaloane ale vieții și operii marelui cărturar bulgar. Alte aspecte au ieșit la iveală în 1951 prin *Contribuții la biografia lui Neofit de la Rila*, cunoscuta lucrare a academicianului Ivan Snegarov. Mergînd pe această cale Rumeana Radkova a cercetat temeinic arhiva lui Neofit, atît cît se păstrează ea la Biblioteca Națională Kiril și Metodiu din Sofia, la Academia Bulgară de Științe și la mînăstirea Rila. Ei i se datorează descoperirea și publicarea (în 1973) a 12 importante scrisori ale lui Neofit, ca și alte contribuții la biografia aceleiași personalități. Cu toate acestea unele date din viața lui Neofit, din fericire mai ales cele referitoare la copilăria și tinerețea lui, au rămas și în bună parte vor rămîne și de acum

înainte necunoscute. Deși Radkova reușește să precizeze și unele importante date de această natură, nu atît biografia cărturarului a interesat-o în lucrarea de față, cit mai ales contribuția lui Neofit de la Rila la formarea culturii spirituale moderne a poporului bulgar. Nu trebuie să uităm că Neofit s-a născut la finele secolului al XVIII-lea cînd tendințele acesteia abia se întrevedeau. Tocmai de aceea autoarea nu insistă decît asupra principalelor date din viața lui Neofit, intervenind doar acolo unde există păreri diferite. Accentul principal cade în lucrare pe clarificarea și aprecierea activității sale ca pedagog și cărturar, fără a neglija și unele preocupări asupra cărora s-a insistat mai puțin pînă acun, așa cum ar fi de pildă cea de predicator. Așa stînd lucrurile este firesc ca autoarea să trateze și unele probleme teoretice ale istoriei culturii bulgare în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fapt care sporește mult valoarea cărții.

Lucrarea cuprinde patru capitole. În cel dintîi, intitulat *Mediul natal și primele manifestări creatoare* (p. 11—39), se fac precizări referitoare la biografia lui Neofit — plecarea sa la mînăstirea Rila și apoi la școala grecească de la Melnik, activitatea sa didactică la Kazanlăk și revenirea sa la mînăstire în anul 1831.

Capitolul al II-lea intitulat *Neofit de la Rila și mișcarea culturală bulgară în anii 30 ai secolului al XIX-lea* (p. 40—95) este deosebit de interesant. În 1833 mînăstirea Rila a fost mistuită de un groaznic incendiu și călugării au plecat după milostenii. Așa a ajuns și Neofit taxidiot la Kazanlăk, stabilindu-se aici în bogatul metoh al mînăstirii. Deoarece toată alergătura pentru adunare de ajutoare bănești nu-l atrăgea deloc, el s-a adresat rudei sale Marko Gheorghievici, pentru a-i găsi ceva potrivit cu preocupările lui. Pe atunci ultimul locuia la București fiind împreună cu Mihail Gherman un fel de agenți diplomatici ai principelui Miloș Obrenovici (ambii erau originari din Banskò, ca și Neofit, Gherman fiindu-i chiar văr). Gheorghievici i-a răspuns că s-a sfătuit cu Mihail Gherman și cu frații Mustakov, cunoscuții negustori bulgari din București (originari din Gabrovo), hotărînd împreună ca Neofit să fie chemat la București pentru a traduce „în limba bulgară simplă" (adică în cea vorbită) o carte, ce urma apoi să fie tipărită, fixîndu-i se pentru aceasta „o remunerație corespunzătoare". Reținem acest fapt ca un element care denotă două semnificații. În primul rînd prestigiul cultural de care se bucurau Bucureștii cu școlile lui înalte unde își făcuseră studiile numeroși bulgari și centru pe care Neofit voia să-l cunoască. În al doilea rînd faima de cărturar a monahului de la Rila, care ajunsese să fie cunoscută și la București.

Într-o altă scrisoare, descoperită de autoare, se vede clar intenția bulgarilor din București de a-i încredința lui Neofit conducerea proiectatei școli bulgare de la Gabrovo.

Radkova arată foarte bine împrejurările care au dus și în Bulgaria la părăsirea vechiului învățământ medieval legat de biserică și la noua școală necesară burgheziei care se ridica. Se insistă și asupra învățământului lancasterian, modern pe atunci, introdus încă din 1820 în școlile grecești de la Iași și București. Consolidarea acestui învățământ, subliniază autoarea, se datorește grecului Kleobulos, care și-a însușit această metodă la Paris. (p. 45). Se putea spune că tabelele sale pedagogice au fost publicate încă din 1819 cu cheltuiala boierului moldovean Rosetti Roznovanu, care l-a luat și l-a întreținut la Paris (cartea e citată de autoare în altă ordine de idei, abia la p. 58 în notă). Noul învățământ a fost călduros recomandat mai ales în abecedarul lui Petru Beron, apărut la Brașov în 1824, după cum inițiativa înființării primei școli moderne lancasteriene „a venit tot din sinul burgheziei bulgare de peste graniță” (p. 49) — este vorba de Aprilov de la Odesa și de frații Mustakov de la București. După cum se știe, tot prin intervenția fraților Mustakov, mitropolitul Tirnovei și-a dat asentimentul ca Neofit să vină la București, să-și însușească noua metodă de învățământ și să alcătuiască primele manuale școlare. Autoarea stabilește cu mai multă precizie decît pînă acum, data la care Neofit a venit la București și timpul cit a stat aici. În februarie 1834 Neofit pleacă de la Sîștov și la 16 februarie se afla încă în carantina de la Giurgiu, ceea ce înseamnă că a sosit la București în a doua jumătate a aceleiași luni. La început monahul de la Rila a stat chiar la minăstirea Mihai Vodă, iar după cîteva luni „în vecinătatea ei”.

O problemă care, după părerea autoarei, „a rămas în suspensie” este aceea a școlii din București unde Neofit a deprins noua metodă de învățământ. De fapt problema a pus-o pentru prima oară în 1926 Ivan Șișmanov. Pornind de la premisa că Neofit nu știa românește la venirea lui în București — limbă pe care apoi și-a însușit-o — Șișmanov a pus la îndoaială afirmația contemporanului Vasil Aprilov, unul dintre inițiatorii școlii de la Gabrovo, și care, în situația dată, era foarte bine informat. Aprilov a afirmat răspicat că școala unde Neofit a învățat metoda de predare a fost o școală românească. Mai mult decît atît, în noiembrie 1838, Averkie Popstoianov, învățător la Kazanlăk, fiind întrebat într-o scrisoare de către Neofit unde și-a însușit metoda lancasteriană, i-a răspuns următoarele: „Am învățat-o la școala domnească, la dascălul Vasile, care a fost și pe timpul dumneavoastră

(adică în februarie 1834 — decembrie 1831 cît Neofit a stat la București), iar pe Hristidis i-am cunoscut abia la plecare și în-am dus de le-am văzut metoda lancasteriană. Se băgaseră într-o porumbărie cu vreo 15—16 copii, așa încît vă închipuiți de ce metodă putea fi vorba”. Din acest citat pe care autoarea îl reproduce după Șișmanov se pot trage mai multe concluzii. Una este că Averkie și-a însușit metoda la școala domnească din București (deci la sf. Sava) de la dascălul Vasile după plecarea lui Neofit. Acest dascăl funcționase și în 1834—1835 „pe vremea dumnea voastră” (s-ar putea înțelege cit ați fost și dumneavoastră la această școală). O altă concluzie este că Neofit nu a cunoscut școala fraților Hristidis, care, în această vreme, după afirmația lui Averkie, reprezenta ceva cu totul rudimentar. Radkova afirmă că școala fraților Hristidis funcționa „după 1830”, trimițînd pentru documentare la un studiu în care nu este vorba de această școală. Știm însă din alte izvoare sigure, că școala grecească a fraților Hristidis exista la București și în 1833, alături de alte școli grecești. Ce însemna această școală ne-o spune Averkie, care, după cum se vede, vorbește despre ea disprețuitor. Într-adevăr, pe vremea lui Neofit era găzduită într-un han (hanul Stavropoleos) și nu putea sluji drept model. Este adevărat că mai târziu această școală, de care vorbește și Iorga, a crescut ca importanță.

Plecînd de la premisa arătată, Șișmanov nu a tras nici concluziile de mai sus din scrisoarea lui Averkie și a afirmat că școala la care a făcut apel Neofit ar fi fost grecească. Radkova nu se lasă influențată de autoritatea lui Șișmanov, ci, ca și alți autori, dă crezare afirmației lui Aprilov, cel care, fiind contemporan cu evenimentele și interesat în pregătirea lui Neofit este izvorul de primă mînă. De altfel era firesc ca și Neofit de la Rila, și Averkie, și alții să fi mers pe calea bătătorită de atîți compatrioți de ai lor și să caute lumina la cea mai vestită școală. Faptul că Neofit nu știa limba română la venirea sa în București nu poate constitui un argument în favoarea tezei lui Șișmanov decît în cazul cînd cărturarul ar fi fost trimis aici doar pentru deprinderea metodei lancasteriene și ar fi rămas o săptămînă sau două, timp arhisușicient pentru acest unic scop. Ori Neofit a venit și pentru alcătuirea tabelelor lancasteriene, a unor inmanuale și în primul rînd a unei gramatici bulgare pe care a și scris-o și, după cum se știe, a rămas la București aproape un an de zile.

În al doilea rînd școlile grecești de la București din această vreme erau mai ales pensioane pentru elevi puțini și bogați și nu școli lancasteriene pentru copii mulți și săraci. Așa dar Neofit a avut timp suficient să învețe

românește atît cît i-a trebuit să vadă cum se aplica noua metodă de învățămînt. De altfel la școala de la sf. Sava avea cu cine vorbi grecește, limba pe care o știa desigur și dascălul Vasile.

Am dat o dezvoltare mai mare acestei probleme pentru faptul că în ultimii ani s-a mai susținut, fără a se cunoaște bine situația de la București, că Neofit ar fi deprins metoda într-o școală grecească. În concluzie socotim că Ruineana Ralkova s-a orientat bine. După noi această problemă este definitiv rezolvată.

Cu multă vervă și talent autoarea expune apoi concepțiile noi ale lui Neofit pentru un învățămînt modern în Bulgaria și mai ales pentru un învățămînt în limba națională adică în limba bulgară și nu greacă. Se explică modul în care Neofit a alcătuit tablele pedagogice în limba bulgară și cum a scris cunoscuta sa gramatică. Se arată și ajutorul dat de Aprilov și de frații Mustakov pentru deschiderea școlii de la Gabrovo — prima școală modernă bulgară. De altfel Mustakovii i-au trimis lui Neofit numeroase materiale didactice și au susținut școala din toate punctele de vedere. Interesante sînt concluziile autoarei în ceea ce privește nu numai dezvoltarea școlii de la Gabrovo și a culturii moderne bulgare în general. În această privință găsim aprecieri directe și importante care nu de înțles prea des în tratatele de istorie sau de istoria literaturii bulgare. La p. 72 Radkova afirmă clar: „Pînă în anii 30 ai secolului al XIX-lea (noi am spune pînă spre 1840) importanța hotărîtoare în dezvoltarea culturii moderne bulgare au avut-o, în special, centrele emigrației bulgare, primii intelectuali bulgari pregătindu-se la Brașov, București, Odesa ș.a.". În urma activității lui Neofit a apărut tendința mutării acestor centre în Bulgaria. Așa cum afirmă pe bună dreptate autoarea „acesta este un proces îndelung și complex, care este prea puțin studiat". Într-adevăr trebuie să socotim că școala de la Gabrovo a fost mai ales un centru de formare a cadrelor didactice pentru învățămîntul modern din Bulgaria. Nu putem intra în detalii dar subliniem faptul că autoarea știe să scoată în evidență meritele reale și prestigiul lui Neofit, cunoscut acum nu numai la București ci și în Serbia, unde i s-a tipărit gramatica. Devotat poporului său, Neofit rămîne în Bulgaria deși în mai 1836 cînd prințul Miloș Obrenovici a vrut să-l facă episcop de Șabaț. Autoarea arată apoi munca desfășurată de Neofit la Kiprivțița și încheie capitolul cu concluzii generale asupra activității didactice și a concepțiilor pedagogice ale lui.

Capitolul al III-lea (p. 96—159) este intitulat *Contribuția lui Neofit de la Rila la dezvoltarea vieții culturale în deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea*. Aici se analizează

activitatea de predicator a lui Neofit arătîndu-se că acesta nu a scăpat nici un prilej ca să lege predica religioasă de scopurile instructive, acordînd o mare atenție școlii și învățămîntului. Un alt paragraf al capitolului este consacrat traducerii „Noului Testament" din limba greacă în limba bulgară la propunerea Societății biblice britanice. Este interesant că încercările anterioare de traducere a Noului Testament în limba bulgară s-au făcut tot la noi în țară de către emigranți. Astfel din însărcinarea Societății biblice rusești cartea a fost tradusă în bulgărește de către Teodosie, starețul minăstirii Bistrița (Vilcea) între anii 1819—1823. Lucrarea s-a tipărit în 1823 la Petersburg, dar aproape întregul tiraj, 2000 de exemplare, a fost distrus în tipografie de catastrofala inundație din acel an. După unele mărturii traducerea lui Teodosie ar fi avut multe greșeli.

A doua traducere a Noului Testament s-a făcut de către Petre Sapunov, bulgar din Trevna, emigrant la București și Ulmaci al Divanului. Deși patriarhia Constantinopolitană a intervenit la Grigore Dascălul, mitropolitul Țării Românești ca să împiedice tipărirea, marele ierarh român a reușit să ducă la bun sfîrșit imprimarea ei. După afirmațiile lui Hristo Kodov și această traducere ar fi avut unele greșeli din care cauză nu s-ar fi bucurat de popularitate în Bulgaria. Fără îndoială este posibil ca Sapunov să nu fi fost un traducător perfect, dar lipsa de popularitate a traducerii sale în Bulgaria se datorează mai ales clerului fanariot, care nu dorea difuzarea Bibliei în limba bulgară. De altfel aceeași soartă, așa cum arată autoarea, a avut-o și traducerea lui Neofit, patriarhia fanariotă încercînd să oprească imprimarea ei. Traducerea s-a tipărit totuși la Smirna și ea s-a răspîndit în Bulgaria cu toate piedicile puse de clerul superior.

Radkova arată că patriarhia făcea acest lucru motivînd apărarea de unele influențe ale protestantismului. Expunerea continuă apoi cu date despre celelalte traduceri ale lui Neofit (între altele a fabulelor lui Esop), după care se arată legăturile cărturarului bulgar cu Aprilov și Venelin. O deosebită atenție acordă autoarea dicționarului greco-bulgar la care a lucrat Neofit. Capitolul se încheie cu prezentarea altor probleme importante și anume atitudinea lui Neofit față de problema deschiderii unei tipografii bulgare în Bulgaria și a contribuției sale la crearea limbii literare bulgare. Ultimul capitol este consacrat rolului cărturarului bulgar în dezvoltarea culturii bulgare în deceniul al cincilea al secolului al XIX-lea. Prestigiul lui era atît de mare încît i s-a încredințat în septembrie 1844 o catedră de limbă slavă bisericească la școala patriarhiei din insula Halki (una din insulele arhipelagului Prinkipo).

Lucrarea se încheie cu concluzii generale despre activitatea și rolul lui Neofit în dezvoltarea culturii moderne bulgare.

Cartea cuprinde și rezumate în limba rusă, engleză, franceză precum și un indice selectiv, care putea fi mai bogat.

Lucrarea Rumeanei Radkova reprezintă o contribuție serioasă la cunoașterea societății bulgare în momentul când aceasta, își făcea, primii pași în capitalism și în cultura modernă, când burghezia, din ce în ce mai puternică dorește să aibă o școală adaptată cerințelor noii vieți economice și o cultură a sa proprie, națională.

Autoarea a dat dovadă de o bună cunoaștere a epocii, de o bogată documentare, de o bună orientare politică și de o argumentare competentă expusă într-un stil cursiv și

atractiv, chiar dacă s-au strecurat unele mici scăpări. (Mihai Viteazul trebuie menționat ca domnitor român și nu ca boier, după cum Zaharia Carcalechi nu era un intelectual bulgar (p. 136). Problema traducerii Noului Testament în limba română de Societatea britanică s-a făcut abia în 1867 și nu poate fi pusă în legătură cu vremea lui Neofit. De altfel Noul Testament era tradus în limba română încă din 1648, iar Biblia în întregime din 1688).

Lucrarea Rumeanei Radkova reprezintă o contribuție valoroasă și utilă nu numai cercetătorilor bulgari, ci și acelor care se interesează de sud—estul Europei.

Constantin N. Velich

PETRE CONSTANTINESCU-IAȘI

(1892—1977)

În ziua de 1 decembrie 1977 s-a stins din viață academicianul profesor Petre Constantinescu-Iași, vechi militant al mișcării muncitorești din România, personalitate de seamă a vieții publice din țara noastră, eminent om de știință.

Petre Constantinescu-Iași s-a născut la 25 noiembrie 1892 într-o familie modestă, de învățători. A făcut la Iași studii de specialitate în filozofie și istorie.

Petre Constantinescu-Iași face parte din pleiada de intelectuali a căror activitate s-a identificat, încă din primii ani ai tinereții, cu mișcarea revoluționară, pe care au slujit-o cu abnegație, pasiune și hotărâre, consecvență și nestrămutată încredere în întreaga lor viață, îmbrățișind idealurile partidului clasei muncitoare, ale poporului. Încă de pe băncile liceului, el s-a apropiat de cercurile socialiste, iar în 1910 a intrat în Partidul Social-Democrat, în secția de la Iași. În anii 1914—1916 a participat activ la acțiunile Partidului Social Democrat și ale sindicatelor din România, îndreptate împotriva războiului dezlănțuit de puterile imperialiste. Petre Constantinescu Iași a înțeles necesitatea și posibilitatea transformării Partidului Socialist din România în partid comunist, în anii 1918—1921, prin articolele sale în presa muncitorească, îndeosebi în ziarul „Socialismul”, militează pentru transformarea Partidului Socialist în partid comunist; pe aceeași linie se înscriu o serie de lucrări ca: „Unde duce colaborarea”, „Dezvoltarea revoluției mondiale și tactica partidelor comuniste în lupta pentru dictatura proletariatului”, „Cum trece socialismul de la știință la acțiune”.

Membru al partidului comunist din 1921, tovarășului Petre Constantinescu-Iași i s-au încredințat de către partid importante misiuni, desfășurând o bogată activitate revoluționară în perioada dintre cele două războaie mondiale, făcând parte din conducerea unor organizații de masă legale, create și conduse de P.C.R., cum au fost Blocul muncitoresc-țărănesc, Comitetul pentru amnistie, Comitetul antirăzboinic și altele.

În deceniul al patrulea a luat parte la constituirea Comitetului național antifascist în 1933 și a altor organizații legale de luptă împotriva pericolului fascist.

La 6 decembrie 1935 își pune semnătura, ca președinte ale Blocului democratic, pe istoricul acord de la Țebea — platformă de luptă împotriva pericolului fascist în țara noastră — încheiat cu Frontul Plugarilor și cu Partidul Socialist, acord la care au aderat Madozs-ul și Frontul Studențesc Democratic.

Arestat, judecat și întemnițat de mai multe ori pentru activitatea sa revoluționară, petrecând mulți ani în închisorile de la Doftana, Miercurea Ciuc și Tg. Jiu, Petre Constantinescu-Iași a înfruntat cu dârzenie teroarea regimului burghezo-moșieresc.

Petre Constantinescu-Iași și-a consacrat, de asemenea, o bună parte a activității sale înlăptuirii liniei politice consecvente a P.C.R. de solidaritate internaționalistă, reprezentind mișcarea democratică și antifascistă din România la o serie de congrese și conferințe antifasciste și antirăzboinice internaționale. S-a numărat printre fondatorii asociației „Amicii U.R.S.S.”.

Un loc aparte în viața de comunist a lui Petre Constantinescu-Iași l-a ocupat publicistica sa închinată, cu talent și dăruire, timp de mai multe decenii, propagării largi a politicii P.C.R., luptei partidului, triumfului socialismului pe pământul României.

În timpul dictaturii militaro-fasciste a desfășurat o activitate susținută pentru realizarea unității forțelor patriotice în lupta pentru eliberarea țării de sub jugul fascist. În 1942 a făcut parte, alături de alți intelectuali, din conducerea organizației Uniunea Patrioților, iar în anul 1944 a participat la pregătirea insurecției, avind sarcina de a reprezenta P.C.R., împreună cu Lucrețiu Pătrășcanu, la tratativele pentru realizarea Blocului național democratic.

În anii de după eliberarea țării de sub dominația fascistă, Petre Constantinescu-Iași a militat cu entuziasm și abnegație, în funcțiile de răspundere ce i-au fost încredințate, pentru instaurarea și consolidarea puterii populare, pentru edificarea cu succes a orânduirii noi, socialiste. A făcut parte ca ministru al informațiilor din guvernul instaurat la 6 martie 1945. A fost ales deputat în 1946, mandat care i-a fost reinnoit, în mai multe legislaturi.

În 1948 a ocupat funcția de vicepreședinte al primului Prezidiu al Marii Adunări Naționale.

Prin întreaga activitate desfășurată în această perioadă și-a adus din plin contribuția la înlăptuirea în viață a politicii partidului nostru — de dezvoltare economico-socială a țării și ridicare a nivelului de viață al poporului. A militat neobosit pentru întărirea Partidului Comunist Român, a unității sale, a coeziunii întregului popor în jurul forței sale conducătoare.

Petre Constantinescu-Iași a militat cu consecvență pentru întărirea continuă a României socialiste, pentru independența și suveranitatea țării, pentru relații de prietenie și colaborare cu alte țări, bazate pe deplină egalitate în drepturi, pe stimă și respect reciproc.

Ales membru titular al academiei țării noastre în anul 1948, Petre Constantinescu-Iași a desfășurat o neobosită activitate științifică, aducind o contribuție de seamă la dezvoltarea științei istorice, a culturii românești.

A făcut cercetări în domeniul istoriei artei, arheologiei și istoriei moderne și contemporane a României. Din bogata sa activitate publicistică în domeniul istoriei amintim : *Organizații de masă legală conduse de Partidul Comunist în anii 1932—1938* (1954); *O prietenie de veacuri. Scurt istoric al relațiilor dintre popoarele român și rus* (1957); *Lupta pentru formarea Frontului popular în România* (1968); *Pagini de luptă din trecut* (1972); *De la eliberare la socialism* (1973); *În anii socialismului victorios* (1976).

Președinte al Comitetului național al istoricilor, director al Institutului de istorie „N. Iorga” între anii 1948—1953, director al colegiului de redacție al revistei „Studii”, între 1958—1963, membru al Comitetului de redacție al aceleiași reviste între anii 1948—1971, academician Petre Constantinescu-Iași a depus o laborioasă activitate pentru stimularea și progresul cercetării istorice românești.

Meritele sale deosebite pe tărîm social-politic au fost răsplătite cu înaltul titlu de „Erou al Republicii Socialiste România”, „Erou al Muncii Socialiste”, cu ordinul „Victoria Socialismului” și alte înalte distincții ale Republicii Socialiste România.

Partidul și poporul îl vor păstra veșnic în memorie pe Petre Constantinescu-Iași ca pe un intelectual patriot și revoluționar înflăcărat, profund devotat cauzei socialismului, participant activ la lupta Partidului Comunist Român, a proletariatului și tuturor forțelor progresiste din România pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc de exploatare și asuprire, pentru instaurarea puterii populare, pentru edificarea cu succes a orînduirii noi și înfăptuirea societății socialiste multilateral dezvoltate pe pămîntul patriei noastre.

REVISTA DE ISTORIE

INDEX ALFABETIC

ANUL XXX, 1977

GENERALITĂȚI, ISTORIOGRAFIE, TEORIE ȘI METODA ISTORIEI

	<u>Nr.</u>	<u>Pağ.</u>
* * * Hotărîrea Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la aniversarea a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent	11	1935
* * * Expunerea prezentată de tovarășul NICOLAE CEAUȘESCU la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat, consacrată sărbătoririi centenarului proclamării independenței de stat a României. 9 mai 1977	6	1001
* * * Agricultura socialistă pe drumul dezvoltării intensive, moderne și obiectivele ei de viitor	5	785
* * * Noile imperative ale activității ideologice și istoriografia românească în anul centenarului independenței	11	1939
VETIȘANU, VASILE, Vasile Pârvan și filozofia istoriei (50 de ani de la moarte)	9	1649

Istorie contemporană

DASCĂLU, NICOLAE, Ecurile reintroducerii serviciului militar obligatoriu în Germania (1935) în documente diplomatice românești	3	475
GHIMESȘ, GHEORGHE, Evoluția gândirii social-politice republicane din România	12	2125
INOAN, col. MIHAI, Lt. major ALEXANDRU DUȚU, Transformarea revoluționară a armatei române în anii edificării noii orînduirii în țara noastră	12	2163
IONIȚĂ, GH. I., ARON PETRIC, La cea de a 60-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie	10	1767
JURCA, NICOLAE, Contribuția socialiștilor la lupta pentru apărarea independenței și suveranității naționale (1934—1938)	6	1023
LIVEANU, VASILE, Cu privire la începutul insurecției din August 1944. Despre preliminariile arestării lui Ion Antonescu.	9	1087
LUPU, N.Z., Conflictul italo-etiopian și unele schimbări în raportul de forțe pe plan internațional	5	883
MOLDOVEANU, MILICĂ, Unele aspecte ale începuturilor mișcării de rezistență poloneze.	7	1317
NASTOVICI, EMA, Implicații economice și politice ale crizei problemei reparațiilor din anul 1923	9	1607
PETRIC, ARON, NICOLAE COPOIU, Ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în România și oglindirea lui în istoriografia noastră contemporană	1	47
RUSENESCU, MIHAI, Monarhia în viața politică a României (1922—1927)	11	2025

ȘANDRU, DUMITRU, Locul băncilor comerciale din România în finanțarea agriculturii după primul război mondial până la conversiunea datoriilor agricole	3	443
TEODORESCU, VENERA, Consecințe ale crizei dinastice. Regența (1927—1930)	11	2043
ȚUȚUI, GHEORGHE, Dezvoltarea legăturilor P.C.R. cu masele în primii ani ai Republicii	12	2185
UDREA, TRAIAN, Îndepărtarea partidelor burgheze din viața politică a României.	12	2145

Istorie modernă

ABRUDAN, PAUL, Ajutorul bănesc și material al transilvănenilor în sprijinul războiului pentru cucerirea independenței de stat a României (I) . .	1	23
ABRUDAN, PAUL, Ajutorul bănesc și material al transilvănenilor în sprijinul războiului pentru cucerirea independenței de stat a României (II)	2	279
ADĂNILOAI, NICHITA, Cucerirea independenței naționale — încununare a aspirațiilor seculare de libertate ale poporului român	4	569
ADĂNILOAI, NICHITA, Noi documente privitoare la războiul pentru independență (1877—1878)	5	861
ALEXANDRESCU, col., VASILE, lt. col. CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU, Opinii străine despre armata română în războiul pentru independență	4	691
ATANASIU, colonel VICTOR, Aspecte ale angajării României în primul război mondial	3	427
BANTEA, general-maior EUGEN, Experiența războiului de independență și dezvoltarea puterii armate a României până la primul război mondial . . .	3	381
BERINDEI, DAN, Ultimii ani de viață și activitate ai lui Nicolae Bălcescu.	11	1993
BODEA, CORNELIA, Unitatea națională și independența României oglindite în memorialistica și presa americană	5	813
BOLINTINEANU, ALEXANDRU, Conceptul de independență națională în politica externă a României socialiste	4	719
CĂZAN, GHEORGHE N., Tripla Alianță și politica sa expansionistă la sfârșitul secolului al XIX-lea	7	1301
CERNOVODEANU, DAN, Din corespondența inedită a medicului militar Nicolae Stoenuescu în timpul războiului de independență	6	1051
CHIRIȚĂ, GRIGORE, Atitudinea puterilor europene față de proclamarea independenței României	4	673
COLUMBEANU, SERGIU, Mărăști, Mărășești, Oituz în documente militare străine	7	1227
CORBU, CONSTANTIN, Operațiunile armatei române în prima parte a războiului de independență (aprilie-august 1877)	4	597
CSUCSUJA, ȘTEFAN, Războiul pentru independență în opinia publică progresistă maghiară a epocii	4	645
CSUCSUJA, ȘTEFAN, Manifestări ale solidarității maselor populare maghiare cu războiul pentru independența României	5	811
DEAC, AUGUSTIN, Luptele din vara anului 1917 în aprecierea contemporanilor	7	1209
DRECIN, MIHAI, Legăturile băncii „Albina” din Sibiu cu România și rolul lor în accelerarea procesului desăvârșirii unității naționale (1872—1914) . .	10	1805
FAZEKAS, JANOS, Dominația habsburgică în Transilvania. Lupta maselor populare pentru eliberarea socială și națională (1690—1847)	11	1953
HUREZEANU, DAMIAN, Răscoala din 1907 în documente	2	237
HUSCARIU, NICOLAE, Poziția de neutralitate adoptată de P.S.D. din România la începutul primului război mondial	8	1401
IONIȚĂ, ELISABETA, Maria Rosetti — luminoasă reprezentată a mișcării de femei din secolul al XIX-lea.	12	2207
IOSA, MIRCEA, Răscoala țăranilor din 1907. Premise și semnificații	2	183
IOSA MIRCEA, Urmările economice și sociale ale dobândirii independenței de stat a României	4	709
IOSA, MIRCEA, Încercări de modificare a legii electorale în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea	8	1419
LIU, NICOLAE, Răscoala din 1907. Ecouri în corespondența primită de N. Iorga și în acțiunea sa politică	2	199

MARINESCU, BEATRICE, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, Rapoarte consulare inedite cu privire la activitatea diplomatică de la București în ajunul și în timpul războiului pentru independența României	5	829
MĂRIEȘ, STELA, Abolirea jurisdicției consulare în România — parte integrantă a luptei pentru independența națională	1	5
NEGRUȚI, ECATERINA, Noi contribuții la cunoașterea situației demografice a orașelor din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea	10	1825
NETEA, VASILE, Manualele școlare românești, elemente ale unității naționale	1	55
NETEA, VASILE, Războiul pentru independență, manifestare a unității și solidarității tuturor românilor	5	799
NETEA, VASILE, Al. Papiu Ilarian la 150 de ani de la naștere	11	2009
PETRIC, ARON, Consolidarea independenței naționale — factor de bază în dezvoltarea României	4	733
POPI, GLIGOR, Ecoul luptei poporului român pentru independență în presa și documentele sîrbești	7	1243
POPOVICI, VICTORIA, Spiru Haret și răscoala din 1907	2	219
PORȚEANU, ALEXANDRU, Mișcarea socialistă și problemele independenței, suveranității și unității naționale (I).	4	625
STAN, APOSTOL, Gîndirea și activitatea social-politică a lui Dinicu Golescu (200 de ani de la naștere)	6	1071
STANCIU, ION, John Kasson, diplomația americană și independența României (1877—1880)	6	1035
SUCIU, I.D., Apelul lui George Pop de Băsești pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor țărănilor din răscoala de la 1907	2	231
SUCIU, I.D., Solidarizarea românilor bănățeni cu războiul de independență.	3	397
VASILE, RADU I., Întărirea capacității de apărare a țării în anii 1866—1877 în vederea cuceririi independenței	2	265

Istorie medie

BREZEANU, STELIAN, Al XV-lea Congres internațional de studii bizantine.	3	461
CĂZAN, FLORENTINA, Concepția politică a reformatorului german Martin Luther	5	901
CIOBANU, VENIAMIN, Relațiile politice ale Moldovei cu Polonia în secolele XVI—XVIII în lumina unor cercetări recente	6	1103
DUȚU, ALEXANDRU, Centre române de difuziune culturală în secolele XVII—XVIII	3	413
LDROIU, NICOLAE, Mihail Viteazul în lumina cronicilor din veacurile XVII—XVIII	7	1257
GEMIL, TAHSIN, Date noi privind haraciul țărilor române în secolul al XVII-lea	8	1433
GOLDENBERG, S., V. SCHIOPU, Înainte și după Guruslău (30 iulie—16 august 1601)	6	1087
MANOLESCU, RADU, Situația economică și structura socială a țărănimii din Anglia în secolele XIII—XV	9	1625
POPA, RADU, Considerații istorice pe marginea toponimiei vechi maramureșene	8	1447
PRAHOVLANU, IOAN, Cetatea Bran — 600 de ani de atestare documentară	10	1839
REZACHEVICI, CONSTANTIN, Politică internă a lui Petru Rareș (a doua domnie, 1541—1546)	1	67
SIMIONESCU, ȘTEFANA, Relațiile internaționale ale Moldovei în timpul domniei lui Petru Rareș	1	95
VELCIU, DUMITRU, O veche controversă: paternitatea redacției în 7 capitole a scrierii <i>De neamul moldovenilor</i> (II)	7	1275

Istorie veche

GEAUȘESCU, GHEORGHE, Conflictele politice din timpul domniei lui Galba	10	1855
CIZEK, EUGEN, Probleme de ideologie politică în Imperiul Roman	8	1489
MORINTZ, SEBASTIAN, Probleme privind originea tracilor în lumina cercetărilor arheologice	8	1165
RĂILEANU C., Tabula Peutingeriană și „Tivisco” — Timișoara	12	2225

Documentar

AXENCIUC, VICTOR, Unificarea organismului economiei naționale și reface- rea economică postbelică a României	5	931
BERINDEI, DAN, Făurirea statului modern român	3	511
BOZGA, VASILE, România în anii făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate.	6	1139
CERNOVODEANU, PAUL, Izvoare engleze privitoare la istoria românilor (Ar- hiva Finch)	8	1519
CONSTANTINESCU, ALEXANDRU, Structuri și codificări în Țările române la începutul secolului al XIX-lea	10	1885
CONSTANTINIU, I.L., Țărănimea, forță motrice a dezvoltării societății româ- nești în evul mediu	3	497
CORFUS, ILIE, În legătură cu data morții lui Vellicico și Mircea Costin	1	123
DEAC, AUGUSTIN, Etape ale procesului de răspândire și însușire a socialis- mului științific în mișcarea muncitorească și socialistă din România până în anul 1893	5	913
DIACONU, GHEORGHE, Unitatea culturii materiale și spirituale a populației daco-romane în secolele III—VI	2	301
ESKENASY, V., O precizare asupra politicii externe a Țării Românești în vre- mea lui Radu cel Frumos	9	1665
FAUR, VIOREL, Primele statute ale societății de lectură din Oradea (1819). . .	10	1879
GAL, IONEL, MARIN FLORESCU, Despre locul și rolul Partidului Comunist Român în viața politică a României văzute de un diplomat străin (1933)	1	107
NEDELCU, FLOREA, Analiză și soluții privind problema agrară din România în revista „Lupta de clasă” (1920—1940)	10	1871
OLTEANU, ȘTEFAN, Etapele procesului de formare a statelor feudale românești	2	313
RANCA, ION, Istoria românilor în viziunea unui savant francez din a doua jumătate a secolului al XIX-lea	9	1669
ROMAN, ȘTEFAN, Urmări ale aplicării reformei agrare din 1861 în județul Dolj	8	1509
ȘERBĂNESCU, I., Poziția P.C.R., față de unele probleme ale dezvoltării Româ- niei în anii 1945—1947.	6	1121
TOACĂ, ION, Locuri și case care evidențiază rezistența maselor populare româ- nești împotriva regimului de ocupație (decembrie 1916—noiembrie 1918)	1	115
ȚUȚUI, GHEORGHE, GHEORGHE TUDOR, Plenarele Comitetului Central al Partidului Comunist Român (1918—1977)	11	2061
URUM, VALENTIN, Principiul naționalității și lumea colonială, elemente ale unui arhetip distinct în mișcarea de idei din România	8	1503

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

CAMPUS, ELIZA, Ocuparea zonei demilitarizate a Rinului de către naziști (7 martie 1936) în unele lucrări din istoriografia contemporană	7	1343
CEAUȘESCU, GHEORGHE, Noi studii românești de tracologie	3	523
DIACONU, PETRE, Istoria Dobrogei în unele lucrări străine recente (II) . . .	10	1893
GOROVEI, ȘTEFAN, S., Pe marginea unor studii de genealogie și heraldică româ- nească	8	1531
REZACHEVICI, CONSTANTIN, „Neam” și „națiune”. Unirea politică a țărilor române sub Mihai Viteazul. Critica unor interpretări	9	1709
STOICESCU, NICOLAE, Lucrări noi despre Mihai Viteazul și epoca sa	1	133

DEZBATERI

„Alianțele social-politice în istoria Partidului Comunist Român”	9	1681
--	---	------

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU, MARIA MATILDA, Primul Congres internațional de istorie economică și socială a Turciei	11	2083
APOSTOL, GELU, Sesiunea de comunicare „Lupta poporului român pentru apărarea independenței și rolul lui Vlad Țepeș în organizarea și întărirea statului”	2	331
APOSTOL, GELU, Sesiunea de comunicare a Universității din București consacrată aniversării centenarului independenței de stat a României	7	1362
ARMBRUSTER, ADOLF, Sesiune științifică la Sibiu	11	2081
BANTEA, EUGEN, Colocviul internațional de istorie militară de la Teheran	1	149
BERCEANU, BARBU B., Precizări în legătură cu voluntarii transilvăneni din războiul pentru independența de stat a României	6	1172
BERINDEI, DAN, Sesiunea de lucru a cercului de studii pentru istoria relațiilor culturale în Europa centrală și răsăriteană	12	2251
CAMPUS, ELIZA, Colocviul Asociației Internaționale de studii sud-est europene. Comisia „Balcanii și contemporaneitatea”	9	1730
CERNOVODEANU, PAUL, Al doilea colocviu româno-american de istorie	2	340
COMȘA, EUGEN, Lucrările Colocviului și secției orânduirii comunei primitive a Institutului de arheologie București	6	1165
COMȘA, EUGEN, Simpozionul internațional cu privire la bronzul timpuriu în bazinul Carpaților și în regiunile vecine	10	1902
CONSTANTINIU, FL., A doua sesiune a Comisiei istorice româno-polone	9	1733
DASCĂLU, NICOLAE, Simpozionul științific „România în sistemul tratatelor de pace de la Versailles”	2	334
DASCĂLU, NICOLAE, Călătorie de studii în Statele Unite ale Americii	10	1906
DASCĂLU, NICOLAE, Conferința „Gustav Stresseman și Conrad Adenauer — două concepții politice germane”	12	2253
DUȚU, ALEXANDRU, Simpozionul „Centenarul independenței române” de la Dortmund	10	1901
FLOREA, ION, Sesiune științifică la Sibiu	6	1169
IONIȚĂ, GH. I., A IX-a ședință a Comisiei de problemă „Istoria Marelui Octombrie și a revoluțiilor democrat populare și socialiste”	1	147
IONIȚĂ, GH. I., Primul simpozion de istorie româno-austriac	2	339
IONIȚĂ, GH. I., A doua întâlnire între specialiștii români și sovietici, autori de manuale de istorie	4	766
IONIȚĂ, GH. I., Prima olimpiadă de istorie a elevilor din învățământul liceal	7	1372
IONIȚĂ, GH. I., A X-a întâlnire a Comisiei interacademice de problemă „Istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a revoluțiilor socialiste ce au urinat”	9	1729
IORDAN-SIMA, CONSTANTIN, Simpozionul „Independența națională și cultura autohtonă în istoria popoarelor europene. O sută de ani de la cucerirea independenței de stat a României”	8	1541
MANOLESCU, RADU, Activitatea științifică a cadrelor didactice de la Facultatea de istorie în anul 1976	6	1160
MANOLESCU, RADU, Colocviul internațional de istorie maritimă și de istorie a orașelor de la Varna	8	1542
MATEI, IOAN, Al II-lea Congres internațional de turcologie	6	1170
MIOC, DAMASCHIN, A II-a întâlnire a Comisiei mixte de istorici români și iugoslavi	2	337
OLTEANU ȘTEFAN, Pentru respectarea adevărului (Răspuns unei recenzii)	6	1173
SCURTU, IOAN, Pe marginea unei recenzii	6	1176
STAN, VALERIU, Comunicări prezentate de membrii Institutului de istorie „N. Iorga” la manifestări științifice interne și internaționale în cursul anului 1976	5	961
STAN, VALERIU, Publicațiile membrilor Institutului de istorie „N. Iorga” pe anul 1976	5	956
STOICESCU, NICOLAE, În slujba adevărului (Răspuns la „O dovadă de rea credință”)	8	1514
STOICESCU, NICOLAE, Două precizări	8	1548
STOICESCU, NICOLAE, „Pentru respectarea adevărului”. Dar care-i adevărul?	11	2084

SUCIU, I.D., Sesiunea științifică „Damaschin Bojincă”	4	765
ȘERBAN, CONSTANTIN, Al VI-lea simpozion național de istorie agrară a României	2	332
ȘERBAN, CONSTANTIN, Sesiunea de comunicări „Unitatea culturală a românilor. Tradiții culturale. Educație, Biblioteconomie”	3	529
ȘERBAN, CONSTANTIN, Al VI-lea Congres internațional de filozofie medicală	12	2251
VRAPCIU, NICOLAE, Sesiunea de comunicări științifice prilejuită de sărbătorirea a 1600 de ani de la prima atestare documentară a Buzăului	1	145
VULPE, ALEXANDRU, Al XI-lea Congres internațional de științe pre- și proto-istorice	3	530
* * * Activitatea Institutului de istorie „N. Iorga” pe anul 1976	5	949
* * * Alte manifestări științifice consacrate aniversării centenarului Independenței de stat a României	7	1364
* * * Sesiunea științifică consacrată împlinirii a 70 de ani de la marea răsccoală a țărănilor din 1907.	6	1160
* * * Sesiunea științifică a Ministerului de Interne consacrată centenarului Independenței de stat a României	7	1364
* * * Sesiunea științifică a Academiei de științe sociale și politice cu tema „Lupta poporului român pentru libertate și independență”	7	1358
* * * Sesiunea științifică cu participarea internațională „Lupta seculară a poporului român pentru independență națională”	7	1355
* * * Cronica	1	151
* * * Cronica	3	533
* * * Cronica	4	767
* * * Cronica	8	1548
* * * Cronica	10	1908

RECENZII

ASTER, SIDNEY, <i>Les origines de la seconde guerre mondiale</i> , traduit de l'anglais par Claude Yelnick, Hachette, Littérature, Evreux, 1974, 434 p. (<i>Mithai Relegan</i>)	3	546
BOLD, EMILIAN, <i>De la Versailles la Lausanne (1919—1932) Activitatea diplomației românești în problema reparațiilor de război (Contribuții)</i> , Iași, Edit. Junimea, 1976, XXVI + 226 p. (<i>Constantin Iordan-Sîma</i>)	9	1737
CERNOVODEANU, PAUL, ION STANCIU, <i>Imaginea Lumii noi în țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii până la 1859</i> , București, Edit. Academiei R.S. România, 1977, 250 p. (<i>Nicolae Dascălu</i>)	11	2093
CIKVAIDZE, A.D., <i>Angliskii kabinet nakanune vtoroi mirovoi volni</i> , Tbilisi, Izdatelstvo Mejniereba, 1976, 231 p. (<i>Gh. Pașcalău</i>)	9	1746
CÎNCEA, PARASCHIVA, <i>Mișcarea pentru emanciparea femeii în România</i> , București, Edit. politică, 1976, 163 p. (<i>Constantin Dobrescu</i>)	10	1914
CORFUS, ILIE, <i>L'Agriculture en Valachie depuis la Révolution de 1848 jusqu'à la Réforme de 1864</i> , București, Edit. Academiei R.S. România, 1976, 216 p. (<i>Vasile Măcutu</i>)	2	343
DUMITRESCU-JIPPA, AUREL, NICOLAE NISTOR, <i>Sibiul și ținutul în mina istoriei. I</i> , Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976, 262 p. (<i>Mircea C. Dumitriu</i>)	10	1911
EDROIU, NICOLAE, <i>Răsăditul european al răscoalei lui Horea</i> , cuvânt înainte acad. Ștefan Pascu, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976, 231 p. + 9 il. (<i>Adolf Armbruster</i>)	2	346
FERENCZY, ENDRE, <i>From the Patrician State to the Patricio-Plebeian State</i> , Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 224 p. (<i>Cecilia Ioniță</i>)	8	1558
FLORESCU, G.G., <i>Navigația în Marea Neagră, prin strâmtoarea și pe Dunăre. Contribuții la studiul dreptului riveranilor</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, 206 p. (<i>Nicolae Dascălu</i>)	1	153
GOROVEI, ȘTEFAN S., <i>Mușatinii</i> , București, Edit. Albatros, 1976, 170 p. + il+1 pl. (Colecția Memoria pământului românesc) (<i>Paul Cernovodeanu</i>)	6	1179
HALAGA, ONDREJ R., <i>Kostice Ball. Vyroba a obhod v styku Vuchodoslovenskych miest s Pruskom (1275—1526)</i> , Kosice, 1975, 331, p. (<i>Jan Sykora</i>)	3	541

- HERMET, GUY, *L'Espagne de Franco*, Paris, Armand Colin, 1974, 302 p. (*Silvia Istrate*) 8 1563
- IGGERS, GEORG G., *New Directions in European Historiography*, Wesleyan University Press, Middletown, Connecticut, 1975, 321 p. (*Victor Eskenasy*) 6 1189
- IOVANELLI, MARCELA F., *Industria românească 1934—1938*, București, Edit. Academiei R.S. România, 1975, 222 p.+17 anexe (*Ilie Puia*) 9 1735
- JOANNON, PIERRE, *Histoire d'Irlande*, Paris, Plon, 1973, 503 p. (*Claudiu Cristescu*) 7 1382
- KOSA, LASZLO, FILEP ANTAL, *A magyar nép taj története togalodasa (Diviziunea istorico-zonală a poporului maghtar)*, Budapest, Akademiai Kiadó, 1975, 230 p. (*Cristina Bulgaru*) 1 157
- LAUNAY, JACQUES, *De Titulescu et l'Europe*, Byblos, Suisse, 1976, 196 p. (*Ion C. Grecescu*) 11 2096
- LOPEZ, ROBERTO S., *La révolution commerciale dans l'Europe médiévale*, Paris, Aubier Montaigne, 1974, 252 p. (Collection historique dirigée par Paul Lemerle) (*Șerban Papacostea*) 5 979
- MAIOR, LIVIU, *Transilvania și războiul pentru independență 1877—1878*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1977, 204 p.+7 il. (*Paul Abrudan*) 12 2255
- MANDROU, ROBERT, *L'Europe absolutiste. Raison et raison d'Etat (1649—1775)*, Paris, Fayard, 1977, 401 p. (*Alexandru Dușu*) 12 2264
- MILLER, A., *Mustapha Pacha Baïractor, A.I.E.S.E.E.* (Études concernant le sud—est européen), Bucarest, 1975, 466 p. (*Lucia Taftă*) 2 349
- MUREȘAN, DUMITRU, *Conceptia economică a lui Ștefan Zeletin*, București, Edit. Academiei R.S. România, 1975, 232 p. (*Vasile Bozga*) 5 971
- NENAROKOV, A.P., *1917, Velikii Oktiabr: Kratkata istoriia dokumenti, fotografii*, Moscova, Edit. pentru literatura politică, 1977, 239 p. (*Alexandru Bolintineanu*) 10 1917
- OLTEANU, general maior dr. CONSTANTIN, col. dr. ILIE CEAUȘESCU, col. dr. VASILE MOCANU, col. dr. FLORIAN TUCA, col. GHEORGHE STOEAN, *Cronica participării armatei române la războiul pentru independență 1877—1878*, București, Edit. militară 1977, XXVI+437 p. (*Tratan Ionescu*) 7 1375
- PAPADIMA, OVIDIU, *Ipostaze ale iluminismului românesc*, București, Edit. Minerva, 1976, 396 p. (*Vasile Netea*) 4 772
- PEREZ, JOSEPH, *L'Espagne du XVI siècle*, Armand Colin Paris V-e, 1973, 256 p. (Seria „Etudes ibéro-américaines”) (*Vlad Protopopescu*) 1 162
- PLATON, GH. *Lupta românilor pentru unitate națională. Ecouri în presa europeană (1855—1859)*, Iași, Edit. Junimea, 1974, 348 p. (*Tr. Ionescu*) 5 969
- REICHEL, DANIEL, *Davout et l'art de la guerre*, Centre d'histoire et de prospective militaires, Delachaux and Niestlé S.Y. Neuchâtel (Suisse), Paris, 1975, 438 p. (*Sergiu Iostescu*) 11 2098
- STOICESCU, NICOLAE, *Vlad Țepeș*, București, Edit. Academiei R.S. România, 1976, 238 p. (*Florin Constantin*) 3 535
- SZAKALY, FERENC, *A Mohácsi csata (Lupta de la Mohács)*, Budapesta, Akademiai Kiadó, 1975, 141 p. (*Marta Preda*) 6 1184
- ȘOTROPA, VALERIU, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările române din secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Edit. Academiei R.S. România, 1976, 306 p. (*Constantin Șerban*) 8 1551
- TOKAREV, I.S., *Petrogradskit soviet rabocih i soldatskih deputatov v marte-aprele 1917 g.*, Leningrad, Edit. „Nauka”, 1976, 206 p. (*Florin Constantin*) 10 1919
- TOTU, MARIĂ, *Garda civică din România, 1838—1884*, București, Edit. militară, 1976, 300 p. (*Apostol Stan*) 4 769
- TURCZYNSKI, EMANUEL, *Konfession und Nation. Zur Frühgeschichte der serbischen und rumänischen Nationsbildung*, Düsseldorf, Pädagogischer Verlag Schwann, 1976, XI+323 p.+4 hărți (*Alexandru Dușu*) 8 1555
- UNGIEV, IVAN, ȚVETA UNGIEVA, *Hristo Botev. Jivot i delo*, Sofia, Edit. Nauka i izkustvo, 1975, 823 p. (*Constantin N. Velichi*) 5 974
- VÉDRINE, HÉLÈNE, *Les philosophes de l'histoire. Déclin ou crise?*, Paris, Payot, Petite Bibliothèque Payot, 1975, 200 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 2 352

- ZUB, AL., *Junimea. Implicații istoriografice. 1864—1885*, Iași, Edit. Junimea, 1976, 384 p. (Lucian Boia) 6 1181
- * * * *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. V, (1701—1720), București, 1974, XII + 656 p. ; Supliment I, 1103—1700, București, 1975, 485 p. (N. Stoicescu) 12 2258
- * * * *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. I (1381—1418), București, Edit. Academiei R.S. România, 1975, 607 p. (Sergiu Iospeșcu) 3 537
- * * * *Independența României. Documente*, vol. I, București, Edit. Academiei R.S. România, LII+420 p., 32 foto (Traian Ionescu). 11 2091
- * * * *Izvoarele istoriei României. Fontes Historiae Daco-Romanae*, III, *Scriptoribus bizantinis sec. XI—XIV*, publicate de Alexandru Elian și Nicolae Șerban Tanașoca, București, Edit. Academiei R.S. România, 1975, 570 p. (Stelian Brezeanu) 7 1378
- * * * *La lutte antifasciste de liberation nationale du peuple albanais. Documents principaux (1941—1944)*, Editions „8 Nëntori”, Tirana, 1975, 560 p. (Gelku Maksutovici). 7 1386
- * * * *Mubadele. An Ottoman Russian Exchange of Ambassadors*, University of Chicago Press, Chicago and London, 1972, X+262 p. (Dan A. Lăzărescu) 9 1741
- * * * *O knezu Lazaru* (Despre cneazul Lazăr), Beograd, 1975, 436 p.+145 il (Damaschin Mioc) 1 159

REVISTA REVISTELOR

- BOIA, LUCIAN, Comité international des sciences historiques, „Bulletin d'information”, numéro 10, 1974—1976. Numero du cinquantenaire du comité. Redigé par Michel François, secrétaire général, Paris, 1976, 146 p. 3 551
- GOROVEI, STEFAN S., „Anuarul Institutului de istorie și arheologic” „A.D. Xenopol”, tom. XII (1975), 418 p.; tom. XIII (1976) 479 p. 11 2105
- RĂDULESCU, NICOLAE N., „Boletín de la Academia Nacional de la Historia”, Caracas, tom. LVIII (1975), nr. 229—232, 873 p. 2 359
- TROHANI, GEORGE, „Apulum”, XII (1975), 800 p.; XIII (1976), 517 p. 12 2269

ÎNSEMNĂRI

Istoria României

- APOSTOL, MIHAI, *Contribuții la istoria culturii ploieștene*, Ploiești, 1973, 192 p. (Corneliu Lungu) 1 168
- ATANASIU, col. dr. VICTOR, *Bătălia din zona Bran Cimpulung*, București, Edit. militară, 1976, 137 (141 p.) (Dumitru Preda) 12 2276
- BATALLI, I. col. dr. V. MOCANU, col. I. STRUJAN, *Pe aici nu se trece I*, București, Edit. militară, 1976, 292 p. (M. Stroia) 7 1393
- BOIA, LUCIAN, *Evoluția istoriografiei române*, Tipografia Universității din București, 1976, 378 p. (Dumitru Ntci) 8 1569
- CĂRĂBIȘ, VASILE, *Sate de moșneni din Valea Jaleșului*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1976, 184 p. (Petre Ardeiu) 9 1756
- CERNAT general ALEXANDRU, *Memorii. Campania 1877—1878*, Ediție îngrijită cuvînt înainte și notă biografică de general maior dr. Constantin Olteanu, București, Edit. militară, 1976, XLI+41 p.+1 portr. (Valeriu Stan) 4 777
- CERNEA, EMIL, *Istoria statului și dreptului român*, vol. I, Tipografia Universității, București, 1976, 343 p. (Tudor Voinea) 6 1196
- CORFUS, ILIE, *Însemnări de demult*, Iași, Edit. Junimea, 1975, 340 p.+14 reproduceri (Tr. Ionescu-Nișcov) 6 1193
- FOCȘA GHEORGHE, *Țara Oașului. Studiu etnografic. Cultura materială*, vol. II, București, 1975, 137 p. + 468 fig. alb-negru și color (Maria Constantin) [3 558

- GEORGESCU, BUZĂU GH., CONSTANTIN ȘERBAN, *Răscoala de la 1784 din Transilvania de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan*, București, Edit. politică, 1974, 294 p. (Ioana Constantinescu, Paul Cernovodeanu) 6 1194
- Ghibu, ONISIFOR, *Din istoria literaturii didactice românești*, Ediție îngrijită de Octav Păun, București, Edit. didactică și pedagogică, 1975, 315 p.+il. (Iacob Mărza) 3 555
- GILEA, CONSTANTIN, I. KARA CONST., LIVIU RUSU, *De la Unirea principatelor la războiul pentru independența de stat a României. Contribuții iconografice*, Biblioteca „Gheorghe Asachi”, Iași, 1977, 48 p. (Mircea C. Dumitriu) 4 779
- GOLDIȘ, VASILE, *Serieri social-politice și literare*, Timișoara, Edit. Facla, 1976, 324 p. (Vasile Netea) 1 167
- MACKENDRICK, PAUL, *The Dacian Stones Speak, Chapel Hill, The University of North Carolina Press*, 1975, XXI+248 p. (Gheorghe Alexandru Niculescu) 1 170
- MAMINA, ION, VASILE NICULAE, *Independența patriei, ideal și acțiune ale muncitorilor români (1877–1918)* București, Edit. politică, 1977, 67 p. (M. Strota) 12 2275
- MIOC, VASILE, DAMASCHIN MIOC, *Cronica observațiilor astronomice românești (Istorie și astronomie)*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1977, 358 p. + 16 fig. (Adolf Armbruster) 10 1934
- MUREȘAN, CAMIL, *Iancu de Hunedoara*, București, Edit. militară, 1976, 127 p. + 8 planșe (Colecția Domnitori și voievozi ai țării române (A. Păcuraru) 5 986
- ODOBESCU, ALEXANDRU, *Opere*, IV, *Tezaurul de la Pietroasa*, București, Edit. Academiei R.S. România, 1976, 1080 p. + 135 fig. + 24 pl. color (George Trohani) 2 365
- OLTEANU, ȘTEFAN, *Lupta de la Valea Albă, 1476*, București, Edit. militară, 1976, 103 p. (Gelu Apostol) 3 555
- PĂRNUȚĂ, GH., *Înădători și profesori în revoluția de la 1848*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1976, 169 p. (Victoria Popovici) 5 985
- STOICESCU, NICOLAE, CRISTIAN MOISESCU, *Tirgoviștea și monumentele sale*, București, Edit. „Litera”, 1976, 323 p.+11 (Paul Cernovodeanu) 10 1923
- ȘTEFAN, I.M., *De la Podul Mogoșoaiei la Calea Victoriei. Din cronică anilor 1877–1878*, Timișoara, Edit. Facla, 1977, 248 p.+28 il. (Traian Ionescu) 9 1755
- TOȘA, TURDEANU ANA, *Oltenia. Geografie istorică în hărțile secolului XVIII*, Craiova, Scrisul românesc, 1975, 210 p.+179 fig. (Paul Cernovodeanu) 11 2112
- VĂTĂMANU, NICOLAE, *Doctori și păltași (până la 1800)*, București, Edit. științifică, 1974, 181 p.+il. (Paul Cernovodeanu) 7 1392
- VĂRGOLICI, TEODOR, *Ecourile literare ale cuceririi independenței naționale*, București, Edit. Eminescu, 1976, 304 p. (Vasile Netea) 4 778
- ZAMFIRESCU, I., V. CÂNDEA, V. MOGA, *Ateneul român*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1976, 252 p. + 130 planșe foto (Liviu Ștefănescu) 10 1925
- • • *Cercetări arheologice*, II, Muzeul de istorie al R.S. România, Biblioteca muzeologică, 4, București, 1976, (Nora Oancea) 11 2114
- • • *Documenta Romaniae Historica C. Transilvania*, vol. X (1351–1355), București, Edit. Academiei R.S. România, 1977, 461 p. (S. Goldenberg) 11 2111
- • • *George Bariț și contemporanii săi*, vol. III, ediție îngrijită de Ștefan Pascu, Iosif Pervain (coordonatori), Ioan Chindriș, Dumitru Suciu, Gelu Neamțu și Mircea Popa, București, Edit. Minerva, 1976, 498 p.+14 il. (Victor A. Neumann) 9 1753
- • • *Izvoare istorice prahovene. Contribuții la istoria mișcării muncitorești, 1929–1933*, vol. II, Ploiești, 1976, 281 p. (Constantin Dobrescu) 2 363
- • • *Lucrări științifice*, 1974, 1975, 1976, seria B, Institutul Pedagogic Oradea, 55+53 p. (Gelu Apostol) 8 1572
- • • *Omagiul Il-eului „Nicolae Bălcescu din Craiova la cea de-a 150-a aniversare*, Craiova, 1977, 436 p. (Gr. Chirțiu) 12 2275
- • • *România în războiul pentru independență (1877–1878). Contribuții bibliografice*, București, Biblioteca Centrală a Ministerului Apărării Naționale, 1976, 54 p. (M. Strota) 4 777
- • • *Războiul pentru independență în viziunea populară*, Antologie îngrijită și prefațată de Aurelian I. Popescu, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1976, 269 p. (Ion Drăgoescu) 7 1389

- * * * *Satu Mare. Studii și comunicări*, III, 1975, 282 p.+XXX pl. (Doru Radosav) 2 366
- * * * *Yazyklyk Bagimsizlik (1877—1977) Romanya tarihine Kisa bir bankış* (O sută de ani de independență 1877—1977. O scurtă privire asupra istoriei României), Istanbul, 1977, 204 p. (Mustafa Ali Mehmet) 8 1570

Istoria universală

- ARȘ, G.L., *Kapodistırja i grečeskoje nacionalno osvoboditelnoe dvizenie 1809—1822 gg.* Moscova, 1976, 328 p. (Nestor Camarlano) 6 1200
- AUBERT, RAYMOND, *Journal d'un bourgeois de Paris sous la Révolution*, Paris, Editions France-Empire, 1974, 632 p. (Fl. Constantiniu) 9 1757
- BIRKPELLNER, GERHARD, *Glagolitische und Kyrillische Handschriften in Österreich*, Verlag des Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1975, 540 p.+16 il. (Jan Sykora) 1 176
- BRITO FIGUEROA, FEDERICO, *Tiempo de Ezequiel Zamora*, Tercera edicion, Caracas, Ediciones Centauro, 1975, 531 p. (Ioan I. Neacșu) 5 989
- BURMOV, ALEXANDR, *Hristo Botev i negovata četa* (Hristo Botev și ceata sa), Sofia, Edit. Nauka i izkustvo, 1974, 785 p. (Constantin N. Velichi) 11 2115
- BYSTRICKY, VALERIAN, LADISLAV DEAK, *Europa na prelome*, Bratislava, Nakladatelstvo pravda, 1974, 436 p. (Gh. I. Florescu) 9 1760
- CIACOMO, MUSSO GIAN, *Genovest e Portogallo nell'età delle scoperte* (Nuove ricerche d'archivio), Introduzione di Gaetano Ferro, antologia documentaria di Rossana Urbani, Genova, Colombiano, 1976, 95 p. (Civico Istituto Colombiano, Studi e testi. Serie Geografica, I), (Șerban Papacosteala) 11 2117
- CHAUNU, PIERRE, GEORGES SUFFERT, *La peste blanche. Comment éviter le suicide de l'Occident*, Paris, Gallimard, 1976, 265 p. (Luctan Boia) 7 1395
- DOINOV, DOINOV, HRISTO JANKOV, *Aprilskoto vastante* (Răscoala din Aprilie), Sofia, Izdatelstvo „Septemvri”, 1976, nepaginat, cu 359 reproduceri (Tr. Ionescu Nișcov) 7 1393
- FALZONE, GAETANO, *Ricerche mazziniane*, Palermo, aprilie 1976, 202 p. (Ștefan Delurcanu) 10 1926
- GROSS, JEAN PIERRE, *Saint-Just. Sa politique et ses missions*, Paris, Bibliothèque Nationale, 1976, 570 p. (Constantin Șerban) 1 173
- HODGETT, GERALD A. J., *A social and Economic History of Medieval Europe*, London, Methuen and Co. Ltd., 1972, 246 p. (Constantin Șerban) 6 1202
- KANN, ROBERT A., *A History of the Habsburg Empire 1526—1918*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1974, 646 p. (Ștefana Simionescu) 2 368
- KOSEV, CONSTANTIN, NICOLAI JECEV, DOINO DOINOV, *Istortjy na Aprilskoto vastante* (Istoria răscoalei din aprilie), Sofia, Partizdat, 1976, 623 p.+93 reproduceri (Tr. Ionescu Nișcov) 7 1393
- KRZYZANIAKOWA, JADWIGA, *Kancelaria krolewska Wladyslawa Jagielly. Studul z dziejow kultury politycznej Polski w XV wieku. Cześć I* (Cancelaria regală a lui Vladislav Jagiello. Studiu din istoria culturii politice a Poloniei din secolul al XV-lea, Partea I), Poznan, 1972, 257 p. (Ilie Corfus) 5 988
- MAC DONALD, CHARLES B., *The Mighty Endeavour American Armed Forces in the European Theater in World War II*, New York, Oxford, University Press, 1970, 564 p. (Stelian Popescu) 8 1575
- MATEI, HORIA C., SILVIU NEGUȘ, ION NICOLAE, NICOLAE ȘTEFLEA, *Statele lumii. Mtcă enciclopedie*, coordonator științific Mircea Malița, ed. a II-a revăzută și adăugită, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1976, 695 p. (Martan Strota) 8 1574
- NĂSTĂȘESCU, ȘTEFAN, *Superanltatea și dinamtea relațiilor Internaționale*, București, Edit. politică, 1976, 167 p. (Nicolae Vascău) 6 1197
- PEȘČEAK, M.M., *Gramotl XIV v* (Documente din sec. al XIV-lea), Kiev, 1974, 255 p. (Paul Mihail) 3 562
- RACHET, GUY, *Universul arheologiet*, București, Edit. Meridiane, 1977, vol. I, 454 p., vol. II, 446 p. Traducerea de Radu Florescu și Gloria Ceacalopol. Prefață și note Radu Florescu (Gheorghe Ceausescu) 11 2118

RADKOVA, RUMEANA, Neofit Rilski i novobălgarskata kultura (Neofit de la Rila și cultura modernă bulgară), Sofia, 1975, Izd. Nauka i izkustvo, 227 p. (<i>Constantin Velichi</i>)	12	2275
REDEN, ARMGARD von, <i>Landständische Verfassung und fürstliches Regiment in Sachsen-Lauenburg (1543–1689)</i> , Göttingen, 1974, 284 p. (<i>Stellan Brezeanu</i>)	3	559
TANNENBAUM, EDWARD R., <i>The Fascist Experience. Italian Society and Culture. 1922–1945</i> , New York, London, Basic Books, Inc. Publishers, 1972, 357 p. (<i>Nicolae Dascălu</i>)	2	370
WATSON, DAVID ROBIN, <i>Georges Clemenceau. A political Biography</i> , London, Eyre Methuen, 1974, 463 p. (<i>Nicolae Dascălu</i>)	9	1758
WIESFLECKER, HERMAN, <i>Kaiser Maximilian I. Das Reich, Osterreich und Europa an der Wende zur Neuzeit</i> , Band II, R. Oldenburg Verlag, München, 1975, 574 p. (<i>Ștefana Simionescu</i>)	10	1927
ZIMMERMANN, HARALD, <i>Canossa 1077. Storia e Attualita</i> , Arnaldo Formi Editore, 1977, 210 p.+3 schițe, +16 pl. (<i>Adolf Armbruster</i>)	12	2275
* * * <i>Assimilation et résistance à la culture greco-romaine dans le monde ancien. Travaux du VI-e Congrès International d'Etudes Classiques</i> , Paris, Les Belles Lettres, 1976, 551 p. (<i>Gh. Ceaușescu</i>)	10	1928
* * * <i>British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece</i> , edited by Phyllis Auty and Richard Glogg, London, The Macmillan Press Ltd, 1975, 308 p. (<i>Nicolae Dascălu</i>)	12	2261
* * * <i>Colophons of Armentan Manuscripts 1301–1480. A source for Middle Eastern History</i> , selectate, traduse și adnotate de Avedis K. Sanjian, Harvard, 1969, 459 p. (<i>Virgil Ciociltan</i>)	8	1574
* * * <i>Der Kurfürst von Mainz and die Kreisasoziationen 1648–1746. Zur Verfassungsmässigen Stellung der Reichskreise nach dem westfälischen Frieden</i> , Wiesbaden, 1975, 120 p. (<i>Stellan Brezeanu</i>)	3	561
* * * <i>Macedonca</i> , vol. XIV (1974), Thessaloniki, VII+475 p. <i>Nestor Camarlano</i>	1	175
* * * <i>Memorial de război</i> , București, Edit. politică, 1976, 599 p. (<i>Mihai Oprițescu</i>)	2	369
* * *		
* * * BULETIN BIBLIOGRAFIC (<i>Gelu Apostol</i>)	2	375
* * * BULETIN BIBLIOGRAFIC (<i>Gelu Apostol</i>)	8	1579
* * *		
<u>ANDREI OȚEȚEA</u> (1894–1977)	5	991
<u>FRAIAN LUNGU</u> (1927–1977)	5	995
<u>CONSTANTIN C. GIURESCU</u> (1901–1977)	11	2119
<u>PETRE CONSTANTINESCU-IAȘI</u> (1892–1977)	12	2283
* * *		
Index Alfabetic (<i>Gelu Apostol</i>)	12	2287

Gelu Apostol

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei de informare științifică sumarul este complet cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista Revistelor, Însemnări, Buletin Bibliografic, la care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTA CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimiterile inrapaginale, fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru celelalte limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorului va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST-EUROPEENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A. D. XE-
NOPOL – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICA-CINEMATOGRAFIA
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SERIE BEAUX-ARTS
 - SERIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINEMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * • Inscrupțiile Daciei Romane, vol. I, 1975, 285 p., 2 pl., 31 lei.
- MITREA BUCUR ș. a. (sub redacția), Studii și cercetări de numismatică, vol. VI, 1975, 308 p., 1 hartă, 40 lei.
- * • Studii și materiale de istorie medie, vol. VIII, 1975, 259 p. 2 pl., 28 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția, Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, vol. XI, 1593—1600. Domnia lui Mihai Viteazul, 1975, 747 p., 1 pl., 51 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, vol. III (1526—1535), 1975, 452 p., 40 lei.
- * • Mihai Viteazul. Culegere de studii, 175, 280 p., 1 pl. 24 lei.
- * • Nouvelles études d'histoire, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.
- NEAMȚU VASILE, La technique de la production céramique en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle, 1975, 271 p., 12 lei.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600) 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDI D. M., Seythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire, 1975, 314 p. XXXIV p., 38 lei.
- POTRA GEORGE, Documente privitoare la istoria orașului București 1821—1848, 1975, 527 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., Reforma agrară din 1921 în România. 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CÎHODARU C., CAPROȘU I. și ȘIMANSCHI I. (sub redacția), Documenta Romaniae Historica A. Moldova (1384—1448), vol. I, 1976, 607 p., 46 lei.
- NICOLAE STOICESCU, Vlad Tepeș, 1976, 280 p., 20 lei.
- ION POPESCU-PUȚURI, ACAD. ANDREI OȚETEA (sub redacția) Documente privind marea răscoală a țăranilor din 1907, 573 p., 38 lei.
- * • Independența României, 1977, 526 p., 39 lei.
- * • Arta și literatura în slujba independența națională, 1977, 238 p., 28 lei.
- IONEL GAL (coordonator), Independența României. Documente, vol. I, 1977, 120 p., 33 lei.
- ȘTEFAN PASCU ș.a., Documenta Romaniae Historica D. Relații între Țările Române, vol. I, (1222—1456), 1977, 527 p., 39 lei.
- PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, Păculul lui Soare. Așezarea medievală (secolele IV—XI), vol. II, 1977, 201 p. + XXVIII planșe, 36 lei.

RM ISSN CO—3870

I. P. INFORMAȚIA c. 7631

45 856

www.dacoromanica.ro

Lei 10